

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

(Științe sociale)
a. Istorie, filologie

TOMUL VIII, ANUL 1962

ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

(Științe sociale)
a. Istorie, filologie

TOMUL VIII, ANUL 1962

P.46958/1972.

COMITETUL DE REDACȚIE

Conf. D. BERLESCU, Prof. I. DAVIDSOHN, Prof. GH. GHEORGHIEV,
Prof. A. HAIMOVICI, Prof. G. ISTRATE, Conf. E. JEANRENAUD. Prof.
P. JITARIU, Prof. V. NECULCE, Prof. E. PAPAFIL, Prof. N. I. POPA,
Prof. M. SAVUL. Prof. I. ȘANDRU, Conf. N. ȚĂȚOMIR, Prof. T. VESCAN

Acad. O. MAYER }
Prof. I. CREANGĂ } *Redactori responsabili*

T. GALAN *Secretar de redacție*
V. DUMISTRĂCEL *Tehnoredactor*

S U M A R

	Pag.
V. NECULCE și M. SĂRMĂȘANU — Realizări și perspective în dezvoltarea economică și culturală a regiunii Iași	I—XII
A. LOGHIŢ — Aspecte ale avântului mişcării revoluţionare a maselor muncitoare din Moldova în anii 1917, 1918	1— 18
V. IORICA FLOREA — Prepoziţia <i>de</i> în primele traduceri şi texte româneşti	19— 23
M. CARPOV — Construcţii populare în sintaxa limbii franceze actuale	29—48
AL. ANDRIESCU — Limba şi stilul lui G. Bacovia	49— 60
A. VRACIU — Dezvoltarea lingvisticii în republicile sovietice baltice	61— 73
V. IVAȘEVA — Prăbușirea colonialismului englez și reflectarea ei în romanul englez din ultimii ani	79— 96
M. FRUNZĂ — Cele dintii cursuri de literatură română la Universitatea din Iași	97—123
H. PEREZ — Inceputurile literare ale lui Thomas Mann	129—141
S. BUȚUREANU — Revista „Europe” între 1950 și 1960	143—158
V. ADĂSCĂLIȚEI — Răvașul versificat și amintirea, specii folclorice relativ noi	159—183

N O T E

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA — Contribuțiile specialiștilor în istoria veche din U.R.S.S. și din țările de democrație populară la al XI-lea Congres internațional de științe istorice de la Stockholm	185—191
V. HAREA — N. A. Dobroliubov despre poporul român	193—202
RECENZII	203—209

СОДЕРЖАНИЕ

	<u>Стр.</u>
В. НЕКУЛЧЕ и М. СЗРМЭШАНУ — Успехи перспективы в экономическом и культурном развитии Ясской области	1—XII
А. ЛОГИН — Некоторые аспекты подъема массового революционного рабочего движения Молдавии 1917, 1918 годов	1— 18
ВИОРИКА ФЛОРЕА — Предлог „de“ в первых румынских переводах и текстах	19— 28
МАРИЯ КАРПОВ — Народные конструкции в синтаксисе современного французского языка	29— 48
АЛ. АНДРИЕСКУ — Язык и стиль Г. Баковии	49— 60
А. ВРАЧУ — Развитие языкознания в советских прибалтийских республиках	61— 78
В. ИВАШЕВА — Крушение английского колониализма и его отражение в английском романе последних лет	79— 96
МАРИЯ ФРУНЗЭ — Первые курсы румынской литературы в Ясском университете (1860—1900)	97—128
ХЕРТА ПЕРЕЦ — Начало литературной деятельности Томаса Манна	129—141
СИЛВИЯ БУЦУРЯНУ — Деятельность журнала „Europe“ между 1950 и 1960 гг	143—158
В. АДЭСКЭЛИЦЕЙ — Посылание в стихах и воспоминание относительно новые фольклорные жанры	159—183

ЗАМЕТКИ

М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА — Вклад специалистов по древней истории из СССР и стран народных демократий на XI международном конгрессе исторических наук в Стокгольме	185—191
В. ХАРЯ — Н. А. Добролюбов о румынском народе	193—202
РЕЦЕНЗИИ	203—209

S O M M A I R E

Pages

V. NECULCE et M. SĂRMĂȘANU — Réalisations et perspectives du développement économique et culturel de la région de Jassy	I—XII
A. LOGHIN — Quelques aspects de l'essor du mouvement révolutionnaire des masses ouvrières pendant les années 1917, 1918	1— 18
VIORICA FLOREA — La préposition <i>de</i> dans les premiers textes et traductions en roumain	19— 28
M. CARPOV — Constructions populaires dans la syntaxe de la langue française actuelle	29— 48
AL. ANDRIESCU — La langue et le style de G. Bacovia	49— 60
A. VRACIU — Le développement de la linguistique dans les républiques soviétiques baltes	61— 78
V. IVACHEVA — La chute du colonialisme anglais reflétée dans le roman anglais contemporain	79— 96
M. FRUNZĂ — Les premiers cours de littérature roumaine à l'Université de Jassy (1860—1900)	97—128
H. PEREZ — Les débuts littéraires de Thomas Mann	129—141
S. BUȚUREANU — La revue „Europe“ entre 1950 et 1960	143—158
V. ADĂSCĂLIȚEI — La lettre versifiée et le souvenir	159—183

N O T E S

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA — Les contributions des spécialistes dans l'histoire ancienne de l'U.R.S.S. et des pays de démocratie populaire au XI-e Congrès International des Sciences Historiques de Stockholm	185—191
V. HAREA — Les opinions de N. A. Dobroliubov sur le peuple roumain	193—202
COMPTE-RENDUS	203—209

REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN DEZVOLTAREA ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ A REGIUNII IAȘI

Conducerea eficientă a economiei și culturii socialiste presupune cunoașterea temeinică a cerințelor legilor obiective de dezvoltare a societății. Orice directivă elaborată de partid se întemeiază pe studiul concret și multilateral al nevoilor și posibilităților reale pe care le are fiecare regiune în parte și economia națională în ansamblu. Asigurarea dezvoltării armonioase a întregii țări constituie una din sarcinile de seamă ale statului democrat-popular. Comitetul Central al Partidului și Guvernul nostru urmăresc îndeaproape îndeplinirea obiectivelor trasate de Congresul al III-lea al partidului. Între 20 și 22 septembrie 1961, orașul și regiunea Iași au avut marea cinste de a primi vizita tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej și a altor conducători de partid și de stat. Înălții oaspeși, împreună cu reprezentanții organelor locale de partid și de stat, au examinat sub toate aspectele profilul economic al regiunii, amplasarea și construirea de noi obiective industriale și lărgirea celor existente, problemele legate de continua dezvoltare a agriculturii, sistematizarea orașului și dezvoltarea bazei materiale a învățământului și culturii etc.

Cu prilejul vizitării atelierelor de reparat material rulant, a șantierului fabricii de ulei, a fabricii de antibiotice, a fabricii de mobilă, a gospodăriilor agricole de stat Războieni și Cotnari, a gospodăriei agricole colective Pribești din raionul Vaslui, a Universității „Al. I. Cuza” ș.a., conducătorii de partid și de stat s-au interesat de gradul de înzestrare a secțiilor productive și a laboratoarelor cu mașini și instalații moderne, de nivelul mecanizării proceselor de producție, de calitatea produselor, de îndeplinirea sarcinilor de plan, de condițiile de muncă și de trai ale oamenilor muncii. Întâlnirile cu oamenii muncii au constituit momente entuziaste de manifestare a atașamentului nemărginit față de cauza socialismului și comunismului, a încrederii depline în politica partidului pe care întregul popor o consideră expresia propriilor sale năzuințe și aspirații către o viață din ce în ce mai fericită. Muncitorii, țăranii și intelectualii au vorbit cu adâncă recunoștință despre grija partidului și guvernului pentru continua ridicare a nivelului de viață și au usigurat pe înălții oaspeși că vor depune toate eforturile pentru îndeplinirea programului economic adoptat de Congresul al III-lea al P.M.R.

În fața activului de partid și de stat din regiunea Iași, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a făcut o amplă expunere asupra succeselor obținute de oa-

menii muncii din regiunea noastră, schișind totodată direcțiile dezvoltării regiunii Iași precum și perspectivele reconstrucției orașului de reședință.

În vremea stăpînirii capitaliștilor și moșierilor, România era o țară cu o industrie slab dezvoltată, silită să importe aproape întreg utilajul industrial. Locul ocupat de ea în sistemul mondial al economiei capitaliste este ilustrat și de faptul că în anul 1938 — anul cu cea mai favorabilă conjunctură — producția de oțel pe cap de locuitor era de 18,2 kg, în timp ce în Germania se ridica la 330 kg, în Cehoslovacia la 159 kg, în Franța la 150 kg, în Italia la 54 kg, în Polonia la 43 kg. Producția de energie electrică pe cap de locuitor, în același an, era de 72,4 Kwh față de circa 504 Kwh în Franța, 364 Kwh în Italia, 285 Kwh în Cehoslovacia. Această stare de înapoiere economică a fost recunoscută pînă și de economiștii burghezi, care arătau în 1939 că deși România are „condiții prielnice dezvoltării, a rămas... în cercul statelor a căror structură economică este determinată în bună parte de caracterul agricol al producției și de exportul de materii prime și importul de produse fabricate. Industria... nu constituie decît o bază locală, parțială pentru nevoile consumului de produse industriale“¹⁾.

În cadrul slabei dezvoltări a economiei naționale existau contraste mari între diferitele regiuni. Forțele de producție erau anarhic repartizate pe întinsul țării. Aproape întreaga industrie se afla concentrată în jurul surselor de bogății naturale: Hunedoara, Reșița, Timișoara, Valea Prahovei, Brașov și București. Ca urmare, între regiunile economice se mențineau deosebiri sensibile în ceea ce privește gradul de ocupare a forței de muncă, nivelul productivității muncii sociale, al prefurilor, al salariilor, al nivelului material și cultural al populației. În 1938 întreprinderile industriale de pe teritoriul actualelor regiuni: Suceava, Iași, Dobrogea, Argeș, Oltenia, Crișana, Mureș-Autonomă Maghiară, Maramureș, unde locuia jumătate din populația întregii țări, livrau sub 20% din volumul producției industriale globale. Consecințele acțiunii legilor inerente economiei capitaliste se făceau simțite cu deosebită putere în interiorul regiunilor. Potrivit statisticilor întocmite de autoritățile burgheze, în orașele regiunii Iași se găseau circa 100 de întreprinderi din care cele mai multe abia depășeau nivelul unor ateliere obișnuite. Din cei 5400 de salariați ai lor, majoritatea covârșitoare erau concentrați în Iași. În fostele județe Vaslui și Fălciu se găseau în total doar 163 de muncitori industriali.

Cotropirea hitleristă și războiul criminal antisovietic, în care a fost împinsă și țara noastră, au adîncit pauperizarea muncitorilor, au ruinat zeci de mii de gospodării țărănești mici și mijlocii, aducînd economia regiunii într-o stare de totală dezorganizare. După război, burghezia a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a adînci haosul și a sabota măsurile de restabilire a vieții economice. În aceste condiții deosebit de grele, Partidul Comunist din România, prin organizațiile sale, a mobilizat masele muncitoare de la orașe și sate în vederea lichidării grabnice a înapoierii economice și dezastrelui, moștenire lăsată de regimul burghezo-moșieresc, pentru refacerea țării pe temelii noi. Într-un interval de timp scurt, prin eforturi de un eroism necunoscut în istoria sa, poporul nostru, eliberat de jugul dependenței economice și politice față de imperilaism, a reușit să vindece rănile războiului, pășind apoi cu încredere pe calea deschisă de Marele Octombrie.

¹⁾ „Probleme ale păcii și socialismului“, nr. 5/1961, p. 8.

Prin înfăptuirea politicii leniniste de industrializare socialistă și de transformarea socialistă a agriculturii în condițiile dictaturii proletarietului, a fost lichidată pentru totdeauna exploatarea omului de către om și creată baza economică a socialismului — măreață victorie a clasei muncitoare aliată cu țărănimea muncitoare, obținută sub conducerea înțeleaptă a Partidului Muncitoresc Român.

Țara noastră, în urma prefacerilor profunde petrecute în viața economică și socială, oferă astăzi o imagine radical diferită de cea din trecut. În anii puterii populare producția industrială a crescut de 5 ori în raport cu nivelul antebelic: producția industriei constructoare de mașini este de 10 ori mai mare, cea a industriei chimice de 11 ori, a producției de energie electrică de 7 ori. Volumul producției industriale a anului 1938 s-a realizat în 1960 numai în 11 săptămâni.

Dezvoltarea industrială este imens ușurată de ajutorul internaționalist al U.R.S.S. și de colaborarea frățească în cadrul sistemului socialist mondial. Din U.R.S.S., în afara creditelor avantajoase și a documentației tehnice, am primit instalațiile pentru termocentralele de la Borzești și Comănești, laminorul de la Roman, fabrica de antibiotice etc. Cu participarea țărilor socialiste s-au construit și se construiesc o serie de mari obiective industriale.

Realizările obținute în procesul industrializării socialiste au permis crearea unei largi baze tehnice în agricultură. Astfel, la sfârșitul anului 1960, S.M.T. și G.A.S. dispuneau de 65.290 de tractoare convenționale, adică de peste 16 ori mai multe decât se aflau în România burghezo-moșierească. Elocvent pentru saltul săvârșit în agricultură este și creșterea numărului cadrelor tehnice agricole. În timp ce în 1938 existau numai 1897 agronomi și medici veterinari, în 1961 numărul specialiștilor cu studii superioare a ajuns la cifra de 16.400, iar al celor cu pregătire medie la 17.900. Puternicul sprijin acordat țăranimii de către statul democrat-popular prin mijloacele mecanizate ale S.M.T.-urilor, prin cadre de ingineri și tehnicieni, prin credite materiale de construcție, semințe etc. a determinat schimbări profunde în viața satului. Convinșă de avantajele marii producții agricole socialiste, țărănimea muncitoare a ales prin liber consimțământ calea cooperăției în producție. Transformarea socialistă a agriculturii a înfirmat teoria profund neștiințifică și reacționară potrivit căreia proprietatea colectivă ar fi contrară naturii omeneste, că țărănimea ar fi refractară socialismului.

Rezultatele gospodăriilor agricole colective, concretizate în producțiile mari, superioare gospodăriilor individuale dovedesc cu prisosință că forma de organizare socialistă a agriculturii alcătuiește singurul cadru în care priciperea, spiritul de inițiativă și hărnicia le pot aduce țăranilor muncitori bunăstarea și fericirea.

Succesele înregistrate pe frontul construcției socialismului nu mai pot fi tăgăduite nici chiar de adversarii regimului democrat-popular. „General-Anzeiger“, unul din organele de presă monopoliste din R.F. Germană, în numărul său din 26 noiembrie 1960, declară următoarele: „România are o industrie grea considerabilă, o agricultură bună și câteva combinate chimice ce impun tot respectul. Volumul construcțiilor noi, inclusiv cel al construcțiilor de locuințe este fără precedent... România nu mai poate fi caracterizată ca o țară înapoiată, bulcanică, nu mai este o semi-colonie“²⁾.

²⁾ Citat după „Problemele economice“, nr. 4/1961, p. 33

Socialismul a pus capăt stării de înapoiere economică și culturală, a descătușat energia creatoare a maselor populare din toate colțurile patriei. Noua crînduire este incompatibilă cu dezvoltarea inegală și anarhică, caracteristică modului de producție capitalist. În anii puterii populare a fost consecvent promovată politica de ridicare a nivelului economic al regiunilor ținute sistematic în trecut în stare de înapoiere, la nivelul regiunilor celor mai înaintate, precum și de dezvoltare a tuturor regiunilor pe o treaptă superioară. Pe locurile unde altă dată „nu se întîmpla nimic“ au apărut: combinatul textil de la Fălticeni, combinatul chimic și termocentrala de la Borzești, hidrocentrala „V. I. Lenin“ de la Bicaz, fabrica de antibiotice de la Iași, la minorul de la Roman, fabrica de rulmenți de la Birlad etc.

Cu sprijinul statului socialist, în regiunile rămase în urmă, ritmul industrializării socialiste a ajuns să fie superior celui înregistrat pe țară. Astfel, dacă în perioada 1950—1958, producția globală a industriei socialiste a crescut cu 185%, în regiunea Iași ea a crescut cu 279%, în regiunea Dobrogea cu 272%, în regiunea Oltenia cu 245%. De o atenție deosebită din partea partidului și guvernului s-a bucurat regiunea Iași. Ca urmare, aici au fost lărgite și modernizate întreprinderile existente și s-au creat noi întreprinderi cu un înalt nivel de tehnicitate. S-a schimbat structura industriei regionale. Dacă în 1938 ponderea cea mai mare în producția globală industrială revenea industriei ușoare și alimentare, în 1959, în primul plan trec industria constructoare de mașini și industria chimică, a căror greutate specifică se ridică la 49%. A început și continuă acțiunea de repartitie judicioasă a forțelor de producție în interiorul regiunii. Raioanele Birlad, Vaslui, Pașcani ș.a. sînt antrenate într-o măsură mereu crescîndă către valorificarea pe scară largă a resurselor lor naturale.

Organele locale de partid și de stat acordă toată atenția dezvoltării continue a bazei tehnice a agriculturii. Pe întinsul regiunii lucrează peste 2600 de tractoare, mai mult de jumătate din parcul vechii Romîni. An de an se obțin recolte din ce în ce mai bogate, fapt ce contribuie la creșterea veniturilor în natură și în bani, precum și la sporirea rezervelor statului de produse agricole.

Probleme complexe ridică asigurarea spațiului locativ al populației orașenești în continuă creștere. Orașul Iași are de lichidat una din cele mai grele moșteniri urbanistice lăsată de regimul burghezo-moșieresc. Fondul locativ util al vechiului oraș era alcătuit din cîteva edificii destinate instituțiilor administrative și culturale și un număr restrîns de case, care au aparținut reprezentanților claselor avute. Restul se reducea la o aglomerare de bojdeuci insalubre. Războiul a distrus o bună parte și din acest fond sărăcăcios. Într-o situație asemănătoare s-au aflat și celelalte orașe ale regiunii.

Reconstrucția și modernizarea orașelor nu poate fi realizată dintr-odată, ci numai treptat, pe măsura creșterii forței economice a statului, a resurselor economiei naționale. Un prim început în această direcție s-a făcut. Din 1958 și pînă în 1961, primul semestru, a fost dată în folosință o suprafață locativă de 190.000 m². Se construiesc cartiere noi, cu clădiri moderne, bine amenajate, care asigură oamenilor muncii condiții corespunzătoare de locuit.

Orașele Iași, Birlad, Huși, Vaslui și Pașcani au fost racordate la sistemul energetic național. S-a îmbunătățit aprovizionarea cu apă pentru consumul populației și întreprinderilor.

Se dezvoltă continuu baza materială a învățămîntului, științei și culturii. În Iași au intrat în funcțiune noi instituții științifice și așezăminte culturale-artistice ca: Institutul de chimie „P. Poni”, Opera de Stat, Filarmonica, Teatrul de vară, Casa de cultură a sindicatelor, Casa de cultură a tineretului etc. Statul democrat-popular sprijină școala socialistă, investind sume uriașe în construcții de noi spații de învățămînt și dotarea laboratoarelor cu instalații și aparatură modernă, în ridicarea de cantine igienice și cămine confortabile, acordă burse și indemnizații de merit studenților sîrguincioși și cu rezultate bune la învățătura. Datorită grijii și atenției deosebite, învățămîntul de toate gradele a luat o mare amploare. De unde în 1938 în Iași se aflau două instituții de învățămînt superior, Universitatea și Politehnica, astăzi sînt 6. Numărul cadrelor didactice s-a triplat, iar cel al studenților a crescut de 2,5 ori față de cel din 1938.

Realizările mărețe obținute de cei ce muncesc în fabrici, pe ogoare și în laboratoare, sub conducerea încercatului partid al clasei muncitoare, constituie o cheazăsie sigură a înfăptuirii înainte de termen a planului șesenal în cursul căruia patria noastră va deveni o țară industrială înaintată, cu o agricultură intensivă, mecanizată și de înaltă productivitate, cu o cultură înfloritoare.

Parte integrantă a programului general de dezvoltare a economiei naționale, schița reconstrucției economice și culturale a regiunii Iași, rod al unui studiu de peste doi ani, însuflețește lupta oamenilor muncii și concentrează eforturile lor în direcția intensificării ritmului creșterii forțelor de producție în industrie și agricultură, a avîntului științei și culturii.

În vederea sporirii potențialului economic, un accent deosebit se va pune pe construirea de noi întreprinderi industriale și pe reprofilarea celor existente, pe stimularea culturii intensive a tuturor ramurilor agriculturii și în special a cerealelor, pomiculturii, viticulturii, creșterii animalelor, pentru care există în regiune condiții favorabile și însemnate rezerve nevalorificate.

Politica economică a partidului urmărește dezvoltarea cu prioritate a industriei grele cu pivotul ei industria constructoare de mașini. În industria regiunii Iași se vor crea ramuri noi ca siderurgia, construcția de utilaj chimic etc. Pe lîngă un număr de 9 întreprinderi noi de interes republican stabilite a fi construite prin planul de șase ani, se prevede amplasarea a încă 17 uzine și fabrici.

Obiectivul industrial cel mai important care urmează să se construiască la Iași va fi o uzină metalurgică cu trei secții: de țevi sudate, cu o producție de 125.000 tone pe an, profile îndoite de tablă, cu o producție de 60.000 tone pe an, laminor de benzi la rece, cu o producție de 60.000 tone pe an. Uzina se va construi astfel încît pînă în 1980 capacitatea ei să poată fi mărită de 2—3 ori. Înzestrată cu mașini și instalații de înaltă tehnicitate, în cea mai mare parte automatizată, această unitate economică va aproviziona cu produsele ei toate întreprinderile din țară.

Potrivit Directivelor Congresului al III-lea al partidului, se prevede, pe lîngă construirea de noi obiective industriale, modernizarea, reprofilarea și lărgirea capacității de producție a uzinelor și fabricilor existente în vederea sporirii producției lor. În cursul șesenalului producția fabricii de rulmenți din Bîrlad, de exemplu, va fi dublată.

Atelierele de reparat material rulant din Iași vor prelua sarcinile de producție ale atelierelor „Grivița Roșie” din București. Cu începere din 1965, ele vor trece la producția de utilaje pentru industria chimică, a celulozei și hîrtiei, cu o capacitate finală de 34.000 tone anual.

Industria chimice, ramură de mare viitor, i se creează toate condițiile pentru a înregistra un avînt corespunzător. Fabrica de antibiotice își va înmulți sortimentele și va pune un accent deosebit pe producția de biostimulatori, folosiți în sectorul zootehnic.

Ritmul rapid de dezvoltare a industriei și necesitatea reconstrucției orașelor impun sporirea materialelor de construcții. În regiunea Iași, în vederea aprovizionării șantierelor sînt prevăzute a fi ridicate o fabrică de materiale de construcții ceramice și alta de elemente de construcție din ciment.

În politica de industrializare partidul nostru a urmărit și urmărește cu perseverență crearea și dezvoltarea unei baze energetice puternice. Energia electrică constituie condiția principală a mecanizării, automatizării, a creșterii productivității muncii, a ușurării muncii omului. Pentru a satisface nevoile de energie electrică și termică ale unităților industriale existente, ale celor ce urmează a fi amplasate precum și ale rețelei de termoficare urbană este prevăzută a fi construită în următorii ani o centrală electrică de termoficare cu o putere instalată de 36—50 MW.

Congresul al III-lea al partidului a trasat sarcina creșterii considerabile a producției bunurilor de consum. În perioada 1960—1965, industria ușoară și alimentară — ramuri chemate să realizeze valorificarea superioară a resurselor naturale și a celor importate, vor livra populației cantități sporite de zahăr, ulei, țesături etc. La Vaslui urmează a fi construită o fabrică de mobilă cu o capacitate de 10.000 garnituri anual, precum și o fabrică de confecții. Fabrica de mobilă din Iași va fi completată cu o secție nouă de mobilă curbată, iar „Țesătura” cu o secție nouă la filatura de bumbac. Schița de plan prevede construirea unei fabrici de tricotaje de bumbac cu o capacitate de producție de 13 milioane bucăți anual. De asemenea este prevăzută să fie construită către sfîrșitul șesenalului, o întreprindere de încălțăminte de cauciuc care urmează să livreze 4 milioane perechi încălțăminte și 2400 tone talpă. În 1962 va intra în funcțiune fabrica de extracție și rafinări a ulciului cu o capacitate de prelucrare de 120.000 tone semințe de floarea-soarelui anual. În regiune se vor mai construi trei fabrici de produse lactate, un abator cu secție de preparate din carne, o fabrică de pîine, o fabrică de paste făinoase și biscuiți și altele. Prin amplasarea fabricilor și uzinelor în jurul centralei electrice și de termoficare se creează o adevărată zonă industrială. Iașul nu va fi numai un oraș de școli și instituții de învățămînt superior, de monumente istorice, ci și un puternic centru industrial. Pentru dezvoltarea industriei regiunii, în perioada 1960—1965, statul democrat-popular alocă un fond de 2—2,3 miliarde lei. Prin realizarea acestor obiective producția industrială va crește de 3 ori, cu un ritm mediu anual de 20%, ceea ce înseamnă că va depăși cu 7 procente ritmul mediu al creșterii producției industriei globale pe țară.

Construirea noilor obiective industriale și dezvoltarea celor existente determină creșterea numerică a rîndurilor clasei muncitoare. Numai în cîțiva ani, numărul salariaților din industrie va crește cu cca. 20.000, ajungînd la 44.000.

Socialismul cheamă la o viață nouă nu numai orașul, ci și satul. Strătornicirea definitivă a relațiilor de producție socialiste în agricultură, o dată cu încheierea colectivizării, deschide perspectiva folosirii cu maximum de eficiență economică a pământului și a mașinilor agricole.

Experiența a demonstrat cu prisosință că numai în unitățile agricole socialiste puternice și multilateral dezvoltate se creează condițiile optime aplicării metodelor agrotehnice avansate și utilizării mijloacelor mecanizate. Realizarea unei productivități a muncii sporite necesită unirea gospodăriilor agricole colective mici în mari unități agricole socialiste. Numai marea producție agricolă socialistă permite asigurarea unui belșug de produse agroalimentare și face posibilă înfăptuirea unor acțiuni care implică mari eforturi materiale și bănești, cum ar fi de exemplu efectuarea lucrărilor de îmbunătățiri funciare, îndiguiri, irigații etc.

Încă la Conferința națională a P.C.R. din 1945, partidul nostru, ținând seama de starea agriculturii, a stabilit printre obiectivele sale de perspectivă realizarea unor mari lucrări de irigații, asanări, în vederea sporirii terenurilor cultivabile. Asemenea lucrări s-au extins mai ales după crearea sectorului socialist în industrie și agricultură. Țăranii muncitori uniți în unități agricole socialiste au depus eforturi susținute în scopul prevenirii și combaterii eroziunii solului. În regiunea Iași au fost efectuate lucrări de stăvilire a eroziunii pe o suprafață de 150.000 ha, iar pe o suprafață egală s-au luat măsuri de prevenire prin orientarea arăturilor pe curba de nivel. Există gospodării de stat ca acelea de la Bucium, Copou, Cotnari, gospodării agricole colective ca cele de la Tîrziș, Andrieșeni, Bogdănești care au acumulat o bogată experiență în aplicarea unei agrotehnici diferențiate, folosind sistemul benzilor înierbate, amenajarea teraselor prin desfundare, în vederea plantării viței de vie etc. Această experiență ar putea fi extinsă și la alte unități aflate în condiții similare.

Regiunea Iași, ocupînd zona centrală a dealurilor Moldovei, are multe terenuri amenințate de a deveni neproductive. În expunerea făcută asupra situației economice a regiunii, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată că „pentru creșterea producției agricole, pe lângă ridicarea continuă a productivității pe terenurile bune, una din sarcinile cele mai importante ale organelor de partid și de stat din regiune este organizarea unei largi acțiuni de combatere a eroziunii solului. Valorificarea rațională a acestor terenuri erodate constituie o foarte mare rezervă pentru creșterea producției agricole a regiunii Iași”³⁾. Schița de plan prevede să se execute pînă în 1965 lucrări de combatere a eroziunii pe o suprafață de 250.000 ha. Pe lângă aceasta, vor mai fi efectuate lucrări de recuperare a terenurilor supuse inundațiilor, eșalonate pe mai mulți ani. În prima etapă este prevăzută amenajarea complexă a Bahluiului și a afluenților săi, ceea ce va asigura apărarea de inundație a circa 4.500 ha teren agricol. În etapele următoare vor fi puse în aplicare planurile de amenajare a riurilor Prut, Bîrlad și Jijia. Prin executarea îmbunătățirilor funciare se va reda agriculturii o suprafață de aproximativ 20.000 ha. Amenajarea riurilor regiunii înlesnește apărarea de inundații a orașelor Bîrlad și Iași, crearea unor iazuri piscicole și irigarea a circa 6.000 ha. Pentru realizarea acestor sarcini de mare amploare este ne-

³⁾ Gh. Gheorghiu-Dej, Pentru dezvoltarea economică și social-culturală a regiunii și orașului Iași.

cesară mobilizarea țăranilor muncitori, direct interesați în sporirea producției agricole, la executarea lucrărilor de stăvilire a eroziunii și a inundațiilor.

Acțiunea de recuperare a terenurilor agricole în condițiile încheierii colectivizării, a formării de mari gospodării agricole colective, tratarea terenurilor slab productive cu îngrășăminte, folosind în primul rând gunoiul de grajd, cultivarea pe scară largă a soiurilor de cereale din cele mai bune și mai corespunzătoare condițiilor pedo-climatice ale fiecărei zone, ansamblul complex de măsuri agrotehnice — toate acestea sînt menite să asigure sporirea producției agricole la hectar.

În șesenal cultura cerealelor va avea loc pe mari întinderi. Grîul și porumbul, dată fiind importanța lor economică în aprovizionarea populației și a industriei, ca și în creșterea animalelor, vor ocupa peste 70% din suprafața arabilă a regiunii. Producția totală ce urmează a fi realizată se ridică la 272.000 tone grîu și 600.000 tone porumb. Atingerea acestor indici de plan presupune mobilizarea tuturor rezervelor și a forțelor în direcția executării la timp a însămînțărilor, a îngrijirii sistematice a culturilor și a recoltării fără pierderi.

Regiunea Iași, cu dealurile ei însoțite, dispune de condiții pedo-climatice favorabile dezvoltării pomiculturii și viței de vie. În fața ei se deschide perspectiva de a deveni o puternică bază viticolă și pomicolă.

În ultimii ani unitățile agricole socialiste au luat măsuri pentru extinderea suprafețelor cu vii. Totuși structura actuală a fondului viticol nu mai poate fi considerată satisfăcătoare deoarece ponderea cea mai mare o deține vița hibridă care dă o recoltă mică, iar strugurii ei sînt de calitate inferioară. Din această cauză veniturile pe unitatea de suprafață sînt inferioare celor obținute de la vița altoită. „Pentru remedierea acestei situații se prevede ca pînă în 1965 suprafața plantată cu vii altoite și indigene să crească la 13.000 ha prin plantarea terenurilor improprii altor culturi“⁴⁾. Din Directivele adoptate de Congresul al III-lea al partidului rezultă că trebuie să se pună accentul pe îmbunătățirea calitativă a viticulturii. Este necesar ca executarea plantărilor cu viță nobilă, să înceapă cu completarea golurilor din viile existente. Pe măsură ce soiurile superioare de viță vor intra pe rod, vor fi defrișate viile ocupate cu viță hibridă, în primul rînd cele de la șes. Terenurile curățate vor fi folosite pentru culturi adecvate. Gospodăriilor agricole de stat și celor colective le revine sarcina de a ridica ponderea viței nobile de la 20% la 50%, de a spori sistematic producția strugurilor de masă. De o atenție deosebită trebuie să se bucure bazinele viticole Cotnari și Huși.

Concomitent cu viticultura se va dezvolta și pomicultura. Nevoile consumului intern și ale exportului de fructe impun luarea tuturor măsurilor menite să asigure creșterea producției pomicole. Înainte de toate trebuie îmbunătățit raportul dintre speciile de pomi fructiferi. Cele mai valoroase soiuri de meri, peri, cireși, vișini, cași, piersici care dau producții mari la hectar și de calitate superioară vor ocupa la viitoarele plantații greutatea specifică cea mai mare. Pînă în 1965 suprafața livezilor trebuie să atingă 20.000 ha. „Noile plantații se vor amplasa în primul rînd în bazinele pomicole și viticole, pe baza lucrărilor de zonare a producției agricole și a raionării soiurilor, și numai pe terenuri de pantă, erodate, pe terenurile nisipoase

⁴⁾ Ibidem.

care nu pot fi valorificate în mod economic prin alte culturi“⁵⁾). Partidul a condamnat tendința dăunătoare de a ocupa cu vii și livezi terenuri bune pentru cultura grâului, porumbului, a sfeclii de zahăr sau a florii-soarelui.

În procesul general de dezvoltare continuă a agriculturii socialiste, de consolidare economică și organizatorică a gospodăriilor colective, o mare importanță are avântul sectorului zootehnic. De nivelul creșterii animalelor depinde satisfacerea nevoilor mereu crescînde ale oamenilor muncii, cu cele mai nutritive produse alimentare (lapte, carne, grăsimi, ouă) precum și sporirea resurselor de materii prime de proveniență animală (lînă, piei, blănuri) necesare industriei ușoare. De aceea se cere mai multă preocupare din partea unităților agricole socialiste pentru propășirea acestei ramuri principale a agriculturii.

Gospodăriile agricole de stat și gospodăriile agricole colective și-au dovedit capacitatea de a organiza ferme mari, de a aplica cu pricepere metodele zootehnice înaintate. În regiunea Iași s-au obținut realizări încurajatoare, dar n-au fost folosite la maximum condițiile prielnice pe care le oferă organizarea socialistă a agriculturii. Ca urmare, planul stabilit de creștere a efectivului de animale n-a putut fi îndeplinit la toate speciile. Dacă la taurine densitatea este apropiată de media pe țară, la oi și îndeosebi la porci și păsări, regiunea este rămasă în urmă. Lichidarea acestei lacune va putea fi realizată într-o perioadă scurtă prin păstrarea și îngrijirea rațională a întregului efectiv de animale tinere, apte pentru reproducție și prin organizarea redistribuirii între unitățile agricole a efectivelor de animale matcă în vederea completării necesarului fiecărei gospodării socialiste.

O acțiune de cea mai mare importanță pentru creșterea producției de lapte, lînă, carne este organizarea pe scară largă a selecției animalelor și încrucișarea raselor locale cu rase mai productive. Eforturi maxime trebuie concentrate în special în direcția sporirii numărului de vaci, porci, păsări. Este necesar să fie stimulată în ferme creșterea speciilor rentabile de mare prolificitate și precocitate. În practica ameliorării raselor de animale trebuie dezrădăcinată tendința dăunătoare manifestată la unele gospodării agricole colective ca cele din Șuletea, Cîrja și Peicani care au trecut la sacrificarea tineretului femel și a animalelor adulte din rasa sură de stepă pe motiv că ar fi „slab productivă“. Plenara C.C. al P.M.R. din 30.VI—1.VII.1961 a subliniat necesitatea menținerii și folosirii în producție a raselor autohtone și a trasat sarcina organizării ameliorării lor treptate în scopul sporirii valorii lor, a producției pe cap de animal furajat.

Dezvoltarea șeptelului și sporirea producției animaliere sînt condiționate în măsură hotărîtoare de existența unei baze furajere satisfăcătoare sub raport cantitativ și calitativ. Regiunea Iași dispune de largi posibilități de sporire a producției de cereale furajere și în special de porumb siloz și boabe, mazăre, trifoi, borceag, dovleci etc. De o mare valoare nutritivă este și masa verde. Gospodăriilor socialiste le revine sarcina de a îngriji pășunile și de a executa lucrări de îmbunătățire, astfel ca producția de iarbă la hectar să atingă cel puțin 10.000 kg.

Aplicarea Directivelor partidului privitoare la creșterea animalelor trebuie să asigure obținerea unui randament corespunzător posibilităților reale

⁵⁾ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959-1961*, p. 140.

și efortului făcut de statul socialist. Atenția principală în domeniul creșterii animalelor trebuie îndreptată în direcția sporirii producției pe cap de animal. Ridicarea sistematică a productivității animalelor concomitent cu dezvoltarea efectivului de animale constituie esențialul.

În vederea realizării unui avînt al forțelor de producție în toate ramurile agriculturii, statul socialist sprijină din plin dezvoltarea bazei lor tehnice prin înregistrarea G.A.S. și S.M.T. cu tractoare și mașini agricole. În 1965 în regiune vor reveni la un tractor 95 ha teren mecanizabil în G.A.C. și 60 ha în G.A.S. față de 256 ha cît era media pe regiune în 1960. În aceste condiții se va crea posibilitatea efectuării unui volum mai mare de lucrări agricole cu mijloace mecanizate, ceea ce va determina creșterea producției pe unitatea de suprafață.

Sarcinile complexe ce revin agriculturii socialiste presupun o grijă sporită din partea organelor locale față de calificarea cadrelor. „Condiția esențială a înfăptuirii cu succes a tuturor măsurilor privind dezvoltarea agriculturii în regiunea Iași este asigurarea cadrelor, formarea unui număr suficient de specialiști cu pregătire medie și superioară, ridicarea nivelului de cunoștințe agrozootehnice al tuturor lucrătorilor din agricultură⁹⁾. Cadrele formate în învățămîntul nostru profesional, mediu și superior s-au dovedit a fi bine pregătite din punct de vedere teoretic, capabile să aplice în practică cuceririle științei și tehnicii înaintate, să organizeze și să conducă cu pricepere marile unități agricole socialiste. Pentru a asigura unitățile agricole socialiste cu tehnicieni și specialiști dornici să lucreze efectiv pe teren este necesar ca ei să fie educați încă de pe băncile școlii să-și pună cunoștințele și talentul organizatoric în slujba ridicării nivelului agriculturii socialiste. Cadrelor didactice din învățămîntul tehnic de profil agricol, ca și tuturor profesorilor, le revine datoria de mare răspundere de a dezvolta la elevi și studenți dragostea de profesiunea aleasă și hotărîrea de a-și dărui toate forțele cauzei socialismului.

Organelor locale de partid și de stat le revine sarcina de a se preocupa de intensificarea propagandei agricole, de organizarea în timpul iernii a cursurilor agrozootehnice pentru ridicarea nivelului de cunoștințe tehnice al masei de colectivști, de pregătirea prin cursuri de scurtă durată a cadrelor de președinți, brigadieri și sorotitori.

Un capitol însemnat al schiței de reconstrucție a regiunii și orașului Iași este consacrat măsurilor social-culturale.

Puterea economică sporită a statului nostru democrat-popular permite ca parul cu avîntul forțelor de producție din industrie și agricultură să se îmbunătățească continuu și nivelul de viață material și cultural al oamenilor muncii. Directivele Congresului al III-lea al partidului prevăd investirea a circa 20 miliarde lei din care 65% sînt destinate lărgirii spațiului locativ. În șesenal în regiunea Iași urmează a fi construite 14—16.000 de apartamente noi. Cea mai mare parte a fondurilor alocate vor fi concentrate în direcția reconstruirii și sistematizării orașului Iași. Noile locuințe vor putea adăposti 1/3 din actuala populație a orașului. În locul căsuțelor mărunte, risipite haotic, au și început să se ridice blocuri moderne, ordonate în cartiere a căror arhitectonică îmbină armonios frumosul cu utilul.

⁹⁾ Gh. Gheorghiu-Dej, *Pentru dezvoltarea economică și social-culturală a regiunii și orașului Iași.*

Nevoia satisfacerii rapide a cerințelor de spațiu de locuit și a modernizării orașelor cere accelerarea ritmului construcțiilor, folosirea panourilor mari, a elementelor din beton prefabricat, aplicarea metodei industriale avansate care să asigure reducerea duratei de execuție și a costului edificiilor. Întreaga activitate în acest sector trebuie orientată astfel încât să se desfășoare după lozincă „a construi cât mai mult, mai repede, mai bine și mai ieftin“

În cadrul investițiilor destinate ridicării orașelor regiunii un loc important îl ocupă acțiunile edilitare. Schița de plan prevede sporirea debitelor de apă prin dublarea aducțiunii de la Prut și captarea de noi surse pentru orașele Birlad, Vaslui și Iluși. O atenție deosebită se va acorda și electricității. Lumina electrică va pătrunde încă în circa 350 de sate.

„Ceea ce va caracteriza dezvoltarea sectorului social-cultural între 1960—1965 este lărgirea și îmbunătățirea în continuare a învățământului de toate gradele și întărirea bazei sale materiale“⁷⁾.

Prin generalizarea învățământului de 8 ani și trecerea la școala de cultură generală cu durata de 12 ani cresc într-o mare măsură nevoile de spațiu de învățământ. În vederea acoperirii lor urmează a fi construite în următorii 3—4 ani peste 1800 săli noi de clasă și internate cu o capacitate de peste 1 000 de locuri.

Cadrele didactice și studenții ieșeni au primit cu nespusă bucurie și deplină satisfacție hotărârea conducerii partidului privitoare la construirea unei politehnici, dotată cu laboratoare și instalații moderne în care vor putea studia un număr de 5 500 tineri, adică de două ori mai mulți decât acum. Noul institut amplasat în zona industrială va avea posibilitatea să realizeze o mai strânsă legătură cu practica, să ajute efectiv unitățile industriale și să urmărească direct eficiența învățământului politehnic și a cercetării științifice.

O dată cu construirea politehnicii, centrul universitar Iași va dispune de o largă bază materială utilă desfășurării procesului de învățământ și activității creatoare a cadrelor universitare. Pe măsură ce noul edificiu va intra în funcțiune, spațiul eliberat va fi transferat Universității și altor instituții de învățământ superior. Creșterea cifrei de școlarizare, concomitent cu lărgirea spațiului de învățământ ridică problema cazării unui număr sporit de studenți. Până în 1965 se prevede construirea de cămine noi cu o capacitate de 7 000 de locuri.

Mărețele obiective mobilizează cadrele didactice și studenții centrului universitar ieșean în scopul participării lor, alături de toți oamenii muncii, la acțiunea de ridicare economică și culturală a regiunii. Oamenii de știință ieșeni își aduc aportul lor la pregătirea viitorilor constructori ai comunismului, la descoperirea de rezerve de producție și resurse de bogății naturale.

Numeroase cadre ale Universității sînt angrenate în acțiunea de îndeplinire a sarcinilor trasate de cel de-al III-lea congres al partidului. Fizicienii și chimiștii ajută fabrica de rulenți din Birlad și fabrica de antibiotice din Iași prin soluții eficiente în determinarea calității produselor. Fiziologii cercetează căile de ameliorare a raselor de animale și a speciilor de plante agricole. Istoricii și lingviștii își aduc contribuția la elaborarea lucrărilor de mare amploare privind istoria patriei, a limbii și literaturii române.

⁷⁾ Ibidem.

Chezăsia dezvoltării rodnice a științei stă în legătura sa indisolubilă cu activitatea constructivă a oamenilor muncii, cu practica dezvoltării economiei socialiste. „Avem un popor minunat care năzuiește să-și însușească în tot mai mare măsură comorile științei, ale culturii. Să consacram toate forțele, toată energia noastră înfăptuirii acestei năzuințe, căci nu există fel mai nobil decât a ajuta poporul tău să se ridice pe culmile civilizației, ale bunăstării materiale și spirituale“. Cuvintele pline de căldură adresate de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu prilejul vizitării Universității, au găsit un larg ecou în rîndurile tuturor cadrelor didactice.

Colectivul de profesori, muncitori și funcționari ai Universității participă cu entuziasm la înfăptuirea sarcinilor revoluției culturale, la formarea noii intelectualități devotate poporului muncitor, la sporirea continuă a prestigiului celei mai vechi instituții de învățămînt superior din țară.

Statul socialist acordă o mare atenție culturalizării maselor, răspîndirii cunoștințelor științifice în rîndurile oamenilor muncii de la orașe și sate. Acest lucru se reflectă în instituțiile ce cresc an de an în sectorul cultural, al sănătății și educației fizice. În regiunea Iași se vor construi în șesenal 10 cinematografe noi cu o capacitate de 5 600 locuri, două case raionale de cultură, iar la sate vor fi instalate 300—350 cinematografe cu bandă îngustă.

În domeniul ocrotirii sănătății oamenilor muncii, rețeaua sanitară este prevăzută a fi îmbogățită cu un spital de pediatrie și cu cîte o policlinică la Iași, Bîrlad, Pașcani și Murgeni.

Dezvoltarea continuă a bazei materiale, a culturii și sănătății va înlesni într-o măsură tot mai mare ridicarea bunăstării tuturor oamenilor muncii — fel principal al politicii partidului.

Muncitorii, țăranii muncitori și intelectualii din regiunea Iași sînt hotărîți să răspundă grijii părintești a partidului prin eforturi susținute spre a da viață mărețului program de dezvoltare economică și social-culturală a regiunii.

V. NECULCE
M. SĂRMAȘANU

ASPECTE ALE AVÎNTULUI MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE A MASELOR MUNCITOARE DIN MOLDOVA ÎN ANII 1917, 1918

DE

AUREL LOGHIN

În anii 1917 și 1918 lupta revoluționară a maselor muncitoare a luat în țara noastră o deosebită amploare, încît amenința însăși existența regimului capitalist din România. Primul război mondial a adîncit la maximum toate contradicțiile societății românești, a cauzat uriașe pagube materiale pentru economia țării, a adus mizerie, doliu și suferințe pentru marea majoritate a populației. Toate acestea au făcut să crească cu o intensitate fără precedent ura și revolta maselor împotriva odiosului regim burghezo-moșieresc.

Exemplul luptei proletariatului și țărănimii ruse, care a înlăturat țarismul și a instaurat puterea celor ce muncesc, a avut o puternică influență asupra luptei maselor muncitoare de la noi din țară.

„Victoria de însemnătate mondială a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. arată tov. Gh. Gheorghiu-Dej, a deschis o nouă epocă în istoria omenirii — epoca trecerii de la capitalism la socialism. Ideile ei s-au răspîndit în întreaga lume și au avut un uriaș ecou în rîndurile maselor largi din România, găsind în condițiile economice și sociale din țara noastră un teren deosebit de fertil”¹

În lucrarea de față se vor expune unele aspecte ale luptelor revoluționare ce au cuprins cu o deosebită repeziciune Moldova anilor 1917, 1918.

Scurt timp după începerea ostilităților de partea Antantei, guvernul burghezo-moșieresc român a trebuit să ia măsuri în vederea retragerii în Moldova.

Încă în luna octombrie 1916, spre Moldova începuseră a se îndrepta convoaie de refugiați militari și civili care căutau găzduire în partea de țară ce mai rămăsese neocupată de cötropitori.

1) Gh. Gheorghiu-Dej, 40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului. Editura Politică, 1961, p. 8.

Iașul, cu restrînse posibilități de capitală a unei provincii, trebuia să facă acum față de capitală a unui stat în condiții deosebit de grele.

În jurul orașului, pe malurile Bahluiului, se săpau bordeie pentru ostași, bărăci pentru adăpostirea bolnavilor în astfel de spitale improvizate.

În satele din întreaga Moldovă, supraaglomerate, domnea deznădejdea și nemulțumirea împotriva rechizițiilor forțate și a abuzurilor autorităților burghezo-moșierești care trimiteau țăranii bătrâni sau bolnavi, femeile și copiii la muncă obligatorie pe moșiile boierești, la transporturi și diferite corvezi.

Tifosul, febra tifoidă, tuberculoza, pneumonia, pelagra bîntuiau cu furie în întreaga Moldovă, secerînd mii de vieți.

Nici orașele nu o duceau mai bine. La Bîrlad, Galați, Roman, Bacău, Piatra Neamț, Fălticeni, orașe pline de militari și autorități evacuate din restul țării, lipsa de alimente lua proporții înspăimîntătoare. Consumul de carne a fost interzis.

Pe străzile Iașului, alături de furgoanele militare, de ostași schingiuiți și în zdrențe, se vedeau o mulțime de copii vagabonzi, de care nimeni nu se interesa. Fugiți din fața frontului, aceștia îngroșau rîndurile celor ce suferau toate grozăviile războiului, măreau numărul morților proveniți din rîndurile soldaților și ale populației, secerați de boli și mizerie. Numărul celor morți a atins cifre impresionante — sute de cadavre rămîneau neîngropate — fapt ce a făcut ca guvernul burghezo-moșieresc să interzică a se mai comunica oficiilor de stare civilă numele celor decedați.

Toate lipsurile, bolile, mizeria erau suportate de masele muncitoare căroră le era străin războiul în care fuseseră aruncate, în timp ce protipendada trăia în lux și petreceri.

Cetățenii Iașului își exprimau indignarea împotriva celor ce huzureau pe seama maselor, a soldaților. „În chestiunea alimentării publice — scrie un ieșean prefectului județului — dacă nu se poate obține azi o pîine cu ușurință sînt... anumiți... indivizi care hrănesc porcii și caii cu pîinea celor flămînzi... E scumpete și jaf... dar la noi... jaful este datorit, mai mult decît oriunde și în cea mai mare parte, unei lipse absolute de control și de exercițiu al unei autorități bine chibzuite și onest practicate... Pităriile refuză a elibera pe ușa din față pîinea ce o datoresc cetățenilor după anumite cartele... (în timp ce) pe ușa din dos o îndrumează către crîșme, bodegi... Pe străzile Iașului aleargă în goana fulgerului automobilele militare și civile ducînd la plimbare dădacele și menajerele și în drumul lor vertiginos ucid păsări, ciîni, cai... fără ca pentru asemenea distracții să se fi auzit că s-au condamnat pînă astăzi măcar la 2—3 ani închisoare pe vreun cetățean ce trăiește așa de bine“².

Nemulțumirile maselor se manifestau tot mai puternic, iar ecoul lor ajungesc la ministerul de interne ce-și avea sediul în localul școlii „Reuniunea femeilor romîne“, și în parlamentul adăpostit în clădirea Teatrului Național.

2) Arhivele Statului Iași — Colecția N. A. Bogdan, Dosar nr. 6, paragraf. „De-ale administrației“.

Ziarele vremii nu puteau ascunde starea de spirit și nemulțumirea care stăpîneau masele.

În fața acestei situații guvernul de coaliție al liberalilor și conservatorilor a mărit aparatul de opresiune, a luat aspre măsuri împotriva oricăror manifestări de nemulțumire.

Pentru a avea spatele frontului acoperit, guvernul burghezo-moșieresc interzice, chiar la câteva zile de la declanșarea războiului, activitatea Partidului Social-Democrat și a sindicatelor.

În sprijinul burgheziei au venit oportuniștii care, fie sub masca neutralității, — deși războiul era început — fie sub lozincă evitării actelor politice, încercau să abată masele populare de la înțelegerea justă a situației. Dar elementele înaintate, revoluționare, s-au ridicat deschis împotriva războiului demascîndu-i caracterul imperialist.

După revoluția burghezo-democratică din Rusia spiritul antirăzboinic s-a întărit nu numai în rîndurile armatei ruse, ci și în rîndurile ostașilor romîni, direct influențați de ostașii ruși, precum și în rîndurile populației romînești.

Revoluționarii romîni își manifestau simpatia față de revoluția rusă și, în martie, întruniți într-o ședință ilegală a secției social-democrate din Iași votează o moțiune în acest sens³.

Cu toate că în conducerea sovietelor din armatele ruse de pe frontul romîn reușiseră să se strecoare menșevicii și socialiștii revoluționari, care erau pentru continuarea războiului pînă la „victoria finală“, în rîndurile ostașilor ruși se manifesta tot mai puternic dorința de a sfîrși cu războiul. Lozinci ca „Jos războiul“, „Trăiască pacea și prietenia popoarelor“, se auzeau tot mai des pe străzile Iașului și în întreaga Moldovă. Autoritățile romînești sînt informate că „soldații ruși se întrunesc și fac propagandă cu scop de a nu mai lupta“⁴.

Convorbirile dintre soldații ruși care duc munca de lămurire printre soldații romîni pentru încetarea războiului sînt interceptate de agenții siguranței, care informează că „în diferite convorbiri ce au avut loc între soldații noștri care se învecinează cu soldații ruși aparținînd regimentului 118, divizia 30-a, aceștia au mărturisit că dacă pînă la 30 august nu se încheie pacea înfig baionetele în pămînt și părăsesc tranșeele“⁵.

Cu ocazia zilei de 1 mai 1917 soldații ruși demonstrează la Iași, Bîrlad, Tecuci, Galați. La aceste demonstrații se alătură militanți revoluționari romîni.

O deosebită amploare a avut manifestația de la Iași, care a înspăimîntat pe guvernanți și pe rege. Acesta este nevoit să se retragă la cartierul general al lui Averescu.

Manifestanții au demonstrat sub lozincile frăției între popoare și pentru o pace fără anexiuni și contribuții.

Revoluționarii romîni care au luat cuvîntul au cerut proclamarea republicii și exproprierea pămînturilor moșierești.

3) V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, Buc., 1960, p. 124.

4) Arhiva Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. Dosar nr. 5923, fond 96, fila 169.

5) Loc. cit., dosar 5929, fond. 56, fila 251.

Manifestanții ruși și români au deschis porțile închisorilor eliberând pe deținuții politici români și pe ostașii ruși. „Seara... pe la orele 22 1/2 intrându-se în str. Ștefan cel Mare un număr de 200—300 soldați ruși s-au dus la închisoarea militară rusă unde au eliberat toți soldații deținuți de comandament, apoi întâlnind pe stradă pe comandantul militar al închisorii au voit să-l aresteze, (acesta) scăpând numai datorită intervenției unor ofițeri ruși”⁶. Deținuții politici români au fost eliberați din închisoarea Galați.

Demonstrația de 1 Mai a dat un nou impuls mișcării muncitorești din Moldova, care pornește la reorganizarea ei pe baze ilegale. Aceasta datorită faptului că mișcarea muncitorească întâmpină enorme greutăți din partea guvernului burghezo-moșieresc care, luând cele mai sălbatice măsuri, sub paravanul legilor marțiale din timpul războiului, împiedica orice activitate revoluționară.

Elementele revoluționare văzând că în Moldova nu-și puteau desfășura activitatea au folosit posibilitatea ce le-o oferea orașul Odesa, unde se aflau foarte mulți refugiați români, unde existau anumite libertăți politice în urma revoluției burghezo-democratice din februarie, unde se putea desfășura activitatea revoluționară. Astfel se formează aici (mai 1917) „Comitetul de acțiune social-democrat român”, în conducerea căruia intra M. Gh. Bujor, Gh. Stroici, A. Zalie⁷, și alții.

Demascând măsurile luate de guvern care interzisese activitatea Partidului Social-Democrat, revoluționarii români au hotărât organizarea activității revoluționare în Moldova în mod ilegal.

Au fost stabilite legături strânse între Iași și Odesa, hotărându-se editarea manifestelor ilegale și a ziarului «Lupta» care apare în septembrie 1917.

În lupta dusă împotriva războiului, revoluționarii români au avut un puternic sprijin în soldații ruși în rindurile cărora dorința de pace se manifesta tot mai pronunțat. Ziarul «Monitorul frontului român» din 24 mai 1917 arată că la venirea lui Kerenski pe front, soldații unui regiment l-au întâmpinat „facînd front în mijlocul cîmpului, au luat arma pentru onor avînd la piept cocarde roșii pe care era scris: „jos războiul” și tot pe ele erau desenate mîini unite în chip de mîini strînse”⁸.

„Comitetul de acțiune social-democrat român” editează, după demonstrația de la 1 mai 1917, un manifest pe care-l răspîndește în întreaga Moldovă. „Să măturăm pleava netrebnică și trîndavă care stăpînește și suge țara și să dăm libertate deplină poporului nostru iobag”⁹, se arată în manifest.

Manifeste revoluționare sînt distribuite în orașele Botoșani¹⁰, Dorohoi¹¹, Roman¹², Galați¹³, Tg. Neamț¹⁴ ș.a.

6) A.I.I.P., Dosar nr. 5929, fond 56, fila 187.

7) «Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.», nr. 3, 1957, p. 3.

8) A.I.I.P., Dosar nr. 5929, fond 56, fila 109.

9) Loc. cit., Dosar nr. 5923, fond 56, fila 266.

10) Loc. cit., fila 252.

11) Loc. cit., fila 211.

12) Loc. cit., fila 259.

13) Loc. cit., fila 284 și 328.

14) Loc. cit., fila 324.

În urma luptei dusă de elementele revoluționare pentru instaurarea republicii, pentru confiscarea pământurilor moșierești, într-un raport telegrafic, trimis ministerului de interne se arată că în ziarul «Lupta», tipărit în limba română la Odesa, „se debitează neadevăruri despre m. s. regele, despre parlamentarii noștri și se fac diferite invitațiuni subversive pentru împărțirea pământurilor și averilor celor bogați”¹⁵. Siguranța cerea să se ia măsuri și împotriva soldaților ruși în rândurile cărora lucrează „agenți de propagandă dușmani (așa numea siguranța elementele revoluționare din armata rusă A.L.) pentru a da naștere în România la o revoluție similară celei din Rusia, răsculcând populația împotriva familiei regale și guvernului. Motivul ar fi proclamarea țării noastre republică”¹⁶.

Un manifest semnat de Partidul Social-Democrat din România arăta că el a pornit „la lupta pentru răsturnarea țarismului român”¹⁷.

În timp ce militanții revoluționari duceau o susținută activitate pentru încheierea unei păci democratice, Take Ionescu, vicepremier, sosit la Odesa, asigura comandamentul rus de tot sprijinul, indiferent de ce întorsătură vor lua evenimentele.

Elementele revoluționare intensifică lupta pentru încheierea păcii, apelează la soldații ruși pentru răspândirea manifestelor.

Un manifest semnat de Comitetul Central revoluționar român și difuzat de soldații ruși în comuna Vaduri din județul Neamț intitulat «Popor», cheamă la revoluție, la instaurarea republicii — „Trăiască Republica Română”¹⁸.

Serviciul de siguranță român de pe lângă Armata a 9-a rusă semnala „că în comuna Rotopânești, Jud. Suceava, la toate sărbătorile, rușii împart la ieșirea țăranilor din biserică diferite broșuri, cum și manifeste socialiste tipărite în limba română”¹⁹.

Soldații ruși distribuiau apelul Consiliului Delegaților Muncitorilor și Soldaților din Petrograd editat la Odesa în limba română în care se spunea... „refuzați de a servi ca un instrument de pradă și silnicie în minile regilor, boierilor și bancherilor și cu puteri frățești unite, puneți capăt groaznicului război care necinstește omenirea și întuneacă și mărețele zile ale învierii libertății rusești”²⁰.

Răspândirea manifestelor de către soldații revoluționari ruși cît și de către militanții revoluționari români face ca ministerul de interne să ceară să se ia măsuri împotriva celor ce răspîndeau aceste manifeste. Referitor la un raport al siguranței, care semnala răspîndirea manifestelor, ministerul de interne răspunde: „Cum în acest punct, (este vorba de stația și strada Nicolina din Iași A.L.) sus-zisa direcțiune mai adaugă că s-au distribuit și alte manifeste cu caracter revoluționar, vă rog a dispune să se ia măsuri în consecință,

15) Loc. cit., fila 104.

16) Loc. cit., Dosar nr. 5930, fond 56, fila 8.

17) Loc. cit., Dosar nr. 5931, fond 56, fila 2.

18) Loc. cit., fila 66.

19) Loc. cit., fila 135.

20) Loc. cit., Dosar nr. 5929, fond 56, fila 282.

atit în acel loc, cît și la atelierul de armurărie al Arsenalului, care se află instalat în școala primară de lingă stația Nicolina”²¹.

Atunci cînd autoritățile romînești încercau să aresteze soldații ruși pentru răspîndirea manifestelor, ei erau salvați de tovarășii lor care-i scoteau din mîinile polițiștilor.

Siguranța bănuia că manifestele revoluționarilor romîni erau tipărite, fie în tabăra rusă de la Socola, fie în cea de la Chișinău²².

Din partea guvernului romîn s-au făcut intervenții pe lingă guvernul provizoriu rus pentru a se împiedica contactul între soldații ruși și revoluționarii romîni. Kerenschi a trimis comisarului frontului romîn, prin socialistul-revoluționar Tisseuhausen, instrucțiuni privind interzicerea contactului soldaților ruși cu grupurile revoluționare din Moldova²³.

Munca grupurilor revoluționare se desfășura cu intensitate în rîndurile muncitorilor care se ridicau împotriva mobilizărilor forțate în întreprinderi, împotriva salariilor de mizerie și a condițiilor insuportabile de muncă, împotriva legislației scleratăe din timpul războiului, în rîndurile țăranilor care refuzau în numeroase comune din Moldova să se supună ordinelor jandarmilor de a ieși să presteze muncă forțată pe moșiile boierilor, în rîndurile soldaților care, dezertînd și fugind în Rusia, erau hotărîți ca și tovarășii lor ruși să înfigă baioneta în pămînt. În urma presiunii maselor populare guvernul este nevoit să suspende pedepsa cu moartea (iunie 1917).

Activitatea revoluționară nu era însă pe placul liderilor reformiști din Iași, Sion și Ghelerter, care s-au pronunțat împotriva acestor acțiuni pe care le considerau că „nu cadrează nici cu tactica trecută, nici cu cea de acum a social-democrației romîne”²⁴.

Reformiștii, care și înainte de război aveau poziții mai puternice în Moldova, datorită insuficienței dezvoltării a industriei și proletarietului și acum foloseau legăturile lor cu sovietele din armata rusă cantonată în Moldova, — dominate de menșevici și socialiști revoluționari — făceau totul pentru a nu-și pierde poziția. Ei au început acțiunea împotriva oricăror încercări de lămurire a maselor asupra caracterului nejust al războiului. Ei au încercat, folosind influența centriștilor, în unele organizații să-și exercite influența și asupra grupurilor revoluționare ilegale care nu înțelegeau încă destul de clar nici rolul insurecției și transformarea războiului imperialist în război civil, nici deosebirea între revoluția burghezo-democratică și cea socialistă, nici deosebirea între dictatura revoluționar-democratică a proletarietului și a țăranimii și dictatura proletarietului.

Toate aceste probleme aveau să fie clarificate după izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, cînd grupurile revoluționare ilegale și Comitetul de acțiune social-democrat se vor transforma în grupuri comuniste și vor milita, împreună cu elementele revoluționare din aripa de stînga a partidului socialist, pentru crearea partidului marxist-leninist al clasei muncitoare din România.

21) Loc. cit., Dosar nr. 5939, fond 56, fila 21 bis.

22) Loc. cit., Dosar nr. 5931, fond 56, fila 1.

23) V. Liveanu, *op. cit.*, p. 129.

24) «Mișcarea», anul XI, nr. 153, din 8 iulie 1917.

Revoluția Socialistă din Octombrie a dat un puternic imbold luptei dusă de masele populare sub conducerea grupurilor revoluționare ilegale.

Alături de soldații ruși — care, deși în condiții grele, aflați într-o țară străină condusă de un guvern dușmănos revoluției, au manifestat pentru guvernul revoluționar în frunte cu Lenin — în întreaga Moldovă au avut loc manifestații de simpatie cu marea revoluție rusă. Spre deosebire de oportuniști care, dacă la început n-au luat nici o atitudine față de marile evenimente din Rusia, mai târziu se vor ridica împotriva Revoluției Socialiste, militanții revoluționari români au salutat încă din primele zile Marea Revoluție. În întreaga Moldovă manifestațiile de simpatie cu revoluția proletară rusă se desfășurau sub lozincă „Trăiască Revoluția rusă aducătoare de pace“.

La câteva zile de la victoria Revoluției Socialiste, la Galați a avut loc o puternică manifestație în care „grupuri de soldați maximaliști ruși în număr de aproape 3 000 cu pancarte roșii și diferite inscripțiuni au manifestat pe străzile orașului²⁵. Pe pancarte era scris „Jos burghezia“, „Trăiască Lenin“, „Pace, pîine, libertate“, „Jos imperialismul“²⁶.

Manifestanții români care s-au alăturat acestei demonstrații au strigat împreună cu ostașii ruși „Jos Ferdinand“, „Trăiască Republica Română“²⁷.

Siguranța nota că la această manifestație „au vorbit cîțiva oratori necunoscuți care au dezvoltat aceeași temă: pacea generală, desființarea monarhiilor și burgheziilor care au provocat războiul“²⁸.

Dorința de pace se face și mai simțită în rindurile maselor populare, în rindurile ostașilor români, după difuzarea „Decretului asupra păcii“, răspîndit de ostașii ruși și revoluționarii români, cît și a ordinului semnat de Lenin și apărut în limba română, cu privire la începerea tratativelor în problema încheierii armistițiului²⁹.

Manifestațiile de simpatie cu armata rusă nu erau pe placul reprezentanților burgheziei. Unul dintre aceștia, vorbind despre o puternică manifestație ce a avut loc la Odessa, imediat după Revoluția Socialistă, arăta: „cine crezi că umbla în capul ei? Un grup de circa 1 000 de români, lucrători la șantierul Fernic, mare parte din ei dezertori români și din ei peste 150 erau în uniformă de soldați români, avînd steaguri roșii cu inscripții pentru pace și revoluționare. Îți poți închipui ce impresiune grozavă face aceasta să vezi armata română manifestînd cu revoluționarii ruși pentru pace. Cred că autoritățile noastre ar trebui să ia măsuri, căci starea asta de spirit și indisciplină domnește în floare în rindurile soldaților români de aici“³⁰.

„Comitetul de acțiune social-democrat român“, într-un manifest intitulat «Spre pacea lumii, către poporul român», publicat în ziarul «Lupta» cerea alungarea ciocoilor și trădătorilor de la cirna țării, *„pentru ca poporul însuși prin oamenii lui, să ia în mînă conducerea țării, să-i aducă pacea mult așteptată“*³¹ (subl. A. L.).

25) A.I.I.P., Dosar nr. 5926, fond 56, fila 20.

26) Ibidem.

27) Ibidem

28) Loc. cit., Dosar nr. 5932, fond 56, fila 200.

29) Loc. cit., Dosar nr. 5941, fond 56, fila 41.

30) Loc. cit., Dosar nr. 5942, fond 56, fila 152.

31) «Lupta», an. XIII, nr. 34, din 16 noiembrie 1917.

Ziarul «Lupta» saluta încheierea armistițiului pe frontul român. „Guvernul regelui Ferdinand a trebuit să se plece în fața voinței poporului român și a armatei ruse”³².

Punându-și speranța că revoluția proletară va contribui la schimbarea stării de lucruri, revoluționarii români arătau: „salutăm evenimentul ca prevestirea unor prefaceri adânci, care vor aduce României nu numai pacea dar și schimbarea completă a viciei ei politico-sociale”³³.

„Comitetul de acțiune social-democrat român” își exprimă adeziunea față de revoluția rusă și trimite la Petrograd, în decembrie 1917, o delegație care este primită de Lenin.

Refugiații revoluționari români, care se aflau la Petrograd, au alcătuit „Comitetul revoluționar social-democrat român”. Acesta va desfășura o intensă acțiune de editare a broșurilor și revistelor revoluționare contribuind astfel la răspîndirea ideilor leninismului și înțelegerea în chip nou a unor probleme care erau neclare pînă atunci pentru mișcarea muncitorească din România — problema războiului și a păcii, problema revoluției, a puterii etc.

Astfel, în manifestele editate în perioada ianuarie-februarie 1918 se degajă ideile transformării războiului imperialist în război civil, a necesității revoluției proletare, probleme ce nu fuseseră puse cu destulă claritate înainte de revoluția socialistă. „Întoarceți armele împotriva acelor care trebuie înlăturați, pentru a asigura țării dezvoltarea sa liberă și a putea așeza și la noi un regim politic liber ca în Rusia. . . *Acum e momentul să înfăptuiți cu armele în mînă libertatea țării, libertatea voastră* (subl. A.L.). Rupeți cu trecutul de umilinți și robie, înfăptuiți revoluția mintuitoare”³⁴. Sau „Jos cu războiul dintre popoare, trăiască războiul între clase”³⁵.

De asemenea, din manifestele redactate de „Comitetul revoluționar social-democrat român” se degajă precis ideea păcii democratice, fără contribuții, ideea puterii muncitorești care trebuie să fie instaurată. „Răsturnați pe veniticul rege Ferdinand de Hohenzollern, pe Brătianu, pe Take Ionescu, pe toți trădătorii și întemeiați *Republica română a Sovietelor muncitorilor, soldaților și țăranilor*. . . Trăiască republica, trăiască guvernul muncitorilor, soldaților și țăranilor români”³⁶.

Soldații ruși dau un ajutor neprecupețit militanților români pentru răspîndirea „Decretului asupra păcii”, a „Decretului asupra pămîntului”, semnate de Lenin, pentru răspîndirea ziarului «Lupta» și a manifestelor editate de „Comitetul de acțiune social-democrat român”.

Delegatul siguranței romine de pe lingă cartierul rus informa că numeroși soldați ruși distribuie manifeste revoluționare și ziarul «Lupta». „Din informațiile ce avem asemenea ziare și manifeste au fost aruncate în tot parcursul drumului Iași—Roman, de către acești soldați dintre care unii s-au dus spre Bacău, iar alții s-au întors spre Iași”³⁷.

32) «Lupta» an XIII, nr. 38, din 23 noiembrie 1917.

33) Ibidem.

34) *Documente din Istoria Partidului Comunist din România 1917—1922*, vol. I, Ed. II. Buc., 1956, p. 39.

35) *Idem*, p. 27.

36) *Idem*, p. 45—46.

37) A.I.I.P., Dosar nr. 5926, fond. 56, fila 50.

Siguranța nota de asemenea că a aflat „din cercuri militare ruse serioase că zilele acestea au sosit foarte mulți bolșevici în Iași. Parte din ei merg mai departe pe front, iar parte rămân la Iași și lucrează pe lângă organizațiile democratice din Iași”³⁸.

În zilele imediat următoare Revoluției Socialiste, în Moldova s-a creat o situație deosebită care a durat pînă în februarie 1918 cînd trupele ruse s-au retras din Moldova. „Pături largi ale poporului sprijineau pe soldații ruși împotriva agresiunii guvernului burghezo-moșieresc. Soldații ruși, răspunzînd intervenției guvernului român, sprijineau luptele maselor populare din Moldova”³⁹.

După încheierea armistițiului și trecerea celor două armate ruse de pe frontul român de partea bolșevicilor, guvernul român a trecut la represii, ordonînd, în mai multe localități din Moldova împiedicarea circulației după ora 9 seara⁴⁰ și chiar dezarmarea ostașilor ruși. În luna decembrie, o delegație a Rumcerodului este trimisă la Iași pentru a cere generalului Presan să înceteze politica de provocări. Generalul răspunde însă că „ordinul de dezarmare a armatei ruse va fi menținut”⁴¹. Aceasta era începutul atacului împotriva Revoluției Socialiste, atac care, cu sprijinul imperialiștilor străini, va continua cu atacarea orașului Leova de dincolo de Prut, în decembrie 1917 și cu cîmpirirea Basarabiei în ianuarie 1918.

Din Iași au început firele complotului împotriva Statului Sovietic, complot organizat de diplomații imperialiști acreditați pe lângă guvernul român care s-au grăbit să-i ofere credite și alte posibilități în vederea organizării campaniei antisovietice. Saint-Aulaire, ministrul francez, Wopika, ministrul american, precum și ministrul englez au lucrat cu febrilitate pentru a împinge guvernul român să intre în înțelegere cu naționaliștii ucraineni, pentru a pregăti împreună intervenția împotriva Puterii Sovietice. Pentru aceasta Wopika, diplomatul american promite guvernului român un credit de 20.000.000 de dolari.

Masele populare, în frunte cu elementele revoluționare se ridică împotriva acestor uneltiri, încercînd să stabilească legătura cu militanții revoluționari din teritoriul ocupat de nemți. Astfel, un delegat al Comitetului de acțiune social-democrat pleacă în teritoriul ocupat pentru a lua legătura cu Comitetul ilegal de acțiune în vederea schimbului de materiale și a răspîndirii acestora în întreaga țară.

În felul acesta se pun bazele unificării mișcării muncitorești revoluționare. Perioada noiembrie 1917 — februarie 1918 se caracterizează prin acțiuni deschise întreprinse de muncitorimea condusă de grupurile revoluționare împotriva salariilor de mizerie și a condițiilor insuportabile de trai.

Combatînd atitudinea reformiștilor care preconizau calea memoriilor, întrebuintată încă înainte de război, elementele revoluționare îndemnau deschis la organizarea acțiunilor largi de masă, a luptelor hotărîte pentru revendicări. În luna decembrie 1917 are loc prima grevă din timpul războiului organizată

38) Loc. cit., Dosar nr. 5932, fond. 56, fila 183.

39) V. Liveanu, *op. cit.*, p. 169.

40) A.I.L.P., Dosar nr. 4, fond. 1, fila 15.

41) Loc. cit., p. 18.

de muncitorii ceferiști din Moldova care paralizază toate transporturile împiedicînd în felul acesta intervenția militară împotriva Statului Sovietic pe care guvernul reacționar român o pregătea.

Mișcarea grevistă a ceferiștilor a dus la anularea legii care împiedica organizarea în sindicate și a influențat muncitorii altor sectoare pentru a porni lupta în vederea satisfacerii revendicărilor lor.

Muncitorii greviști își impun delegați pentru tratative iar aceste delegații ale muncitorilor au constituit embrionul viitoarelor consilii muncitorești.

Acțiunile muncitorești au contribuit la trezirea spiritului de luptă al țărănimii muncitoare, al ostașilor care nu erau decît muncitori și țărani îmbrăcați în haine militare.

Masele țărănești erau nemulțumite de recluziții, de munca obligatorie pe pămînturile moșierești, de diferite corvezi și obligațiuni pentru armată. În urma difuzării de către ostașii ruși și militanții revoluționari romîni a „Decretului asupra pămîntului“, decret semnat de Lenin, masele țărănești au înțeles mai bine scopul luptei lor și au intensificat acțiunile împotriva asupririi moșierimii.

Numeroase sînt împotrivirile țăranilor rămași acasă și a femeilor celor plecați pe front împotriva abuzurilor jandarmilor.

Așa se semnalează împotriviri față de jandarmii care veneau pentru recluziții sau pentru a scoate țăranii la muncă obligatorie pe moșiile boierești, în numeroase sate din Moldova dintre care amintim: Bogdănești—Cucuteni (raionul Iași)⁴², Fintinele—Focuri (raionul Iași)⁴³, Hocenii—Fălciu (raionul Iași)⁴⁴, Muntenii de Jos (raionul Vaslui)⁴⁵, Mesteacăn—Neamț (raionul Roman)⁴⁶, Tudora (raionul Botoșani)⁴⁷, Mihaileni (raionul Dorohoi)⁴⁸.

Soldații ruși, în majoritatea lor țărani îmbrăcați în haine soldățești, nu numai că distribuiau „Decretul asupra pămîntului“, și manifeste revoluționare românești, dar au trecut și la apărarea țăranilor și a femeilor acestora împotriva abuzurilor jandarmilor. Astfel compania de jandarmi rurali din Iași raportează că „jandarmii postului Copou nu pot executa diferite ordine ce primesc, din cauza soldaților ruși din regimentul 18 cazaci ce sînt canțonați în comuna Copou, nelăsîndu-i a scoate femeile la muncile agricole“⁴⁹.

Manifestațiile de împotrivire a țăranilor iau forme violente mergînd pînă la alungarea primarilor și jandarmilor din comune, la atacarea conacelor boierești.

Puternice frămîntări au loc în rîndurile soldaților romîni, sătui de război, influențați de lupta soldaților ruși pentru pace.

„Decretul asupra păcii“, încheierea armistițiului pe frontul român au avut o puternică influență în rîndurile ostașilor romîni.

42) A.S. Iași, Tr. 1883, op. 2160, dosar nr. 3907, fila 1.

43) Loc. cit., dosar nr. 2026, fila 5.

44) Loc. cit., dosar nr. 2157, fila 12.

45) Loc. cit., dosar nr. 2073, fila 13.

46) Loc. cit., dosar nr. 4754, fila 4.

47) Loc. cit., dosar nr. 4843, fila 4.

48) Loc. cit., dosar nr. 3970, fila 11.

49) A.I.I.P., Dosar nr. 5926, fond. 56, fila 114.

Oricite măsuri au luat comandanții armatei române de a împiedica fraternizarea pe front, ei nu au putut opri aceasta. Lupta împotriva războiului se manifesta nu numai prin fraternizări, ci și prin nesupunerea la încorporare din partea tinerilor, prin nerespectarea ordinelor gradaților, prin dezertări, prin împotrivire față de agresiunea antisovietică.

Dar formele cele mai răspândite de manifestare a împotrivirii față de războiul imperialist au luat-o manifestările și plecările în masă în Rusia. După unele date ale siguranței române, în Ucraina se aflau 25.000—30.000 de „dezertori”⁵⁰ iar la Odesa, spre sfârșitul anului 1918 se aflau aproximativ 50.000 de „dezertori”⁵¹.

Cei ce erau calificați drept „dezertori” răspund, în ziarul «Lupta», autorităților românești, că dezertori sînt cei ce acceptă să lupte pentru interese străine, sînt cei care refuză să-și apere bunurile și libertatea lor. Nu pot fi considerați dezertori cei ce s-au scuturat de sub jugul robiei.

Formele de împotrivire față de războiul imperialist au mers pînă la revolta unor unități militare care se pronunțau deschis împotriva războiului.

Militanții revoluționari de la Odesa pun problema organizării batalioanelor revoluționare române care să sprijine revoluția rusă împotriva intervenției armate burghezo-moșierești. În acest scop s-au format, în ianuarie 1918, batalioanele revoluționare românești care au luptat alături de Armata Roșie împotriva contrarevoluției române ce cotropise Basarabia. Una din luptele importante a fost dată pentru apărarea orașului Bender, în februarie 1918. „Pentru prima oară în istoric, forțelor armate ale burgheziei și moșierimii române li s-au opus detașamente înarmate organizate de muncitorii revoluționari romîni”⁵². Batalioanele de revoluționari romîni au luptat alături de Armata Roșie ajungînd pînă în Siberia.

Burghezia și moșierimea, încheind armistițiul cu puterile centrale, au primit în fapt consimțămîntul de a ataca tînăra Putere Sovietică pentru a nu se putea înfăptui ceea ce inspira teamă claselor dominante, luarea puterii de către clasa muncitoare. Ei își puneau speranța în ocupanții germani cu care împreună ar fi putut stăvili uriașul avînt al maselor populare.

Reprezentanții claselor stăpînitoare arătau deschis că în cazul unor frămîntări revoluționare ale maselor „nu numai pacea cu Puterile Centrale ar fi o necesitate, dar salvarea noastră n-ar veni decît de la armata germană”⁵³.

Și clasele stăpînitoare, adresîndu-se nemților, au permis trecerea trupelor austriace pe teritoriul Romîniei, pentru a da ajutor contrarevoluționarilor albgardiști ucraineni împotriva Puterii Sovietice.

Lupta împotriva „legilor excepționale” din timpul războiului, care interziceau organizarea și grevele, acțiunile clasei muncitoare, ale țărănimii și ostașilor au căpătat un pronunțat caracter politic, fapt care dovedea maturizarea clasei muncitoare, crearea unei situații revoluționare, pornirea maselor

50) Așa numea oligarhia romînă pe cei ce nu voiau să lupte pentru interesele ei.

51) V. Liveanu, *op. cit.*, p. 212—213.

52) *Idem*, p. 217.

53) V. Cancicov, *Impresii și păreri personale din timpul războiului Romîniei*, Buc., 1921, vol. II, p. 199.

muncitoare pe o nouă cale, calea avântului revoluționar deschis de Marcea Revoluției Socialiste din Octombrie.

Toate acestea deschideau posibilitatea instaurării în Moldova, atunci centrul vieții politice românești, pe teritoriul căreia se desfășurase o parte din revoluția rusă prin ostașii ruși, care au influențat masele muncitoare, a noii puteri populare.

Instaurarea puterii populare în Moldova ar fi avut o puternică influență asupra întregii țări. Iată de ce se temea burghezia și moșierimea română, care, în cîrdășie cu imperialiștii germani și ai Antantei au luat toate măsurile pentru a înăbuși germeii revoluției ce începuseră a se arăta pe pămîntul frămîntat al Moldovei.

În fața oricărei forme de protest a maselor împotriva samavolniciei guvernului reacționar Marghiloman, acesta amenința muncitorii și țăranii din Moldova că va chema autoritățile nemțești. Era aceasta încă o dovadă a unirii intereselor burgheziei împotriva proletariatului și a maselor muncitoare care amintea de cîrdășia burgheziei franceze cu cea germană pentru înăbușirea luptei comunarilor.

Nemaiputînd suporta condițiile mizere de viață, muncitorii din Moldova, influențați de munca grupurilor ilegale revoluționare au pornit deschis lupta împotriva oligarhiei. Astfel muncitorii cefești de la Iași, Pașcani, Galați, pornesc o grevă generală la 16 (29) martie 1918, ce s-a soldat cu victoria greviștilor. Aceasta este prima grevă generală de la izbucnirea războiului.

În aprilie declară grevă muncitorii din întreprinderile militare, la care se alătură și cefeștii din Iași.

Mișcările greviste din lunile martie-aprilie, care au cuprins un mare număr de muncitori, au impus recunoașterea necesității activității legale a organizațiilor muncitorești, fapt care duce la reluarea activității organizațiilor social-democrate și a organizațiilor sindicale în mod legal. În rîndul demonstrațiilor pentru dreptul legal la organizare, trebuie menționată marea demonstrație de la 29 martie 1918. Pe lîngă faptul că a dat un nou avînt luptei pentru organizare sindicală, ea a deschis în același timp drumul spre un nou val de greve care au avut loc în întreaga lună mai.

Grevele erau însoțite de manifestații de protest în fața ministerelor și în împrejurimile Iașului.

Cefeștii formulează pe lîngă revendicarea asupra demobilizării muncitorilor greviști, prezentată în prima grevă din martie, reducerea zilei de muncă la 9 ore.

În urma luptelor duse de cefești legea care interzicea dreptul de organizare este înlăturată în fapt prin reînființarea sindicatului C.F.R. din Iași, care avea să organizeze întreaga muncitorime cefeastă din Moldova. Astfel, la scurt timp după aceasta, are loc înființarea sindicatelor cefeștilor în alte orașe ale Moldovei.

Reformiștii din conducerea organizațiilor sindicale au căutat să imprime acestora tactica căii legale, adică supunerea față de legalitatea burgheză, în timp ce elementele revoluționare au chemat la lupta deschisă, au ajutat la

organizarea grupelor, au protestat atunci cînd greviștii au fost arestați sub învinuirea de instigație ⁵⁴.

În urma grevei ceferiștilor din 25 mai — 7 iunie guvernul a hotărît demobilizarea muncitorilor mobilizați pe loc nu numai de la C.F.R., ci din toate sectoarele de activitate.

Demobilizarea muncitorilor și reorganizarea legală erau cele mai importante succese obținute pînă acum. După un alt șir de greve ale muncitorilor din diferite sectoare de muncă are loc o puternică grevă a muncitorilor tipografi din Iași, care impune guvernului *recunoașterea zilei de muncă de 8 ore*.

Muncitorimea din Moldova, încurajată de succesele obținute sub îndrumarea elementelor revoluționare, pornește pe calea luptelor deschise. În august începe un nou val de greve organizate de detașamentul de frunte al muncitorimii, ceferiștii. Cu toate că împotriva ceferiștilor au fost trimise trupe, greviștii nu au cedat, fiind încurajați prin manifeste ilegale, redactate de grupurile revoluționare, să reziste. Greva ceferiștilor la care s-au alăturat și muncitorii altor întreprinderi din Moldova se termină cu victoria parțială — reducerea zilei de muncă la 9 ore, recunoașterea delegațiilor de muncitori.

Încurajați de succesele muncitorilor, țărani pornesc lupta trecînd de la nesupunerea la lucru pe moșiile boieresti, la ocuparea cu forța a pămînturilor moșieresti, la formularea cererii cu privire la împărțirea fără plată a moșiilor.

În diferite județe din Moldova ca Iași, Vaslui, Roman ⁵⁵, se semnalează împotrivire față de legea muncii obligatorii. Țăranii lăsați la vatră erau îndirjiți nu numai împotriva moșierilor, care se îmbogățiseră în timpul războiului din exploatarea familiilor lor, ci și împotriva chiaburilor și jandarmilor care-i apărau pe moșieri ⁵⁶.

O puternică mișcare a țăranilor are loc împotriva cantonării mai departe a unităților militare la sate, împotriva abuzurilor ofițerilor și a gradaților. Aceasta s-a soldat cu retragerea unităților militare de la sate.

Grevele muncitorești, acțiunile deschise de împotrivire a țăranimii au avut ecou în rîndurile funcționarilor și intelectualilor, care și-au unit protestul lor împotriva guvernului reacționar român. Astfel funcționarii administrațiilor financiare, ai P.T.T., ai diferitelor servicii comunale, ai justiției, prezintă memorii guvernului cerînd mărirea salariilor, asigurarea dreptului la muncă etc. Frămîntări au loc și în rîndul meseriașilor care cer reducerea impozitelor, scutirea de datorii, etc.

Invalizii din Iași se pregăteau să organizeze cu cei din celelalte orașe ale Moldovei un „marș al invalizilor” pentru a cere dreptul la pensii.

Intelectualii încep organizarea în sindicate. La Iași se constituie un sindicat al medicilor și o asociație a inginerilor ⁵⁷.

54) *Documente...*, p. 65.

55) A.S. Iași, Tr. 1883, op. 2160, dosar 1605, fila 3.

56) Loc. cit., dosar nr. 1384, fila 6.

57) «Social-democrația» din 27 iunie 1918.

Puternice mișcări au loc în rândurile soldaților, care sub influența grupurilor revoluționare cereau formarea sovietelor de soldați. Ei pornesc o susținută campanie pentru demobilizare⁵⁸.

Ceea ce caracterizează perioada martie-octombrie 1918 este faptul că grevele muncitorilor au influențat acțiunile țăranilor, funcționarilor, meseriașilor, intelectualilor care s-au ridicat cu hotărîre împotriva guvernărilor ce sărăciseră țara și aruncaseră masele muncitoare în cea mai neagră sărăcie. Toate acestea dovedeau creșterea stării de spirit revoluționare, accentuarea unei situații revoluționare în țară.

Organizațiile muncitorești din Moldova, datorită puternicii influențe a Revoluției Socialiste din Octombrie, au impus autorităților românești recunoașterea activității legale a organizațiilor social-democrate, a sindicatelor.

În luna mai 1918 apare la Iași ziarul «Social-democrația» iar pînă în toamnă unele organizații social-democrate își reiau activitatea.

Am văzut mai sus că în Moldova activau atît organizațiile legale, cît și grupurile ilegale care militau cu hotărîre împotriva regimului burghezo-moșieresc, organizînd și îndrumînd lupta maselor muncitoare.

În Muntenia și Oltenia ocupanții nemți au fost siliți, sub presiunea maselor, să accepte activitatea unor sindicate. Aici, ca și înainte de război, predominau centristii, în timp ce în Moldova dominau în organizațiile social-democrate elemente de dreapta în frunte cu Sion, Ghelerter. Aceștia acaparaseră conducerea organizației din Iași profitînd de faptul că elementele revoluționare, fie că fuseseră suprimate de teroarea regimului burghezo-moșieresc (Max Vexler), fie că, grupîndu-se în „Comitetul de acțiune social-democrat romîn” de la Odessa n-au mai putut să se întoarcă în țară după intrarea, în Ucraina, a armatelor intervenționiste austro-germane.

Afirmîndu-se deschis împotriva schimbării programului și tacticii partidului, oportuniștii social-democrați din Moldova militau deschis împotriva grupurilor revoluționare sprijinind în fapt burghezia și moșierimea romînă contrarevoluționară.

Astfel, ei au încercat în iulie 1918, sprijiniți de guvernul reacționar al lui Marghiloman, să organizeze un congres regional al mișcării socialiste și sindicale din Moldova pentru a impune vechea tactică și programul oportunist dinainte de război.

Situîndu-se pe poziția revendicărilor generale și a reformelor, comitetul ales se considera unicul reprezentant al mișcării muncitorești din Moldova și chiar a întregii mișcări muncitorești din țară pînă la întrunirea unui congres general.

Grupul revoluționar ilegal din Iași demască manevrele scizioniste ale liderilor oportuniști și acționează pentru a imprima luptei împotriva burgheziei un caracter tot mai combativ, mai revoluționar. Avînd sprijinul multor muncitori înaintați, grupul revoluționar reușește, în urma unei susținute activități, să situeze organizația de tineret din Iași pe poziții revoluționare. În

58) *Documente...*, p. 54.

fața acestei situații se făcea simțită necesitatea unirii acțiunilor organizațiilor revoluționare din Moldova cu cele din teritoriul ocupat.

Pentru coordonarea activității refugiaților români din Rusia care erau răspândiți în toate orașele s-a înființat în luna iulie 1918 „Comitetul comunist revoluționar român” de la Moscova. Acesta a început a trimite mai multe mesaje mișcării muncitorești din România indicând calea ce trebuie urmată și insistând asupra necesității creării unui partid marxist-leninist... „Trebuie precizată... noua tactică a mișcării noastre, iar elementele care nu vor fi de acord cu noua tactică nu trebuie primite în partid”⁵⁹, se arăta într-unul din mesaje, iar mai departe se spunea: „În două cuvinte, modificarea tacticii și programului nostru poate fi rezumată astfel: Partidul Comunist Român trece de la lupta pentru reforme la perioada de realizare a socialismului, la perioada revoluției sociale”⁶⁰.

„Comitetul comunist revoluționar român” a inițiat tipărirea unei colecții intitulată „Biblioteca comunistă” ce avea drept scop publicarea operelor „luptătorilor și scriitorilor revoluției proletare ruse, pentru a dovedi că, printr-un partid și puternice organizații de clasă, clasa muncitoare din orice țară poate să cucerească puterea politică”⁶¹. El chema deschis organizațiile revoluționare la lupta pentru răsturnarea oligarhiei române și ~~instaurarea~~ dictaturii proletariatului și țăranilor săraci în România. „Comitetul comunist revoluționar român” tipărea la tipografia Băncii Naționale Române, evacuată la Moscova, manifeste și lucrări ale conducătorilor revoluției ruse pe care apoi, le trimitea clandestin în România. Printre lucrările lui Lenin traduse și care urmau să fie tipărite cităm: *Statul și revoluția, Dictatura proletariatului și renegatul Kautsky, Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului, Problema agrară în Rusia, Cuvântări la Congreșele P.M.S.D.R., Karl Marx (scurtă schiță biografică și expunere a marxismului)* etc., etc.⁶².

Toate manifestele editate demascau crimele burgheziei române care colaborând cu imperialiștii, fie nemți, francezi sau englezi adâncea și mai mult mizeria maselor. În manifestele redactate după încheierea păcii de la Buftea, considerată pe drept cuvânt de către grupurile revoluționare ca o pace imperialistă de ambele părți se spunea: „Singurii care au făcut pacea sînt rușii... Pacea trebuie să fie pacea popoarelor, pacea încheiată de popoarele dezrobite. O pace încheiată de burghezo-capitaliști ar fi un armistițiu, un răgaz pentru pregătirea altui măcel”⁶³.

Cerindu-se o delegație oficială din țară pentru o conferință comună la Moscova cu „Comitetul comunist revoluționar român”, aceasta a plecat în octombrie la Moscova. În trecere pe la Iași delegația a căutat să ia legătura cu elementele revoluționare în vederea reorganizării mișcării muncitorești în Moldova. Dar, datorită împotrivirii elementelor oportuniste din conducerea organizației din Iași, acest lucru nu s-a putut realiza în întregime.

59) A.I.I.P., Dosar nr. 4, fond. 1, fila 49.

60) Ibidem.

61) *Documente...*, p. 105—106.

62) A.I.I.P., Dosar nr. 4, fond. 1, fila 52.

63) *Documente...*, p. 86—87.

Cu toate acestea grupul revoluționar ilegal din Iași, așa cum am văzut mai sus, a condus acțiunile revoluționare ale proletariatului și ale maselor muncitoare din Moldova.

Conferința care s-a ținut la Moscova, în octombrie 1918, a pus problema coordonării întregii activități revoluționare din România, a ridicat problema creării unui partid revoluționar, comunist, al cărui program și tactică să fie radical deosebite de programul și tactică social-democraților. Ea a marcat un pas hotărîtor în transformarea grupurilor revoluționare din toată țara în *grupuri comuniste*.

Grupurile comuniste, cu toate neclaritățile pe care le mai aveau în unele probleme importante, cu toată moștenirea social-democrată și manifestările stingiste, inerente începutului mișcării comuniste, cu toate lipsurile în ceea ce privește organizarea, au marele merit că, situîndu-se pe pozițiile adoptării fără rezerve a principiului dictaturii proletariatului, au militat cu hotărîre, alături de elementele revoluționare din aripa de stînga a partidului socialist, pentru crearea partidului marxist-leninist a clasei muncitoare din țara noastră — *Partidul Comunist din România*.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОДЪЕМА МАССОВОГО РЕВОЛЮЦИОННОГО РАБОЧЕГО ДВИЖЕНИЯ МОЛДАВИИ 1917, 1918 ГОДОВ

Краткое содержание

На основе исторических документов, автор показал широкую картину тяжёлого положения рабочих масс буржуазно-помещичьей Румынии, обострённого мировой войной и отступлением в Молдавии. Первая мировая война крайне углубила все противоречия румынского общества, а это содействовало усилению ненависти и возмущения масс против буржуазнопомещичьего режима.

Город Яссы своими органическими возможностями провинциальной столицы должен был теперь, в очень тяжёлых условиях, соответствовать потребностям государственной столицы. В сёлах всей Молдавии царствовало отчаяние и недовольство против насильных реквизиций и произвола буржуазно-помещичьих чиновников.

Яркий пример борьбы русского пролетариата и крестьянства, свергнувших царизм победой Великой Октябрьской Социалистической Революции вдохновил в борьбе рабочие массы нашей страны.

Выявляя согласие и симпатию народных масс, во главе которых находились революционные элементы, к Октябрьской революции, автор разоблачает одновременно предательские действия раскольных социал-демократов правого крыла-протиников революционных действий.

Западная дипломатия всеми средствами стремилась с помощью реакционного румынского правительства подготовить антисоветскую интервенцию; это усиливало преследование революционных элементов, которые всётаки смогли организовать демонстрации и забастовки, в результате которых рабочие добились признания профсоюзов, организаторских прав и рабочего восьмичасового дня и т. д.

В работе показывается также влияние рабочего движения в рядах крестьянства, интеллигенции, служащих и ремесленников, которые под воздействием революционных элементов начинают вступления с предъявлением своих требований.

Борьба против буржуазно-помещичьего режима перешла уже грань экономических требований. Передовые революционные элементы предъявляют теперь требования политического характера. Это показало зрелость рабочего класса, существование революционного положения в стране и движение масс по пути, указанному Октябрьской Социалистической Революцией.

Всё это привело к тому, что революционные элементы левого крыла старой социал-демократической партии вместе с коммунистическими группами усиливали борьбу за создание марксистско-ленинской партии рабочего класса нашей страны — *Румынской Коммунистической Партии*.

QUELQUES ASPECTS DE L'ESSOR DU MOUVEMENT RÉVOLUTIONNAIRE DES MASSES OUVRIÈRES PENDANT LES ANNÉES 1917, 1918

Résumé

En s'appuyant sur les documents de l'époque, l'auteur a minutieusement dépeint le tableau de la situation extrêmement difficile des masses populaires de la Roumanie bourgeoise féodale, situation qui s'était empirée à cause de la guerre mondiale impérialiste et du repliement des autorités et de la population en Moldavie. La première guerre mondiale a aiguisé au maximum les contradictions de la société roumaine, ce qui a agrandi le mécontentement des masses contre le régime des bourgeois et des boyards.

La ville de Jassy qui n'avait que les possibilités d'une capitale de province et celles-ci encore réduites, devait assurer dans ces conditions particulièrement difficiles le rôle de capitale du pays.

Dans les villages de Moldavie régnaient le désespoir et le mécontentement envers les réquisitions et les abus des employés du régime bourgeois féodal.

L'exemple stimulant de la lutte du prolétariat et de la paysannerie russes qui ont renversé le tzarisme, la victoire de la Révolution Socialiste d'Octobre ont réanimé la lutte des masses ouvrières de notre pays.

En insistant sur l'adhésion et la sympathie des masses, les éléments révolutionnaires en tête, pour la Révolution d'Octobre, l'auteur a dévoilé du même coup l'activité de trahison et de scission entretenue par l'aile de droite des sociaux-démocrates.

La diplomatie occidentale et le gouvernement réactionnaire roumain se préparaient à organiser l'intervention contre l'État Soviétique par tous les moyens possibles, ce qui a abouti à l'intensification des actions terroristes dirigées contre les éléments révolutionnaires.

Et pourtant, ces éléments-là ont réussi à organiser des grèves et des démonstrations à la suite desquelles on a obtenu la reconnaissance de l'activité

légale des syndicats, le droit de s'organiser, le jour de travail de huit heures, etc...

On relève dans le travail l'influence exercée par les luttes révolutionnaires des travailleurs dans les rangs des paysans, des employés, des artisans, qui, dirigés par les éléments révolutionnaires, luttèrent eux-aussi pour les droits élémentaires.

La lutte contre le régime bourgeois féodal roumain a dépassé les limites des actions à caractère économique. Le fait que les revendications des combattants révolutionnaires avaient un caractère nettement politique est de nature à démontrer le haut degré de la conscience des masses ouvrières, l'existence d'une situation révolutionnaire dans le pays et l'orientation des masses dans la voie indiquée par la Révolution Socialiste d'Octobre.

Tout cela démontrait que les éléments révolutionnaires de l'aile gauche de l'ancien parti social-démocrate et les groupements communistes avaient intensifié la lutte pour la création d'un parti marxiste-léniniste de la classe ouvrière de notre pays — *la Parti Communiste Roumain*.

PREPOZIȚIA DE ÎN PRIMELE TRADUCERI ȘI TEXTE ROMINEȘTI ¹⁾

DE

VIORICA FLOREA

Înainte de a cerceta valorile prepoziției *de* în limba română din secolul al XVI-lea, este necesară o discuție sumară asupra prepozițiilor în limba latină, cu privire specială la *de* (<lat. *de*).

În latina clasică prepozițiile cunoșteau un regim anumit, unele se construiau cu acuzativul, altele cu ablativul. Pe baza înțelesului mai mult sau mai puțin concret pe care îl aveau, prepozițiile exprimau raporturi de loc, timp, cauză,... puteau să indice autorul acțiunii, instrumentul, materia, introducând mai ales complementele și mai puțin atribute.

În latina populară situația prepozițiilor se modifică și se complică. Pierderea flexiunii nominale a dus în cele din urmă la contopirea acuzativului cu ablativul. În felul acesta, prepozițiile, cu aceleași întrebuințări ca în latina clasică, ajung să se construiască cu un singur caz, probabil acuzativul [11, v. II, p. 29]. (H. Mihăescu [12] atestă prepoziția *de* urmată de acuzativ, nu de ablativ, ca de obicei). Dispariția cazurilor prin înlăturarea desinențelor este privită de către unii specialiști ca un fenomen morfologic, ca o tendință a latinei populare de a reduce formele multiple la forme unice [12, p. 171]. Alții consideră fenomenul mai degrabă de ordin sintactic, tendința regimului cu acuzativul a prepozițiilor, în defavoarea ablativului, fiind semnalată înainte de contopirea formală a acestor două cazuri [11, v. II, p. 29]. Cum însă orientarea pentru acuzativ a prepozițiilor nu implică și dispariția ablativului și având în vedere acea tendință de unificare a formelor existentă în latina populară și mai ales în limbile romanice,

1) Ne referim la: *Cazania lui Coresi* (1581), ed. S. Pușcariu — Al. Procopovici, Buc., 1914 (precurtat Cz); *Codicele voronețean*, ed. I. G. Sbiera, Cernăuți, 1885, (C. V.); T. Cipariu, *Principia de limba și scriptura*, Blaj, 1866 (Cip); B. P. Ilasdeu, *Cuvente den bătrni. Limba vorbită între 1550—1600*, v. I, Buc., 1878 (C. B.); *Psaltirea șcheiană* I, ed. I. Bianu, Buc., 1889 și ed. I. A. Candrea, Buc., 1914 (Ps); Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistrița (Transylvanie)*, Buc., 1926 (S.B.).

rezultă că fenomenul în discuție, favorizat de împrejurări de natură sintactică, se definitivează prin evoluția morfologică-sintactică a limbii.

Pe de altă parte, în urma dispariției treptate a desinențelor nominale, prepozițiile — unele dintre ele — îndeplinesc funcția de morfeme, exprimând de data aceasta raporturi cazuale. Încă din primele secole ale erei noastre, prepozițiile *de* și *ad* (> rom. *a*) înlocuiesc desinențele vechilor forme de genitiv, respectiv dativ ([11], v. III, p.57 și [4], p. 173). Abstractizarea prepozițiilor, transformarea lor în instrumente gramaticale de acest fel, constituie una dintre deosebirile esențiale ale latinei populare față de cea clasică. După cum se știe, fenomenul, izolat acum, devine caracteristic limbilor romanice.

Pînă cînd sistemul de construire a prepozițiilor s-a capete oarecare stabilitate, a existat o perioadă de tranziție în care oscilările de construcție au dus, în cele din urmă, la înlăturarea vechiului regim al latinei clasice și la noi posibilități de exprimare a raporturilor sintactice. Identitatea dintre cazuri a atras după sine și identitatea semantică-sintactică a prepozițiilor. Această sinonimie a provocat dispariția totală sau parțială a unora dintre prepoziții (ex. *propter*) în favoarea altora, care cîștigă teren — în primul rînd *de*, cum rezultă din cercetările romaniștilor — cît și lupta dintre prepoziții pentru fixarea la anumite valori. Ca urmare a transformărilor semnalate, prepoziția *de*, preluînd funcțiile ablativului cît și ale acuzativului (cu sau fără prepoziție), uneori și ale dativului, înlocuind prepoziții, în genere echivalente ca sens (*ex* — definitiv, *ab* — în anumite situații), ajunge să introducă atribute și complemente diferite.

Datorită caracterului abstract, prepoziția *de*, alături de *a* intră în componența a numeroase prepoziții compuse și locuțiuni adverbiale, prepoziționale. K. Hamp explică apariția locuțiunilor prepoziționale, mai întîi adverbiale, formate din adverbe și prepoziții „prin necesitatea de a se reda cu mai multă claritate și precizie diversele nuanțe exprimate de verbe, în special de verbele de mișcare“, în urma dispariției diferenței dintre acuzativ și ablativ [3, p. 45]. La acestea se adaugă participarea prepoziției *de* la formarea de cuvinte noi.

Altfel spus, *de* — care în latina clasică stabilea doar cîteva raporturi sintactice — cunoaște în latina populară și mai tîrziu, în limbile romanice, o deosebit de mare întrebuintare [8].

Prin interdependența dintre morfologie și sintaxă, în cazul de față, prin ceea ce păstrează și dezvoltă cantitativ și calitativ, prin trecerea de la concret la abstract și înapoi la concret, în alte condiții, a faptelor de limbă, latina populară, ca fază de tranziție, ilustrează în chip strălucit tezele generale, științifice cu privire la mișcare, la evoluție.

Pentru a comenta pe marginea faptelor de limbă adunate și a găsi explicații, se impun de la început cîteva precizări de natură teoretică. Orice prepoziție are un înțeles, în măsura în care se permite uneltelor gramaticale

[20]²⁾. Înțelesul și rolul gramatical inițial constituie punctul de plecare în apariția altor valori. Aceasta nu înseamnă că toate înțelesurile și funcțiile noi trebuie explicate numai prin situația inițială; ele pot fi determinate și de relațiile care se stabilesc la un moment dat între diferitele întrebări ale prepozițiilor, de interdependența lor³⁾. Din înțelesurile concrete se dezvoltă cele abstracte, care se depărtează mai mult sau mai puțin de primele, în decursul dezvoltării limbii. Ceea ce este comun tuturor construcțiilor cu prepoziția respectivă constituie înțelesul *fundamental*, sau *general* al prepoziției⁴⁾.

Primul înțeles al prepoziției *de* în latină era deplasarea în spațiu de la un punct inițial, prepoziția fiind construită cu verbe de mișcare (*de carcere* etc.). Întrebuințată cu elemente lexicale de nuanță temporală *de* în cele din urmă exprimă acest raport în latină (*de vigilia tertia*), apoi în limbile romanice⁵⁾. Fiind folosită și cu alte verbe decât acelea de mișcare, în sens strict, — pe lângă substantive — prepoziția *de* pierde înțelesul local și ajunge să însemne o *orientare*, o *separare* în genere, introducând componente indirecte, de relație, de agent, circumstanțiale și atribute de nuanțe diferite. Aceste funcții, parțial întâlnite în latina clasică, se dezvoltă în latina populară și în limbile romanice. De asemenea credem că transformarea prepoziției *de* în morfem al genitivului nu este întâmplătoare. Ideea de *separare*, *detașare* a convenit într-un raportului de posesiune, exprimat de genitiv.

Faptul că *de* are un înțeles general, nu-l împiedică să introducă un complement de relație sau circumstanțial de cauză, în dependență de elementele componente ale sintagmei în care se găsește prepoziția, de context. Raportul este același ca între general și particular, varietatea funcțiilor gramaticale ale unei prepoziții explicându-se prin unitatea de înțeles a acesteia.

În secolul al XVI-lea, prepoziția *de* îndeplinea următoarele funcții:⁶⁾

Circumstanțial de loc. În limba română *de* exprimă acest raport numai în locuțiuni: unde e pacea *de acolo* toată cearta... gonește (Cz. 242/22). *De departe* stătură (Ps. 119/12). În latină, *de* în aceeași împrejurare, nu intra în locuțiuni, fiind urmată de substantive. Reminiscențe de acest gen

2) Autoarea nu face distincția necesară între înțelesul lexical al prepozițiilor și raporturile gramaticale pe care acestea le stabilesc. Uneori raporturile sintactice concordă cu înțelesul lexical al prepozițiilor, de cele mai multe ori însă ele sînt rezultatul abstractizării, al analogiei etc.

3) N. Drăganu, în *Conjuncțiile de și dacă* (*Un capitol de sintaxă românească*), Dacoromania, III, 1922—1923 derivă toate sensurile conjuncției *de* — provenită din prepoziția respectivă — din valoarea temporală a prepoziției, considerată de el inițial în latină. Ca și cum faptele de limbă ar cunoaște numai dezvoltarea liniară, lipsită de complicații. De aceea intervenția lui Al. Procopovici (Dacoromania XI, 1948) este justificată.

4) Înțelesul fundamental presupune gruparea diverselor funcții în jurul uneia dintre ele; înțelesul general, nerealizat în limbă într-o anumită construcție, rezultă din totalitatea valorilor sintactice. Vezi [20].

5) În articolul menționat, cercetătoarea sovietică insistă în chip deosebit asupra importanței contextului în apariția de noi sensuri și funcții la prepoziții. Același lucru urmărim și noi prin observațiile imediate.

6) Ordinea este impusă, în linii mari, de funcțiile mai frecvente ale prepoziției în latină.

există și în textele noastre: periți limbile *de* pământul lui (Ps. 28/37). Dar tot aici, *de*, simțit insuficient, este înălțurat de prepozițiile *din* (*de + in*) sau *de la* (Și trecură *din* limbă în limbă și *de* împărății întru alți (Ps. 342/13); ... ka fulgerul ce iase *de la* răsărit și se iveaște la apus, așa va fi și... (Cip., p. 5). În C₂H.D.⁷⁾, în traduceri publicate de Cipariu și mai ales în textele originale, prepozițiile compuse predomină. (Pe lângă formele obișnuite *de dreapta*, *de stânga*, corespunzătoare unor construcții similare din latină, întâlnim și *șezi de na dărepta meine* (Ps. 372/1), în care întrezărim formularea de acum: *la dreapta*, *la stînga*, prin intermediul calculului lingvistic slav).

Și în calitate de instrument al complementului circumstanțial de timp, *de*, la început întrebuințată ca în latină, (De multe ori luptară-se cu mine *de* tinerețele mele însă nu putură mine (Ps. 431/2)), nu mai rezistă decât în locuțiuni: și sculindu-se dens *de noapte* mearse sus pe munți (Cip., p. 79); și nu sa-u audzit necăiur în țară să pîiără oamini de acel foc, *de atunci* până acmu. (S.B., p. 82). S-au păstrat unele construcții echivalente cu acelea din latină: *zi de zi* rigăiaște cuvântu și noapte *de noapte* spuse înțelepciure (Ps. 54/3), după care s-a trecut probabil la repetiții ca: gintulu de gintu (Ps. 220/5), în care prepoziția, pierzind și acel înțeles general, de care vorbeam, devine un instrument gramatical total abstractizat.

Ca și în latină *de* introduce un complement circumstanțial de cauză: Genunkiele mele nu putură *de* agiurare (Ps. 370/24); Cirna flîngea-se *de* greața undeloru (C.V. 94/10).

De apare mai rar în construcții circumstanțiale de scop: iară noi nici întru o jumătate de ceasu în duminică *de* a sufletului învățătură și ascultare nu răbdămu (Cz. 408/7—9). În schimb, aceasta constituie punctul de plecare al construcțiilor devenite frecvente mai târziu în limba noastră.

Exclusiv în locuțiuni, *de* stabilește raporturi modale (În latină prepoziția se comportă la fel — *de integro*, *de improviso*): se vindecă *de pripă* (Cz. 384/5); deci nēm tocmīt *de bună voia* noastră... (C.B., p. 76); așa ne amegeaște... pînă vinc *de năprasnă* moartea (Cz. 74/19—20).

În limba română actuală locuțiunile adverbiale modale în componența cărora intră prepoziția *de* sînt foarte numeroase, ceea ce dovedește eficacitatea construcțiilor inițiale.

Ideea de comparație este redată prin *de*, mai ales în traduceri: Înmulțiră-se mai vrătos *de* perii capului meu (Ps. 206/5). Mai mare *de* toți oameții (Cz. 15/16). Apare însă și *decît* (*de + cit*) în aceleași texte, cu atît mai mult în scrierile originale, în care inovațiile se justifică (Mai bire c neșkitu dreptului, *decătu* multă bogăție păcătoșilor (Ps. 112/16); mai albi vor fi *de cît* laptele (Cip., p. 57) și *ca de* alături de *ca și*: și cerul nostru îl voi face *ca și* ferul și pămîntul *ca de* aramă (C.B., p. 9).

Funcția cea mai răspîndită a prepoziției *de* este aceea de a introduce complemente indirecte, după verbe sau locuțiuni verbale: scoate-me *de* mînule fiilor striini (Ps. 465/11); aducîndu-șu ei aminte de cuvîntulu lu Moisi

7) adică în traduceri cu care I. A. Candrea compară P.S.

(Cz. 61/13); *de smochinu învățați-vă pildă* (Cip., p. 6). Drep acea mulțemim dumatile *de scrisoare* și *de cuvente bune și frumoase* (S.B., p. 85).

Dacă în construcția cu verbe, alte prepoziții, în genere, au substituit pe *de*, în acelea cu interjecțiile de s-a păstrat: *ferice de mine* (Ps. 402/71). *Vai de toți păcătoșii* (Cz. 41/28)⁸; la fel și după adjective: și *fură îm-pluți de urgie* (C.V., 9/11)⁹.

Raportul de *relație* cu ajutorul prepoziției *de* era exprimat încă din latina clasică¹⁰: De șapte ori în zi, laudute *de* giudețele dreptății (Ps. 419/164); Ipac spun Domnie tale *de* lucrul lu Mohamet Beg. *Scrisoarea* lui Neacșu; întregi *de* minte (Cz. 13/16).

Ca și în limba actuală *de* ajută la introducerea unui complement de agent — pe lângă formele personale și nepersonale ale verbelor: biruiți *fură de o muiare păgînă* (Cz. 326/12); Iar *de* noi *de toați* ruda noastră iaste ertat (S.B., p. 63); priinsu *de* Iudei (C.V. 54/8) sau la aceea a unui complement de instrument: nu se ucide *de* pietri carele greșăști, ce *de* păcate mai virtosu (Cz. 379/27—28).

Ca urmare a faptului că unele complemente, inițial, au devenit între timp nume predicative, *de* servește și în acest caz de instrument gramatical: *de* lucru iaste vremea aceasta, iară ceaia ce va să fie, *de* plată (Cz. 239/31—32); Filippu ievangelistul, ceta ce era *de* cei șapte (C.V. 26/11); Și locul meu va fi întru voi *de* lăcuit (C.B., p. 13).

Prepoziția *de* poate precede și un complement direct. Este vorba de așa-numitul complement partitiv¹¹). Înțelesul „partitiv“ al lui *de* a apărut în împrejurări de natură semantică, prepoziția fiind întrebuințată după verbe ca: *a mînca, a bea, a da, a lua*, apoi și după altele: *da-se-va* lui *de* aurul Araviei (Ps. 227/71); Drep ce că atunce gustară *de* rodulū griului și vinū și de al'alte (Cz. 190/11); Învață de toate nipastile (C.V. 107/8). Pierzînd nuanța de partitiv, complementele indică o anumită categorie de obiecte: să cumpărăm nește săcuri și *de* alte *ce* ne va mai trebui (S.B., p. 71); și *de* ce cui trebuiaște să dați pururea (Cz. 174/30). Aceasta determină apariția unor construcții în care *de* stă pe lângă subiect: Se timplă omului *de* cea boală, *de* cea betejală cu mestecătură rea, ce-i zic de lună (Coresi, *Evangheliarul*, 82/27).

În virtutea sensului general de *separare, categorie anumită*, cit și în urma identificării cu alte prepoziții, *de* introduce adesea atribute de tot felul.

1) Atributul exprimă natura obiectului determinat: lucru *de* bărbatū mindru iaste (Cz. 26/30); strigați zeului cu glas *de* bucurie (Ps. 146/2); Era locu *de* doao zile (Cz. 94/27); Și puse arcu *de* arame în brațul meu

8) Această construcție este considerată de Al. Rosetti [16, p. 151] o inovație a limbii române, în locul genitivului latin al chemării.

9) În latină adjectivele aveau complementul în genitiv, dativ sau ablativ, precedat de prepoziție. Nu este greu de înțeles că prin analogie cu ultima variantă (saculum plenum de radicibus) construcția s-a generalizat la toate adjectivele capabile de asemenea compliniri.

10) *De amicitia, De bello Gallico*.

11) Cum îl numește N. Drăganu [6, p. 84].

(Ps. 50/35); un inel *de argi(n)t* și un nastur(e) *de argi(n)t* (S.B., p. 59)¹²⁾ și aruncaiva în cuptoriul *de* foc (Cip., p. 3).

2) Atributul stă pe lângă substantive care arată o parte, o măsură¹³⁾: unul *de* ei nu scapă (Ps. 350/11); a patra parte *de* ținut (Cz. 545/12); jumătate *de* avuția lor dau (Cz. 17/3—4). În textele originale apar prepozițiile *din*, *dintre*, existente și în unele traduceri, care s-au impus în limbă, fără a elimina definitiv pe *de*¹⁴⁾. De la atributul partitiv s-a ajuns la cel calificativ, des întrebuințat astăzi, în exemple de felul: Că nece Solomon întru toată slava lui îmbrăcat ca unul *de* acialia (Cip., p. 17); Că *de* aceste arepi și dumnezeescul Davidu-proroc ruga să i se dea lui (Cz. 279/20—21).

3) Atributul stabilește un raport de filiație: Și cu am spos c(ă)tra Andriiaș că simtu nep(o)t *de* frate și fečoru *de* soflet ghorat în besē(re)că (S.B., p. 52) sau de apartenență; Că acest cap *de* țară a Mulduvei nu poate fi fără dumniavoastră (S.B., p. 73)¹⁵⁾.

4) Atributul introdus prin *de* poate să indice locul: urii *de* ucenicii *de* Chiesarîiea (C.V. 28/10); Acel om anume Tănas(e) *de* Căm(pul-)lungu (S.B., p. 48). Întocmai ca și la complementele, *de* este îndepărtată, cu precădere în textele originale, de prepoziții compuse sau de locuțiuni prepoziționale [la] besearca *di în* Galați (C.B., p. 19); ...și tot săborul *dela* sv(ă)nta m(ă)n(ă)st(i)re *dela* Moldovița (S.B., p. 68); întunearecului *de* afară (Cz. 230/14). Când atributul nu mai urmărește de fapt locul, determinând substantive care arată o funcție, un titlu (pîrcălab *de* Bistrița) este vorba despre un calc slav¹⁶⁾.

5) Atributele temporale presupun existența lui *de* numai în locuțiuni: Pomeniu *șilele de* ainte (Ps. 461/5); *nărodul* *celu de* *de* mult (Cz. 238/18).

6) Alteori atributul urmărește scopul, destinația: Cîntecul lui Davidu *de* pomeana Simbeci (Ps. 117/titlul ps. XXXVII); cine arc urechi *de* auzire, să auză (Cz. 513/32).

7) sau, ca și astăzi, devine determinant, în inversiuni ca: Multe chipure *de* boale au vîndecat (Ps. 58/8); întru o zi *de* sîmbătă (Cz. 58/19).

8) Apozitie: Împărăția *de* Egypt (C.B., p. 348); care cuvinte era scris... pre doao table *de* piatră în vrăhulb muntelui *de* Sinaia (Cip., p. 18—19).

9) În traducerile din secolul al XVI-lea apare, aproape exclusiv construcția cu prepoziția *de* pentru genitivul din limba noastră actuală: ca verzele *de* zlac curundu cadu (Ps. 110/2); stătu Pavelu priin mijlocu *de* ei și *șise* (C.V. 88/12)¹⁷⁾.

12) În latina populară, după cum se știe, *de* apărea, în mod obișnuit, în această funcție (templum *de* marmore).

13) Atributul partitiv în limba latină era exprimat fie prin genitivul sintetic, fie prin ablativ precedat de *ex*.

14) Vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 53.

15) Ambele funcții sînt considerate de W. Meyer-Lübke derivate din raportul de posesiune.

16) Vezi S.B., p. 37. Construcțiile similare de tipul *ducele de Parma* sînt de proveniență recentă.

17) Genitivul cu prepoziția *de* nu a fost însă exclus din limba noastră. Se poate spune și acum, ca și în secolul al XVI-lea, alu treile ceasu *de* nopate (C.V. 53/14). Vezi și *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 53 și DLRC.

În textele originale însă, găsim formele obișnuite astăzi¹⁸⁾. Din acest punct de vedere traducерile, chiar și acelea de mai târziu, sînt mai conservatoare.

Încă din latina populară *de* se folosea în anumite construcții — după numerale, cuvinte cantitative, în general, ceea ce se observă și în scrierile noastre vechi: patru mie *de* bărbați (C.V., 36/1); *de* multe ori (Cz. 241/30); 2 părechi *de* opinci (C.B., p. 59): era *de* toți bărbații ca pînă la 12 (C.V., 3/4). Stînd pe lîngă adjective sau adverbe de cantitate, prepoziția intensifică ideea respectivă: cîtă iaste *de* rea (Cz. 14/14—15); Așa-l știu pre elu *de* bine, ca și el pre mine (Cz. 488/25): Și nea făcutu pe noi mîrț *de* tot (C.B., p. 75) (a face mîrț = a face marț). Situația se extinde și la pronume, prepoziția echivalînd cu pronumele de întărire: și atunci *de* noișu [noi, înșine, singuri] să ne apropiemu către vraciulu (Cz. 244/15—17).

Mai interesante sînt combinațiile *de ce* și *de aciia*, cu roluri sintactice multiple. *De* și *ce* apar uneori ca elemente separate, alteori ca unitate: *de ce* muncă și chinure și *de ce* reale izbăviți sîntu (Cz. 237/23—24) (complement indirect); Rugu-mă mării tale să crezi pre omul nostru pre Gligore postălnicul *de ce* va grăi, Serisoarea lui Neacșu (*de ce*, aici *despre* (ceea) *ce*) — complement de relație care face trecerea spre complementul drept; Ipac spun Domnie tale ca mai marele min *de ce* am înțeles... iară Domnia ta este înțelept și aceste cuvinte să ții Domnia ta la tine. Serisoarea lui Neacșu (*de ce* se apropie de înțelesul lui *ceea ce* ca și atunci cînd intervine un complement de instrument: să nu cumva cu *de ce* ne se pare noao folosu a avea, cu aceasta să întăritămu noi dumnezeu (Cz. 12/25—27).

Stînd pe lîngă un nume, *de ce* capătă o valoare de partitiv: Ce numai un ajutoriu va avea cine *de ce*-au lucratu bine (Cz. 37/25), sau se identifică pur și simplu cu un pronume demonstrativ: să îndrăznească și tare să rabde *de ce* va veni nevoie spr-inșii (Cz. 183/27).

În: Ia-mă de la dracul meu, și *de ce* se rădică spre mere scoate-mă (Ps. 178/2); și ce iaste mai vîrtosu *de ce* e să fie, să fie, iară ce nu e, să nu fie (Cz. 549/8—9), *de ce* are rolul de circumstanțial de mod comparativ. Altă dată îndeplinește oficiul unei conjuncții: să se curățească de păcate, *de ce* păcate sîntu ținui (Cz. 245/33—34); atunci Irodu furișu cheamă vilșii și ispiți d-inșii *de ce* vream se ivi stcoa și trimease ei în Vicleemu (Cz. 499/8—10); și tia amu și se învăța *de ce* se chinuia (Cz. 27/32).

De aciia apare în primul rînd ca circumstanțial de loc: și se duse *de-aciia* în corabie într-un locu pustii de elușu (Cz. 258/9—13). Cu tendință de abstractizare spre conjuncție: Elu amu *de-aciia* înțelease că cunoscutu fu și greși foarte (Cz. 251/24—26); conjuncție: și virtute nu avea nemică, că fu luată tăria lui de dumnezeu. Și *de-aciia* purure tremura trupulū lui (Cz. 58/32—34).

Merită atenție acele construcții, proprii limbii noastre vechi, care se opun, prin forța lucrurilor, uzului actual. Deosebirile se explică, mai ales, prin comportarea semantică și gramaticală a unor verbe, (caracterul tranzitiv-

18) Al. Rosetti în S. B., găsește o singură dată genitivul cu prepoziția *de* (S. B., p. 37).

intransitiv, diateza, unele calcuri slave, la care s-a renunțat ulterior, etc.), necorespunzătoare cu situația actuală din limba noastră. Reținem doar câteva: Ce mai vartosu me lă *de* fărălégé mé, și păcatele méle scură-me (Ps. 159/4); se pipăi *de* ochii lorū (Cz. 249/13); Că unii amu measeri-i-are, c alții *de* rudă rea (Cz. 15/12); Și ce e *de* bărbatulău acesta, se grăiască spri innsu (C.V., 65/11).

De asemenea, nu mai pot fi întâlnite astăzi arhaisme ca: măriară *de* susul fără de apă (Ps. 246/17); și arde-se până [la] iadu *de* suptu (Ps. 413/22); Așa și credința... moartă iaste *de* siinre (C.V. 120/6); și nu e dumnezeu alt alegînd *de* mine (Ps. 497/39) (în Cz. și în C.V. — *trecînd* în loc de *alegînd*, cu aceeași semnificație = *afară de*); Omulu *de* om păzești mînic (Cz. 43/14), în care *de om* ține locul dativului, ș.a. (*de* apare și în locul unor prepoziții care se impun mai tîrziu).

Adesea prepoziția se repetă fără necesitate sau lipsește acolo unde prezența ei s-ar impune cel puțin pentru noi: Setui [de] tire sufletul mieu, cătu de multel(c) ori fie pelița mé (Ps. 187/2) nu e făcătoriu [de] bine (Ps. 165/4) (prin analogie cu *a face bine*) etc. (Comunicarea poate să apară eliptică în alte părți ale ei; Pace voao *de* Hristosu Isusu, aminu! (C.V., 165/6; mă rogu voao... să începem [să ne îngrijim] *de* grija sufletelor noastre (Cz. 480/14—16)).

Încă din latina populară, *de* manifestă o deosebită capacitate de asociere cu alte cuvinte. Chestiunea fiind prea cunoscută din cercetările de istorie a limbii romine, reținem că, în urma acestui proces de compunere, au apărut în limba noastră numeroase cuvinte noi (substantive, pronume, verbe, adverbe, prepoziții, etc.). Foarte puține apariții dintre acestea nu s-au impus în limbă, ca urmare a utilității lor în comunicare.

Prepoziția *de* a avut un rol însemnat în apariția locuțiunilor adverbiale și prepoziționale în limba noastră. În secolul al XVI-lea, numărul acestor locuțiuni este destul de mare. Înregistrăm câteva: *atît de, așa de; de-acia, de acolo, de acum. de altă latură* (pe de altă parte), *de atunci, de bună voia, de curîndu, de demăineafă, de demult, de departe, de moarte, de mult, de multe ori, de multe rîndure, de năprasnă, de noapte, în nume de moarte, de pre împrejure, depreună, de pripă, depururea, de tot, în veac de veac, zi de zi, ales de, aproape de, asupră de, departe de, fără de, înainte de, în loc de, de-aleanul* (împotriva, în contra), *de după, de față, de rîndul* (despre), *desupra* etc.

Recapitulînd faptele de limbă, făcînd în același timp o privire de sinteză asupra lor, desprindem următoarele concluzii: 1) Prepoziția *de*¹⁹⁾ are un înțeles general, care se reflectă în totalitatea întrebunțărilor ei.

2) Raporturile sintactice îndeplinite de prepoziție se clarifică numai în lumina legăturilor interne dintre ele (unele funcții derivă din altele, sau prin intermediul altora, altele fiind rezultatul analogiei, etc.).

3) Înțelesul inițial din latină — acela de separare în spațiu — nu mai prezintă importanță în limba romînă din secolul al XVI-lea, prepoziția *de*

19) care se poate construi în genere cu orice parte de vorbire. Vezi Al. Procopovici, *art. cit.*

căpătînd de pe acum orientare abstractă. De aceea în relațiile care presupun elemente concrete (circumstanța de loc, timp, mod) prepoziția cedează locul prepozițiilor compuse sau locuțiunilor prepoziționale, mai precise. De se împune însă în rolurile complementului indirect, de relație, agent, cauză, scop, etc. În cazul atributului, *de*, pe lângă funcția de morfem al genitivului, devine instrument gramatical, fie prin raportarea la construcțiile verbale, fie prin identificarea cu alte prepoziții.

4) Datorită caracterului abstract, prepoziția a contribuit în mare măsură la procesul de formare a cuvintelor în limba română.

5) Făcînd corelația cu *Gramatica limbii romîne*²⁰⁾, cu D.L.R.C., cit și cu observațiile Laurei Vasiliu [20] în privința acestei prepoziții, conchidem că prepoziția *de*, în limba română din secolul al XVI-lea se prezenta aproape ca în limba română contemporană. Deosebiri sînt mai ales de ordin cantitativ, unele construcții dezvoltîndu-se mai mult sau mai puțin, altele apărînd sau dispărînd în decursul dezvoltării limbii.

O comparație cu evoluția altor prepoziții în limba noastră ar fi, fără îndoială în favoarea prepoziției *de*, al cărui rol constructiv este evident.

BIBLIOGRAFIE

1. Bujor I. I. și Chiriac Fr. — *Gramatica limbii latine*, București, 1958, p. 123—124.
2. Cihac A. — *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, v. I, 1870, p. 74.
3. Ciobanu Fulvia — *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale*, S.G. II, Buc., 1957, p. 91—105 și *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, SG, III, Buc., 1961, p. 43—67.
4. Densusianu O. — *Histoire de la langue roumaine*, v. I, Paris, p. 173—171, 182—183.
4. a. *Dicționarul limbii romine literare contemporane*, vol. II, Buc., 1956.
5. Diez Friedrich — *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bonn, 1882, p. 880—886.
6. Drăganu N. — *Elemente de sintaxă a limbii romine*, Buc. 1945, p. 54—65, 84—85, 91—94.
7. *Gramatica limbii romine*, vol. I, Acad. R.P.R., Buc., 1954, p. 53.
8. Гурьченa M. C. — *Конструктивные функции предлогов в романских языках* (Rolul constructiv al prepozițiilor în limbile romanice), în vol. *Исследования в области латинского и романского языкознания* (Cercetări în domeniul limbii latine și al limbilor romanice). Editura științifică a filialei moldovenești a Academiei de științe a U.R.S.S., Chișinău, 1961.
9. Hasdeu B. P. — *Etymologicum Magnum Romaniae*, v. I. Buc., 1886, p. 27—31.
10. Iordan I. — *Introducere în lingvistica romanică*. Curs ținut la Facultatea de filologie a Universității „C. I. Parhon”. Litografia învățămîntului, Buc. 1957, p. 638—642.
11. Meyer-Lübke W. — *Grammaire des langues romanes*, v. II. Paris, 1895, p. 29—30 și v. III, Paris, 1900, p. 49—61, 164—169, 276—280.
12. Mihăescu H. — *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*. Buc., 1960, p. 171—173.
13. Philippide Al. — *Gramatica elementară a limbii romine*, Iași, 1897, p. 357—358.
14. Philippide Al. — *Istoria limbii romine. Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 51—52.
15. Pușcariu S. — *Limba romînă*, București, 1932, p. 129.
16. Rosetti Al. — *Istoria limbii romine*, v. I, Buc. 1960, p. 90, 130, 151—152, 162—163.

20) [7, p. 352—355].

17. Rosetti Al. — *Limba română în secolul al XVI-lea*, Buc. 1932, p. 120.
18. Seidel E. — *Elemente sintactice slave în limba română*, Buc. 1958.
19. Tiktin H. — *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, v. II, Buc. 1906, p. 509—514.
20. Vasiliu Laura — *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*. SC, III, Buc. 1961, p. 11—43.
21. Weigand G. — *Zehnter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, v. 10, Leipzig, 1901, p. 496—523.

ПРЕДЛОГ „DE“ В ПЕРВЫХ РУМЫНСКИХ ПЕРЕВОДАХ И ТЕКСТАХ

Краткое содержание

Сделав обзор предлогов в латинском языке и остановившись главным образом на их изменениях в народной латыни, автор переходит потом к исследованию значений предлога „de“ в румынском языке XVI века.

Многочисленные и разнообразные значения данного периода, сходства в современном румынском языке выявляют значительную конструктивную роль предлога „de“ в румынском языке, начиная ещё с древнего периода его развития.

LA PRÉPOSITION DE DANS LES PREMIERS TEXTES ET TRADUCTIONS EN ROUMAINE

Résumé

Après avoir considéré la valeur des prépositions, dans leur ensemble, en latin et les transformations qu'elles ont subies en latin populaire, l'auteur étudie les valeurs de la préposition *de* dans la langue roumaine du XVIe siècle.

Ces valeurs, nombreuses et variées et les comparaisons avec la roumain contemporain mettent en évidence le rôle particulièrement constructif de la préposition *de*, dès l'époque ancienne de l'histoire de la langue roumaine.

CONSTRUCȚII POPULARE ÎN SINTAXA LIMBII FRANCEZE ACTUALE

DE

M. CARPOV

Putem afirma, fără rezerve, că nu rareori, în domeniul istoriei limbii franceze, elemente ale aspectului său popular au ajuns, de la o circulație periferică, să se identifice cu norma preconizată de gramatici. Constatarea poate fi extinsă la orice altă limbă și, ca să luăm un caz limită, soarta latinei populare este menită să o confirme. În cadrul limbii franceze ar fi de ajuns să comparăm unele situații din limba secolului al XVII-lea cu cele din limba contemporană: multe fonetisme considerate atunci populare ca *oi > wa, ill > y', le onzième* etc., au sfârșit prin a se impune ca pronunție corectă; lexicul poate furniza exemple nenumărate; în domeniul sintaxei, antepunerea pronumelui complement — direct sau indirect — a rămas să caracterizeze sintaxa secolului clasic: *personne ne t'est venu voir, arrêtez et la laissez monter*; astăzi normele gramaticale impun postpunerea acestui complement, ordine socotită în secolul al XVII-lea „vulgară”. Exemplele pot fi multiplicare cu cazuri oferite de dezvoltarea morfologică, mai ales regularizarea analogică a formelor verbale practică cu deosebire de masele populare, necunoscătoare a formelor etimologice etc.

Pornind de la observarea faptelor de limbă populară, care în decursul veacurilor au pătruns și s-au impus în limba literară, putem spune că, adeseori formele populare reprezintă tendința, direcția de dezvoltare a limbii literare, o prefigurare deci a unor stări ulterioare ale acesteia.

Aceste câteva considerații pot servi de anunțare și, mai ales, justificare a alegerii subiectului lucrării de față. Aspectul popular al limbii franceze actuale atrage atenția cercetătorului prin proporția însemnată în care se întâlnește în literatura beletristică. Nu este cazul să stabilim că există antecedente în acest domeniu: de la Villon încoace, poate chiar ceva mai înainte, fiecare secol a avut producția lui literară în limba populară. Dar ceea ce altădată constituia mai curind o derogare de la exigențele unei literaturi „bune”, astăzi poate fi surprins în cadrele limbii literare care, sub

aspectul definitoriu, a suferit o schimbare în sensul lărgirii acestor cadre. Pentru confirmare putem cita pe Georges Galichet care, în lucrarea sa *Physiologie de la langue française* (p. 25—26) spune următoarele: „... le nombre des gens qui pratiquent la langue écrite est de plus en plus grand, dans tous les milieux. Il en résulte que la langue écrite devient pour nous de plus en plus l'équivalent de la langue tout court. La langue parlée est considérée comme une forme inférieure, une dégénérescence de la langue écrite, laquelle serait la langue „correcte“ par excellence. Mais, par suite de l'extension de la langue écrite, celle-ci se confronte de plus en plus avec la langue parlée chez le même individu; il en résulte une sorte de nivellement; la langue écrite tend instinctivement à se calquer plus étroitement sur la langue parlée (voyez chez nos écrivains modernes, chez nos journalistes, chez nos orateurs même), et la langue parlée tend à rejoindre le style écrit. Certaines formes d'expression moderne, comme la conférence, la causerie radiophonique, qui conduisent à parler des textes écrits, favorisent beaucoup ce nivellement“.

Pentru a nu se crea confuzie, trebuie să precizăm că „popular“ a fost întrebuințat până aici într-o accepție largă, urmînd ca în cursul tratării chestiunilor de care ne ocupăm să facem mențiunea „popular“, „familiar“, „curent“, acolo unde va fi cazul.

Faptele care ne vor reține atenția și care pot fi socotite ca fapte de limbă populară, datorită mediului în care au luat naștere și în care au circulat mai întii în exclusivitate, sînt foarte numeroase. Fiecare compartiment al limbii — fonetică, vocabular, morfologie, sintaxă — poate oferi exemple nenumărate. Noi ne vom fixa cercetarea în domeniul sintaxei. Acest domeniu prezintă fenomene numeroase din care aș putea numi: postpunerea adjectivului, locul pronumelui complement, probleme speciale puse de sintaxa verbului, de cea a adjectivelor determinative. În lucrarea de față însă vor fi cercetate numai următoarele șase chestiuni: construirea propozițiilor interogative, exclamative și negative, subordonarea cu toate aspectele implicate de existența unor construcții populare, ordinea directă în sintaxa limbii franceze și, în ultimul rînd, „punerea în relief“ (la mise en relief). Cazurile și exemplele care le ilustrează sînt parțial consemnate de gramaticile consultate, însă cel mai adesea, ele sînt rezultatul unei observări susținute a prozei franceze contemporane.

Înainte de a trece la tratarea temei fixate, este necesară încă o precizare: s-a spus de multe ori că, orice fapt de sintaxă este, în același timp, și un fapt de stilistică. Într-adevăr, în orice comunicare, în orice frază există trei factori: faptul gîndit, ceea ce se spune despre el și atitudinea pe care reprezentarea lui o provoacă la subiectul gînditor. Ne vom strădui așadar, ca de fiecare dată, fiecare construcție să fie justificată și din punctul de vedere al acestui subiect gînditor. În plus, am putea adăuga faptul bine cunoscut, că limba are posibilitate de evocare, iar cea populară deține această posibilitate într-un mod deosebit. Faptul poate fi verificat citind proza contemporană franceză, unde limba literară coexistă cu cea populară; efectul ieșit din comparație este cu atît mai puternic. Practicarea pe scară

largă a monologului interior și a stilului indirect liber multiplică întrebuințarea limbii populare. Acestea sînt cîteva fapte care pot constitui tot atîtea justificări pentru necesitatea de a înțelege cit mai bine, sub aspect psihologic, fenomenele de limbă vorbită.

I. Construcția interogativă

În limba franceză interogația se construiește în mai multe feluri, mai mult sau mai puțin acceptate de gramatică. În general, fraza interogativă este mai încărcată de elemente afective decît enunțarea afirmativă; același caracter afectiv face ca reacțiile interioare ale subiectului să aibă o tendință puternică de a se situa pe primul plan. Așa se explică faptul că propozițiile interogative încep cu cuvîntul asupra căruia cade întrebarea :

verbul : *vient-il?* — subiectul : *qui est là?* — un nume adverbial : *pourquoi a-t-il fait cela?*

În interogativa indirectă lucrurile se petrec în același fel cu singura deosebire că în interogația care cade asupra verbului nu se petrece inversiunea, întrucît interogația indirectă nu cunoaște această practică. Această tendință este totuși frînată, mai ales în limba vorbită, de o altă tendință generală a limbii moderne și anume, predilecția pentru ordinea subiect-predicat. Așa se justifică existența unor propoziții interogative ca :

votre frère viendra? — *il est quelle heure?* — *c'est qui?*

vous partez quand? — *tu t'en vas?*

Tu as vu les copains? (Chabrol, *Un homme*, 12). *Pourquoi tu dis ça?* (Aragon, 18) ;

în cazuri interogația este indicată numai prin ton. Posibilitatea unor asemenea construcții a discreditat unele cazuri de inversiune a subiectului cum ar fi cel al pronumelui personal de persoana întîi singular, care pare sau pretențioasă, sau pur și simplu ridiculă.

Prin aplicarea frecventă a ceea ce se numește inversiune abuzivă — *ton père, viendra-t-il?* — limba literară pune la dispoziția limbii populare un morfem — *ti* — susceptibil de a se aplica la toate persoanele verbale : *tu viens-ti?* *je savais-ti, moi?* Acest *ti* există de mai multe secole dar a rămas exclusiv popular. Numai construcția *c'est-il* a pătruns în limbajul familiar : *c'est-il de l'enthousiasme ou de la rage?* Ortografia acestui morfem nu este consecventă însă, oricare ar fi ea, îl recunoaștem cu ușurință mai ales cînd se aplică unor forme verbale altele decît persoana a treia singular :

„*Asseyez-vous, Monsieur Dansette, vous avez-t-il dîne?*“ (Aragon, 129). Henri Bauche îi prezintă acestui morfem o victorie finală : „*Cette particule interrogative deviendra peut-être un jour la marque régulière de l'interrogation en français. On pourra alors la comparer au „li“ russe et au „ne“ latin, bien que les origines de ces particules soient autres (alternative simple et alternative négative)*“ (p. 116).

Previziunile lui Bauche sînt justificate dacă ținem seama de faptul că aceeași necesitate de menținere a ordinii directe subiect-predicat a dus la

lexicalizarea construcției *est-ce que* devenită foarte curînd un simplu morfem interogativ: *est-ce qu'il vient?* În ceea ce privește morfemul *tî*, limba corectă a și adoptat *ne voilà-t-il pas?* care exprimă o emoție puternică: *ne voilà-t-il pas qu'il arrive?* În fond, așa cum s-a și putut observa, nu există decît o deosebire de grafie între această construcție și popularul *voilà-ti-pas*, deoarece sub raportul funcțional lucrurile stau la fel, adică morfemul respectiv este lipsit de funcție proprie.

Lexicalizarea lui *est-ce que* întrebuițat în interogative, a oferit limbii populare un exemplu; după acest model ea a creat morfemul *c'est-ti-que* ieșit din combinarea lui *-ti-* cu *est-ce que*: „*C'est-il qu'il n'y aura plus jamais d'Humà?*” (Aragon, 177); *C'est-y que tu te décideras à descendre du ciel?*” (Chabrol, Un homme, 146).

Un aspect interesant în construirea interogației în limba populară este acela al pronumelor interogative care, foarte adesea, se deosebesc de cele din limba literară. Pronumele *quoi* se bucură de o favoare deosebită. Adeseori este întrebuițat în locul lui *qui*, adică pentru a întreba despre nume proprii: *C'est la Saint quoi?* — *La Saint-André. Et Colonna-Serra?* — *Quoi Colonna-Serra?* (Chabrol, Fleur, 127) sau în locul lui *que*: *Quoi que vous voulez? à quoi sert-il de pleurer?* — *quoi répondre?* În limba familiară *quoi* a devenit un cuvînt-frază, instrument interogativ, aproape incolor și cu funcțiune neprecisă; de aceea îl întîlnim pentru a întreba asupra totalității sau asupra unei părți din subiect sau din predicat: *grand-père — Quoi? Pourquoi que tu ne réponds pas? Est-ce que tu crois que c'était bien juste? Quoi, Gui?* (Aragon, 82). — *Vous ne pouvez pas me trouver ici... un petit job? Un petit quoi?* (Aragon, 161), fie pentru a informa asupra sensului general al unei enunțări: *Maud — Quoi mère?* — *Alors? Quoi, Jean?* (Chabrol, Un homme, 102), fie pentru a obține repetarea unei enunțări sau terminarea ei: *Eh bien, dit-il — Eh bien, quoi?* — *Tu sais bien que moi... Quoi? Toi? Alors, tu es pour le pacte?* (Aragon, 127). *C'est pas ça, murmure Thomas. — C'est quoi alors?* (Chabrol, Un homme, 189).

Quoi poate marca uimirea, surpriza sau chiar să constituie o vagă interpelare a interlocutorului apropiată ca sens de *n'est-ce pas*: *Quoi? Vous partez déjà? Eh bien, quoi?* — *Ce n'était pas de sa faute. — Alors quoi, monsieur l'Abbé, vous êtes pour les communistes?* (Aragon, 199). *Allons, quoi! Un petit sourire* (Chabrol, Un homme, 9). *Allons, quoi Jean! Tu n'as donc pas de cœur?* (id. 40). *Qu'est-ce qu'on attend?* — *le toubib. Quoi! mais tu es fou, Paulo!* (id., 76).

Quoi se întîlnește tot în propoziție interogativă precedat de prepoziția *de*, cu valoare de *pourquoi*: *Où est Jean?* — *De quoi? Tu sais pas?* (Chabrol, Un homme, 236).

Quel din limba literară este înlocuit în limba familiară prin *que*, *qu'est-ce que c'est que*, *comment*, *qu'est-ce que c'est ce*: *qu'est ce livre? qu'est-ce que ce livre? qu'est-ce que c'est que ce livre?* — *Qu'était la réalité* (Aragon, 143). *Elles s'écrivent, mais qu'est-ce que c'est que s'écrire!* (id., 30). *Qu'est-ce que c'est que ce zoo?* (Chabrol, Fleur, 57). *Comment est ton nom pour écrire sur le papier* (Aragon, 18). *Qu'est-ce que, c'est, cette cabourde?* (Chabrol, Un homme, 74). *Qu'est-ce que c'est, ce vieux?* (id., 64).

. *Lequel* este înlocuit cu *quel* și invers, fapt ce reproduce situația limbii literare din secolul al XVII-lea: *Donne-moi mon chapeau. Lequel chapeau?* pronumele *lequel* se găsește deci în funcție adjectivală și invers, *quel* în funcție de pronume: *donne-moi mon chapeau. Quel?*

Se întâlnește de asemenea *à quel* în locul lui *à qui* sau *auquel*: *Tu as qu'à téléphoner à Venacci, il y en a deux... Je sais pas trop, moi, à quel je téléphone?* (Chabrol, Fleur, 165).

Comme are uneori valoare de *comment*, așa cum se întâlnea adesea în sintaxa francezei clasice și cum s-a menținut în expresiile devenite familiare: *Dieu sait comme, comme quoi* dar și în interogația obișnuită: *Comme? L'an dernier, déjà, qu'ils nous l'ont fait manqué* (Chabrol, Fleur, 21). *Comme? interroge le vieil Orsoni, mais l'urne avait été portée au Conseil d'État* (Chabrol, Fleur, 31).

Un caz interesant este prezentat de întrebuintarea conjuncției *si* în construirea interogației directe. Se știe că *si* servește la introducerea interogației indirecte: în limba curentă el a devenit ca și *ti* sau *qu'est-ce que* un adevărat morfem interogativ și introduce fraze ca: *Si madame veut que je lui fasse chauffer du thé... Si Cécile voulait rester à la Pergola...* (Aragon, 202). *Si tu t'imagines que j'aurais ma limousine pour sortir le dimanche!* (Chabrol, Un homme, 88). *Si on klaxonnait tous ensemble pour annoncer notre arrivée* (Chabrol, Fleur, 67).

Același morfem îl întâlnim și în interogațiile disjunctive, adică în acele interogații care comportă o alternativă exprimată prin *ou, ou bien*: *Viens-tu avec moi ou si tu restes? Est-ce que tu viens avec moi ou si tu restes?* (*Viens-tu ou restes-tu? Est-ce que tu viens ou est-ce que tu restes?*).

În ceea ce privește interogația indirectă, merită semnalată construcția cu adverbul *combien*, care ia tot mai mult locul aceluia cu *comme*: *vous savez combien je souffre*.

Întărirea interogației este o altă problemă de care ne putem ocupa vorbind despre construirea propozițiilor interogative. Această întărire este practică de toate aspectele limbii: limba literară se servește de pronume personale sau de cuvinte vide de sens ca *donc, cela* etc. Limba populară se servește, de exemplu, de formula *est-ce que, qui (qu') est-ce que* în interogația indirectă, formula rezervată, în limba literară, exclusiv interogației directe; o întâlnim fie sub forma *qui (quand) est-ce que (qu')*, fie sub forma directă *qui (quand) c'est que (qui)*: *il ne m'a pas dit qui est-ce qui lui a raconté cette histoire*, sau, mai frecvent: *il ne m'a pas dit qui c'est qui lui a...* *Qui c'est qui l'a dit qu'ils avaient tourné casaque... dis un peu roir* (Aragon, 22). *Je voulais savoir qui c'est qui la parle l'émission* (Chabrol, Fleur, 46). *Il a droit à une pension, ou alors, qui c'est qui y aurait droit à la pension, alors...* (id., 79).

Limba populară a creat o formă întărită a lui *est-ce que*, care subliniază în mod deosebit elementul asupra căruia cade întrebarea: *qui (qu', etc.) est-ce que c'est qui (que)*. *Qui est-ce que c'est qui m'appelle encore? Comment est-ce que c'est qu'on joue de cet instrument?*

Această construcție este întâlnită în interogația indirectă: *je ne sais pas*

qui est-ce que c'est qui m'appelle; foarte vulgar se spune qui c'est que c'est qui.

Am semnalat, de asemenea, existența unor cuvinte vide de sens, în construcția respectivă, menite să întărească interogația și să sublinieze nuanța semantică presupusă de context: *Tu as confiance dans Daladier. dans Bonnet, dans qui? Reynaud, des fois? (Aragon, 220). Tu n'imagines pas qu'on va crier „A Berlin“! nous autres, des fois? (id., 251). On pourrait pas ouvrir un peu, des fois, Madame? (Chabrol, Un homme, 10). Ça te fatiguerait, des fois, de te dépêcher un peu (id., 85). Ça te fâche pas, Thomas, des fois? (id., 220).*

Semnalăm, de asemenea, o construcție prezentativă care adaugă un *que* de legătură după pronumele sau adverbul de interogație: *qui qu'est là? Où que vous êtes fourrés? Pourquoi qu'il serait fâché? Combien que ça conte? Et pourquoi donc... qu'ils ne toucheraient pas au syndicat? (Aragon, 219). Pourquoi qu'ils oseraient (id., 220). Où que vous me laissez? (Chabrol, Un homme, 69). Comment que tu crois que ça sera, la révolution? (id., 98). Bien sûr explique Brique, seulement à quel âge qu'il a commencé, à la mine? (id., 99).*

Construcția se întâlnește și în interogația indirectă: *Je me demande combien qu'ils sont d'hommes armés, dans la ferme, en bas? (Chabrol, Un homme, 232). Même que je me demandais comment que ça se passait que le père Deleuze... il te laissait au volant...? (id., 101).*

Trebuie remarcat că acest mod de întărire a negației, în afara marii sale frecvențe, este și un mijloc de menținere a ordinii directe subiect-predicat pentru care colaborează toate construcțiile populare pe care le-am trecut în revistă.

II. *Construcția exclamativă.* Prin tensiunea emotivă, fraza exclamativă se apropie de cea interogativă. Ca și aceasta, fraza exclamativă, în limba literară se construiește prin inversiune. O primă particularitate a construcției populare va fi renunțarea la această ordine. În franceza literară, pentru a exprima exclamația calitativă sau cantitativă se întrebuintează conjuncția *que*. Limba populară tinde din ce în ce mai mult să substituie lui *que*, în acest caz, formula întărită *ce que*: *ce que c'est beau! — ce qu'il travaille! — ce qu'il vous ressemble, ce petit (Aragon, 72) — c'était extraordinaire ce qu'ils n'avaient rien a se dire (id., 255) — j'ai mal. Bon Dieu, ce que j'ai mal. (Chabrol, Un homme, 105); ce que ar putea fi socotit și drept o formă alterată a lui que exclamativ întărit în qu'est-ce que servind pentru interogare: qu'est-ce qu'il est intéressant? — L'animal, qu'est-ce qu'il avait mis comme piment dedans (Chabrol, Fleur, 73). Qu'est ce qu'il vole bas, cet animal (Chabrol, Fleur, 175).*

Ca și pentru interogare, limbajul popular întrebuintează, în exclamație, particula *ti*: *c'est-ti beau!*

Ca turnură particulară putem cita: *ce que ça peut être beau! — Avant, la dame du couvreur qui habitait là, ce qu'elle pourrait être agaçante avec ses façons de rire... (Aragon, 89); ce qu'il pouvait être bien repassé, ce Lourmel! (id., 94). Oh! ce qu'il peut crier, ce poste! gémit Fanny (id., 122). Ce qu'on avait pu entendre depuis deux jours (id., 141).*

Expresia familiară *pour ce que* ajută la construirea unei exclamații care presupune o negare puternică și cu ironie a ideii verbului care urmează: *j'espère que tu participera à cette fête! Pour ce que j'y tiens!* (= je n'y tiens pas du tout, cela m'est parfaitement indifférent).

Et comment, et comment que se folosesc în limba populară în construcții exclamative pentru a întări o afirmație, uneori într-un mod ironic: *je le soutiendrais, et comment!* — *Et comment que je le soutiendrais!* — *Ils l'ont annoncé? Et comment! Glorieusement!* (Chabrol, Un homme, 16). — *Et comment que j'ai lancé mon clou sur le sentier* (id., 150) — *il l'a connu?* — *Et comment! Il l'a même gardé* (Chabrol, Fleur, 30).

III. *Construcția negativă*. Faptul major despre care se poate trata este concurența dintre *non* și *pas*: *Il voulait partir, moi non*.

În acest caz se preferă *pas* lui *non*; *non* este mai curînd literar, *pas* aparține limbajului curent și popular; șansele ca *pas moi* să fie în cele din urmă preferat lui *non moi* sînt mari; *pas moi*, sau *non moi* constituie un monorem ale cărui elemente sînt strîns sudate, în așa fel încît prezența lui *non*, de natură mai autonomă decît *pas*, are, în acest caz, ceva forțat.

De asemenea, în expresia *pourquoi non*, răspunzînd unei sugestii acceptate, uzajul modern preferă *pourquoi pas*. Grevisse consideră expresia ca admisă de limba literară actuală.

Este preferat *pas* lui *non*, cînd *non* introduce în frază o nuanță opozitivă, adică în frazele care marchează o alegere, o alternativă cu ajutorul conjuncțiilor *et, ou, mais, donc*: *Viendras-tu, ou non? Viendras-tu ou pas? Il est sévère, non injuste!* — *il est sévère pas injuste*. Cazurile de înlocuire ale lui *non* cu *pas* în limba populară pot fi multiplicat și explicația poate fi aceea că, în general, în ceea ce privește valoarea, diferența între cele două cuvinte este totuși abia perceptibilă: *On ne peut pas lui donner à boire?* — *Il vaut mieux pas, disait le docteur*. (Aragon, 15). *Ça peut causer des choses, alors vaut mieux pas*. (Chabrol, Un homme, 105). *Vous pouvez pas savoir, dit le Français, Antonio... pas que c'est mon copain...* (Aragon, 17)... *si c'était Cécile! C'était une femme! pas Cécile* (id., 66). *C'était qu'il y en avait un sacré nombre, et pas rangés* (Aragon, 133).

Suprimarea negației ne. Transferînd funcția negativă asupra auxiliarelor de negație — *pas, point, rien*, etc. — limba populară a sfîrșit prin a elimina pe *ne*. În felul acesta s-a ajuns la suprimarea tuturor negațiilor duble obținînd în același timp un sistem care respectă mai bine ordinea de secvență progresivă: *j'y vais pas, j'en sais rien, tu vois personne*. Această suprimare a primului termen se operează, după cum putem constata din exemplele de mai sus, oricare ar fi auxiliarul de negație: *Tout le monde peut pas avoir des mains d'instituteur...* (Aragon, 17). *Raoul va pas tarder...* (id., 88). *Et, si on l'opère pas?* (Chabrol, Un homme, 79). *Je suis pas moi...* *Si c'est plus Londres que vous prenez* (id., 10). *Et puis m'est avis que les chaleurs sont plus bien loin* (Chabrol, Fleur, 21). *Il risque rien votre homme* (Chabrol, Un homme, 10). *Ici personne garde son nom d'origine* (id., 63). *J'avais jamais tant vu de pognon, moi* (id., 99).

În *ne... que* (seulement) *ne* nu este suprimat decît de locutorii cei mai puțin instruiți: *j'ai que toi au monde*. Exemplele ce pot fi citate în litera-

tură sînt totuși numeroase : *J'y comprend que pouic, ça lui fait voir rouge, et puis...* (Aragon, 71). *Il y a qu'à ne pas se battre...* (id., 99)... *y a tu Carmen, elle attend...* *y a pas que les taureaux à porter des cornes* (Chabrol, Un homme, 27)... *quand il raconte que les maquis ça seraient que des assassins...* (id., 60)... *ils parlent que de leurs idées de l'avenir, enfin de tout...* (Chabrol, Fleur, 95). Este o schimbare de mentalitate, deoarece în limba clasică suprimarea lui *ne* era recomandată de însuși Vaugelas ca fiind mai elegantă.

Un caz de suprimare a negației *ne* în limba familiară este expresia *c'est le cas ou jamais*, care înseamnă că ceva nu va avea niciodată loc dacă nu este făcut imediat.

Suprimarea lui *ne* aduce perturbări și în ordinea cuvintelor : *dérangez-vous pas* restabilește ordinea din propozițiile afirmative cu verbul la imperativ.

Dimpotrivă, ca o compensație, fraza negativă populară conținind o expresie negativă ca *ne... rien, ne... aucun, ne... jamais* etc. este adesea construită cu negația dublă : *je connais pas aucun homme* sau *je ne connais pas aucun homme*. — *...il bronzerait pas guère plus longtemps...* (Chabrol, Un homme, 215). *...c'est pas le sentiment du Jean, et pas guère le mien...* (id., 236).

Situația aceasta este fără îndoială consecința unei tendințe de hipercorectitudine care, sub diverse aspecte, revine adesea în limbajul popular.

O asemenea construcție duce însă la oarecare schimbări semantice : fraza *ce n'est pas rien* care în franceza literară înseamnă *c'est quelque chose*, în limbajul popular are două sensuri : *ce n'est rien* și *c'est quelque chose*.

O particularitate a limbii populare este și construirea adjectivului *aucun* cu verbul la plural în sensul de *aucun de* : este o practică ce amintește silepsul din secolul al XVII-lea, cînd influența filozofiei carteziene impunea întrebuintarea verbului la plural pentru a-l acorda cu un cuvînt cu sens colectiv : *ils ne sont aucun contents de rentrer* ; limba literară ar impune *aucun d'eux*.

Negația, ca și interogația, poate fi întărită. Pentru aceasta există diferite modalități. În limba literară întărirea se obține în general prin repetarea negației : *Venez-vous ? Non, non, non !*

În limba familiară se întrebuintează conjuncția *que* ; în ceea ce privește intensitatea negării, această construcție este mai puțin violentă decît cea din limba literară. Întărirea negației prin *que* nu poate fi făcută decît cînd negația se referă la un adjectiv sau un adverb : *vous ne viendrez pas trop tard ? Oh ! que non*. După o conjuncție de coordonare se adaugă *pas* : *malade, mais non pas gravement*.

IV. *Subordonarea*. Ne vom ocupa de construirea subordonatelor, mai exact de natura cuvintelor de legătură (*mots-outils*) care, în general, indică natura liniei logice dintre propoziții.

A. *Propozițiile complete*. Vom examina mai întîi cîteva cazuri particulare oferite de construirea propozițiilor complete („*complétives d'objet*“ sau „*substantives*“).

a) Subordonarea prin segmentare, sau dislocare: *je n'y arrive pas, à résoudre ce problème. — Moi, ça me gêne d'être servi par des domestiques* (Aragon, 92).

Fenomenul este frecvent la autorii moderni intrucît construcția directă, fără cuvînt de legătură — care ar presupune realizarea formală a unui proces logic — reflectă imediat gîndirea.

b) Completivele construite cu *à ce que* sînt tot mai des întîlnite în limba modernă, mult mai des decît construcția simplă cu *que*, deși mai greoaie decît aceasta. Preferința poate fi explicată prin caracterul ei mai explicativ: *il tient à ce que vous sachiez tout; — Je m'oppose absolument à ce qu'on attende une seconde de plus!* (Chabrol, *Un homme*, 77).

Este drept că această construcție este înlesnită numai de anumite verbe care arată tendința spre, efortul de a face ceva, consimțirea la ceva: *Il ne tenait pas à ce que des visiteurs éventuels rencontrassent chez lui les „magots“* (Montherlant, 75).

c) Completivele introduse prin adverbele-frază *si, oui, non, vivement que, avec ça*, sînt utilizate de limba populară pentru a relua cu insistență enunțarea precedent afirmată sau negată: *si, que tu es un voleur; — oui, qu'il a raison; — non, qu'il n'est pas venu; — Mais bien sûr que si je les ai rencontrés* (M. Aymé, 27).

Limba populară posedă expresia, foarte frecventă azi, *vivement que*: ea exprimă dorința vie de a vedea un eveniment producîndu-se și fraza capătă o puternică nuanță afectivă (speranță, dorință, ușurare): *vivement qu'on s'en aille!* sau această frază intrată ca locuțiunea proverbială în limba populară pariziană: *vivement, ce soir qu'on se couche!* O construcție de același fel se obține în limba populară cu expresiile adverbiale *avec ça, plus souvent*, care indică adjuncțiunea, dar, în același timp, și o puternică negare: *avec ça qu'il refuse les pourboirs!* (il s'en faut de beaucoup qu'il les refuse); — *plus souvent que je viendrais chez lui!* (tant s'en faut), sau cu *même* care arată o justificare complementară: *même qu'il a parlé à sa concierge; — Même que je me demande ce qu'il fait par ici, le pauvre bougre* (Chabrol, *Un homme*, 116); *Même qu'on les a vus en propre, la fois qu'ils sont venus désarmer les gendarmes* (Chabrol, *Un homme*, 59); — *Même que j'ai été malade et qu'ils avaient peur que je meure, alors ils m'ont piqué* (id., 208).

Aceste construcții sînt, în limba modernă, tot atîtea procedee de subliniere a valorii afective.

d) Completiva fără *que* se construiește atunci cînd în principală este o expresie comparativă care îl conține pe *que*; în cazul acesta, limba populară renunță la *que* din completivă: *je ne demande pas mieux que ça dure*; limba literară ar recurge la diverse procedee stilistice care permit păstrarea celor doi *que*. Uneori limba populară înlocuiește pe *que* prin *si*: *Je ne demande pas mieux que si ça dure*.

Limba populară cel mai puțin îngrijită suprimă conjuncția *que* fără ca în principală să existe o construcție comparativă: *Faut je m'en aille? — tu reux je vienne?*

Relația de subordonare este marcată mai ales de subjonctiv.

e) Completiva construită cu *comme quoi* înlocuiește pe aceea cu conjuncția *que*; semnificația sa inițială, apropiată de aceea a lui *comment*, s-a șters cu desăvârșire. Uneori este sensibilă în fraze ca: *elle décourrait dans l'espace comme quoi c'était impossible qu'on m'emmenât*. În limba curentă, această semnificație este imperceptibilă: *il m'a raconté comme quoi il a réussi à échapper à la police*.

În ciuda aparențelor, acest *comme quoi* are sensul unui simplu *que*.

Uneori *comme quoi* introduce o propoziție independentă: *Il est parti en emportant la caisse... comme quoi j'avais raison de me méfier de lui (c'est la preuve que...)*.

f) Completivele construite cu conjuncțiile de timp *quand* și *lorsque* sînt întilnite în limba populară fără nici o implicație temporală: *le meilleur signe, c'est quand le sang coule de la plaie* (le meilleur signe c'est que le...).

Grevisse citează acest fapt fără să mai menționeze că aparține limbii populare.

g) Completivele construite cu *comment* se întilnesc în fraze ca aceasta: *elle expliqua comment en Italie les femmes semblent travailler plus que les hommes*. Wartburg și Zumthor, în gramatica lor, o dau drept interogativă indirectă întilnită în limba populară. Noi socotim însă că n-ar fi greșit s-o luăm drept o completivă care în limba literară s-ar construi cu *que* păstrîndu-se aceeași valoare semantică.

B. Circumstanțialele de timp.

a) Circumstanțialele de timp construite cu *à peine que, pas plus tôt que, aussitôt avant que* sînt creații ale limbii populare: *à peine qu'il était loin, je suis sorti* (à peine était-il sorti que je suis sorti): construcția populară schimbă funcția propozițiilor: *que je suis sorti*, subordonată la limba literară, devine *je suis sorti*, principală, în limba populară.

Mai întrebuițată încă este construcția cu adverbul de timp *pas plus tôt* plasat în principală: *il n'était pas plus tôt sorti que j'entraîs*. Valoarea este aceea de posterioritate imediată. Anterioritatea imediată este realizată cu locuțiunile *aussitôt avant que* (tout juste avant que): *il arriva aussitôt avant que son frère ne repartît*.

b) Circumstanțiala de timp introdusă de un substantiv există și în limba literară: *Vous imaginez sa déception quand il se vit refusé* (déception = il fut déçu).

Limba populară împinge foarte departe acest gen de construcție: *nous parlons de votre frère quand il était au service militaire*.

c) Circumstanțialele de timp introduse cu locuțiunea conjunctivă *au début que* sînt foarte des întilnite în limbajul parizian pentru a arăta că acțiunea exprimată în principală a avut loc chiar în momentul începerii acțiunii din subordonată: *au début que j'étais chez lui, on ne s'entendait pas avec le patron*.

d) Circumstanțialele de timp precedate de o prepoziție sînt utilizate de limbajul popular cînd propoziția temporală are valoarea unui complement circumstanțial nominal: *il me donnait déjà des conseils pour quand je serais vieux*.

e) Circumstanțialele de timp construite cu *que* în loc de *où* sau *quand* pot fi o consecință a mării extinderi luate de utilizarea acestei conjuncții în introducerea subordonatelor: *jusqu'au moment qu'on aura vérifié ton histoire, tu seras considéré comme prisonnier* (Chabrol, Un homme, 62). *Même qu'on les a vus en propre la fois qu'ils sont venus désarmer les gendarmes* (id., 59).

f) Circumstanțialele de timp întărite pot fi acelea introduse de *où que*, locuțiune formată, fără îndoială, prin analogie: *je vois venir le temps où qu'on pourra même plus griller une cibiche en père peinard* (Chabrol, Un homme, 162).

C. Propozițiile circumstanțiale de scop.

a) Circumstanțialele de scop construite cu formula populară negativă *pour pas que* au o valoare finală: *je pars pour pas qu'il me voit; — c'est pour pas qu'ils se tuent* (Chabrol, Un homme, 207). *Alors la nuit, on les attache pour pas qu'ils s'étranglent ou qu'ils se cassent la tête contre le mur* (Chabrol, Un homme, 207).

Uneori această conjuncție finală se întilnește în limba literară întrebându-se cu *ne*: *je l'ai pris pour ne pas qu'Armand le voie*.

Pour pas que este preferată de limbajul popular chiar locuțiunii *de peur de*: *j'ai accepté pour pas faire une perte*.

b) Circumstanțialele de scop introduse de *pour*, în limba literară sînt, fără excepție, finale infinitive. Limba populară utilizează cu multă libertate această construcție și introduce după *pour* un pronume subiect în fața infinitivului: *il lui jeta une corde pour elle se sauver*; uneori *pour* este urmat de o altă prepoziție, ca *de* de exemplu: *Et les copains, ils proposent quelque chose, pour de dire qu'on se tire de là* (Chabrol, Un homme, 113); alteori *pour* este urmat de *si* ca o expresie a nuanței dubitative a comunicării: *il faut qu'il reste... à la disposition — pour s'il va se passer quelque chose* (id., 23).

c) Circumstanțialele de scop introduse de locuțiunea *histoire de* sînt întilnite adesea în limba populară: *il nous avait rien dit histoire de voire la tête qu'on ferait; — épouser un Simon de Cautéle avec son vilain nez, histoire d'être marquise...* (Aragon, 27); *Histoire de plaisanter, elle dit: Tu me suivais, Jean?* (id., 53); *On va te chercher un peu de musique, histoire de fêter ça* (Chabrol, Un homme, 70); *Ils parlèrent d'évasion sans but précis — comme ça — histoire de ne pas accepter complètement la défaite* (J. Giovanni, 45). *Le fouilleur, engagé dans la flexion, retourna la pailleasse voisine, histoire de ne pas passer pour un imbécile* (id., 53).

d) Circumstanțialele de scop introduse prin *à seule fin que* arată ca scopul enunțat este urmărit în exclusivitate de către acțiunea principală; *à seule fin que* provine din vechea expresie *à celle fin que* și reprezintă o locuțiune finală întărită: *Je lui ai annoncé mon arrivée à seule fin qu'il vienne me voir*. În limba literară se întilnește foarte rar.

e) Circumstanțialele de scop introduse prin *que* sînt folosite de limba populară în locul aceloră introduse de *pour que* sau *afin que*: *Cheminée, y a rien à faire. Calmez-le avec ça, qu'il se sente pas partir* (Chabrol, Un homme, 93). *Hé! Lapoutre, écarte-moi un peu ce sac à vin, que je puisse faire*

faire trempette à ma grenouille (id., 112); *Passe ton blaireau et ton coupe-coupe, qu'il lui fasse une beauté* (id., 171).

D. *Circumstanțialele de cauză.*

a) *Circumstanțialele de cauză* construite cu *à cause que* sînt întrebuintate de limbajul popular și de anumite regiuni în locul *circumstanțialelor* construite cu *parce que*; locuțiunea *à cause que* era de largă circulație în vechea franceză: *J'ai refusé à cause que j'étais occupé. — C'est à cause qu'il a parlé qu'il y a eu tant de difficultés.*

b) *Circumstanțialele de cauză* construite eliptic sînt utilizate de limbajul familiar pentru a evita să explice cauza care a determinat o anumită întrebare: *Pourquoi ne venez-vous pas avec nous? Parce que!*

c) *Circumstanțialele de cauză* construite cu *rapport que, rapport à, surtout que* sînt întrebuintate de limba populară așa cum limba literară utilizează construcția cauzală *à cause que*: *Il faut s'essuyer les pieds, rapport au tapis. — Oh! c'te fois vous repiquez au truc sans moi, rapport la guibole... rapport la guibole...* (Aragon, 191); — *...on faisait attention à pas faire trop grincer la scie, rapport aux patrouilles qui passent sans arrêt dans la rue...* (Chabrol, *Un homme*, 19).

Surtout que se întrebuintează foarte curent în limbajul familiar cu sensul „surtout parce que“, „d'autant que“; deși condamnată de gramatică, ea se plantează tot mai mult în limba literară: *Nous ne récupérons pas la moitié des sommes à verser, surtout que nous payons les intérêts pour dix mille* (G. Duhamel, *Le notaire du Havre*, XVII, în Grevisse, 965). *Surtout que* prezintă cauza acțiunii principale ca avînd o capacitate de a produce și alte efecte pe lingă cele semnalate: *je ne le payerai pas, surtout qu'il me doit encore trois mille francs.*

Este bine să observăm ca propoziția cauzală, în acest tip de frază, nu este în întregime subordonată principalei. Nu trebuie să confundăm *surtout que* cu sensul cauzal, cu *surtout que* în care „surtout“ înseamnă „principalement“ și care nu este în legătură strînsă cu *que*: *surtout qu'il ne sache pas que je suis là.*

d) *Circumstanțialele de cauză* introduse prin conjuncția relativă *comme quoi* sînt desîntîlnite în limba populară: *il y a renoncé: comme quoi on ne pouvait pas compter sur lui.*

Posibilitățile de a introduce *circumstanțiala de cauză* sînt numeroase în limba populară. Cele mai multe sînt rezultatul unui efort de explicare a relației dintre propoziții, realizată prin utilizarea unui cuvînt cu o valoare semantică corespunzătoare: *Je vais faire évacuer Cheminée pour cause de sa silicose...* (Chabrol, *Un homme*, 62). — *...le moulin fermé pour cause qu'on faisait plus de blé* (id., 116). *Avec cette machine à coudre, je te picorerai le plastron pire qu'une mite, de quoi se marrer: la mite railleuse...* (id., 196). *Je crois plutôt mon ami! que ça serait sans doute de la suite de sa rougeole qu'il est devenu sourd* (Chabrol, *Fleur*, 20).

Se întrebuintează de asemenea construcții prezentative, uneori implicînd nuanțe dubitative: *Quand les camarades tombent c'est qu'au moins une des règles n'a pas été observée...* (Chabrol, *Un homme*, 22). *C'est peut-*

être que si tu es obligé de voyager tout le temps avec tes rhumatismes, tes douleurs... (Chabrol, Fleur, 53).

Necesitatea de a preciza duce la formule explicative pleonastice: *J'ai demandé à Lebecq. parce que puisque je pars soldat...* (Aragon, 179).

E. Circumstanțialele de consecință

a) Circumstanțialele de consecință construite cu *de façon à ce que* se întâlnesc adesea în limba vorbită contemporană și în limba scrisă puțin îngrijită; ele înlocuiesc circumstanțialele introduse prin *de manière que, de façon que* cu locuțiunile moderne *de manière à ce que* și, mai ales, *de façon à ce que*: *il porte son parapluie de façon à ce qu'il protège son chapeau neuf*. Întrucât ele fac mai explicită valoarea logică a expresiei, aceste construcții răspund mai bine unei necesități generale care obligă limba franceză actuală să accentueze caracterul analitic al vorbirii. Deși condamnate de cele mai multe dintre gramatici, întrebuințarea lor devine tot mai generală chiar printre locutorii cultivați.

b) Circumstanțialele de consecință construite direct sînt acelea care elimină din construcție conjuncția subordonatoare. Rezultă o juxtapunere în care a doua propoziție este o infinitivă consecutivă: *Il nous a raconté son histoire; à éclater de rire*.

Tot construcție directă poate fi socotită aceea care introduce circumstanțiala de consecință cu subjonctivul: *Un „avion particulier” que tu crève* (Chabrol, Fleur, 175).

F. Circumstanțialele concesive sau de opoziție

a) Circumstanțialele concesive construite cu indicativul se întâlnesc adesea: *je n'irai pas, quoique je suis tenté d'y aller*; într-o asemenea frază *quoique* devine echivalentul lui „pourtant”, „cependant”, fapt care justifică întrebuințarea indicativului în locul subjonctivului. *Quoique*, lipsit de valoarea sa subordonatoare, devine un fel de adverb.

b) Circumstanțialele de concesie construite cu *malgré que*, prescise de cei mai mulți autori de gramatici, sînt foarte frecvente în limba familiară și pătrund din ce în ce mai mult în cea literară: *Malgré que Gertrude lui ait déclaré* (Gide, Symphonie pastorale, în Grevisse, 956),

Pentru a marca realitatea sau eventualitatea *malgré que* se poate construi chiar cu indicativul sau, respectiv condiționalul — ea și celelalte locuțiuni concesive.

c) Circumstanțialele de concesie construite cu *tout de même que* au valoarea aceloră introduse de *encore que, bien que*: *il est venu tout de même qu'il était tard*.

d) Circumstanțialele de concesie construite cu *pour si*, în ciuda pleonasmului pe care îl conțin, se răspîndesc tot mai mult în limba populară: *Pour si mauvais que fût ce travail, je m'en suis contenté*.

e) Circumstanțialele introduse prin *où que ce soit que* se substituie concessivelor introduse de *où que*, locuțiune considerată învechită și devenită tot mai rară: *où que ce soit que cela lui arrive, il sera toujours maître de soi*.

G. Circumstanțialele condiționale

a) Circumstanțialele condiționale introduse de o construcție prezentativă servesc pentru a exprima în propoziții independente un fapt dat ca puțin verosimil sau ipotetic: *c'est le diable si* (il est presque impossible que), *c'est à peine si* sau *à peine si* (il s'en est fallu de peu que le fait ne fût pas réalisé), *c'est tout juste si* (sens similar): *c'est bien le diable s'il vient par un temps pareil; c'est à peine si on voyait à cent mètres.*

b) Circumstanțialele condiționale construite cu *si possible*, ca expresie cu sens adverbial, sînt cunoscute de uzajul curent: *trouvez-moi un hôtel si possible pas très cher.*

c) Circumstanțialele condiționale construite cu *sans quoi*, *sans cela*, *autrement*, în loc de *sinon*, servesc să reia sub formă negativă ideea din propoziția precedentă tocmai pentru a o înlătura: *cela doit être grave, autrement on ne nous appellerait pas d'urgence; — Il a vraiment besoin d'argent, sans quoi on ne le verrait pas si désireux de travailler. — Heureusement que je me suis arrangé de la postière la semaine suivante, sans quoi, va savoir...* (Chabrol, Un homme, 167).

d) Circumstanțialele condiționale introduse cu locuțiunea conjunctivă *pour autant que*, formată de curînd după modelul lui *pour peu que* se întîlnesc în mod frecvent; sensul acestor două locuțiuni este identic: *Pour autant que vous ne suiviez pas exactement mes conseils, vous aurez à vous repentir de votre initiative.*

e) Circumstanțialele condiționale construite cu *sauf si*, *excepté si* se întrebuintează în locul circumstanțialelor condiționale construite cu locuțiunea *à moins que*, care, ea însăși, în limba populară, nu se construiește cu *ne*: *il réussira, sauf s'il a au dernier moment une crise de fatigue.*

f) Circumstanțialele condiționale construite cu *quelquefois*, *des fois* que sînt întîlnite în limbajul popular acolo unde limba literară întrebuintează locuțiunea *au cas où*, *pour le cas où*, *si par hasard*, *si*: *on pourrait réussir quelquefois qu'on aurait de la chance; — un moteur de moto... Des fois que ça serait la liaison du P.C.R. ...* (Chabrol, Un homme, 150)

g) Circumstanțialele condiționale introduse cu *si que* constituie, fără îndoială, o construcție analogică care amintește formele de întărire ale unor subordonate: *souvent c'est un copain, tu te dis, et si qu'il avait la rérole* (Aragon, 191).

h) Circumstanțialele condiționale juxtapuse sînt rezultatul suprimării lui *si*; ele se construiesc cu condiționalul care, adesea în limba populară, se întîlnește chiar și după *si*: *...ce serait quelqu'un du lieu, il aurait vite fait de nous* (Chabrol, Un homme, 45).

i) Circumstanțialele condiționale construite cu *tant qu'à* sînt mult întrebuintate de limba populară actuală și le vedem pătrunzînd și în limba literară. Sensul locuțiunii *tant qu'à* este la limita între ipoteză și concesie. Această locuțiune și propoziția pe care o introduce preced întotdeauna principală, iar aceasta, cînd este exprimată, conține, în mod invariabil, un verb de preferință (*aimer mieux*, *aimer autant*, *préférer*): *tant qu'à perdre de l'argent, j'aime autant que ce soit avec lui*. Foarte adesea verbul din

principală se reduce la adverbul *autant*: *tant qu'à perdre de l'argent, autant que ce soit avec lui*.

II. Circumstanțialele relative

a) Circumstanțialele relative construite cu *où* temporal în loc de *que* pot fi considerate, dacă socotim valoarea adverbială a lui *où*, o particularitate a limbii populare în care acest cuvânt nu are niciodată valoare temporală: *au temps où nous habitons ensemble*; — *les trois ans où il a été à l'étranger*.

b) Circumstanțialele relative construite cu *que*. Limba populară în general evită construcțiile în care *que* nu apare clar nici ca nominal (*l'homme que j'ai vu*), nici ca conjuncțional (*je vois que tu viens*). Pe de altă parte însă, ea are tendința să facă din *que* un relativ de uz general, utilizabil în toate funcțiile sintactice. În construcțiile care nu interesează, el poate înlocui celelalte propoziții relative: *l'homme que je viens de chez lui*; — *voilà un petit garçon que j'ai bien du mal à le faire grossir*; — *le type que j'avais son adresse c'est moi que je paie*; — *la femme que son mari est mort hier*; — *...c'est ceux là que le grand-père avait tué sa petite fille parce qu'elle était enceinte* ... (Chabrol, Fleur, 46); pronumele personale care îi urmează au funcția să exprime raportul gramatical sau valoarea desemnativă.

c) Circumstanțialele relative construite cu *où* sînt preferate de limba populară celor construite cu *que*: *c'est ici où je voudrais vivre* (c'est ici que je voudrais vivre).

Fără îndoială, *où* este preferat datorită valorii sale adverbiale locative; *que*, în cazul de față, sub acest aspect, este incolor.

1. Circumstanțialele de comparație

a) Circumstanțialele de comparație construite cu *aimer autant* prezintă particularități în ceea ce privește sensul locuțiunii subordonatoare; *aimer autant* înseamnă *aimer mieux*, nuanța sa fiind aceea a unui comparativ de superioritate: *s'il vient, j'aime autant partir*.

b) Circumstanțialele de comparație construite cu *préférer que* se deosebesc de cele din limba literară prin faptul că în acestea, complementul verbului *préférer* este întotdeauna introdus cu prepoziția *à*; limbajul familiar și popular întrebuițează în mod frecvent *préférer que* în sensul de *aimer mieux que*: *il préfère rester que venir*.

V. Ordinea directă (progresivă)

Ordinea cuvintelor în franceza modernă joacă un rol foarte mare în realizarea stilistică a unui text. Este singurul element, în lipsa flexiunilor cazuale, care poate da părților de cuvînt deplina lor semnificație gramaticală.

În limba franceză actuală este normală ordinea progresivă, adică cea în care subiectul se găsește înaintea predicatului, determinatul înaintea determinantului. Fraza enunțiativă tipică se conformă deci schemei subiect-predicat-atribut-complement (d'objet)-alte complemente.

De bună seamă, această ordine nu este rigidă. Ea poate fi schimbată fie în virtutea unor anumite reguli gramaticale, fie dintr-o necesitate psihologică, care cere o prezentare a faptelor într-o anumită succesiune. Și într-un caz și în altul, limba franceză dispune de mijloace menite să restabilească ordinea progresivă. Trebuie, de asemenea, să notăm că există o diferență demnă de luat în seamă între limba scrisă și limba vorbită: aceasta din urmă se conformează mult mai consecvent ordinii normale, progresive; tocmai necesitatea de a o respecta explică crearea în limba populară și familiară a unor construcții speciale. Unele le-am văzut cînd am vorbit de structura frazelor interogative, exclamative, negative, și relative, altele le vom semnală, pe scurt, în cele ce urmează. Posibilitățile pe care le au aceste construcții de a sfîrși prin a deveni normă, învingînd norma actuală, sînt mari tocmai fiindcă ele urmează ordinea progresivă proprie spiritului limbii franceze. Ne vom ocupa numai de grupul subiect-predicat, care formează nucleul frazei, și vom lăsa de o parte grupurile determinat-determinant, subiect-atribut.

Menținerea ordinii directe în grupul subiect-predicat se semn lează mai ales în două cazuri:

a) după *à peine*, *peut-être*, *sans doute*, chiar în stilul susținut există tendință de a menține ordinea directă: limba populară realizează aceasta introducînd propoziția principală prin conjuncția *que*: *peut-être qu'il est venu*; — *sans doute qu'il est absent*; — *à peine qu'il est entré*, nous... — *Peut-être qu'il aime mieux être seul?* (Aragon, 103). *Et puis peut-être qu'elle aurait dû se le demander* (id., 261). *Peut-être que ça pourrait répondre à une question que me faisait Thomas...* (Chabrol, Un homme, 169).

Alteori *peut-être* este plasat după verb și atunci chestiunea ordinii subiect-predicat nu se mai pune: *il est peut-être venu*; — *il s'est sans doute absenté*; — *il est à peine entré que...* — *notre sacrifice nous vaudra peut-être d'avoir maintenu l'essentiel* (Aragon, 181) ...*tu auras peut-être l'occasion de la voir tu Simone* (Chabrol, Un homme, 27); — *Tu verras peut-être plus clair en toi quand nous serons partis* (J. Giovanni, Le Trou, 201). *Tu aurais peut-être, préféré que ce soit Angèle?* (Chabrol, Fleur, 26).

Peut-être poate fi plasat la sfîrșitul propoziției: *Il ne s'était pas assez dîmené, peut-être* (Aragon, 73). *On a une tête, c'est pour s'en servir, peut-être* (id., 131).

Alteori se poate începe propoziția cu *peut-être* și fără nici o altă soluție pentru menținerea ordinii directe, se renunță la inversiune: *Peut-être nous leur ferons la guerre, peut-être nous ne la leur ferons pas* (Aragon, 207). *Un exalté, quoi, ou peut-être il a cru qu'on aurait peur* (Chabrol, Un homme, 76).

b) Propozițiile intercalate (incises) se construiesc în limba literară prin inversiunea subiectului: *je viendrai, dit-il*; limba populară întrebuițează în acest tip de frază conjuncția *que* și construcția progresivă: *je viendrai, qu'il dit*. — *Voilà, c'est ma femme, Micheline... qu'il dit* (Aragon, 179). — *Et pardi, qu'il répond, le bandit* (Chabrol, Un homme, 30). *Si,*

monsieur Orsoni, qu'elle me répond la demoiselle, il y a ceci pour vous (Chabrol, Fleur, 75).

Uncori, în propoziția intercalată, se menține, ca și după *peut-être* ordinea progresivă fără intermediul vreunei conjuncții: *Goûte, j'ai dit, une tranche, sans pain* (Chabrol, Fleur, 73).

VI. Punerea în relief (*la mise en relief*)

De ordinea de cuvinte se leagă și problema punerii în relief, care se supune unor necesități expresive particulare, de origine afectivă sau intelectuală: necesitatea de a atrage atenția asupra unor termeni din frază. Această necesitate se satisface cu ajutorul unor construcții speciale care, de cele mai multe ori, încăleacă regulile sintactice.

Aceste procedee sînt de două feluri: construcții prezentative speciale, sau simple deplasări de cuvinte. Foarte adesea fraza exclamativă, de natură eminemamente afectivă, dispune de posibilitatea de punere în relief. Noi vom prezenta numai acele turnuri care țin de limba populară. Au fost semnalate la locul potrivit efectele de punere în relief obținute cu ajutorul completivelor, a propozițiilor condiționale și a formelor de întărire a întregității. În afară de acestea, se pot releva cazurile următoare:

a) Punerea în relief cu ajutorul conjuncției *mais*. *Mais* păstrează o parte din vechea sa valoare adverbială (lat. *magis*) în unele fraze din limbajul familiar în care introduce repetarea unui substantiv, a unui adjectiv etc. cu foarte multă intensitate: *c'est un grand homme, mais vraiment un grand homme* (*c'est un grand homme, et, qui plus est, un authentique grand homme*). Ultimul cuvînt dintr-o frază de tipul acesta este întotdeauna subliniat de un accent afectiv destul de intens.

Limba familiară întrebuițează adesea conjuncția *mais*, la începutul unei fraze, fără nici o idee de opoziție, ci numai pentru a atrage atenția: *mais, dites-moi, qu'allez-vous faire pendant vos vacances. — Mais quel âge peut-il avoir, l'oncle, aujourd'hui?* (Aragon, 42). *Mais va-t-on tourner?* (id., 95). *Mais alors, dit Robichon, et la grève générale? Mais à la fin des fins, quand vous avez été ensemble?* (Chabrol, Un homme, 23). *Mais enfin, il a un juge d'instruction* (J. Giovanni, 204).

b) Punerea în relief cu ajutorul unor propoziții condiționale. Si este adesea întrebuițat în limba curentă în corelație cu *c'est que* pentru a pune în relief o idee importantă a frazei. Valoarea sa este cauzală ca și aceea a lui *si* din anumite construcții literare: *si je suis si embarrassé, c'est que son départ m'enlève un précieux collaborateur*.

c) Punerea în relief cu ajutorul prepoziției *pour* urmată de pronumele personal tonic, *pour* urmat de un substantiv, sau *rapport* urmat de substantiv. Din punct de vedere semantic sensul lui *pour* în aceste construcții este acela al lui *tant*. Adesea termenul izolat de *pour* este repetat: *pour une gaffe, c'est une gaffe; — pour être gaie, elle est gaie; — Mais pour une idée bizarre, c'était une idée bizarre* (Aragon, 52). *Pour l'attendre, ça, l'en fais pas, elle t'attend!* (Chabrol, Un homme, 27). *Alors, tu vois, pour le type, on sait jamais* (id., 33). *Moi, je comprends pas, pour Cheminée, murmure Plinthe de sa voix sans timbre, c'est une maladie des vieux...* (id.,

99). *Pour te permettre, il te permettra. mais il fera jamais rien* (Chabrol, Fleur, 33). Cînd este vorba de un atribut, acesta este înlocuit cu pronumele neutru *le*: *pour jolie, elle l'est*.

Uneori prepoziția *pour* se întrebuițează în formula populară de insistență *pour ce qui est de*: *Pour ce qui est du talent, vous en avez*; — *pour un joli quartier, c'en est un*; — *...au fond, je suis plus prêt des communistes, pour ce qui est de moi...* (Aragon, 193). — *pour ce qui est de moi, vous pouvez être en confiance* (Chabrol, Un homme, 60). *A! oui, pour ce qui est de Lambris...* (id., 150).

Același efect se obține prin introducerea părții de propoziție care urmează să fie pusă în relief, cu ajutorul cuvîntului *rapport*: *et puis je suis pas fortiche rapport les discours* (Aragon, 178).

d) Punerea în relief cu ajutorul lui *tant qu'à*. Limba populară întrebuițează în mod curent locuțiunea *tant qu'à*, formată pe modelul lui *quant à*, printr-un fel de metateză: *tant qu'à moi, j'aime mieux rester*. Uneori această construcție capătă o nuanță apropiată de cea de cauzalitate: *tant qu'à rester à la maison, profites-en pour achever ton travail*.

e) Punerea în relief prin inversiunea subiectului. În limba populară se întrebuițează această construcție pentru punerea în relief a atributului: numai pentru o necesitate afectivă limba populară face apel la inversiune, care însă îmbracă exact dezvoltarea gîndirii: *je pouvais le voir; un fantassin c'était*; — *directeur on l'appelle — le directeur des Houillères, ça sera un copain* (Chabrol, Un homme, 98); alteori servește pentru punerea în relief a complementului direct (cu sau fără segmentarea frazei): *trois enfants il avait, ils étaient tous morts*; — *une jolie robe elle avait, la fille*; — *la camionette avec les libérés, c'est entendu qu'on doit la laisser au P.G.R., en passant* (Chabrol, Un homme, 24); *Moi, des risques, je m'en fous, dit Géo* (Giovanni, 38); — *Et puis, ça va me donner un houlot fou ton histoire de médailles...* (id., 184).

f) Punerea în relief prin segmentarea frazei. Pe plan intelectual limba populară realizează punerea în relief cu ajutorul construcției *c'est... que (qui)*; pentru punerea în relief afectivă (emoție, protest, dispreț, admirație, etc.) limba vorbită se servește cu predilecție de segmentare: *ce livre, je l'ai lu*; — *comment, il est déjà là, cet homme? — mes frères, j'ignore quels sont leurs projets*; — *Une phalange, il lui manquait une phalange à l'annulaire* (Aragon, 73); — *en tout cas, on ne l'a pas, la foi* (id., 131): — *tous les doutes... la police les avait dissipés en fendant la lèvre au Papa Blanc* (id., 181); — *des policiers... paraît qu'il en a qui travaillent avec la Résistance...* (id., 92). Uneori segmentarea se combină cu prezentativul *c'est... que (qui)*: *ce livre, c'est celui que j'ai lu*; — *trois jours de congé, c'est ce qu'il a obtenu*. La o analiză mai adîncită putem constata că ceea ce se pune în relief prin această construcție este, nu atît subiectul sau predicatul, cît ineditul asocierii lor: *attendre, ça a aussi son charme*.

Dorînd să insistăm asupra avantajelor pe care le prezintă segmentarea pentru punerea în relief, cităm din gramatica lui Wartburg și Zumthor (p. 176): „La souplesse de la phrase segmentée permet... de mettre en relief n'importe quel rapport, et de faire de n'importe quelle partie de la phrase le thème de

l'énoncé : le sujet — *ils ne sont pas encore couchés, ces enfants* ; — *cel homme je croyais qu'il était à Paris* ; l'attribut : *insupportable, il l'a toujours été* ; le complément d'objet direct : *celle-là, je la reconnais : je le reverrai, mon pays* ; le complément d'objet indirect : *ma femme, je lui dois tout*. La périphrase *c'est... qui (que)* oppose une personne, un objet, une idée à une autre personne, etc., ou à plusieurs autres personnes, etc., désigne une personne, plusieurs personnes, etc., auxquelles on pourrait penser en l'occurrence. La segmentation, par contre, en outre de sa valeur affective, insiste sur le rapport qui existe entre deux parties de la phrase.

Fără nici o îndoială, studiul de față este încă departe de a cûpiza cazurile care există în cadrul fiecăreia din cele șase probleme enunțate în introducere, el vrea însă să fie o încercare de prezentare sistematică a unor fenomene sintactice de largă circulație în limba vorbită și tot mai des întâlnite în limba literară.

BIBLIOGRAFIE

1. Aragon Louis — *Les communistes*, vol. I, Paris, La Bibliothèque française, 1949.
2. Aymé Marcel — *La tête des autres*, Paris, Le livre de Poche, 1952.
3. Bauche Henri — *Le langage populaire*, Paris, Payot, 1951.
4. Chabrol J. P. — *Fleur d'Épine*, NRF, Paris, Gallimard, 1957.
5. Chabrol J. P. — *Un homme de trop*, NRF, Paris, Gallimard, 1958.
6. Galichet Georges — *Physiologie de la langue française*, Paris, P.U.F., 1958.
7. Gascar Pierre — *L'Herbe des rues*, NRF, Paris, Gallimard, 1956, Paris.
8. Giovanni José — *Le Trou*, NRF, Paris, Gallimard, 1957.
9. Grevisse Maurice — *Le Bon Usage*, 7-ème édition, Ed. J. Duculot, Gembloux (Belgique), P. Geuthner, Paris, 1961.
10. Montherlant Henri de — *Les Célibataires*, Paris, Le Livre de Poche, 1954.
11. Wartburg Walther von, Zumthor Paul — *Précis de syntaxe du français contemporain*, 2-e éd., Berne, Francke, 1958.

НАРОДНЫЕ КОНСТРУКЦИИ В СИНТАКСИСЕ СОВРЕМЕННОГО ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

Краткое содержание

Настоящая работа, не охватывая все случаи синтаксиса современного народного французского языка, останавливается на анализе следующих аспектов : вопросительной, восклицательной и отрицательной конструкций, подчинения, прямого порядка слов и способов выделения.

Автор пытается установить сравнение с литературным языком и уточнить аффективное значение этих конструкций.

В то же самое время вносятся некоторые соображения по поводу проникновения данных конструкций как в литературный язык так и в язык литературы.

CONSTRUCTIONS POPULAIRES DANS LA SYNTAXE DE LA LANGUE
FRANÇAISE ACTUELLE

Résumé

Le travail n'embrasse pas tous les cas présentés par la syntaxe de la langue populaire française actuelle ; il s'arrête à l'analyse de six aspects : la constructions interrogative, la construction exclamative, la construction négative, la subordination, l'ordre direct, la mise en relief.

On tâche, autant que possible, d'établir une comparaison avec la langue littéraire et de préciser la valeur affective de ces tours populaires. En même temps, on fait quelques considérations sur la pénétration de ces tours dans la langue littéraire et dans celle de la littérature.

LIMBA ȘI STILUL LUI G. BACOVIA

DE

AL. ANDRIESCU

Arta lui G. Bacovia, așa cum s-a remarcat de mai multă vreme, se caracterizează printr-o simplitate extremă¹⁾. Fără nici o concesie, poetul a ocolit, cu o discreție rară, declarația zgomotoasă, imaginea artificioasă, complicația sintactică, cuvântul căutat. Între bogăția și simplitatea stilistică a optat, întotdeauna, pentru simplitate. Arta sa poetică se reduce, de aceea, la câteva elemente utilizate fără tema monotoniei aproape în toate poeziile pe care le scrie. Poetul nu manifestă niciodată dorința de a câștiga și prin ineditul expresiei, ceea ce câștigase, definitiv, în lirica românească, prin nota profund originală a mesajului său poetic. Această originalitate rezultă din dezvaluirea sinceră a unor stări sufletești apăsătoare născute într-un univers citadin sufocat de marasm burghez. Tristețile devastatoare din poezia bacoviană nu-și află explicația într-o predispoziție maladiivă a poetului, persecutat, din această cauză, de viziunea halucinantă a unui univers în descompunere. Poetul se simte „mîhnit de crimele burgheze“, cum singur mărturisește. Poezia lui se reduce de aceea, în ultimă analiză, la notarea, cu o mare economie a mijloacelor artistice, a unor stări sufletești apăsătoare, generate de condițiile de viață pe care le oferea deposedaților o orinduire nedreaptă, în pragul descompunerii și apusului ei definitiv. Aceste mijloace artistice simple dau totuși versului bacovian o mare putere de sugestie și posibilitatea de a reliefa, în modul cel mai potrivit, un adevăr sufleteș zguduitor. Prin urmare, nu trebuie să vedem aici o dovadă de inaptitudine artistică, care s-ar manifesta în ariditatea stilului, ci o modalitate specifică de exprimare. Cercetarea materialului de limbă folosit de poet, ceea ce ne propunem să facem în aceste pagini, ne va permite să cunoaștem mai îndeaproape măiestria sa artistică.

1) Sînt interesante, în acest sens, considerațiile pe care le făcea poetul Mihai Beniuc într-un articol publicat în *Țară nouă*, în anul 1939: „nimeni nu a mai scris în românește cu mai mare economie de cuvinte, cu mai multă lipsă de artificiu, cu mai profundă sinceritate versuri impregnate de un adînc afect față de destinul uman“ (Vezi *Meșterul Manole*, cronică și studii literare, 1934—1957, E.S.P.L.A., 1957, p. 110).

Versul bacovian are o sonoritate deosebită. Deși la prima vedere șochează insistența cu care poetul folosește anumite culori, de unde și interesul unor critici pentru acest aspect al artei sale, muzica tristă, gravă, a versului bacovian nu trebuie subestimată. Socotim, din această cauză, utilă mai întâi o cercetare a bazei fonetice a poeziei bacoviene. Lingvistul sovietic R. A. B u d a g o v atrage atenția, în *Introducere în știința limbii*, asupra unui fapt în general neglijat și de criticii literari și de lingviștii preocupați de cercetarea stilului beletristic, funcția estetică pe care o capătă sunetele în poezie: „Aici sunetele nu mai sînt numai o modalitate de existență a limbii, ci și un mijloc care capătă o importantă *funcție estetică*. Dacă în limbă sunetele în genere n-au prin ele înseși sens, în schimb în poezie ele sînt percepute altfel: alături de cuvinte, sunetele sînt selectate și „dispuse“ special în vers“²⁾. Vom încerca, așadar, să urmărim, mai întâi, aceste valori speciale, pe care le capătă sunetele în poezia lui Bacovia³⁾.

Muzicalitatea particulară, uneori numai gravă, alteori sumbră, a poeziei bacoviene se întemeiază pe frecvența ridicată a vocalelor *a, o, u*. Între acestea, *u* are un rol preponderent și, de multe ori, alternează cu *i*, în vederea aceluiași efect acustic:

„Dormeau adînc sîeriile de plumb.
Și flori de plumb și funerar veșmînt —
Stam singur în cayou... și era vînt...
Și scîrțiau coranele de plumb“.

(*Plumb*)

„Amurg de toamnă pustiu, de humă,
Pe cîmp sinistre șoapte trec pe vînt —
Departe plopilor s-apleacă la pămînt
În larg balans lenevos de gumă“.

(*Amurg de toamnă*)

Muzicalitatea sumbră a versurilor este pusă în valoare mai ales de rimă: *plumb, veșmînt-vînt, plumb; humă-gumă, vînt-pămînt*. Nazalele *m* și *n* au proprietatea de a lungi straniu cele două vocale (*u* și *i*), care alternează în rimă, prin măririca capacității rezonatoare. Ar putea fi citate numeroase exemple asemănătoare. Poetul nu manifestă nici o îngrijorare față de folosirea aceluiași procedee pentru a obține muzica gravă de care are nevoie și repetă obsedant același cuvînt, să zicem *plumb*, simbolul apăsării, sau același grup de sunete de-a lungul mai multor versuri. Nu găsește că trebuie disprețuită nici măcar rima facilă, cum este aceea pe care o obține prin folosirea verbelor la același mod sau timp, ca în aceste versuri:

2) Vezi R. A. B u d a g o v, *Introducere în știința limbii*, Editura științifică, 1961, p. 398.

3) Pentru aceasta ne vom folosi și de unele rezultate pozitive la care ajunge M. G r a m m o n t, în cunoscutul său tratat de fonetică: *Traité de phonétique*, Paris, 1933.

„De-atîtea nopți aud plouînd.
 Aud materia plîngînd...
 Sînt singur și mă duce-un gînd
 Spre locuințele lacustre“.
 (Lacustră)

„Plinsetul materiei“ este foarte bine sugerat de acustica acestor versuri, în care succesiunea sufixului morfologic *-înd* nu mai are nimic supărător și se completează perfect cu repetarea grupului *pl*. La acest plinset al materiei în descompunere se asociază și sunetele lichide, *l* în primul rînd (v. și ultimul vers). Invelișul sonor al cuvintelor colaborează într-un mod fericit cu imaginea rară din versul: „Aud materia plîngînd“, asociîndu-se înțelesului ei general⁴⁾.

De cele mai multe ori astfel de combinații acustice sînt întîmplătoare, produse de zonele obscure ale conștiinței poetului. Nu rare sînt însă cazurile cînd valoarea impresivă a sunetelor este folosită în mod conștient. Printre alte exemple, poate fi citată și repetarea onomatopeei *hau*, care se cere rostită cu prelungirea vocalei *u*:

„Hau!... Hau!... depărtat sub stele-nghețate.
 În noaptea grozavă la cine voi bate?...
 O, vis... o, libertate...
 Hau!... Hau!... depărtat sub stele-nghețate“.
 (Plumb de iarnă)

La efectul onomatopeei *hau* trebuie să mai adăugăm și revenirea cu insistență a consoanei surde *t*, care intră, împreună cu vocalele *a* și *e*, în rimă. De altfel catrenul este monorimat (*-ate*). Cităm cuvintele care cuprind grupurile de sunete menționate: *depărtat*, *stele-nghețate*, *noapte*, *bate*, *libertate*, *depărtat*, *stele-nghețate*. E un fel de repetiție mecanică aici, capabilă să sugereze speranța dezamăgită într-un vag vis de libertate.

Folosirea conștientă a valorii impulsive a sunetelor poate fi dovedită și cu exemplul următor:

„Și-acea caterincă-fanfară —
 Îmi⁵⁾ dete un tremur satanic;
 În racle de sticlă-princese
 Oftau, în dantele, mecanic“.
 (Panoramă)

4) După cum observa R. A. Budagov, „în poezie rolul hotărîtor aparține elementelor semantice ale limbii, însă nu trebuie să uităm și funcția sunetelor, amintită mai sus“ (op. cit., p. 398). Sunetele nu sînt purtătoare ale unor înțelesuri independente de cuvînt. Ele sînt, însă, un auxiliar prețios, pe lângă înțelesul cuvintelor, în sugerarea unei anumite atmosfere și a anumitor stări sufletești, așa cum se întîmplă în exemplele citate din poeziile lui Bacovia.

5) În ediția din 1957, îngrijită de autor, versul acesta apare astfel: „În *i* dete un tremur satanic“ (p.74).

Efectele sonore ale acestor versuri sînt realizate cu ajutorul vocalei deschise *a*, mai ales în cuvintele *caterincă*, *fanfară* (aceasta din urmă revine mereu în poezia bacoviană) și de vocala *i*, destinată să sugereze sunetul ascuțit al demodatului instrument. Trebuie notată și prezența explozivelor *c* și *t*, care completează necesar această muzică stranie: *caterincă*, *sticlă*, *satanic*, *mecanic*. Rima *satanic-mecanic* cuprinde toate elementele sonore pomenite.

Folosirea vocalei *i* pentru obținerea unei muzici răscolitoare, delirante, poate fi urmărită și în alte exemple:

„Ningea bogat, și trist ningea, era tirziu
Cînd m-a oprit în drum, la geam, clavierul:
Și-am plîns la geam, și m-a cuprins delirul —
Amar, prin noapte vîntul fluiera pustiu“.

(*Marș funebru*)

Rima, altfel destul de săracă, cuprinde, ca de obicei, sunetele cu greutate în poezie: *tirziu-pustiu*, *clavierul-delirul*. Prezența lui *u* neaccentuat adaugă un timbru sumbru muzicii ascuțite rezultate din frecvența vocalei *i*. Cuvintele *clavier* și *delir* revin cu insistență în poezia bacoviană. Face parte dintr-un fond principal de cuvinte cu ajutorul cărora poetul sugerează stări sufletești depresive.

Muzica gravă, punctată de sunete ascuțite, este preferată și în alte versuri:

„Da, plouă cum n-am mai văzut...
Și grele tălângi adormite.
Cum sună sub șuri învechite!
Cum sună în sufletu-mi mut!“

(*Plouă*)

Vocala *u* din *văzut-mut* alternează cu vocala *i* din *adormite-învechite*. Prezența consoanei *t* are darul să înăbușe ceva din sonoritatea vocalelor menționate, în special a vocalei *u*, și întărește proprietatea versurilor de a sugera extincția.

Frecvența ridicată a vocalei clare *e* din unele versuri ale poetului imprimă acestora un fel de strălucire sonoră, susținută și de vocala *o*, ca în versurile următoare:

„Lunecau baletistele albe...
Degajări de puternice forme.
Albe, în fața lumii enorme,
Lunecau baletistele albe“.

(*Balet*)

Alunecarea, în dans, a baletistelor albe este sugerată și de prezența consoanelor lichide din versurile citate (vezi mai ales versul care se repetă). Vibranta *r* are darul de a mări capacitatea sonoră a vocalei *o*, în rima *forme-enorme*, și versul capătă rezonanțe puternice.

Citeodată repetarea aceluiași grup de sunete se transformă în aliterații prelungite de-a lungul mai multor versuri ca în exemplul :

„Iarna, de-o vreme, ma duce regretul
Prin cringuri, pe margini de linii ferate —
Trec singur spre scară pe ape-nghețate,
Cînd filfiie, pe lume, violetul“.

(*Plumb de iarnă*)

Zgomotul fringerii zăpezii înghețate este bine sugerat de repetarea grupului *re*, după cum consoanele *f* și *l* din ultimul vers conduc la impresia de plutire, de scurgere, mai ales cu ajutorul formației onomatopeice *filftie*.

Poezia lui G. Bacovia, cercetată din punctul de vedere al surselor lexicale, ar putea fi calificată săracă. Poetul s-a folosit meru, după cum am putut constata și pînă aici, de aceleași cuvinte, repetîndu-le, pe unele, pînă la obsesie. În vocabularul poeziei bacoviene se disting, prin numărul lor mare, doar neologismele. Poet citadin prin excelență, G. Bacovia va recurge adeseori la neologismul de circulație curentă, uzual, la termenul gazetăresc, politic, sau la termenii folosiți în mod obișnuit de criticul de artă. Exemplele sînt extrem de numeroase: *acorduri, aeroplan, afișe, amant, amor, anonimă, anotimp, antic, antrenare, aranjat, armonii, arpegii, aspect, atmosferă, avar, bagaj, bahice, bal, balcon, balet, bancnotă, bizon, blazat, bloc, blondă, broșuri, brună, burghiez, bulevarde, cabaret, candori, cangrenată, catedrale, cerc, cinematografe, clar, coincidențe, compătîmind, comun, concret, continent, conștiință, contrast, contrazic, controversă, cor, coridoare, dansa, declamă, degenerat, deja, delir, destin, dezolant, devastat, diametral, ecoul, electrică, egalitate, enorme, eronată, eșarfă, etern, evenimente, examene, fals(ă), fanfară, fantastic, fatal, feminine, fenomen, flaut, fine, firmament, foburgul, forme, funebre, gală, gamă, gară, genii, glacial, grade, grandios, grandoare, hibernal, humor, ideal, ilustrează, imaginez, important, impozant, incoerent, inert, infinit(ă), instinctul, intern, liceu, liră, lupanar, mașină, mecanic, melancolia, metal, metalic, milionar, mistere, mizantropie, modernă, monedă, mod, modula, momente, monoton, muzeu, muzică, natural, nazalizînd, neatent, normă, nocturne, note, nupțial, orchestre, organizare, orgă, orgie, orient, orizont, orizontal, opere, ore, ovală, paradoxe, parc, pasional, pedanți, planele, piculină, plane, poema(e), poetică, port, pozitivist, preistoric, preocupare, princese, profesori, proletari, proză, publice, pudrat, rafale, rațiune, realizat, regret, reverii, real, reprezintă, romantice, salon, sarcastic, satir, scene, secret, secular, serenadă, sever, signale, simbol, simbolism, solitar, solemn, sonoriza, statice, studiul, sublim, sumbru, surdina, supremă, suspect, survenir, tablou, taciturn, taverne, teruse, tomul, transfigurat, vagă, vals, vapor, vest, vibrează, viol, violet, violină, vitrine ș.a.*

Revin cu insistență în poezia bacoviană cuvinte, de cele mai multe ori neologisme, legate de boală, de moarte, de neliniștea organică. Din cauza frecvenței lor ridicate, aceste neologisme merită să fie citate separat: *agonie, agonizează, alcoolic, alcoolizat, cadavru, cancer, catafalc, cavernos, capou, degenerat, delir, doliu, eczemă, fantome, stizie, funebre, funerar, halu-*

cinare, histerie, histerizate, instinct, lugubru, nerri (repetat în titlurile altor poezii), *psihoze, sanatorii, simptomă, spasm, spitale* etc.

Determinarea unui neologism cu alt neologism este un procedeu obișnuit în poezia bacoviană și demonstrează abundența acestui material lexical: *agonia violetă, bulevarde glaciale, cartiere democratice, cerc barbar, claxon armoniic, complexul organic, crimele burgheze, curentul decadent, decor de do-liu, decor miliardar, derizorii ecouri, estetic urban, filozoful proletar, finala melodie, funebra melodie, grave drame sociale, idei tumultuoase, marșul mo-noton, melodia funerară, ordine militară, prezentară afectat, probleme so-ciale, secol rafinat, știința versificării, rastul cavou* ș.a. Nu rare sînt cazurile cînd neologismul cuprinde versuri întregi: „*O poemă decadentă cadaveric parfumată*“, „*Profil de burg gigant*“ etc. Nu mai pomenim atîtea poezii care cuprind chiar în titlu neologisme. Menționăm și faptul că multe poeme poartă titluri latinești: *Pulvis. Ego. Vobiscum. Dies irae. Veritas, Requiem, Sic transit, Nihil novi* etc.

Cercetarea neologismului bacovian impune o observație care trebuie reți-nută. Poetul nu s-a îndreptat către acest izvor lexical cu intenția de a selecta cuvinte rare, menite să solicite sensibilitatea cititorului prin caracterul lor exotic. A acordat termenului prozaic, gazetăresc, aceeași ospitalitate în poe-zia sa ca și termenului cules din științele exacte, ambii considerați în afara terminologiei poetice, prozaici. Citeodată astfel de „prozaisme“ cuprind ex-presii întregi, după cum s-a putut vedea din exemplele citate mai sus.

Poezia lui G. Bacovia, plină de neologisme, ar trebui să reprezinte, în planul limbii literare, o fază foarte avansată. Terminologia politică, cita-dină, termenii tehnici din domeniul esteticii, cu preponderanța celor legați de muzică și de literatură, împing poeziile sale spre ultima treaptă de dez-voltare a limbii literare. Cu toate acestea, lectura celor mai multe poezii ale lui G. Bacovia îți lasă o puternică impresie de vetust, de desuet. Contribuie la acest efect nu numai atmosfera provincială, depășită, din unele poezii, ci și vocabularul lor. De fapt conținutul își caută forma corespunzătoare. Nu este cazul să mai revenim asupra cuvintelor legate de moarte și înmormîntare, care contribuie, într-un grad foarte înalt, la realizarea aerului vetust al unor versuri bacoviene, deși, după cum am observat, cei mai mulți termeni din această categorie sînt tot neologisme. Mai interesantă, pentru discuția noas-tră, ni se pare preferința poetului pentru dubletul ușor arhaic al unor cu-vinte. Dubletul este, de cele mai multe ori, tot un neologism, însă aparține unei categorii cu o situație precară în limba romînă. În felul acesta se ajunge la situația paradoxală că neologismul este simțit învechit și cuvîntul romî-nesc, cu care concursa într-o vreme, nu. Așa stau lucrurile cu neologismele: *amor*, înlocuit aproape total de *iubire, amant, amanți*, înlocuite cu *iubit(ă), îndrăgostit(ă), roză*, înlocuit de *trandafir, suvenir*, înlocuit de *amintire* etc. Unii din acești termeni mai circulă doar cu înțelesuri peiorative sau alimen-tează limbajul polemic. Bineînțeles că în poezia lui G. Bacovia nu circulă cu astfel de sensuri. Alături de termenii înregistrați, pentru aerul lor desuet, am mai menționa și cuvintele: *fantazie*, înlocuit de mai noul *fantezie, clavier*, înlocuit de *pian* și neuzitatele *mantie, princesă, signale* etc.

Poetul apelează rar și la alte surse lexicale, în afara neologismului. După cum s-a putut observa, chiar ideea de vechi o sugerează prin neologismul desuet, cu rezonanțe fonetice vechi, și nu prin arhaism, așa cum se întâmplă în mod obișnuit. Pentru a atinge acest scop, poetul se servește și de câteva regionalisme, mai ales în versurile în care evocă tirgul glodos, cu du-ghe-ne mizere și drame meschine sau răscolitoare, condamnat la sufocare de indiferența conducătorilor vechiului regim. Viața se desfășoară aici, în mahalaua aproape rurală, după un tipar arhaic. Nu vor surprinde, de aceea, termeni ca : *butnărie, coceni, cotiugare, crivat, dugheană, glod, polobouce, tirg, uliță* ș.a. La acestea ar trebui adăugate și unele fonetisme moldovenesti ca : *mătasă, pârlete* etc., arhaice (*vecinicie*) sau accentuarea unor cuvinte ca în graiul moldovenesc (*bólnavi*, în loc de *bolnavi*).

Foarte rar la impresia de vechi contribuie anumite procedee gramaticale. Sînt interesante cîteva forme de plural, cum ar fi *parfume, zvone*, pentru *parfumuri, zvonuri* ca și întrebuintarea neobișnuită a unui infinitiv lung (*vioarele-n șoptire pentru vioarele în șoptă*) sau absența negației *nu* în construcții ca : *Și nici tirgul s-a schimbat ; Nici trebuia*. Ultimul exemplu apare într-o poezie intitulată *Arhaism*.

Poet atît de sensibil la muzică, G. Bacovia are o preferință vădită pentru culorile întunecate sau contrastante. Ion Vitner observă, în legătură cu această trăsătură a artei poetului : „Bacovia este un colorist, un vizual, exprimîndu-și ideile și sentimentele prin universul impalpabil al culorilor“⁶⁾. Deși nu credem că trebuie neglijate, cînd cercetăm, în genere, forța de sugestie a versului bacovian, anumite efecte muzicale pe care le-a urmărit, posibilitățile sale coloristice se impun atenției cu aceeași intensitate. De la început trebuie să consemnăm că analogiile pe care le stabilește poetul nu bruschează niciodată imaginația. Simbolurile, după cum s-a spus de atîtea ori, sînt elementare : corbul, plumbul, ploaia, copacul desfrunzit, culoarea întunecată. Imaginea bacoviană nu operează cu ajutorul surprizei, rezultate din ineditul asociației stabile de poet, ci, de multe ori, prin insistența cu care este re-luat același motiv cromatic, sau un cuvînt, cum am văzut în unele exemple citate înainte, cu mare greutate în vers (vezi poezia *Plumb*) :

„Carbonizate flori, noian de negru. . .
Sierie negre, arse, de metal.
Vestminte funerare de mangal,
Negru profund, noian de negru“.

(*Negru*)

Procedeul este folosit în numeroase versuri și doar culoarea, rar, se schimbă :

„Amurg de toamnă violet. . .
Pe drum e-o lume leneșă, cochetă ;

6) Ion Vitner, *Ut pictura poesis*, „Gazeta literară“ din 6 septembrie 1956, p. 1. Vezi continuarea studiului în numerele din 13 și 20 septembrie.

Mulțimea toată pare violetă,
Orașul tot e violet“.

(*Amurg violet*)

Repetiția devine mecanică și peisajul, redus la contrastul elementar alb-negru, capătă aspecte ireale, de coșmar:

„Și frunze albe, frunze negre;
Copacii albi, copacii negri;
Și pene albe, pene negre,
Decor de dolii funerar. . .”

(*Décor*)

Întîlnim aceeași preferință pentru contrastul violent alb-negru și în versurile următoare, în care aripa corbului taie simbolic peisajul dezolant:

„Amurg de iarnă, sumbru, de metal,
Cîmpia albă — un imens rotund —
Vislind, un corb vine din fund,
Tăind orizontul, diametral“.

(*Amurg de iarnă*)

Albul bacovian neliniștește și întristează prin lipsa unei legături puternice cu viața. Intră ca element esențial într-un decor artificial, în care te aștepți să evolueze marionete, nu ființe adevărate (v. poeziile *Balet*, *Alb*):

„Orchestra începe cu-o indignare grațioasă.
Salonul alb visa cu roze albe —
Un vals de voaluri albe. .
Spațiu, infinit, de tristeță armonioasă. . .”

(*Alb*)

Poetul își precizează preferințele coloristice cu cuvintele: *Poezie, poezie. . . Galben, plumb, violet. . .* Gama culorilor obișnuite, de cele mai multe ori închise, grave, este rar sfișiată de accente strălucitoare, calde:

„Verde crud, verde crud. .
Mugur alb, și roz și pur,
Vis de-albastru și azur,
Te mai văd, te mai aud !“

(*Note de primăvară*)

Chiar și în astfel de situații, printr-o determinare simplă și prin insistența repetiției, culoarea își păstrează un timbru specific bacovian, apăsător. Cromatica bogată a fascicului solar desfăcut de stropii havuzului, în amurg, se asociază mai degrabă unei decapități:

„Havuzul din dosul palatului mort
Mai aruncă, mai plouă, mai plînge —

Și stropi căzînd, în amurg, iau culori :
De sîncală, de aur, de sînge”.

(*Amurg antic*)

Ultimul vers se repetă la sfîrșitul fiecărei strofe

În toate versurile citate pînă aici, foarte rar ne-a oprit atenția imaginea bazată pe o asociație surprinzătoare, nemaîncercată. Alături de versurile atît de cunoscute : *Aud materia plîgînd, Un gol istoric se întinde din poezia Lacustră* pot fi citate puține exemple de „figurație deosebită”⁷⁾. De cele mai multe ori poetul apelează la epitetul general, de uz curent, fără vreo accepție figurată, păstrîndu-se în cadrul unei determinări stricte, prozaice : *bulevarde glaciale, duminică simplă, burgheză, oglinda larg ovală, orașul vast, parcul falnic, antic și solemn, parcul secular, pădurea sonoră, sinistra foame, sinistra noapte, sinistru semn, străzi elegante, suspecte umbre, vremuri grave* etc. etc. Îndepărtate de atmosfera generală a poeziei, exemplele citate par lipsite de orice semnificație poetică. Numai incluse tehnicii repetiției, în care poetul excelează, poate fi judecată adevărata lor valoare. Fără să ajungă la „rafinamentul” altor poeți simbolști, G. Bacovia încearcă, rar, și analogia mai îndrăzneată : *amurg de metal, frunze de metal, parc de plumb, plumb de iarnă, frig violet, veselie de eter* etc. Poetul cultivă și analogia cărturărească : *toamnă literară, E-o toamnă ca o poezie veche, zăvoiuł decadent* etc. Mai rar imaginea este tonică : *toamna goală va dansa cu plete de griu și de vin*.

Aproape dezbrăcată de imagini, poezia lui G. Bacovia folosește, în schimb, pe o scară largă, anumite procedee sintactice, între care repetiția joacă rolul cel mai important. Tehnica repetiției convine în gradul cel mai înalt sondajului psihologic în subconștient întreprins de poet. Dacă trecem peste frecvența ridicată a repetiției, care de altfel nu conduce la o frază arborescentă, trebuie să subliniem construcția foarte simplă, lineară, a frazei, lipsită aproape total de complicațiile topice obișnuite în creația altor poeți. De cele mai multe ori poetul relatează sec, în puține cuvinte, fapte în aparență disparate, care nu reușesc niciodată să se înlănțuie într-o anecdotă, nici măcar într-o fază primară a acesteia. Propozițiile principale, de multe ori simple, cliptice, se înșiră de-a lungul unor strofe întregi. Ar putea fi culese, aproape la întîmplare, un număr foarte ridicat de exemple care să demonstreze că sintaxa bacoviană, admirabil instrument pentru a sugera vidul sufleteș provocat de condițiile exterioare (societate-natură), se desfășoară după cele mai simple norme :

„Și toamna, și iarna
Coboară-amîndouă ;
Și plouă, și ninge, —
Și ninge, și plouă”.

(*Moină*)

7) V. Șerban Cioculescu, *Aspecte lirice contemporane*, Buc., Casa Școalelor, 1942, p. 190.

E greu de închipuit o economie verbală mai accentuată și o sintaxă redusă la o schemă mai simplă. Acest model nu poate fi egalat decât de exemple oferite tot de poezia bacoaviană :

„E toamnă, e foșnet, e somn. . .
 Copacii, pe stradă, oftează ;
 E tuse, e plinset, e gol. . .
 Și-i frig și burează“.
 (*Nervi de toamnă*)

Elementul principal al sintaxei bacoavene este propoziția principală. Dezvoltată, ea se ridică foarte rar dincolo de prezența unui atribut sau complement, care își respectă, de multe ori cu strictețe, locurile consacrate în propoziție :

„Tree singur pe poduri solitare,
 Și-aștept în zăpadă. . . dar ce mai aștept?“
 (*Plumb de iarnă*)

Notăția bacoaviană se realizează peste tot eliptic și atmosfera devine statică. Nu va surprinde, de aceea, absența predicatului :

„Poezie, poezie. . .
 Galben, plumb, violet. . .
 Și strada goală. . .
 Ori așteptări târzii,
 Și parcuri înghețate. . .
 Poet, și solitar. . .
 Galben, plumb, violet,
 Odaia goală,
 Și nopți târzii. . .
 Indoliat parfum
 Și secular. . .
 Pe vecinicie. . .“
 (*Din urmă*)

Stilul acesta abrupt poate merge pînă la înșirarea unor versuri care, judecate izolat, dau aparența unor titluri decupate din ziare, dispuse într-o relativă ordine în jurul unei idei centrale. Formula aceasta tehnică se întemeiază aproape în întregime pe înșirarea unor substantive, cu absența totală a oricăror părți de legătură între ele, ca în această poezie intitulată gazetărește: *De ultimă oră* :

„Progrese în științe,
 Semnale, descoperiri
 Cămin, colibă, adăpost. . .
 Nopți roșii, cutremur. . .
 Renașterea lumii“.

În poezia *Note de toamnă* din volumul *Plumb*, poetul apasă cu toată greutatea pe antiteza care-i provoacă meditația tristă. Propozițiile principale se juxtapun după modelele consacrate și nu lipsesc nici cele eliptice :

„Toamna-n grădină și-acordă vioara,
Strada-i pustie. . .
Orașul e plin de hambare, —
De pînca cea nouă duduie moara.
O frunză s-a lăsat pe-o mîna-ntinsă care cere. . .
Orașul gol. . .
Cetate depărtată ;
Frunzișul smuls. . .“

Hambarele pline și mîna cerșetoare devin simboluri acuzatoare, care nu au nevoie de artificii retorice. Propoziția concentrată, eliptică chiar, repetiția sînt mijloacele sintactice preferate de acest poet, străin de tentațiile retoricii aproape în toate poeziile pe care le-a scris.

În *Poema finală* din culegerea *Cu voi* (1930) sînt cîteva versuri care pot prilejui o trecere în revistă a tuturor procedeelelor artei bacoviene asupra cărora ne-am oprit pînă aici :

„Plumb și furtună, pustiu,
Finis. . .
Istoria contemporană. . .
E timpul. . . toți nervii mă dor.
O, vino o dată, măreț viitor“.

Tristețea poetului este provocată de lumea împărțită strîmb în care trăiește. Îi cunoaște resorturile șubreze și, cu nervii îndurerați de așteptare, își mărturisește încrederea în „viitorul măreț“ spre care nu încetează să aspire. Vocalele grave, și în primul rînd vocala sumbră *u* (*plumb, furtună, pustiu*), vocala ascuțită *i* (*finis*), neologismul obișnuit, destrămarea frazei în articulațiile ei elementare închid, în chipul cel mai fericit, acest conținut grav, de prevestire sumbră și afirmă, timid, dar consecvent, aspirația, merenă trezită, dar merenă dezamăgită, către un viitor mai bun.

ЯЗЫК И СТИЛЬ Г. БАКОВИИ

Краткое содержание

Работа рассматривает мастерство Г. Баконии, которое характеризуется особой простотой языкового материала, использованного поэтом в его стихах.

Проводится также анализ эстетических функций звуков, которые придают стиху особую музыкальность, анализ словаря, как и анализ некоторых грамматических особенностей и синтаксических средств предпочитаемых поэтом как, например: сжатость предложения, эллипсис, повторение и др.

Все эти средства использованы поэтом с целью искренней передачи подавляющих душевных состояний, вызванных несправедливым строем, в котором он был вынужден прожить большую часть своей литературной деятельности.

LA LANGUE ET LE STYLE DE G. BACOVIA

Résumé

Le travail entreprend l'étude de l'art de G. Bacovia en partant de l'examen des matériaux linguistiques. On analyse les fonctions esthétiques des sons qui prêtent au vers une musicalité spécifique à la poésie de Bacovia, le vocabulaire, quelques-unes des particularités syntaxiques chères au poète : la proposition concentrée, l'ellipse, la répétition, etc.

La poète se sert tous ces moyens afin de dévoiler son état d'âme provoqué par l'ordre social injuste ou il a été obligé de mener la plus grande partie de son activité littéraire.

DEZVOLTAREA LINGVISTICII ÎN REPUBLICILE SOVIETICE BALTICE

DE

A. VRACIU

La 21 iulie 1962 se împlinesc 22 de ani de la proclamarea Puterii Sovietice în Lituania, Letonia și Estonia. Intrînd în familia frățească a U.R.S.S., letonii, lituanienii și estonienii își desfășoară forța și talentul lor pe făgașul unei vieți noi, alături de celelalte popoare ale Uniunii Sovietice. Mari și numeroase sînt realizările în ceea ce privește îmbunătățirea condițiilor de viață și de creare a unei culturi progresiste. Știința, literatura, arta iau acum o amploare necunoscută anterior. Dacă ne-am limita, de exemplu, numai la studiile de lingvistică, am constata un avînt impunător al cercetărilor întreprinse în anii care s-au scurs de la instaurarea orînduirii socialiste în Republicile Baltice. Astfel, a fost extirpată influența concepțiilor burgheze, idealiste și a celor materialist-vulgare a lui N. I. Marr cu privire la limbă și esența ei. Rezolvarea problemelor de lingvistică generală și particulară se face astăzi pe baza principiilor metodologiei marxist-leniniste.

În R.S.S. Estonă lingviștii au avut de elaborat normele gramaticale și ortografice ale limbii naționale. Constituită în a doua jumătate a sec. al XIX-lea pe baza dialectelor de sus, limba estonă literară nu fusese normalizată în măsură suficientă. Așa se face că pînă în ultima vreme vocabularul, morfologia și ortografia ei abundau în forme paralele, forme care împiedicau crearea unei limbi naționale unice.

Sub conducerea Institutului de limbă și literatură al Academiei de Științe a R. S. S. Estone lingviștii au contribuit la stabilirea normelor limbii literare¹⁾.

La alcătuirea manualelor de limbă estonă pentru școlile medii s-a putut constata cît de puțin au fost studiate în trecut problemele de gra-

1) Asupra acestei probleme, vezi articolul lui E. J. Nurm, Из практики нормализации эстонского литературного языка, „Probleme de cultivare a limbii”, vol. I, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1955, p. 34—51.

matică teoretică. De aceea, s-a luat hotărîrea elaborării unei gramatici științifice a limbii estone literare²⁾. Paralel cu aceasta au fost întocmite dicționare bilingve (de ex. *Dicționarul rus-estonian*)³⁾, terminologice: un *Dicționar de terminologie politică și economică*⁴⁾ și un *Dicționar al terminologiei juridice*⁵⁾, precum și mai multe tipuri de dicționare ortografice, dintre care un dicționar mai mare, în 8 volume. S-a pus, de asemenea, problema alcătuirii unui dicționar explicativ al limbii estone, elaborarea de dicționare complete ruso-estoniene și estono-ruse etc. Sînt în curs de pregătire *Dicționarul academic al limbii și graiurilor estone* și un *Dicționar etimologic*.

Un accent deosebit s-a pus și pe cercetarea limbii operelor literaturii artistice. A fost studiată limba operelor lui Eduard Vilde (1865—1933), reprezentant de frunte al realismului critic în literatura estonă, a lui A. Jakobson și a altor scriitori. S-a urmărit apoi rolul scriitorilor din sec. al XIX-lea și al XX-lea în dezvoltarea limbii literare: rolul lui F. R. Kreuzwald (1803—1882), K. R. Jakobson (1811—1882), V. E. Kinghisepp (1838—1922), E. Vilde, A. Tammsaare (1878—1940), A. Jakobson, A. Hint și a altor reprezentanți de seamă ai literaturii clasice sau contemporane.

Multe cercetări sînt axate în jurul problemelor de istorie a limbii și dialectologiei estone. Studiarea dialectelor estone de sud a făcut posibilă cunoașterea mai profundă a relațiilor culturale și economice ruso-estoniene⁶⁾.

Am mai putea menționa, de asemenea, interesul deosebit care este acordat în R. S. S. Estonă problemelor de gramatică comparată a limbilor fino-ugriene⁷⁾.

2) Una din problemele de teorie și istorie a limbii estone este discutată în studiul lui E. N. Päll, *О двух основных формах инфинитива в эстонском языке*, „Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР”, vol. VII. Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1955, p. 32—54.

3) Dicționarul a apărut între anii 1910 și 1947 în 10 fascicule de format mare, sub redacția lui P. Arumaa, B. V. Pravdin și J. V. Veski. În prezent se pregătește un nou dicționar rus-estonian de proporții și mai mari. Vezi „Вопросы языкознания”, nr. 1, 1959, p. 147. În anul 1955 au fost publicate: *Dicționarul eston-rus* (Editura estonă de Stat, Tallin, 823 p.), elaborat de I. Tamm, sub redacția lui B. Pravdin și ed. a II-a a *Dicționarului rus-eston* (Editura estonă de stat, Tallin, 711 p.), întocmit de V. Muhel și redactat tot de B. Pravdin. Dicționarul cuprinde aproximativ 35 000 de cuvinte.

4) Elaborat în cadrul Institutului de limbă și literatură al Academiei de Științe a R. S. S. Estone de un colectiv alcătuit din E. Nurm, E. Raja și M. Kindlam, acest dicționar a fost tipărit în anul 1955.

5) În legătură cu problemele terminologiei estone vezi articolul acad. J. V. Veski, *Вопросы эстонской терминологии*, „Труды Института языка и литературы Академии Наук Латвийской ССР”, vol. II, Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone, Riga, 1953, p. 159—169.

6) Dintre lucrările consacrate recent problemei elementelor rusești în lexicul limbii estoniene, vezi M. Must, *Vene laensõnade laenamisest ja kodunemisest välitsetavatest seaduspärasustest eesti keeles* (Despre legile fundamentale ale împrumutului și adaptării cuvintelor rusești în limba estonă). «Esti NSV Teaduste Akadeemia», *Ühiskonnateaduste seria*, nr. 2, 1956, p. 128—142. Revista mai publică și articolele acad. J. V. Veski, *Ebakohiti eesti kirjakeele sõnavaras* (Unele abateri de la normă în lexicul limbii estone literare), p. 103—116; acad. P. Ariste, *Maaheel ja eesti keel* (Denumirile limbii estoniene *maaeel* și *eesti keel*), p. 117—125. În privința dezvoltării lingvisticii estone pînă în anul 1952, vezi articolul lui A. H. Kask, *Состояние эстонского языкознания и задачи языковедов республики*, „Труды Института языка и литературы Академии Наук Латвийской ССР”, vol. II, p. 23—32.

7) Cf. studiile acad. P. A. Ariste: К вопросу о развитии ливского языка, „Труды Института языкознания Академии Наук СССР”, vol. IV, 1954, p. 254—307; S-овый

Succese mari a înregistrat în acest răstimp și lingvistica lituaniană⁹⁾. După înstaurarea Puterii sovietice activitatea științifică în acest domeniu începe să fie coordonată de Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe a R. S. S. Lituaniene. Institutul are două secții: una de lexicografie și limbă contemporană și alta de dialectologie și istorie a limbii. În afară de aceasta, în cadrul Institutului funcționează și o Comisie terminologică.

În planul de lucru al Institutului figurează, ca obiective principale, elaborarea unei gramatici descriptive și normative a limbii lituaniene literare contemporane și alcătuirea de dicționare. La întocmirea *Gramaticii*, al cărei prim volum urmează să apară în curând, participă și membri ai catedrei de limba lituaniană a Universității din Vilnius.

Deosebit de mari și frumoase sînt realizările lingviștilor lituanieni în domeniul lexicografiei⁹⁾.

În anul 1941 a apărut primul volum al *Dicționarului limbii lituaniene* (*Lietuvių kalbos žodynas*) (conceput în 3 volume) elaborat de Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe a R.S.S. Lituaniene. În anul 1947 iese de sub tipar al doilea volum, în 1956 — al treilea, iar în 1957 — cel de-al IV-lea. Începînd cu volumul III, acest dicționar explicativ este elaborat după alte principii, principiul verificate de teoria și practica lexicografiei sovietice. Terminologia științifică, tehnică și politică este mai bogat ilustrată. Pentru stabilirea sensurilor la diferite cuvinte au fost alese citatele cele mai reprezentative din literatura beletristică lituaniană, clasică și contemporană¹⁰⁾. Acest dicționar va cuprinde 80 000 de cuvinte și va fi cel mai complet dintre dicționarele existente în prezent pentru limba lituaniană.

Paralel cu pregătirea dicționarului în 3 volume, a fost întocmit și publicat (în 1954) *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (*Dicționarul limbii lituaniene contemporane*)¹¹⁾. Acest dicționar conține, în principiu, întregul

иллатив в прибалтийско-финских языках, «Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР», vol. VII, 1955, p. 22—31. Vezi și culegera de articole Прибалтийско-финское языкознание, Editura de Stat a R.S.S. Autonome Carliene, Petrozavodsk, 1958.

8) În privința dezvoltării lingvisticii lituaniene vezi B. A. Larin, Состояние и задачи литовского языкознания, «Труды Института языка и литературы АН Латвийской ССР», vol. II, Riga, 1953, p. 33—45. T. J. Buchienė, Языкознание в Советской Литве, «Вопросы языкознания», 1954, nr. 1, p. 173—175. J. Otrėbski, Institut de la langue et de la littérature lituanienne de l'Académie des Sciences de la République Lituanienne Socialiste Soviétique à Vilna, «Lingua Posnaniensis» VI. Poznań, 1957, p. 188—191. J. Kazlauskas și A. Sabaliauskas, Изучение литовского языка в Литовской ССР, «Вопросы славянского языкознания», fasc. III, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 166—169. «Вопросы языкознания», 1958, nr. 3, p. 143. *Literatūra ir kalba* („Literatură și limbă”), vol. I, 1956, p. 426—430, vol. II, 1957, p. 490—492.

9) În legătură cu istoricul lexicografiei lituaniene, vezi B. A. Larin, Краткий исторический обзор литовской лексикографии, «Лексикографический сборник», fasc. II, Editura de Stat pentru dicționare străine și naționale, Moscova, 1957, p. 119—141.

10) Pentru alte amănunte, vezi B. A. Larin, op. cit., p. 139—141. Volumul al III-lea a fost recenzat de Jan Otrėbski în *Lingua Posnaniensis*. VI. Poznań, 1957, p. 192—193.

11) Tipărit sub îngrijirea Editurii de Stat pentru literatură politică și științifică (*Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla*), Vilnius, 1954, dicționarul conține 45.000 de cuvinte.

vocabular al limbii lituaniene actuale, în mai mică măsură termeni arhaici și un număr apreciabil de elemente argotice. El este foarte util profesorilor, scriitorilor, ziariștilor, studenților etc. Apariția lui constituie un eveniment important atât în lingvistica lituaniană, cât și în viața culturală a Republicii.

Comisia terminologică din cadrul Institutului de limbă și literatură al Academiei a aprobat publicarea dicționarilor de terminologie juridică, geologică, geografică și chimică.

Dintre numeroasele dicționare bilingve menționăm: B. Sereiskis, *Trumpas lietuviškai rusiškai žodynas* (Mic dicționar lituano-rus), Kaunas, 1948, 313 p. (aproximativ 35 000 cuvinte); Ch. Lemchenas, *Rusų-lietuvių kalbų žodynas* (Dicționar rus-lituanian), Kaunas, 1949¹²). (Ediția a II-a apărut în 1955 la Vilnius, are 901 p. și cuprinde un număr de 48 000 cuvinte); V. Kosuchinas ir. A. Lyberis, *Lietuvių-rusų kalbų žodynas* (pentru uzul școlilor), Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1956, 391 p. (în jurul a 22 000 cuvinte); Ch. Lemchenas, *Trumpas rusų-lietuvių kalbų žodynas*, Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957, 440 p. (aproximativ 23 000 cuvinte), J. Talmantas, *Dicționar polono-lituanian*, Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1955, 350 p. și, în aceeași Editură, un *Dicționar latin-lituan*, 1955, 696 p. (aprox. 20 000 cuvinte). În anul 1958 apare ediția a II-a a Dicționarului ortografic al limbii lituaniene pentru uzul școlilor (*Lietuvių kalbos rašybos žodynas mokykloms*), (Editura de Stat pentru literatură pedagogică, Kaunas), dicționar întocmit de N. Grigas și A. Lyberis.

O muncă asiduă este depusă în vederea elaborării *Atlasului dialectal al limbii lituaniene*. Până în prezent au fost cercetate mai bine de 300 localități, adică jumătate din numărul total prevăzut pentru anchetare¹³).

Înainte însă de întocmirea atlasului comun al limbii lituaniene vor fi alcătuite atlase regionale. Astfel, este prevăzută publicarea, deja în cursul acestui cincinal, a unui atlas al dialectelor din Kapsai și Zanavỹkai.

Concomitent cu cercetările pe teren au fost elaborate și studii cu caracter monografic consacrate descrierii fenomenelor lingvistice specifice cutărui sau cutărui dialect¹⁴).

12) În anul 1941 apăruse la Moscova, în Editura pentru dicționare străine și naționale, Русско-литовский словарь, un dicționar de proporții mai mici, alcătuit de S. I. Rozen, sub redacția prof. B. A. Larin.

13) În legătură cu aceasta vezi J. J. Senkus, Исследование литовских диалектов. «Вопросы языкознания», 1957, nr. 5, p. 98—100.

14) Dintre monografiile și studiile de dialectologie publicate în acești ani menționăm: J. Senkus, *Paznavykio kapsu tarmė*, 1955; Id., *Nauja medžiaga apie lietuvių kalbos tarmes* (Noi materiale de dialectologie lituaniană), «Lietuvos TSR Akademijos Darbai», seria A, 1, 1955; K. Morkunas și A. Vidugiris, *Unele particularități ale graiurilor Lituaniei nord-estice*, ibidem, seria A, 2, 1957; V. Grinaveckis, *Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių fonetinės ypatybės ir jų raida*, Vilnius, 1956; M. K. Kinduris, *Литовский говор в белорусском окружении*, Leningrad, 1956; E. Grinaveckienė *Mituros upyno tarmė* (Graiul din bazinul Mituva), Vilnius, 1956; J. Senkus, *Pirmosios lietuviškos knygos tarmė* (Graiul primei cărți lituaniene), «Lietuvių kalbotyros klausimai» („Problemele lingvisticii lituaniene“), vol. I. Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957, p. 67—83; E. Mikalauskaitė, *Kirčio ir priegaidės kaita, arba metatonijs, pietvakarių dzūkų tarmėje*

Trebuie să arăt că studiul graiurilor lituaniene prezintă importanță, pe de o parte, pentru istoria limbii și a poporului, pentru precizarea normelor limbii literare contemporane, iar pe de altă, pentru gramatica comparativă — istorică a limbilor baltice, slave și a celorlalte ramuri indo-europene. Materialele dialectologice adunate și interpretate în ultimii ani au confirmat și precizat în același timp principiile fundamentale privitoare la particularitățile evoluției foneticii și morfologiei grupului de limbi baltice¹⁵).

Diverse probleme de teorie și istorie a limbii sînt discutate în publicațiile Institutului de limbă și literatură al Academiei de Științe a R. S. S. Lituaniene sau în volume aparte.

Deosebit de interesantă este monografia lui V. Vaitkevičiūtė, *Lietuvių literatūrinės kalbos priebalsinių fonemų sudėtis* (Compozența fonemelor consoane ale limbii lituaniene literare)¹⁶. Sprijinindu-se pe principiile foneticii generale, considerate în legătura lor indestructibilă cu teoria fonemului, autoarea întreprinde un studiu experimental asupra consonantismului limbii lituaniene literare contemporane. Se stabilește că lituaniana are 45 de consoane, dintre care 24 oclusive, 19 constrictive și 2 vibrante. Din numărul total de foneme consoane, 6 constrictive, și anume *f*, *f'*, *x*, *x'*, *γ*, *γ'* și două oclusive *d'* și *t'*, au fost împrumutate din alte limbi și sînt folosite numai în cuvintele de origine străină. Clasarea consoanelor se face după organul activ și modul de pronunțare. Toate consoanele, cu excepția lui *j*, se împart în dure și moi. Experiențele efectuate de autoare, în Laboratorul de fonetică al Universității „A. A. Jdanov” din Leningrad, sub conducerea prof. L. R. Zinder, au scos la iveală că înaintea vocalelor anterioare (*i*, *ε*, *oe*, *e*) și a diftongilor (*ie*, *ei*, *oei*) consoanele dure sînt palatalizate mai puțin decît cele moi înaintea vocalelor posterioare, ceea ce constituie un indiciu în privința caracterului asimilator al muierei celor dinții. Excepție fac doar africatele și consoanele *f*, *x*, *γ* în rîndul cărora apare în mod clar distincția: *consoane dure* și *consoane moi*. Totuși și celelalte consoane înaintea vocalei (*i*:), de regulă, se diferențiază numai puțin sau chiar de loc de consoana moale corespunzătoare. Cauza lipsei evidente de deosebire între consoana palatalizată și moale în cazul de față trebuie căutată, după cum arată V. Vaitkevičiūtė nu în natura consoanei palatalizate, a cărei muiere depinde exclusiv de poziție, ci în vocala (*i*:). Cu toate acestea, unele consoane moi (de pildă *k'*, *g'*, *n'*) se apropie de mediolinguale, iar muierea lor înaintea lui (*i*) este relativ mai mică. Prin urmare, și înaintea lui (*i*:),

ibidem, p. 85—95; J. Aleksandravičius, *Kirtis ir priegaidė Kretingos tarmėje*, ibidem, p. 97—107; V. Grinaveckis, *Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių kirtis*, ibidem, p. 109—118; E. Grinaveckienė, *Mituvos upyno tarmės fonetika*, ibidem, p. 119—180; J. Kardelytė, *Liepiamosios nuosakos dvejetainės formos ir jų vartojimas rytų Lietuvos tarmėse* (Forme duble de imperativ și întrebuințarea lor în dialectele din partea orientală a R.S.S. Lituaniene), ibidem, p. 181—188; I. Jašinskaitė, *Kirtis, priegaidė ir jų poveikis vokalizmui Biržų tarmėje*, ibidem, p. 189—195.

15) Cf. și J. Senkus, *Исследование литовских диалектов, «Вопросы языкознания», 1957, nr. 5, p. 99—100.*

16) „Lietuvių kalbotyros klausimai“, vol. I, p. 5—66. În privința accentului și a intonației în limba lituaniană literară contemporană, vezi lucrarea recentă a lui A. Laigonaite, *Literatūrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*, Vilnius, 1959.

ca și înaintea celorlalte vocale prepalatale, consoanele *k'*, *g'* și *n'* (palatalizate) sînt, fără îndoială, variante ale consoanelor dure, nu ale celor moi, căci, în acest caz variantele muiate ar trebui să fie palatalizate într-o măsură cu mult mai mare decît fonemele moi.

În problema clasificării consoanelor limbii lituaniene literare contemporane în foneme autonome și variante ale fonemelor V. Vaitkevičiūtė folosește unele din ideile acad. L. V. Șcerba (1880—1944) cu privire la fonologie și teza de doctorat a prof. L. R. Zinder, *Общая фонетика* (Fonetica generală) (2 volume, Leningrad, 1954) (manuscris)¹⁷.

Concluzia la care autoarea ajunge — și cu care sîntem în întregime de acord — este aceea că o trăsătură specifică a limbii lituaniene o constituie pronunțarea exclusiv apicală a consoanelor și lipsa totală a pronunțării dorsale și cacuminale¹⁸).

Dintre alte cercetări lingvistice apărute în ultimii ani relevăm: P. Gaiiūnas, *Lietuvių kalbos gramatinis nagrinėjimas* (Analiza gramaticală a limbii lituaniene)¹⁹; Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių istorijos bruožai* (Cu privire la istoria adjectivelor pronominale în limba lituaniană)²⁰; A. Valeckienė, *Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių vartojimas* (Întrebuințarea formelor pronominale ale adjectivelor în limba lituaniană contemporană)²¹; A. Lyberis și K. Ulvydas, *Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais* (Imbogățirea lexicului limbii lituaniene literare în perioada sovietică)²²; J. Paulauskas, *Veiksmazodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje literatūrinėje lietuvių kalboje* (Funcțiile prefixelor verbale în limba lituaniană literară contemporană)²³; E. A. Galnaitytė, *Лексические значения глагольной приставки по — в соответствии с приставкой ра — литовского языка*²⁴; T. B. Bulighina, *Неглагольные сочетания с родительным падежом в современном литовском литературном языке*²⁵).

17) Ulterior autorul a publicat, în volum, o parte din rezultatele la care ajunsese în disertație. Vezi L. R. Zinder, *Общая фонетика*, Editura Universității din Leningrad, 1960, 336 p.

18) Vezi și nota autoarei По поводу статьи И. И. Цукермана „Преподавание фонетики русского языка литовцам“, în „Вопросы языкознания“, 1956, nr. 4, p. 96—98.

19) Editura de Stat pentru literatură pedagogică, Kaunas, 1956, 77 p.

20) Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957, 132 p. Id., *Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке. Вопросы славянского языкознания*, fasc. III, Moscova, 1958, p. 50—100. Vezi și V. V. Ivanov și V. N. Toropov, *Новое в литуанистике*, în „Вопросы языкознания“, 1959, nr. 1, p. 110—112.

21) *Literatūra ir kalba*, vol. II, Institutul de limbă și literatură al Academiei de Științe a R.S.S. Lituaniene, Editura de Stat pentru literatură beletristică, Vilnius, 1957, p. 159—328. Vezi și Autoreferatul disertației de candidat: *Употребление местоименных форм имён прилагательных в современном литовском языке*, Vilnius, 1958, 18 p.

22) *Literatūra ir kalba*, vol. III, 1958, p. 31—110.

23) *Ibidem*, p. 301—453.

24) „Славянское языкознание“, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, p. 59—71.

25) *Ibidem*, p. 217—231.

Diversitatea lucrărilor menționate mai sus — la care se mai adaugă și numeroase cercetări întreprinse în domeniul gramaticii comparative-istorice²⁶⁾ — denotă o dezvoltare intensă a preocupărilor lingvistice în R.S.S. Lituaniană. Toate aceste studii prezintă importanță de prim ordin în rezolvarea celor mai actuale probleme de lituanistică²⁷⁾.

În R.S.S. Letonă activitatea lingvistică a raportat, de asemenea, succese remarcabile²⁸⁾. O realizare strălucită o constituie, de pildă, apariția în anul 1959, a primului volum din *Gramatica limbii letone literare contemporane*²⁹⁾, care adresează unui public larg. Elaborarea în cadrul Institutului de limbă și literatură al Academiei de Științe a R.S.S. Letone, această operă fundamentală cuprinde tratarea amplă a derivării și morfologiei, precedată de expunerea principalelor probleme de fonetică. Deși descriptivă și normativă, *Gramatica limbii letone literare contemporane* conține, totuși, numeroase elemente comparative-istorice. În stabilirea principiilor călăuzitoare autorii s-au folosit de experiența acumulată în acest domeniu de lingviștii sovietici în procesul de alcătuire a gramaticilor teoretice. Un loc deosebit îl ocupă aici studiile acad. J. M. Endzelin, în primul rând *Gramatica limbii letone* (1922, 1951), în care faptele lingvistice sînt dezbătute în sincronie și diacronie. Prin publicarea *Gramaticii Academice*, specialiștii capătă un ajutor extrem de prețios și de autorizat în cele mai variate probleme ale limbii letone literare contemporane. Apariția acestei lucrări denotă, în același timp, că lingviștii letoni renunță la o concepție formulată anterior, concepție potrivit căreia alcătuirea *Gramaticii* trebuie să fie precedată de studii monografice consacrate diverselor chestiuni teoretice de fonetică, morfologie și derivație.

Secția lexicografică a Institutului de limbă și literatură al Academiei de Științe a R.S.S. Letone pregătește în prezent un *Dicționar explicativ al limbii letone literare contemporane* într-un volum, după care va urma elaborarea unui dicționar de proporții mai mari în 6 volume³⁰⁾.

26) Ca, de exemplu, V. Mažiulis, Происхождение приставки *da* — в балтийских языках, «Вопросы славянского языкознания», fasc. III, p. 127—133; Id., Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, Editura de Stat a R.S.S. Lituaniei pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1958, 20 p.; J. Sabaliauskas, *Baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmės klausimu* (În problema originii denumirilor de plante agricole în limbile baltice), *Literatūra ir kalba*, vol. III, p. 454—461.

27) Pentru alte aspecte ale lingvisticii lituaniene, vezi articolele menționate în nota 8.

28) În ceea ce privește dezvoltarea lingvisticii letone pînă în anul 1952, vezi articolul lui A. J. Pelše, Состояние латышского языкознания и задачи языковедов республики, «Вопросы языкознания», nr. 3, 1952, p. 79—92, reproduș și în «Труды Института языка и литературы АН Латвийской ССР», vol. II, 1953, p. 5—22.

29) *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*, Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone, Riga, 1959, 830 p. Vezi și M. M. Lepika, Обсуждение рукописи первого тома Грамматики современного латышского языка, «Вопросы языкознания», nr. 3, 1957, p. 161—163. Vezi și recenzia noastră în „Studii și cercetări științifice“, Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, XIII, 1962, fasc. 1, p. 132—138.

30) Vezi și P. Dāle, Обсуждение макета Толкового словаря современного латышского языка, «Вопросы языкознания», nr. 3, 1958, p. 144—145.

O rodnică activitate desfășoară în anii aceștia cunoscutul lingvist leton, acad. J. M. Endzelin (1873—1961). Dintre numeroasele lucrări publicate de autor din 1940 până în ultima vreme cităm ³¹⁾: *Senprūšu valoda. Ievads. gramatika un leksika* (Limba prusiană veche. Introducere, gramatică și lexic), Editura Universității din Riga, 1943, 288 p.; *Altpreuussische Grammatik*, Riga, 1944, 202 p.; *Ievads baltu filoloģijā* (Introducere în filologia baltică) ³²⁾, Editura Universității din Riga, 1945, 75 p.; *Baltu valodu skaņas un formas* (Sunetele și formele limbilor baltice) ³³⁾, Editura letonă de Stat, Riga, 1948, 260 p.; *Le lingue baltiche*. „Paideia“, 1950, nr. 2—3, p. 107—112; *Latviešu valodas gramatika* (Gramatica limbii letonă), Editura letonă de Stat, 1951, 1100 p.; О латышско-финских языковых связях, în volumul Памяти академика Льва Владимировича Шербы, Editura Universității din Leningrad, 1951, p. 299—304; Древнейшие славяно-балтийские языковые связи, „Труды Института языка и литературы АН Латвийской ССР“, vol. II, 1953, p. 67—82; *Latviešu valoda Vidzemē* (Limba letonă în Vidzeme), ibidem, vol. III, 1954, p. 125—136 și opera monumentală *Latvijas PSR vietvārdi* (Numele de locuri în R.S.S. Letonă), 425 p. ³⁴⁾.

Înainte de a apărea *Sunetele și formele limbilor baltice*, lingviștii nu dispuneau de o gramatică comparată a acestei ramuri indo-europene ³⁵⁾. Se simțea, prin urmare, lipsa unei lucrări sistematice de felul celor pe care le avem pentru idiomurile neolatine, pentru ramura slavă sau germanică. Un atare studiu era de dorit însă nu numai pentru a satisface exigențele specialiștilor, ci și pentru a răspunde unor cerințe de ordin practic. Avem în vedere faptul că în R.S.S. Lituaniană și R.S.S. Letonă — țări în care se vorbește limbile baltice — programa analitică a facultăților de filologie prevede un curs de gramatică comparată, curs care, pe lângă chestiuni de gramatică propriu-zisă, mai are de tratat probleme de lexicologie, fonetică și dialecto-

31) Pentru rest, vezi Akademikis Jānis Endzelīns, *Bibliografija*, Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone, Riga, 1958, p. 74—80.

32) Recenzată de L. A. Bulahovski, în „Мовознавство. Наукові записки“, vol. 4—5, Kiev, 1947, p. 261.

33) Recenzată de prof. J. Otrębski, în „Lingua Posnaniensis“, t. 2, 1950, p. 268—274. În anul 1957 lucrarea a fost tradusă în limba lituaniană: *Baltų kalbų garsai ir formos*, Editura pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 240 p.

34) Recenzată de: H. Bendiks, *Dažas piezīmes par akademiķa J. Endzelīna „Latvijas PSR vietvārdiem“* (Unele observații asupra „Namelor de locuri din R.S.S. Letonă“ a acad. J. Endzelin), „Literatūra un Māksla“, 1957, nr. 44; M. Rudzīte, *Vērtīgs J. Endzelīna pētījums* (O prețioasă cercetare a lui J. Endzelin), „Cīņa“, 1957, nr. 259; D. Veide, *Nozīmīgs darbs valodas zinātnē* (O remarcabilă lucrare de știință a limbii), „Zemgales Komunisti“, Jelgava, 1957, nr. 48; K. Graudin, Новый монументальный труд академика Я. Эндзелина, „Советская Латвия“, 1957, nr. 269. Id., Топонимические названия Латвийской ССР (К выходу в свет 1-й части 1-го тома монументального труда академика Я. Эндзелина), „Известия Академии Наук Латвийской ССР“, 1957, nr. 9, p. 171—174; B. Gomung, Акад. Я. Эндзелин. Топонимические названия Латвийской ССР, „Лексикографический сборник“, fasc. II, Moscova, 1957, p. 195; A. Sabaliauskas, *Latvijos TSR vietovardžiai*, „Literatūra ir kalba“, vol. II, Editura pentru literatură beletristică, Vilnius, 1957, p. 397—403.

35) E drept, pentru unele probleme de gramatică comparată a limbilor baltice se folosea o carte mai veche a lui J. Endzelin, *Lettsche Grammatik*, Riga, 1922, 862 p.

logie, cu scopul de a ilustra originea comună, specificul și evoluția limbilor vechi prusiană, lituană și letonă. De aceea a fost primită cu un viu interes lucrarea lui Endzelin, *Baltu valodu skanās un formas*³⁶⁾. Ea venea să completeze lacuna existentă atât în lumea lingvistică, cât și în practica universitară.

În studiul său autorul rezumă o parte din rezultatele cercetărilor efectuate ani de-a rândul în domeniul foneticii și morfologiei limbilor baltice. Se cuvine menționat faptul că structura lor prezintă o deosebită importanță pentru lingvistica generală și cea comparativă-istorică. Sunt discutate aici: problema accentului și a intonațiilor (asemănări și deosebiri, cazuri de metatonic), corespondențele de sunete între limbile baltice atestate în monumente scrise și protobaltică, între grupul baltic și celelalte ramuri indo-europene, prefacerile fonetice, precum și toate chestiunile de morfologie (sub aspect comparativ, istoric și descriptiv). În interpretarea fenomenelor lingvistice J. Endzelin se sprijină nu numai pe materialul cules din texte, ci și pe datele furnizate de dialectologie (în cazul limbilor letonă și lituană). *Baltu valodu skanās un formas* este indisolubil legată de *Lettische Grammatik*, la care, de altfel, se fac dese trimiteri.

Sunetele și formele limbilor baltice reprezintă un ciclu de lecții ținut de autor la facultatea de filologie a Universității din Riga. Deși în prefață acad. J. Endzelin menționează că studiul se adresează în primul rând studenților, fapt pentru care autorul a omis o serie de detalii, limitându-se numai la discutarea fenomenelor specifice fiecărei limbi baltice în parte, constatăm, totuși, că lucrarea este destinată mai degrabă specialiștilor. Ea necesită temeinice cunoștințe și orientare în bibliografia lingvistică neobișnuit de vastă de care dispunem pentru limbile baltice. Materialul sistematizat în paragrafe este tratat extrem de laconic, fără ca din această pricină să sufere claritatea expunerii³⁷⁾. Scopul lucrării a fost acela de a demonstra înrudirea apropiată și originea comună a limbilor lituană, letonă și veche prusiană. În sensul acesta Endzelin ne prezintă fapte convingătoare din limbile și dialectele baltice, concentrându-și atenția exclusiv asupra laturii lor fonetice și morfologice. Datele acestor limbi sunt comparate la tot pasul cu cele din alte ramuri indo-europene, menționându-se specificul grupului baltic. Astfel, autorul subliniază unele din particularitățile limbilor baltice, pe care le citează în ordinea următoare:

- 1) Sunetele inițiale s-au conservat în ramura baltică mai bine decât în oricare altă limbă indo-europeană vie;
- 2) dispariția sunetului *i* după consoane sau înaintea vocalelor palatale;
- 3) sunetul *m* s-a păstrat și înaintea consoanelor dentale;
- 4) în conjugare verbele au pentru persoana a III-a singular și a III-a plural aceeași formă.

36) În anul 1950 a apărut la Heidelberg cartea lui E. Fraenkel, *Die baltischen Sprachen*, dar aceasta nu-i gramatică comparată, în sensul strict al cuvântului, ci mai degrabă o introducere în studiul limbilor baltice.

37) Pentru cei care vor să aprofundeze anumite chestiuni autorul dă, aproape la fiecare paragraf, note bibliografice.

În explicarea asemănarilor existente între limbile balto-slave, acad. J. M. Endzelin acceptă ipoteza apariției lor într-o epocă de comunitate etnică și lingvistică a acestor triburi desprinse din indo-europeană, considerind fenomenele proprii exclusiv limbilor balto-slave drept inovații comune celor două grupe de limbi. Trăsăturile specifice ramurii baltice și cele slave sînt însă numai enumerate de autor, fără a se insista asupra exemplelor.

În interiorul limbilor baltice Endzelin distinge, cum de altfel era și normal, două subgrupe: subgrupul occidental, care cuprinde limba veche prusiană și subgrupul oriental cu limbile lituană, letonă și kuronă. Lingvistul sovietic se oprește cu această ocazie asupra unor particularități ale limbii vechi prusiene, în comparație cu subgrupul baltic de răsărit, precum și la problema, care dintre limbile respective este mai arhaică. Desigur — și autorul accentuează faptul acesta — în cazul de față se cuvine să pomenim în primul rînd limba lituană. Unele inovații au intervenit, fără îndoială, și în structura lituanei, dar letona le-a dus pînă la capăt. Astfel, din sunetele și formele limbii lituane le putem deduce pe cele ale letonei, ca dintr-o limbă de origine, cum ar fi, de pildă, latina pentru limbile romanice. Prof. J. M. Endzelin crede că modificările așa de simțitoare care au intervenit în sistemul limbii letonice ar fi fost, în parte, determinate de substratul finic (livon și eston).

Vorbind despre aspectul limbilor baltice în genere, ar fi fost necesar să se amintească, poate, că și prusiana a conservat o serie de forme foarte vechi, în unele cazuri chiar mai vechi decît lituana. Totuși, numărul prea mic de documente pe care le avem pentru vechea prusiană, precum și denaturările serioase la care au fost supuse locurile de prin texte sub influența limbii germane, nu ne dau posibilitatea să caracterizăm cu precizie structura acestei limbi baltice.

Intrucît lucrarea este intitulată *Sunetele și formele limbilor baltice*, evident, autorul nu ne vorbește nimic despre problemele de lexicologie sau sintaxă. Deși *Baltu valodu skaņas un formas* nu are capitole consacrate în mod special acestor chestiuni, totuși, consultînd lucrarea lui Endzelin, cititorul își poate forma o idee generală despre structura acestor limbi indo-europene. Este vădită strădania autorului de a elucida — folosind metoda comparativă, monumentele scrise și datele dialectelor — protoistoria și istoria grupului baltic.

Același lucru trebuie spus și despre *Latviešu valodas gramatika*, unde problemele generale și speciale ale baltisticii sînt discutate foarte pe larg. Avem aici o cercetare originală, plină de observații subtile. Meritele autorului ei au fost apreciate în mod deosebit de către Guvernul sovietic prin acordarea Premiului Lenin pe anul 1958.

Latviešu valodas gramatika este traducerea în letonă a cărții *Lettische Grammatik*, publicată de autor în anul 1922. S-ar părea că opera lingvistului leton repetă în 1951 idei expuse anterior. În majoritatea cazurilor situația chiar așa se și prezintă. În comparație însă cu ediția din 1922, ediția din anul 1951 a fost îmbunătățită și completată cu un material nou, iar pe alocuri cu o interpretare mai justă a fenomenelor lingvistice.

Fundamentală lucrare a lui Endzelin înglobează toate aspectele pe care le poate căpăta studiul unei limbi: comparativ, istoric și descriptiv. Sînt expuse aici laolaltă, într-un mod original și oarecum neobișnuit, chestiunile privind lingvistica comparată, gramatica istorică a limbii letone, istoria limbii literare, dialectologia și limba letonă contemporană.

Limba este privită în ansamblu, în existența ei firească, și nu fărîmîtată, cum se face de multe ori, — din considerente practice, desigur, — în elemente artificiale.

În acest scop autorul ne dă un foarte bogat material ilustrativ luat din dialecte, din creația populară, precum și din literatura beletristică. Faptele de limbă sînt discutate cu o erudiție neobișnuită și exhaustiv. În monografia sa J. M. Endzelin generalizează toate rezultatele cercetărilor întreprinse în domeniul limbii letone de diferiți învățați (letoni, lituanieni, ruși și sovietici, germani, francezi, scandinavi etc.).

În introducerea autorul discută unele probleme mai generale ca: răspîndirea limbii letone și originea toponimicului *Latvijs*, locuitorii anteriori apariției letonilor pe teritoriul în care-i găsește istoria, dialectele limbii letone, relațiile genetice dintre letonă și celelalte limbi baltice, locul acestei ramuri în familia limbilor indo-europene, influențe străine în letonă, izvoarele și istoria lingvisticii letone. Din capitolul consacrat foneticii menționăm: componența sistemului sonor al letonei și pronunțarea fonemelor, accentul și intonația, vocalismul silabelor radicale și al celor din sufixe, vocalismul silabelor finale, alternanțe vocalice moștenite din indo-europeană, Umlautul și epenteza, originea monoftongilor, a diftongilor, anaptixa, contragerea, corelația dintre consoanele letonice și sunetele limbilor înrudite, schimbări combinatorii în cadrul consoanelor și alte fenomene fonetice (palatizarea, asimilarea, disimilarea).

În morfologie sînt expuse în primul rînd cuvintele compuse, apoi reducăția, formarea temelor nominale, iar pe urmă părțile de vorbire, în ordinea următoare: substantiv, adjectiv, numeral, adverb, prepoziție, particule și, în fine, verbul, căruia i se rezervă un spațiu destul de vast (p. 702—1018), adică mai bine de jumătate din capitolul dedicat problemelor de morfologie.

Fenomenele sintactice în propoziția monomembră sînt discutate de Endzelin pe grupe separate, grupe care conțin în centru o anumită parte de vorbire ce determină structura sintagmei (grupări cu verbe, substantive, adjective și prepoziții).

De asemenea, lingvistul sovietic analizează problema acordului dintre subiect și predicat, tipurile principale de propoziții, clasificate după funcțiunea lor psihologică de bază în cunoaștere și negare, fraza și o serie de alte chestiuni speciale.

La acad. J. Endzelin ne impresionează bogăția de fapte aduse ca argumente sau material ilustrativ, capacitatea de a judeca tot ce s-a spus pînă acum în privința letonei, dar și de a emite puncte de vedere și ipoteze proprii.

După cum subliniază autorul în prefață, scopul principal al lucrării sale l-a constituit tendința de a face mai accesibile decît pînă în momentul de

față problemele lingvisticii letone. *Gramatica limbii letone* conține un material comparativ extraordinar de întins. El este selectat din toate idiomurile indo-europene și e folosit de Endzelin mai ales cu ocazia expunerii chestiunilor de fonetică și morfologie. (Se știe că aplicarea metodei comparative istorice în domeniul sintaxei se lovește de numeroase dificultăți)³⁸). Sa vântul sovietic precizează că elementul comparativ putea fi și mai puțin prezentat în cartea sa, dacă am avea la îndemână o gramatică comparativă de nădejde pentru limba lituană, căci în multe privințe acolo găsim formele inițiale din care provin cele ale letonei. Menționăm cu această ocazie că, în comparație cu lituaniana, al cărei aspect lingvistic este mai arhaic, letona a cunoscut inovații esențiale (în fonetică, de pildă). De aceea, J. Endzelin utilizează mai ales material folcloric și dialectal sau textele vechi.

În ceea ce privește însemnătatea monografiei, se cuvine relevat faptul că *Latviešu valodas gramatika* poate fi folosită la toate disciplinele lingvistice legate de studiul limbii letone. Dar în aceeași măsură ea este utilă tuturor celor care se preocupă de problemele evoluției și structurii limbilor lituană ori vechi prusiană sau se interesează de diferitele aspecte ale filologiei baltice. Selecționarea și interpretarea fenomenelor se sprijină — ca întotdeauna la Endzelin — pe aplicarea consecventă și pe scară largă a metodei comparative-istorice. Aceasta ne reține din primul moment atenția.

Gramatica limbii letone a acad. J. Endzelin conține contribuțiile cele mai importante ale unui învățat din sec. al XX-lea la cunoașterea limbilor baltice. Decernarea Premiului Lenin constituie dovada înaltei prețurii, din partea Guvernului și a statului sovietic, a activității depuse de J. M. Endzelin în acest domeniu de cercetare științifică în decurs de mai bine de 60 de ani.

Extrem de prețioasă este contribuția autorului la studierea toponimicelor de pe teritoriul Letoniei. *Latvijas PSR vietvārdi* (1956) constituie o mărturie în acest sens. Dar preocupările sînt mai vechi; ele datează din anul 1911³⁹). Între anii 1947 și 1955 întregul material toponimic adunat de

38) Vezi și acad. Al. Graur — L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, Editura științifică, 1961, p. 26.

39) Vezi J. Endzelīns, *Piezīmes par muižu vārdiem un vietu nosaukumiem vispārī* «Dzintenes Vēstnesis», nr. 299, Rīga, 1911. Dintre alte lucrări de toponimie publicate de Endzelin înainte de apariția *Numelor de locuri din R.S.S. Letonă* cităm: *Latvijas vietu vārdi*, I daļa, *Vidzemes vārdi*. Piedaloties A. Ābelei, J. Kaulinam un P. Šmitam, savācis un rediģējis J. Endzelīns, Rīga, 1922; *Latvijas vietu vārdi*, II daļa, *Kurzemes un Latgales vārdi*, Piedaloties A. Ābelei, Z. Graudam, E. Hauzenbergai, F. Jakobsonam, L. Paulei J. Plākim, B. Spūlim un J. Turkupolim savācis, rediģējis un ar kūlturas fonda līdzekļiem izdevis J. Endzelīns, Rīga, 1925; J. Endzelin, *Die lettländischen Gewässernamen*, «Zeitschrift für slavische Philologie», Bd. XI, Leipzig, 1934, S. 112—150; J. Endzelīns, *Ko mums māca Latvijas vietu vārdi par vīzrunu?* «Filologu biedrības raksti», II sēj., Rīga, 1922, 7—8 p.; *Piezīmes par „Latvijas vietu vārdiem”*, «Filologu biedrības raksti», VI sēj., Rīga, 1926, 7—10 lpp.; *Par Latvijas vāciskajam muižu vārdiem*, «Filologu biedrības raksti», VIII sēj., Rīga, 1928, 6—7 lpp.; *Par Jelgavas vārdu*, «Izglītības ministrijas mēnešraksts», nr. 2, Rīga, 1932, 134—137 lpp.; *Talsu novada vietvārdi*, «Talsu novads», I sēj., Rīga, 1935, 162—166 lpp.; J. Endzelin, *Zu den livisch-lettischen Ortsnamen auf*

J. M. Endzelin de la începutul activității sale științifice a fost confruntat și completat cu date noi, obținute în urma expedițiilor dialectologice, folclorice și etnografice organizate în Letonia Sovietică.

În intenția autorului, această lucrare capitală avea să fie constituită din două părți. Prima urma să includă cele mai vechi și mai importante nume de locuri din R.S.S. Letona. În partea a doua acad. Endzelin își propunea să cerceteze aspectul lingvistic (lexical și morfologic) al toponimicelor. În anul 1956 Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone a publicat volumul I, partea I (126 p.). (Celelalte două sînt în curs de apariție). Numele de locuri au fost dispuse în ordine alfabetică. Așa, tomul I înglobează denumirile de la A la J. Referindu-se la *Latvijas PSR vietvārdi*. B. Gornung serie : „Însemnătatea operei lui J. M. Endzelin depășește limitele toponimiei. Ea aduce o contribuție prețioasă la dezvoltarea lexicologiei și lexicografiei letone, căci materialul a fost prelucrat de mîna unui mare maestru, maestru care stăpînește în întregime principiile cercetării istorico-lingvistice, comparative-istorice și etimologice. Opera aceasta poate fi pusă cu îndrăzneală alături de lucrările clasice ale lui J. Rozwadowski consacrate hidronimiei poloneze, alături de cercetările lui H. Krahe, A. Dauzat și alte opere ale unor toponimiști remarcabili de peste hotare”⁴⁰).

Celebre sînt și studiile acad. J. M. Endzelin în mult discutata problemă a vechilor relații lingvistice balto-slave⁴¹).

La 22 februarie 1958 Academia de Științe a R.S.S. Letone a sărbătorit 35 de ani de la nașterea lui J. M. Endzelin și 65 de ani de activitate științifică și didactică. În cadrul sesiunii festive organizată la Riga cu acest prilej au fost scoase în relief meritele deosebite ale acad. J. M. Endzelin în domeniul baltisticii⁴²). În viitorul apropiat urmează să apară o culegere

— *Ži.*, *Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ*, B. XXVII, *Mélanges de philologie offerts à M. J. J. Mikkola*, 1932, p. 30—32; J. Endzelīns, *Piezīmes par Liepājas un Saldus vietvārdi*, «*Filologu biedrības raksti*», XIII sēj., Riga, 1933, 157—158 lpp.; О родственных отношениях латышских говоров к литовским, «*Известия ОРЯС*», т. XIII, 4, 1908, p. 176—211.

40) B. Gornung, *op. cit.*, p. 195.

41) Vezi și articolele noastre : *Problema vechilor relații lingvistice balto-slave în discuția celui de-al IV-lea Congres Internațional al Slavistilor*. «*Studii și cercetări științifice*». Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, Anul IX (1958), fasc. 1—2, p. 151—164. *Caracterele generale ale limbilor baltice*, *ibidem*, X (1959), fasc. 1—2, p. 115 și urm. *De la indo-europeană la balto-slavă. Inovații morfologice*. *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași*, (Serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), t. V (1959), p. 115—123. *Problema comunității lingvistice balto-slave*, «*Romanoslavica*», IV (1960), p. 87—106.

42) Comunicările prezentate în cadrul acestei sesiuni științifice au tratat următoarele probleme : G. S. Ahlve di ani, *În problema semnului lingvistic*; V. V. Ivanov, *Contribuția lui J. M. Endzelin la accentologia baltică*; A. Sabaliauskas, *Meritele lui J. M. Endzelin în lituanistică*; A. J. Ozols, *Tipurile de relații verbale predicative în cîntecele populare clasice letone*; V. F. Dambe, *Toponimia din Bliedienes — martor al trecutului*; P. A. Ariste, *Despre dispariția limbii germane de jos în Estonia*; B. A. Serebrennikov, *Despre unele cauze posibile ale originii iluziei proprii localității leton*; V. N. Toporov, *Din istoria toponimiei baltice (I. Despre granița meridională a iatvingilor. II. Toponimice baltice cu rădăcina akmen-)*; A. S. Ivov, *Istoria cuvîntului canoz „gheată”*. Vezi și «*Вопросы языкознания*», 1958, nr. 3, p. 147—148. În legătură cu activitatea lingvistică a acad. J. M. Endzelin. vezi articolul nostru publicat în «*Studii și cercetări*

din operele alese ale autorului în 6 volume, ediția a II-a a *Gramaticii limbii letone* și a *Dicționarului limbii letone* întocmit de K. Milenbach și J. Endzelin⁴³⁾.

Activitatea lexicografică în R.S.S. Letonă este în plin avânt. Dintre dicționarele bilingve publicate în anii puterii populare menționăm: J. Loja, *Dicționar leton-rus*, 1942, 1946, 1948; Id., *Dicționar rus-leton*, Moscova, 1951 (ambele cuprind câte 40000 cuvinte)⁴⁴⁾; *Dicționar rus-leton*, Riga, 1950 (redactat de un colectiv); *Dicționar leton-rus pentru uzul școlilor*, Riga, 1951; *Dicționar rus-leton pentru uzul școlilor*, Riga, 1951. (Aceste două dicționare au fost elaborate de colective de lexicografi). În anul 1953 un colectiv alcătuit din P. Dāle, A. Gūtmanis, O. Loginova, L. Ļaļina, L. Makarova, N. Ozoliņa, A. Skalberga și L. Zigure publică *Latviešu-krievu vārdnīca* (Dicționar leton-rus), net superior celor precedente⁴⁵⁾. Mai relevăm și: *Latviešu-angļu vārdnīca* (Dicționar leton-englez) (autor E. Turkina), Riga, 1951; *Dicționarul latin-leton*, Riga, 1955, 1023 p. (elaborat de un colectiv). În anul 1951 iese de sub tipar *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca* (Dicționarul ortografic al limbii letone).

Din rindul dicționarelor speciale pomenim: A. Galenicks, *Botaniskā vārdnīca* (Dicționar botanic), Riga, 1950. Id., *Krievu-latviešu lauksaimniecības vārdnīca* (Dicționar rus-leton de terminologie agricolă), Editura letonă de Stat, Riga, 1953.

În anul 1958 Comisia de Terminologie a Academiei de Științe a R.S.S. Letone a început editarea de dicționare care cuprind vocabularul tehnic profesional.

O dată cu dezvoltarea rapidă a tehnicii și mecanizării proceselor de muncă — fenomen caracteristic societății socialiste — și în R.S.S. Letonă s-a simțit necesitatea unificării terminologiei tehnice și științifice în diferite domenii de activitate. Primul volum din seria dicționarelor terminologice este consacrat *Tehnologiei metalelor și Elementelor de mașini*. Fiecare termen leton este însoțit de echivalentul rusesc, ceea ce mărește valoarea practică a dicționarului.

În momentul de față sînt în curs de elaborare manuale universitare de gramatică istorică, dialectologie și limbă contemporană (fonetică, lexicologie, morfologie și sintaxă)⁴⁶⁾.

Pe lângă cele spuse mai sus, trebuie avut în vedere că numeroase probleme de lingvistică letonă sînt dezbătute în „Studiile Institutului de limba

științifice», Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, Anul IX (1958), fasc. 1—2, p. 164—173 și „Romanoslavica“, IV (1960), p. 345—348). Împreună cu alte studii ale lingviștilor sovietici și străini, comunicările au fost publicate în volumul omagial Endzelin, Riga, 1959.

43) Ediția I a apărut între anii 1923 și 1946, în 6 volume.

44) În anul 1958 prof. J. Loja a publicat și un manual de lingvistică generală: *Valodniecības pamatjauājumi*, Editura letonă de Stat, 359 pagini.

45) A apărut în Editura letonă de Stat.

46) Vezi „Вопросы языкознания“, nr. 3, 1958, p. 138—139.

și literatură al Academiei de Științe a R.S.S. Letone" (*Latvijas P S R Zinātņu Akademiņa. Valodas un literatūras institūta raksti*" 47).

În afară de studiile întreprinse în domeniul limbilor naționale, în Republicile Baltice, ca de altfel și în celelalte Republici Sovietice, se efectuează, așa cum am arătat în parte mai sus, și cercetări asupra limbii și dialectelor rusești, limbilor străine, filologiei clasice și gramaticii tipologice 48).

Un rol însemnat în rezolvarea diverselor probleme privind evoluția și structura limbilor lituaniană, estonă și letonă aparține lingviștilor din R.S.F.S. Rusă. În această ordine de idei relevăm contribuția extrem de prețioasă a unor lingviști ca B. A. Larin 49), M. N. Peterson 50), S. I. Gruzdeva 51), V. N. Toporov 52), V. V. Ivanov 53) și E. A. Iakubinskaia-Lemberg 54).

Din examinarea lucrărilor de lingvistică publicate în Republicile Sovietice Baltice după 1940 s-a putut vedea că :

1. Problemele de lingvistică au fost rezolvate în spiritul învățaturii marxist-leniniste 55) ;

2. În operele lor autorii au valorificat moștenirea progresistă din trecut : națională (lituaniană, letonă și estoniană), rusă și mondială ;

3. Problema elaborării de gramatici ale limbilor naționale și de dicționare descriptive, bilingve și ortografice a constituit una din sarcinile practice permanente ale lingviștilor din Republicile Sovietice Baltice ;

4. Pentru rezolvarea diverselor chestiuni de lexicografie și gramatică au fost efectuate cercetări de fonetică și fonologie (V. Vaitkevičiūtė, A. Laua ș.a.), care au contribuit și la elucidarea — de pe pozițiile lingvisticii marxist-leniniste — a unor probleme teoretice generale ;

47) Pînă în anul 1958 au apărut 7 volume.

48) Vezi, de pilda, J. J. Rozenbergs. Родительный беспредложный падеж в полиопределениях в современном латышском литературном языке (в сравнении с русскими конструкциями), Autoreferatul disertației de candidat în științe filologice, Riga, 1956, 19 p.

49) Pe lingă studiile autorului, deja semnalate, vezi și articolul acad. B. A. Larin, Из славяно-балтийских лексикологических сопоставлений, «Buletinul Universității din Leningrad», Seria Istorie, limbă și literatură, 1958, nr. 14, p. 150—158.

50) M. N. Peterson, Очерк литовского языка, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1955, 160 p. Vezi recenzia noastră, în «Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași», Secțiunea III (Științe sociale), t. III, 1957, p. 443—447.

51) S. I. Gruzdeva, Атрибутивные и предикативные функции причастия на — е в литовском языке в сравнении с русскими конструкциями, «Analele științifice ale Universității „A. A. Jdanov” din Leningrad», vol. 235. Исследования по грамматике русского языка, I, 1958, p. 222—245.

52) V. N. Toporov, Новейшие работы в области изучения балто-славянских языковых отношений, «Вопросы славянского языкознания», fasc. III, p. 134—161 ; Заметки по прусской этимологии, ibidem, p. 112—119.

53) V. V. Ivanov, К этимологии балтийского и славянского названий бога грома ibidem, p. 101—111.

54) E. A. Iakubinskaia-Lemberg, Местонимение третьего лица в эстонском языке, în volumul Памяти академика Льва Владимировича Щербы, Editura Universității „A. A. Jdanov”, din Leningrad, 1951, p. 305—312.

55) În legătură cu lingvistica marxistă vezi și acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (variantă nouă), Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 505—513. Al. Graur, L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, Editura Științifică, 1961, p. 139—143.

5. Aplicarea principiului fundamental al lingvisticii marxist-leniniste, acela de a studia limbile concrete în legătură indestructibilă cu istoria poporului, a dus la elaborarea de cercetări consacrate istoriei și dialectologiei limbilor lituaniană, letonă și estoniană.

Deși diferite între ele, toate aceste lucrări ale lingviștilor din Estonia, Lituania și Letonia, de care ne-am ocupat în paginile precedente, se caracterizează printr-o serie de trăsături fundamentale specifice, în general, științei sovietice :

1. Baza lor metodologică o constituie învățătura marxist-leninistă, care asigură atât rezolvarea științifică a problemelor de lingvistică generală⁵⁶⁾, cât și cercetarea multilaterală a diverselor limbi concrete.

2. Studiarea problemelor de lingvistică în spiritul concepției marxist-leniniste a însemnat o nouă etapă în dezvoltarea științei limbii din Republicile Sovietice Baltice.

3. Orientarea materialist-dialectică a cercetărilor elaborate până în prezent a determinat și o luptă hotărâtă împotriva idealismului în lingvistică, manifestat în concepțiile școlilor burgheze, marriste sau materialist-vulgare.

4. În lumina învățăturii marxist-leniniste a devenit evident că istoria limbii nu poate fi ruptă de istoria poporului, a societății, căci izvorul evoluției limbii îl constituie lumea obiectivă, materială, în continuă mișcare și dezvoltare. Aceasta a impus considerarea faptelor de limbă în timp și spațiu, în cadrul lingvisticii comparative-istorice (cf. studiile acad. J. Endzelin, Z. Zinkevičius, V. Mažiulis ș.a.).

5. Din analiza cercetărilor de mai sus se degajează un principiu fundamental, anume acela că limba este un sistem, ale cărui elemente se condiționează și se influențează reciproc⁵⁷⁾. În evoluția sa istorică limba nu-și pierde caracterul sistematic.

6. Teza fundamentală a lingvisticii sovietice, aceea că limba este fenomen social, și nu individual, se întvede și în operele specialiștilor din R.S.S. Estonă, Lituaniană și Letonă.

7. Legile de dezvoltare a limbii decurg din esența socială a structurii ei. Acțiunea acestor legi contribuie la perfecționarea tuturor compartimentelor limbii și-i conferă specific istoric și național. În același timp, ele asigură stabilitate elementelor structurale ale limbii.

8. În toate etapele de dezvoltare a societății, limba comună este indisolubil legată nu numai de dialectele teritoriale și sociale, ci și de limba literară cu numeroasele ei aspecte stilistice⁵⁸⁾.

56) Cf. în această privință lucrarea lingvistului leton J. Loja, *Valodniecības pamatajautājumi* (Probleme fundamentale de lingvistică), citată mai sus. Vezi și recenzia semnată de T. V. Buliĥina, în «Вопросы языкознания», nr. 1/1960, p. 121—125.

57) În legătură cu caracterul sistematic al faptelor de limbă vezi acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* (Variantă nouă). Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 18—77.

58) Pentru toate aceste probleme, în afară de lucrarea deja menționată a prof. J. Loja, să se vadă volumul colectiv *Rakstu krājums veltījums akadēmiskim profesoram dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei*, Editura Academiei de Științe

Succesele mari obținute de lingviștii din Republicile Sovietice Baltice constituie o dovadă grăitoare a înfloririi științei limbii în anii care s-au scurs de la instaurarea Puterii sovietice.

Toate aceste realizări au fost posibile numai datorită minunatelor condiții de lucru create oamenilor de știință de Guvernul și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice.

РАЗВИТИЕ ЯЗЫКОЗНАНИЯ В СОВЕТСКИХ ПРИБАЛТИЙСКИХ РЕСПУБЛИКАХ

Краткое содержание

Данная статья содержит анализ основных языковедческих трудов, появившихся в советских прибалтийских республиках с 1940 г. по сей день. Помимо фактов, имеющих прямое отношение к истории языкознания, автор настоящей работы рассматривает и те теоретические и практические задачи, которые решали за эти годы лингвисты Эстонии, Латвии и Литвы: разработка научных грамматик соответствующих языков, а также составление толковых, орфографических и терминблогических словарей. Кроме того, для решения различных вопросов лексикографии и грамматики ими были предприняты исследования в области фонетики и фонологии. Особое место занимают труды по топонимии, диалектологии и истории языка.

В исследованиях, посвященных общим и частным проблемам языкознания, было преодолено влияние буржуазных, идеалистических и вульгарно-материалистических взглядов на язык, его сущность и развитие. Решение всех этих и других подобных вопросов в Литве, Латвии и Эстонии делается в настоящее время согласно научным принципам марксистско-ленинской методологии.

Необходимо также подчеркнуть, что, руководствуясь в своих исследованиях марксистско-ленинской теорией, лингвисты советских прибалтийских республик сумели критически пересмотреть и использовать языковое наследие прошлого: национальное, русское и зарубежное.

Значительные успехи, достигнутые за годы советской власти языковедами Латвии, Литвы и Эстонии были возможны только благодаря разносторонней поддержке и постоянной заботе со стороны Коммунистической Партии Советского Союза и Советского правительства.

a R.S.S. Letone, Riga, 1959, 736 pagini (studiile seminate de E. Sokols, M. Saule-Sleine, A. Sabaliauskas, B. Vosylytė, P. Ariste, J. Balčikonis, L. A. Bulahovski, V. V. Ivanov, B. A. Larin, V. Mažiulis, B. A. Serebrennikov, V. N. Toporov, E. Adamsons, K. Ančītis, Z. Birzniece, N. D. Bogoliubova, T. A. Jakubaitis, M. Brence, V. Dambe, I. Freidenfelds, R. Grīšle, M. Lepika, R. Malvess, A. Ozols, M. F. Semionova, V. Staltmane și D. Zemzare). În aceste studii sînt discutate cele mai variate chestiuni de lingvistică diacronică și sincronică, cu aplicații la limbile baltice (indo-europene și finice) vorbite în republicile sovietice.

LE DÉVELOPPEMENT DE LA LINGUISTIQUE DANS LES RÉPUBLIQUES SOVIÉTIQUES BALTIQUES

Résumé

L'article s'occupe de l'analyse détaillée des principaux travaux linguistiques parus dans les Républiques Soviétiques Baltiques depuis 1940 jusqu'à présent. Excepté les faits qui tiennent à l'histoire de la linguistique dans ces pays, l'auteur du présent article y examine de près aussi les tâches théoriques et pratiques qu'ont eu à résoudre pendant ces années les linguistes de l'Estonie, Letonie et Lituanie, à savoir : l'élaboration des grammaires scientifiques pour leurs langues, la préparation et la publication des dictionnaires explicatifs, bilingues, orthographiques et terminologiques. En outre, pour la solution des divers problèmes de lexicographie ou de grammaire moderne on a effectué des recherches sur la phonétique et la phonologie. Une place spéciale a été réservée aux travaux concernant la toponymie, la dialectologie, la grammaire historique et l'histoire des langues littéraires.

Dans les recherches de linguistique générale et particulière l'influence des conceptions bourgeoises, idéalistes et matérialist-vulgaires concernant l'essence et l'évolution du langage ont été extirpé à fond et pour toujours. Maintenant la solution de tous ces problèmes théoriques de la linguistique a pour base, comme partout en l'U.R.S.S. et chez nous, la méthodologie scientifique marxist-leniniste.

Dans leurs oeuvres les linguistes des Républiques Soviétiques Baltiques ont su valorifier avec justesse le patrimoine scientifique progressiste du passé, en utilisant d'une manière critique tous les résultats positifs de la linguistique nationale et mondiale.

Dans la partie finale de l'article, se fondant sur le matériel analysé, l'auteur souligne quelques particularités caractéristiques de la linguistique soviétique en général.

КРУШЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО КОЛОНИАЛИЗМА И ЕГО ОТРАЖЕНИЕ В АНГЛИЙСКОМ РОМАНЕ ПОСЛЕДНИХ ЛЕТ

В. ИВАШЕВА

Наиболее характерное явление в послевоенном развитии Великобритании — быстрый и прогрессирующий распад ее колониальной империи. В недавнем прошлом одна из крупнейших колониальных держав мира, Великобритания „является ныне сосредоточием всех противоречий распадающейся империалистической системы“ (Р. Палм Датт).

Как бы ни маневрировали ее правящие круги, на какие бы уступки они порой не шли, кризис британского колониализма на протяжении последних лет все больше углублялся. То, что остановить этот процесс уже невозможно, очевидно сегодня все более широким слоям английского общества.

Проблема колониализма представляет сейчас величайшую актуальность не только для империалистов Англии: характерное явление нашего времени — заметные сдвиги в сознании простых англичан, сдвиги и в их отношении к колониализму, и в их отношении к народам зависимых и колониальных стран „Британского содружества“. Как показывают многие события последних пяти-шести лет, все более широкие круги английского народа, а в особенности, английской интеллигенции, очень решительно требуют пересмотра отношений со странами так называемого „Содружества“, а часто и отказа от колониализма как порочной системы.

Хотя рядовой англичанин среднего и старшего поколения воспитан в убеждении, что эксплуатация народов в отдаленных странах империи не только явление само собой разумеющееся, но непосредственно связанное с его личным благополучием и сытым существованием, он за последние пять-шесть лет потерял уверенность в том, что такой порядок „завещан самим богом“. Все большее число людей в современной Англии постепенно приходит к сознанию того, что крушение колониализма и освобождение народов колониальных стран в конечном итоге отвечает интересам самого английского народа.

„Сознательные рабочие метрополий последовательно боролись за самоопределение угнетенных империализмом наций, сознавая, что „не может быть свободен народ, угнетающий другие народы“, — говорится в Заявлении Совещания представителей коммунистических и рабочих партий (1960), — Теперь, когда эти народы встают на путь национальной независимости, интернациональный долг рабочих и всех демократических сил индустриально развитых стран капитализма — оказывать им всемерную поддержку в борьбе против империалистов, за национальную независимость... — Поступая таким образом, они тем защищают интересы народных масс своих стран“¹⁾.

Теперь, когда „полная и окончательная ликвидация колониального режима диктуется всем ходом мировой истории“²⁾, тревога и неуверенность в завтрашнем дне звучит в выступлениях людей, иной раз даже далеких от желания что — либо пересматривать и что — либо менять. Даже весьма консервативно настроенные журналисты вынуждены за последние годы констатировать угрозу нависшую над британским колониализмом и полны мрачных предчувствий в отношении будущего. Признания неблагополучия проникают даже на страницы такого официального органа империалистов как журнал Королевского Института международных отношений «Интернейшл Аффейрс» («International Affairs»). Встречаются они и в других, весьма консервативных, органах английской печати, таких как «Таймс» («Times»), «Трибюн» («Tribune») и др. подобных.

Но мотив крушения колониализма особенно громко, особенно настойчиво звучит за те же последние годы в английской художественной литературе сегодняшнего дня, причем в художественной литературе различных направлений, в произведениях писателей различной общественной и политической ориентации.

Выходящие в Англии за последние годы произведения художественной литературы — в частности художественной прозы — не могут не убедить в том, что проблема колониализма начинает вставать в центр внимания все большего числа художников. Решают ее по-разному и подходят к ней далеко не все одинаково, но волнует она очень многих писателей и пройти мимо нее не могут подчас даже такие художники, которые не давно еще далеки были от какой — либо общественной и политической тематики.

Число романов и новелл, посвященных английскими писателями теме колониализма за последние годы, настолько возросло, что мимо этого факта пройти невозможно. Острый интерес к теме, наличие критической интонации в книгах, повествующих о жизни колоний, причем написанных авторами различных политических убеждений, — факт заслуживающий пристального внимания.

В произведениях лучших английских авторов решительно осуждаются все формы колониализма, расизма, империалистической агрессии. Есть и другие, написанные подчас даже с сожалением об уходящих порядках, но объективно свидетельствующих о неизбежном крушении

¹⁾ «Проблемы мира и социализма», 1960, № 12, стр. 19.

²⁾ Там же.

старого уклада, об обреченности как колониалистов, так и самого колониализма. Появление таких произведений, пожалуй, еще более симптоматично.

Многие писатели, произведения которых посвящены колониальной теме, родились и выросли в колониях Великобритании, хотя и считают себя англичанами. Они были свидетелями того, о чем пишут и как правило не только не считают себя принадлежащими к классу рабовладельцев, но противопоставляют себя английским рабовладельцам. Таковы Дорис Лессинг — автор многих произведений, рисующих жизнь порабощенных африканцев Южной Родезии³⁾; Джек Коуп и Алан Пейтон — прозаики—реалисты Южно-Африканского Союза, пишущие на английском языке⁴⁾ и десятки других. О них следует однако говорить в иной связи, скорее рассматривая процессы, проходящие в литературе африканских стран, чем в самой Англии.

За последние годы обличителями британского колониализма выступают не только уроженцы зависимых стран или представители угнетенных „цветных“ народов. Голос протеста поднимают все чаще писатели и не родившиеся и не воспитанные в колониях, а те, которые или никогда не жили — или жили недолго — в странах, зависимых от Британии или колониальных, и никогда не подвергались расовой дискриминации.

Давно пользуется большим и заслуженным вниманием советского читателя и советской критики творчество Джеймса Олдриджа — одного из даровитых английских писателей нашего времени. В лице Джеймса Олдриджа британский империализм имеет давнишнего и убежденного противника. В своих романах, написанных за последнее десятилетие, Олдридж бросает вызов империализму как системе. Большинство его произведений посвящено обличению британского колониализма и изображению растущего сопротивления народов.

Олдридж пытается осмыслить и изобразить освободительную борьбу народов, которой горячо симпатизирует. Автор *Дипломата*, (1949), *Героев пустынных горизонтов* (1954) и повести *Не хочу, чтобы он умирал* (1957) обладает широким общественно-политическим горизонтом. Это позволяет ему ощущать перспективу, которая еще иногда закрыта для других даровитых английских художников, как бы искренни не были их поиски правды.

Десять лет назад автор *Дипломата* стоял одиноко среди писателей своей страны. Один он тогда выступил с обличением британской внешней политики, выразил свою симпатию борющимся против империализма и колониализма народам. Сегодня Олдридж уже не одинок в литературе Британии. Последовательных и убежденных противников не только британского, но и всякого колониализма среди английских писателей становится буквально с каждым днем все больше, худо-

³⁾ См. роман „Трава поет“, рассказы сборника „Это была страна старого вождя“, повести „Муравейник“, „Голод“, трилогия романов о Марте Куэст.

⁴⁾ См. романы Коупа „Прекрасный дом“, вышедший в 1960 г. в русском переводе (изд. ИЛ), „Золотая иволга“, „Дорога в Иистерберг“ и др. Романы А. Пейтона „Плачь моя родимая страна“ и „Слишком поздно, кулик“ не переведены.

жественная значительность тех книг, которые посвящаются борьбе против колониализма, растет.

Пять лет назад с сатирическим разоблачением лицемерной и грязной политики английских империалистов на Среднем Востоке выступил тогда еще молодой и бесспорно одаренный писатель Десмонд Стюарт, проживший много лет в Ираке и Ливане. Превосходно знакомый с культурой арабов, Стюарт сделал мишенью своей сатиры носителей „белой цивилизации“ на Арабском Востоке, показал настоящее лицо британской дипломатии и роль британских „благодетелей“ в Северной Африке.

Все романы Стюарта, начиная с первого — *Леопард в траве* (1953) и до последнего — *Женщина в осаде* (1959) посвящены изображению жизни и борьбы Арабского Востока, суровому и справедливому осуждению британской дипломатии в зависимых странах. Лучший роман Стюарта *Неподходящий англичанин* (1955) вполне выдерживает сравнение с романами Олдриджа.

Еще более успешно соперничает с Олдриджем и другой замечательный английский писатель сегодняшнего дня — Бэзил Дэвидсон.

Бэзил Дэвидсон — человек пытливого ума и передовых взглядов. Став журналистом еще в очень молодые годы, он добровольно сменил перо на оружие в первые дни второй мировой войны и принял активное участие в справедливой борьбе против фашистского варварства. После окончания войны Дэвидсон побывал в ряде стран Европы, Азии и Африки. Особенно, хорошо, однако, он изучил африканские страны, в которых провел несколько послевоенных лет.

О положении в различных странах Африки, о борьбе ее народов и их культуре Дэвидсоном написано не только множество статей, но теперь уже и ряд книг. Работы Дэвидсона *Старая Африка, открытая вновь* (1959) и только что законченная писателем двухтомная „История Африки“ — сильнейший удар по пропагандистам лживого мифа колониалистов о мнимом превосходстве европейской цивилизации.

Горячий публицист и серьезный исследователь, Дэвидсон с полным основанием считает, однако, своим основным призванием художественное творчество. Написанный пять лет назад роман Дэвидсона „Речные пороги“ не только не потерял своей острой злободневности, но и в настоящее время, когда так бурно развиваются события в Африке, особенно актуален. Острое обличение колониализма как системы, облечено в книге Дэвидсона в совершенную художественную форму. Писатель показывает освободительную борьбу народов Африки, еще не сбросивших иго колониального угнетения. Он убежден в обреченности колониализма и с большим мастерством убеждает в этом читателя. Роман проникнут горячей симпатией к борющимся народам, глубоким подлинным гуманизмом, написан с большим художественным мастерством, с захватывающим драматизмом. Художник-реалист Дэвидсон находит самые разнообразные — и при этом всегда новые — приемы повествования, раскрытия характеров, описания обстановки и пейзажа.

Олдридж, Стюарт и Дэвидсон образуют сегодня в Англии пере-

довой отряд прозанков, открыто и гневно протестующих против колониализма во всех его видах и формах.

К обличителям колониализма и колониальных войн присоединился в последние годы еще один талантливый писатель и журналист — прозаик Норман Льюис.

В его романе *Вулканы над нами* (1958), рисуящем Гватемалу после интервенции США и поражения революции в 1954 году, еще сохраняется некоторый налет объективистского репортажа, хотя книга и содержит немало волнующих страниц (— достаточно вспомнить страшную картину истребления индейцев). Иное дело — последний роман Льюиса „Зримый мрак“. Позиция автора выражена в нем с полнейшей ясностью.

Положение в Алжире в 1959 году — война в Алжире — такова проблема, которой посвящен этот острый и по-настоящему обличительный роман. Название его заимствовано из поэмы Мильтона и смысл этого заимствования совершенно очевиден.

Шесть лет идет война в Алжире, говорит Льюис. Перед читателем проходят потрясающие в своей неоспоримой правдивости образы этой войны. Кровавые расправы, чинимые над мирным населением Алжира французской колониальной армией и бандами фашистских линчевателей, систематическая бомбардировка сел и городов, гнусные провокации фашистских погромщиков, разжигающих ненависть французского населения к алжирцам, массовые истребления людей, глумление „носителей цивилизации“ над мирными жителями... Изображаемое Льюисом с большой силой и сдержанностью настолько мрачно, что этот мрак становится не только ощутимым, но зримым, как зрим он в пучинах ада, показанных великим английским поэтом XVII века...

Гнев, которым пропитаны все описания „деятельности“ колонизаторов в Алжире, временами прорывается в открытых высказываниях автора. Н. Льюис очень ярко, очень выпукло рисует связь, существующую не только между армией, стоящей на страже интересов французских монополий, но и между французскими хозяевами Алжира и их европейскими и американскими коллегами.

Когда поисковая партия смешанной американско-европейской компании обнаруживает на Севере Алжира нефть и готовит торжественное сообщение об этом „триумфе“, английский геолог Леверс, от имени которого идет повествование, с горечью размышляет: „Все газеты будут полны этой новостью. Но никто — даже не подумает не только сказать, но и вспомнить об изнурительном, страшном труде арабов, об их болезнях, об их тоске и отчаянии, о жизнях, которые ушли на то, чтобы мог наступить этот долгожданный момент... Но кого это интересует?“.

Хотя в романе больше сказано о злодеяниях колонизаторов, чем о сопротивлении этим злодеяниям, симпатии автора безусловно на стороне борющегося, смелого и честного народа. И как бы сдержанна, лаконична и скупа не была художественная манера Льюиса, настроения писателя ясны. Выражены они и в трактовке образов, и в прямых высказываниях Леверса, за которыми стоит сам автор. Сначала с явным омерзением, а потом с растущим гневом наблюдает Леверс

происходящее на его глазах. Но из наблюдателя он логикой вещей становится в известной мере активным участником событий, приняв участие в уничтожении Бланшона — крупного финансиста, землевладельца и главы фашистской организации... „Бланшон был уничтожен. И я был втянут в дело его уничтожения, — размышляет Ливерс, решивший уже — во всяком случае на время — покинуть Алжир, — По этому поводу у меня нет сожалений“. Впрочем, не в этом поступке героя главное. Главное в понимании им обстановки и перспектив борьбы. „Уничтожить Организацию, — говорит он, — не под силу слабым сторонникам христианской тактики. Победить ее сможет только народ, — народ готовый к бою, пробудившийся наконец от длительного сна“.

Стоит отметить, что Норман Льюис — как и Олдридж, Дэвидсон и Стюарт, вступившие в литературу до него, идут дальше обличения одного британского колониализма и империализма. Отнюдь не случайно то, что эти наиболее убежденные и смелые выразители антиколониалистских принципов в английской литературе, рисуют колониалистов различных стран, не ограничиваясь изображением одних „отечественных“ колонизаторов, выступают обличителями колониализма как системы, не довольствуясь изображением одного британского колониализма. В „Речных порогах“ Дэвидсона — Дельмина (как бы велико не было сходство изображаемой страны с Англией) — собирательное понятие — страна, которой нет на карте Африки.

Среди плантаторов Дельмины и администрации колоний англичане Дэнверс и Харрингтон, датчане Мартинс и Хансен, эмигрант из Польши Ковальский. В романе Стюарта *Женщина в осаде* реакционный режим дореволюционного Ирака (Мидии) поддерживают владельцы мощных англо-американских нефтяных концернов. То же мы видим в книге Льюиса *Зримый мрак*. Писатель выукло показывает как в истреблении и порабощении коренного населения Алжира почти в равной мере заинтересованы магнаты Франции и США — Бланшон, финансирующий и направляющий фашистские погромы и стоящие за кулисами боссы американца Хартнея — этого „доброго малого“, фамильярно прозванного служащими компании „Джи Джей“ („J.g“).

Олдридж и Дэвидсон, Норман Льюис и Стюарт заслуживают причисления к литературному авангарду, борющемуся против колониализма. Они стоят в передовых рядах прогрессивных писателей Англии сегодняшнего дня.

К авторам, осуждающим колониализм, примкнул, написав *Тихого американца* (1955) и *Нашего человека в Гаване* (1958) и такой известный прозаик как Грэм Грин. Как бы не было сложно творческое развитие Грина, как бы не были разительны противоречия в сознании этого выдающегося художника современной Англии, — в вопросе о колониализме позиция его в настоящее время отчетливо выявлена.

Объективно осудил колониализм и Ричард Олдингтон — известный писатель старшего поколения, написав на шумевшую в Англии книгу *Лоуренс Аравийский* (1955). Хотя эта книга и не была задумана автором в этом плане, она — мощное обличение политики английского империализма на Среднем Востоке. Рисуя портрет известного авантю-

риста и деятеля английской разведки („друга арабов“) — полковника Лоуренса, Олдингтон с убедительностью и документальной достоверностью показал те силы, которые стояли за Лоуренсом. Недаром книга серьезно встревожила правящие круги Великобритании, что отразилось в английской буржуазной печати, обычно весьма благосклонной к Олдингтону.

Впрочем, образцами произведений, объективно свидетельствующих о крушении Британского колониализма, но написанных авторами далеко не прогрессивными по своим убеждениям, следует считать роман Уилли *Бунт*, опубликованный еще в 1954 году и романы Джеральда Хенли, вышедшие в последнее время — *Пьющие мрак* (1955) и *Консул на закате* (1960).

За три года до объявления независимости Ганы (бывшей еще в то время колонией Великобритании, известной под названием *Золотой берег*), Уилли с несомненной художественной силой показал назревание конфликта, как известно закончившегося изгнанием колонизаторов. Как общая картина, нарисованная в романе, так и его отдельные образы отличаются большой конкретностью, почти осязаемой выпуклостью. Один из эпизодов борьбы африканцев *Золотого берега*, изображенный Уилли, воспринимается как художественное обобщение нарастающего прилива освободительного движения колониальной Африки, как бы к нему не относился автор, не склонный приветствовать рождение новых порядков.

Выводы, к которым приходит писатель, выражает один из его персонажей художник Бенсон, вылетающий на самолете из Порт Кристиан после восстания африканцев: „Что бы не предприняли белые, говорит себе Бенсон, — черные люди Африки все раньше или позже сами выкуют свою судьбу. Белых ведь меньше. Пять миллионов на весь негритянский мир, а негров свыше ста миллионов“. Когда его глаза останавливаются на Уилсоне, одном из служащих колониального управления, покидающем вместе с ним Африку, он задумывается о судьбе этого человека, неразрывно связанной с судьбой колониальной империи, которой он служит. Маленький винтик в машине управления, Уилсон, как и подобные ему, еще некоторое время вынужден будет цепляться за эту страну (Африку), управлять которой он и подобные ему помогают своему правительству. Но в конечном итоге он потерпит поражение и вынужден будет уйти с поля или приспособиться к новым порядкам, которые придут на смену старым — размышляет Бенсон, выражая мысли самого автора.

Книга Уилли, написанная пером человека, стоящего далеко от художников прогрессивного фронта Великобритании, воспринимается не только как обвинительный приговор британскому колониализму, но и как пророчество его неминуемого крушения.

Пьющие мрак Хенли — роман очень мрачный, рисующий кучку европейцев, заброшенных теми или другими обстоятельствами в сердце Африки и воспринимающих свою жизнь здесь как своеобразное изгнание, как наказание судьбы. Однако именно эти люди с темным прошлым, имеющие подчас основание скрываться от правосудия, выступают в Африке жестокими эксплуататорами мирного населения,

которое обременяют непосильным трудом, третируют как скот и обрекают на существование в условиях страшной нищеты и невежества.

Забастовка африканцев, которая вспыхивает тогда, когда белые плантаторы далеки от мысли о возможности протеста со стороны подавленного ими населения Мамбанго, не стоит как будто в центре внимания Хенли в романе *Пьющие мрак*. И вместе с тем автор дает ощутить читателю остроту протеста, растущего и набирающего силу даже в глухих как будто, районах *Черного континента*. Позиция писателя раскрывается особенно полно в последней главе романа, когда приезжий полицейский следователь пытается выяснить причины забастовки в Мамбанго. Плантатор Темлин, многое переосмысливший под влиянием событий, развернувшихся на его глазах, испытывает желание сказать блюстителю порядка, что все очень просто, что давно пора платить неграм по нормальному тарифу, давно пора кормить их как кормят белых тружеников, воспринимать их как взрослых людей, а не как неразумных младенцев... „Но было поздно, — замечает автор. — Корни проросли и дали побеги... Необходимо было считаться с выросшим растением“...

Действие романа происходит в 30-х годах, но события, изображенные в нем, злободневны. Злободневны и высказывания Хенли, вложенные им в уста персонажей романа. „Тихая заводь, — замечает автор, начинала приходить в движение и этим движением управляла неизвестная сила. Что-то было безвозвратно и навсегда утрачено“.

Ответ на вопрос, который безуспешно ищут рядовые англичане-колонизаторы и который еще туманен для многих представителей эксплуатируемых черных, находит африканец Поул, „подозреваемый в связях с коммунистами“. Этот наиболее передовой человек среди африканцев лишь намечен Хенли. Каково отношение к нему автора не до конца ясно. Однако один из героев романа размышляет вслух: „Как знать, как знать... Он чувствовал горечь, чувствовал себя обманутым, чувствовал, что сам был во всем виноват. Теперь ему надо было менять угол зрения для того, чтобы правильно видеть тот мир, который только что открылся его взором — мир, в котором жил Поул“.

Антиколониалистская тема звучит во многих романах, написанных английскими авторами за последние пять-шесть лет. Количество этих книг с каждым годом увеличивается. Понятно, что не все эти произведения английской прозы, которые могут быть названы антиколониалистскими, написаны одинаково даровитыми художниками. Одни книги этого типа могут быть причислены к разряду выдающихся произведений литературы сегодняшнего дня, другие не поднимаются выше посредственности.

В общем потоке антиколониалистских произведений заслуживают внимания романы *Жена губернатора* Дэвида Ануина (1955) — роман, дающий беспощадную картину жизни населения экваториальной Африки и разнузданного произвола европейских колонизаторов, *Трамвайная остановка на Ниле* Дейва Уоллеса (1957) — повесть молодого тогда еще автора, рисующая нарастающую освободительную борьбу в Египте послевоенного периода; *Восемь дней* Габриэля Фильдинга (1959) и многие другие, с большей или меньшей силой осуждающие

колониальный режим, рисующие омерзительное лицо колонизаторов.

К более бледным произведениям можно отнести роман М. Эдельмана *Испытание любви* (1951), изображающий колониальные порядки в Северной Африке и с некоторыми оговорками, книгу Эльсбет Хаксли *Предмет любви* (1954). Этими названиями, понятно, список вышедшего далеко не исчерпывается.

Но отмечая, что обращение многих английских авторов к критическому изображению колониализма — типичное явление последних лет, не следует проходить мимо даже мало интересных в художественном отношении произведений. Каждый из антиколониалистских романов, выпущенных в 50-х годах — свидетельство вполне определенной и весьма показательной тенденции и в этом отношении чрезвычайно интересен.

В последние два-три года, когда национально-освободительное движение во всех колониальных и зависимых странах мира приобрело неслыханный размах, когда одно за другим начали выходить на дорогу самостоятельного развития молодые государства Азии и Африки и встал вопрос о полной ликвидации колониализма, — английская литература не переставала обогащаться новыми произведениями антиимпериалистической и антиколониалистской направленности.

Отличительные черты этой литературы по существу не меняются. Традицию, заложенную Олдриджем в конце 40-х годов и развитую Дэвидсоном и Стюартом в пятидесятых, успешно продолжает Норман Льюис. Попрежнему наряду с произведениями убежденных противников империализма и расизма выходят книги писателей, своими образами констатирующих конец старых порядков, но подчас отнюдь не склонных приветствовать рождение нового дня. К числу лучших произведений антиколониалистской направленности, вышедших после 1958 года относятся последняя книга Стюарта *Женщина в осаде* и Льюиса *Вулканы над нами* и *Зримый мрак* и роман молодого писателя Сильвестра Стайна *Такси второго класса* (1958), рисующий нарастающий протест коренного населения Южно-Африканского Союза против безудержной эксплуатации и гнета европейцев, хозяйничающих в их стране⁵⁾. В числе произведений, объективно констатирующих крушение империи — последний роман Джеральда Хенли *Консул на закате* (1960) — книга пропитанная пессимизмом и отчаянием —, роман Э. Хаксли *Новая земля* (1960) рисующий картину жизни народов Кении, *Втируша* (*The Intruder*) Чарлза Бомона (1960) и несколько других, обнаруживающих совершенство литературной тех-

⁵⁾ Комедийная манера, в которой Стайн повествует о забавных выходках сметливого африканского мальчугана, помогающего взрослым борцам против наглых расистов и их законов, может показаться спорной и легковесной, принимая во внимание тему романа. Недоумение может вызвать обращение к юмору и шутке в изображении таких явлений современной жизни, которые, казалось бы, требовали сатирической трактовки. Однако, несмотря на выраженную комедийность стиля, в котором выдержан роман, „шофер второго класса“ все же бьет в цель и пробуждает у читателя не только теплую симпатию к чернокожему „гаврошу“ с его неистощимой выдумкой, но и отвращение к тем обнаглевшим „хозяевам“ чужой земли, против которых борются маленький африканец и его взрослые наставники.

ники, но и полнейшую идейную растерянность их авторов, в недоумении, а иногда и страхе, взирающих на неминуемое крушение привычных устоев жизни.

Но если пути развития английской антиколониалистской литературы в новой обстановке последних лет коренным образом не изменились, нельзя пройти мимо одного произведения антиколониальной прозы — романа Гвина Гриффина *Олимпийцы*, — вышедшего совсем недавно, которое обнаруживает чрезвычайно интересные новые мотивы, заслуживающие внимания. Мотивы эти не встречались ранее ни в произведениях наиболее передовых представителей антиколониалистской литературы, ни, тем более, в произведениях типа романов Хенли.

Олимпийцы — злая и чрезвычайно целенаправленная сатира на колониалистов, причем колониалистов именно британских, хранителей величия британской империи сегодня.

В задачи автора не входило изображение национально-освободительной борьбы арабского народа на том участке колониальной империи Британии, где происходит действие (— Северная Африка в районе Красного моря). Едва ли даже Гриффин ясно представляет себе пути, по которым эта борьба должна разворачиваться. И в то же время роман его чрезвычайно актуален и остер.

«Сумерки богов» удачно названа статья одного из наших журналистов, — А. Леонидов посвященная внешней политике Великобритании на ее современном этапе и деятелям Форейн Оффис в дни заката британской империи⁶). Роман, саркастически названный Гриффином *Олимпийцы*, посвящен той же теме: это беспощадный шарж на вырождающихся потомков когда-то гордых носителей „бремени белого“ — английских колонизаторов в дни наступивших сумерков империи.

Впервые в истории английского романа носители британского колониализма — эти „непогрешимые олимпийцы“, „хранители высшей цивилизации“ — показаны смешными, а порой даже жалкими в своем убожестве ничем необоснованном высокомерии и напыщенной самоуверенности. Претензии британских империалистов и их слуг в одной из стран британской колониальной империи, подвергнуты злой, совершенно неприкрытой и откровенной насмешке.

Гвин Гриффин первый из английских авторов, выступивших с обличением британского империализма и колониализма, дерзнул не только высмеять „хранителей империи“ в колониях, но показать их как отбросы нации, — людей чаще всего не нашедших себе применения на родине, слишком бездарных и ленивых, чтобы заняться созидательным трудом и способных „утвердить свою личность“ лишь полицейской дубинкой и грубым насилием над угнетенными и порабожденными народами в зависимых странах.

Не только отвратительны, но смешны в изображении Гриффина представители колониальной администрации в одном из британских владений на берегах Красного моря, убежденные в своем превос-

⁶) А. Леонидов «Сумерки богов», «Новое время», 1960, № 36.

ходстве над всеми другими народами лишь на том основании, что они англичане. Маленький мирок сплетничающих, злословящих, интригующих друг против друга, колониальных чиновников и их жен, похож скорее на осиное гнездо, чем на Олимп „форпоста цивилизации“.

Смешон, а порой даже жалок „герой“ книги — полицейский инспектор Сесил Сперджон — стареющий человек, готовый любой ценой оградить свое место на крошечной лестнице возможных чинов и забраться по ней ступенькой выше. История его брака с семнадцатилетней Соланж во имя приобретения более почетного и выгодного поста (доступного в силу сложившихся обстоятельств лишь для женатого представителя колониального чиновничества) рассказана почти в духе гротеска. Не менее гротескны все ситуации, в которых перед читателем предстает незадачливый Сперджон, попадающий в нелепые положения, благодаря своим куриным мозгам и непомерным претензиям. Незабываема сцена парада полицейских, устроенного Сперджоном в порту по случаю его прибытия из отпуска с молодой супругой. В своей гротескности эта сцена почти символична, превосходно передавая типичное проявление самодурства и произвола британского чиновничества в колониях.

Даже буржуазный критик рекомендует Сперджона как „a prig and an ass“ — „ханжу и осла“. Вместе с тем Сперджон, при всей шаржированности рисунка Гриффина — далеко не единичное явление среди англичан-колонистов и на протяжении всей книги воспринимается как персонаж в высшей степени типический.

Глядя на мужа, рыдающего как мальчик, потерявший игрушку, в день крушения его — очень скромных — честолюбивых планов, потерявшего вместе с умением владеть собой всякое ощущение собственного достоинства, — юная Соланж внезапно прозревает. Она видит перед собой человека, интеллектуальный рост которого остановился в средней школе. „И в этом, — думает Соланж, — он, видимо, несколько не отличается от всех остальных своих собратьев по службе — Лиллико и Фордов, полицейских, государственных служащих, плантаторов, — все они, по-видимому, во многом такие же как и он...“.

Вот оно, — размышляет француженка Соланж, воспитанная в иной среде и близкая скорее к арабам, чем к британцам, — своеобразие англичан в колониях, которое так поражает всех иностранцев: „На них лежит неизгладимая печать школьных лет. На всю жизнь они так и остаются недоразвитыми школьниками... гордятся значками и ленточками, отличающими одних школяров от других, продолжают, как в школе, драться за крошечное первенство и крошечный престиж, как школьники придерживаются тысячи неписанных законов и как школьники с недоверием и неприязнью смотрят на всех, стоящих за воротами их школы...“.

Эта превосходная и очень язвительная характеристика, данная Гриффином всем малым и большим деятелям, зависящих от Форейн Оффис, перекликается в книге с другой, поясняющей и углубляющей сатирическую трактовку британских колониалистов: в 13 главе Гвин Гриффин рассуждает от лица одного из персонажей романа — управляющего крупной плантацией Хорндайка: „Английский персонал служа-

щих на плантации ни что иное как клуб, община, членов которой связывает общий недоуменный и вместе с тем злой протест против навязанной им экономическими причинами ссылки из родной страны. Их поддерживает одно — убеждение в том, что все они — избранное меньшинство — избранное в силу их особых, якобы, способностей выполнять обязанности, которые, будто-бы могут выполнять только люди их нации, класса, воспитания, — никто иной. Вера в эту истину утешает и позволяет забывать, что работу, которую они выполняют, на самом деле не требует ни знаний, ни мысли, ни ума, ни инициативы — разве что умение переносить трудные условия и мириться с мизерной оплатой. Наименее глупые из них, подчас, по-видимому, не могут не понимать своего положения, но это понимание дает им еще большее основание для самообмана“.

В художественном отношении роман Гвина Гриффина и неровен и не бесспорен. Местами остро публицистичный, убедительный в своих сатирических главах и образах, он разочаровывает там, где автор отдает дань требованиям буржуазного книжного рынка и вводит элементы „занимательности“, иногда граничащей с сенсационностью детектива. Многие эпизоды книги (— эпизод приключений Леона на плантации, эпизод убийства Себастьяни евреями из концентрационного лагеря и другие подобные) могли бы без всякого ущерба для нее быть опущены.

Не все образы в романе одинаково реалистичны и художественно отработаны. Но взятый в целом как шарж на британских „олимпийцев“, лучшие дни которых позади, роман представляет и познавательный и художественный интерес, не говоря о том, что он очень красноречивое знамение времени. „Гибель богов“ мог бы быть назван этот роман, на котором стоит печать исторического климата 1960-го года. Именно такова, впрочем, основная мысль автора, саркастически назвавшего свою книгу *The Sons of god*.

Невозможно сегодня, говоря об английской литературе нашего времени, пройти мимо произведений, фиксирующих распад и крушение Британской империи, распад и крушение колониализма. Нельзя пройти мимо и другого — противоположного — явления, какбудто внезапного роста (в особенности за последние 5—6 лет) литературы проколониалистской, литературы, встающей на защиту обреченных, но еще не ушедших в прошлое колониальных порядков.

В то время как Джеймс Олдридж, Бэзил Дэвидсон, Десмонд Стюарт своими книгами активно способствуют крушению ненавистного им здания колониализма и уверенно смотрят в будущее; в то время как десятки других авторов, менее решительно занявших ту или другую позицию в происходящей схватке, все же говорят „нет“ колониализму, — выступают писатели, которым ненавистны новые порядки там, где еще недавно стояло здание Британской империи.

Среди создателей произведений подобного рода нет ни одного выдающегося писателя, однако все они яростные — подчас фанатичные — защитники старого, яростные враги прогрессивных сил, поднявшихся против империализма как в странах Британской империи, так и во всем мире.

В литературе, посвященной колониальной теме, как, впрочем и на всех участках литературной жизни в капиталистических странах, идет скрытая, но крайне напряженная и ожесточенная борьба. Формы этой борьбы диктуются общей обстановкой, но в то время как крепнет и расширяется литература антиколониалистская, — проколониалистская еще не отмирает и не уходит в область предания.

Правда, традиция Киплинга современными создателями пробританского колониального (или просто колониального) романа чаще всего отбрасывается или, во всяком случае модернизируется. Откровенный колониализм и расизм, откровенная пропаганда колониалистской экспансии, киплингское воспевание „мощи белого человека“ и „священной миссии“ Томми и Аткинса невозможны в те дни, когда трещит по швам британская колониальная империя и даже самое название ее стыдливо сменяется новым названием — „Британское содружество наций“.

Колониалистские романы середины 50-х годов значительно более прикрыты в своей тенденции, более разнообразны и вместе с тем осторожны в средствах пропаганды, чем романы того же направления, созданные на заре XX века.

Очень типичен для колониалистского романа середины 50-х годов роман Алика Во *Остров на солнце* — „бестселлер“ сезона 1955 года, переиздающийся до настоящего времени. В романе Во есть все необходимое для боевика: — причудливое переплетение остро драматических эпизодов, соединение сенсационного детектива и откровенной эротики, художественное исследование глубин психологии и занимательная интрига. И все же роман не совсем обычный „боевик“. В умелых руках Алика Во (писателя, не лишенного дарования) — напряженная фабула служит тем проводником, по которому в сознание читателя вливается отраву. Книга насыщена скрытым расизмом, ненавистью к освободившимся народам и борцам за их освобождение. Любовно выписаны образы англичан-плантаторов и представителей административной службы на одном из островов Восточной Индии, носящем вымышленное название Санта Марта. Автор рисует колонизаторов культурными, гуманными и прекраснодушными людьми. Наиболее привлекательный из них, губернатор острова — лорд Темпльтон, — представлен как человек широких взглядов, „отец острова“, стоящий выше расовых предрассудков и либерально нарушающий (правда до поры до времени) законы расового барьера.

Старательно выписывая образы белых и иногда довольно умело идеализируя их, Алик Во не жалеет грубых и аляповатых красок, переходя к изображению „туземцев“. Хмурыми и неопрятными, корыстными и грубыми предстают перед читателем представители коренного населения острова, кто бы они ни были. Лубочными приемами малюет Во грязный шарж на вождя национально-освободительного движения Боско. Столь же тенденциозно изображены восставшие негры, убивающие белого плантатора, подавшись нелепой провокации, грубому шантажу.

Таков один из весьма показательных образцов колониального романа сегодняшнего дня. *Полустанок Бховани* Джона Мастерса

(1954) другой образец, тенденциозность которого не менее очевидна, хотя представлена в ином варианте.

В романе Мастерса — еще одном „бестселлере сезона“ — события разворачиваются в Индии накануне объявления независимости. Бытовые детали, пейзаж, рисуются на первый взгляд правдиво. Тщательно выписываются различные характеры, различные судьбы индийцев, впитавших британскую культуру и получивших вкус к привилегиям людей, находящихся на службе колонизаторов... Тенденция здесь спрятана дальше, чем в книге Во. Она очевидна лишь в изображении нарушающих спокойствие „смутьянов“, которые для большего коммерческого и политического успеха книги именуются коммунистами! Как и в романе Алика Во, грубый шарж умело переплетен с правдоподобными деталями.

„Нельзя рисовать индийских коммунистов террористами и претендовать при этом на правдоподобие, — писала „Дейли Уоркер“. Но мещанство предпочитает читать о злодеяниях лубочных коммунистов, а не о том, что соответствует исторической правде. И мещанство оплачивает того, кто пляшет под его дудку“⁷⁾.

Лишь условно, казалось бы, могут быть названы колониалистскими романы известного английского писателя послевоенного поколения Ф. Ньюби — *Пикник в Саккаре* (1955) и *Революция и Розы* (1957): пронизывающая их тенденция умело спрятана при помощи различных приемов.

Действие одного из романов Ньюби (1955) разворачивается на фоне жизни и борьбы египетского народа в период владычества короля Фарука (т. е. до 1952 г., когда он был низложен); действие другого романа (1957) — на фоне событий, непосредственно предшествующих его низложению (т. е. в июле 1952 г.) Хотя внимание автора будто бы сконцентрировано на личных судьбах героев — представителей английской интеллигенции, живущей в Египте, однако подтекст обоих романов обнаруживает скрытую политическую тенденцию. Ироническая манера скептика, характерная для творческого почерка Ньюби, комедийные ситуации, которыми насыщены его книги, маскируют их политическое звучание. Ньюби выдает свои романы о Египте (кстати говоря, написанные один накануне суэцкого инцидента, другой непосредственно после него) за фарс, не претендующий на решение политических вопросов, и писателю вторит английская критика, восхищаясь „неотразимым комизмом“ этих произведений. Однако, если смешны многие приключения молодого ассистента каирского университета Перри в *Пикнике в Саккаре* илихождения Тима Блейнли и английской журналистки, египетского лабазника и английского посла (в *Революции и Розах*), то отнюдь не смешна та трактовка национально-освободительного движения и его участников, которая дается автором как бы „мимоходом“, переплетаясь с перипетиями претендующего на оригинальность сюжета. Автор настойчиво убеждает читателя в том, что английский империализм — это вымысел и его вовсе не существует. Англичане Ньюби — милые и культурные люди, обиженные „тузем-

⁷⁾ *People's World Magazine*, 2 July 1954.

цами", которые по непонятным причинам и без особых, с точки зрения Ньюби, оснований стремятся выпроводить их вон из Египта. Такова направленность романа, который автор стилизует под забавную комедию, ничего общего не имеющую с политикой... На каждом шагу эта „невинная“ комедия оборачивается политическим пасквилем, за шуткой обнаруживается оскал зубов верного колониализму хранителя интересов британского империализма.

Революция и Розы — новый фарс Ньюби на том же „египетском“ материале. Английская критика отмечала его большее добродушие по сравнению с романом *Пикник в Саккаре*. Не потому ли, что книга написана после новой победы египетского народа, новой победы сил, борющихся против колониализма?

Голос защитников колониализма не может звучать так же откровенно и смело в середине 50-х годов XX века, в дни крушения британского колониализма, как он звучал в произведениях Киплинга на заре британского колониального владычества. Недаром Джон Мастерс (верный защитник империализма сегодня) позволяет себе весьма непочтительно отзываться о самом крупном и самом одаренном, но уже „несовременном“ певце колониализма, называя Киплинга „ослом, помешанным на цвете кожи“, писателем, „не умеющим щадить чувства людей, любящих Индию“.

Проколониалистский английский роман нуждается сегодня в камуфляже, которого не было в романах, новелах и стихах Киплинга. Этот камуфляж один из симптомов наступившего кризиса империи, защитниками которой выступают Алик Во и Мастерс, Филипп Ньюби и им подобные.

Вместе с тем, борьба нового — прогрессивного — и старого — отжившего — приобретает в английской литературе последних двух-трех лет все большую остроту.

Чем ближе час окончательного крушения колониализма, тем хитроумней, но и яростней становятся выступления английских писателей проколониалистов. За последние два-три года, а в особенности за последний — 1960 — год, на книжном рынке Великобритании появились проколониалистские произведения, не похожие ни на книги Киплинга, ни на книги Мастерса или даже А. Во.

Отличие этого нового вида колониального романа от произведений, написанных 5—6 лет назад в том, что представители его не пытаются подводить подпорки под здание колониализма, которое рушится на их глазах и ограничиваются выражением звериной ненависти к тем, кто это здание расшатывает и рушит.

Создатели его уже не пытаются идеализировать британских (или иных) хранителей „белой цивилизации“, — и в этом их основное отличие от произведений киплингговской традиции. Но киплингговская традиция отставлена уже в романах Мастерса и Алика Во. Новое для проколониального романа на его последнем этапе — дикая и иступленная клевета на прогрессивные общественные силы, в особенности же на лидеров освободительного движения, как, впрочем и на народные массы, поднявшиеся на борьбу за свое освобождение и полные решимости победить.

Как бы стремясь остановить ход истории, цепляясь за те порядки крушение которых уже нельзя предотвратить, выступают сегодня проколонналисты в английской литературе с дикой клеветой на лучших людей народов, поднявшихся за свое освобождение. Они безудержно лгут, представляя лидеров движения как корыстных маниаков, помещенных на власти, а народы, ведущие освободительную борьбу, как озверелую и бессмысленную массу, следующую за своими вождями и достойную сожаления в своем ослеплении.

Особенно показателен в этом отношении роман Джорджа Мура *Суматра* (1960), представляющий отталкивающий пасквиль на лидеров народно-освободительного движения на Суматре и, попутно, на лучших людей свободного Китая, роман начинающего и совсем еще молодого автора Дэвида Коута *Горячка* (1959) — грязная клевета на свободную Нигерию. Пожалуй еще более омерзительна книга У. Робертса *Кости Ваджиги* (1959), подвергающая тенденциозной насмешке как африканские народы, борющиеся за освобождение, так и передовых людей Англии, выступающих против колониализма.

Совершенно различные по манере письма, авторы названных книг все в одинаковой степени откровенны в своей ненависти к народам колониальных стран, вставших на борьбу против колониализма, где бы ни происходила эта борьба — в Нигерии или Центральной Африке, на Суматре или в иных районах земного шара.

В то время, как при всем различии художественных почерков и силе дарования, все авторы, пишущие против колониализма, выступают в рамках реалистического метода, писатели типа Дж. Мура — английского предпринимателя, взявшегося за перо в послевоенные годы — или Д. Коута — молодого англичанина, пришедшего в литературу из рядов английских колониальных войск, — малюют грязные лубки, создают „горячечные“ плакаты, лживость которых очевидна.

Борьба еще не закончена. Но если в числе сторонников освобождения народов от позорного ярма колониализма немало больших подлинных художников, в числе защитников бесчеловечной системы колониального рабства — озлобленные пасквильанты, судорожно цепляющиеся за подножку поезда, идущего под откос.

Doris Lessing, *The Grass is singing. It was the Old Chief's country, The Anthep, Hunger, Martha Quest.*

Jack Cope, *The Fair House, The Golden Oriole, The Rode to Ysterberg.*

A. Paton, *Cry, the beloved country, Too late the phalarope.*

J. Aldridge, *The Diplomat, The Heroes of the Empay View. I don't want him to die.*

Desmond Stewart, *The Leopard in the grass, The Unsui table Englishman, Woman besieged.*

Basil Davidson, *Old Africa rediscovered, African History. The Rapid.*

Norman Lewis, *The Volcanoes above us.*

Lavers, *Darkness visible*

Blanchon (fr.) читать см. *Darkness visible*, p. 255, p. 218. Ed. J. Cape London, 1960.

Delmina

Danvers, Harrington, Maartens, Hausen, Koralsky.

Hartney J. G.

Graham Greene, *The Quiet American, Our man in Havana.*

Richard Oldington, *Lawrence of Arabia*
 John Wyllie Riot
 J. Hanley, *Drinkers of Darkness, The Consul at Sunset*.
 Benson
 Port Christian
 Paul
 David Unwin, *The Governor's wife*.
 Dave Wallace, *Tramstop by the Nile*.
 G. Fielding, *Eight days*.
 M. Edelman, *Trial of love*
 E. Huxley, *A thing of hope*
 Sylvester Stein, *Second class taxi*.
 E. Huxley, *A New Earth*.
 Gwyn Griffin, *The Sons of God*;
 Cecil Spergeon;
 Solange;
 Alick Waugh, *The Island in the Sun*.
 John Masters, *Bhowani function*.
 Ph. Mewby, *The Picnick in Sakkara; Revolution and Roses*.
 G. Moore, *The Sumatra*.
 D. Cauter, *Fever Pitch*.
 D. Roberts, *The bones of the Wajingas*.

PRĂBUȘIERA COLONIALISMULUI ENGLEZ ȘI REFLECTAREA EI ÎN ROMANUL ENGLEZ DIN ULTIMII ANI

Rezumat

Prăbușirea colonialismului englez, ca fenomen caracteristic al vremii noastre, se reflectă atât în presa engleză, chiar și cea mai conservatoare, cât și în literatura din ultimii ani, determinând transformări radicale în conștiința oamenilor de rând, pentru care devine din ce în ce mai evident faptul că năruirea acestui sistem și eliberarea popoarelor subjugate este în interesul însuși al poporului englez.

Prezentând tabloul literaturii engleze anti- și procolonialiste, autoarea semnalează ascendentul incontestabil al literaturii progresiste, păstrătoarea tradițiilor realismului.

Alături de J. Aldridge, D. Stewart, B. Davidson, N. Lewis, care înfățișează cu minic colonialismul sub toate formele, situându-se pe poziții progresiste o serie de scriitori — ostili în fond mișcării de eliberare a popoarelor subjugate — reflectă fidel realitatea, căutând zadarnic o soluție. În ultimii ani apar în literatura engleză motive noi și semnificative și anume presimțirea decăderii inevitabile a imperialismului englez. Una din cărțile cele mai interesante în acest sens este *The sons of God* de Gwyn Griffin.

Față de realismul unor astfel de opere, încercările scriitorilor procolonialiști par ridicole și, în ciuda talentului unora dintre ei, în ciuda eforturilor lor de a-și camufla intențiile, scrierile lor nu se ridică la nivelul unor opere de artă.

LA CHUTE DU COLONIALISME ANGLAIS REFLÉTÉE DANS LE ROMAN
ANGLAIS CONTEMPORAIN

Résumé

La chute du colonialisme anglais — phénomène caractéristique de notre époque — se reflète tant dans la presse que dans la littérature anglaise contemporaine, déterminant des changements profonds dans la conscience des gens simples, qui commencent à voir clair et à comprendre que ce système entrave le développement de leur pays-même.

En présentant le tableau de la littérature anglaise anti- et pro-colonialiste, l'auteur signale l'ascendant incontestable de la littérature progressiste, dont les tendances réalistes sont manifestes.

À côté de J. Aldridge, D. Stewart, B. Davidson, N. Lewis qui flétrissent le colonialisme de toute nuance ou forme, série d'écrivains — hostiles, au fond, au mouvement de libération des peuples asservis — reflètent fidèlement la réalité, en cherchant vainement une issue de l'impasse. Au cours des dernières années on voit apparaître dans la littérature anglaise des motifs nouveaux, extrêmement significatifs, dont le plus important est la certitude de la chute inévitable de l'impérialisme anglais et la dégradation physique et morale de ses représentants. Le roman le plus intéressant à ce point de vue est *The Sons of God* de Gwyn Griffin.

De l'autre côté de la barricade, on ne trouve rien qui puisse s'opposer au réalisme vigoureux de ces œuvres. Les efforts des écrivains pro-colonialistes de s'imposer au public paraissent ridicules, et — en dépit du talent de certains d'entre eux, en dépit des efforts qu'ils font pour camoufler leurs intentions tendancieuses — leurs romans manquent de valeur artistique, n'étant qu'une déformation grossière et vulgaire de la réalité.

CELE DINTII CURSURI DE LITERATURĂ ROMÂNĂ LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI (1860—1900)

— EVOLUȚIA CONCEPȚIEI DESPRE PREDAREA DISCIPLINEI LITERATURĂ
ROMÂNĂ, ÎN ACEASTĂ PERIOADĂ

DE

M. FRUNZA

În toamna anului 1960, s-a sărbătorit¹⁾ împlinirea a 100 de ani de la data memorabilă de 26 octombrie 1860, când s-a inaugurat importantul așezământ cultural al Universității ieșene, conform Decretului domnitorului Alexandru Ioan Cuza, contrasemnat de ministrul Mihail Kogălniceanu.

Cursuri superioare de studii fuseseră la noi, însă, și înainte de această dată, inaugurate, așa cum afirmă cercetătorii, „o dată cu întocmirea celei dintii școli românești ceva mai răsărită decât școalele vechi de preoție“²⁾. Sub forma de „cursuri extraordinare“, ele întovărășesc apoi și studiile prevăzute în cadrul „Seminarului Socola“, ca și pe cele de la „Școala Vasili-ană“, reorganizată în 1828 sub imboldul lui Gh. Asachi. După acestea, „Academia“ — numită ulterior „Mihaileană“ — fiind înființată în iunie 1835, în timpul domniei lui Mihail Sturdza, ca răspuns la cerințele „art. 418—424 ale regulamentului organic“³⁾, asigură organizarea, pe lângă cele „două clase de umanioare“ și a unei „clase de lecțiuni extraordinare“⁴⁾ destinată unor cursuri de învățături mai înalte. Cercetătorii acestei faze din evoluția învățământului la noi consideră că această „clasă de lecțiuni extraordinare“, numită ulterior, în cadrul „Academiei“ și „clasul de filozofie“, reprezintă „simburele învățământului superior“ din Moldova⁵⁾. Un hrisov domnesc al

1) Ne referim la sărbătorirea, între 26—30 oct. 1960, la Universitatea „M. I. Cuza“ din Iași, a centenarului înființării ei (1860—1960).

2) A. D. Xenopol, *Istoricul Universității din Iași*, în *Anuarul general al jubileului Universității (1860—1910)*, Iași, 1911, p. XI.

3) Apud Dr. Hurmuzescu, *Istoricul Facultății de Științe din Iași*, în *Anuarul general al jubileului Univ. (1860—1910)*, Iași, 1911, p. XXXIV.

4) *Idem*.

5) *Ibidem*.

lui Mihail Sturdza, din 1840, folosește chiar termenul de Facultate, precizând că „Academia“ era prevăzută la acea dată „cu trei Facultăți: filozofia, legi și teologia“, aceasta din urmă fiind „orînduită a se învăța în seminară Veniamină“⁶⁾.

În sfîrșit, după venirea la domnie a lui Gr. Ghica, o comisie, numită ca să cerceteze expunerea de motive și proiectul departamentului Cultului și al Învățăturilor (comisie din care făcea parte și V. Alecsandri), a elaborat așa-numitul „Așezămînt pentru reorganizarea învățăturilor publice“. Aprobata la 1 ianuarie 1851, „Așezămîntul“ prevedea, la *Secția III*, înființarea în Iași a unei Academii cu 4 facultăți: juridică, teologică, medicală și filozofică (Aceasta din urmă, cu 2 secțiuni, — I Litere și II Științe). Abia după 1856, după scoaterea primei promoții de absolvenți ai colegiului în forma lui reorganizată prin aplicarea „Așezămîntului“, se deschid primele cursuri ale Facultății de legi și ale celei de filozofie.

Și disciplina ce studiază *literatura romînă*, ca și celelalte discipline științifice importante, prevăzute pentru învățămîntul superior la toate facultățile Universității înființate în 1860, își au originea în această perioadă, anterioară anului 1860 și chiar în cea anterioară anului 1835. Astfel, *Retorica* și *Poetica*, în al căror program se integrau în cadrul aplicărilor practice și preocupările de *literatură romînă*, au fost predate încă din 1820 (începutul lui noiembrie), pentru scurtă perioadă — e drept — pînă în februarie 1821 (în timpul Eteriei), în „Seminarul Socolă“, de către Ioan Costea⁷⁾, iar profesorul Gh. Seulescu, absolvent al celei mai celebre universități a Greciei din acea vreme (universitatea din Chios)⁸⁾, a predat de la 1828—1829⁹⁾ mai departe la „Școala Vasiliană“ și după 1835 la „Academia“ numită apoi „Mihăileană“, alături de alte materii și disciplina menționată¹⁰⁾. El se intitula chiar „profesor filologiei românești“, după cum se poate constata și de pe coperta celor cinci cărți publicate de dînsul între 1832—35¹¹⁾. Inseși preocupările de *Retorică* și *poetică* romînă sînt evidente în cuprinsul acestora. Volumul al 3-lea al *Gramaticii românești sau observații gramaticești asupra limbei românești pentru școalele normale și gimnasiale*, publicat în 1834, precizează chiar: *De Prosodia limbei românești și de Versificație, la care s-au adăos mai multe ecsemplare de versuri*. Indicația că profesorul

6) *Ibidem*, p. XXXVI.

7) Cf. A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățămîntului*, cap. II: *Școalele românești de la încep. veac. al XIX-lea*, în vol. *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățămîntului superior în Moldova. Acte și documente*, Iași, 1885, p. 116.

8) A. D. Xenopol, *Memoriu citat*, cap. III: *Școala Vasiliană*, în *op. cit.*, p. 123.

9) A. D. Xenopol, *Memoriu cit.*, cap. III: *Șc. Vasiliană*, în *op. cit.*, p. 121.

10) *Idem*, p. 134.

11) *Întăile cunoștințe de litere și de idei, pentru tinerimea școalelor începătoare; Abecedarium românesc sau întăile cunoștințe de litere și de idei; Gramatica românească sau observații gramaticești asupra limbei românești pentru școalele normale și gimnasiale; Gramatica românească pentru clasele elementare și volumul: Fabule în versuri sau poezii alegorice*, — „compuse de d. G. Seulescu, prof. filologiei românești în Ghimnasia Vasiliană den Mănăstirea Trei Erarhi“, Iași, 1832, 1833, 1833—34, 1834 și 1835 (Cf. A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași... Acte și documente, op. cit.*, cap: Catalogul Expoziției, p. 249, p. 253 și p. 300).

Gheorghe Seulescu este, fără nici o îndoială, acela care a predat disciplina care cuprindea și preocupările de literatură română, *Retorica*, în cadrul „Școlii Vasiliene“, o găsim și în *Programa examenului din 1833 a Școlii Vasiliene*, tipărită bilingv, în limba franceză și în rominește. O acoladă, trasă în dreptul numelui prof. Gh. Seulescu, specifică cele două materii ce-i reveneau lui din „programa“ de învățămînt a „Școlii Vasiliene“: 1. *Retorica*: introducere și I-a parte a elocuției; 2. Istoria universală ¹²⁾. Și la „Academia Mihăileană“, profesorul „Gh. Seulescu fu însărcinat cu *retorica*, istoria și mitologia“ ¹³⁾.

Prin 1837, în timp ce *Retorica cu toate părțile ei* ¹⁴⁾ o predă în „Academia Mihăileană“, în clasele umanioare, profesorul Vasile Popescu Scriban ¹⁵⁾, Gh. Seulescu propunea aceeași disciplină la clasul de lecțiuni extraordinare sau clasa de filozofie — cum se numeau cursurile extraordinare acum, iar în cadrul aceleiași clase de filozofie, disciplinele filozofice: *Logica* și *Metafizica* erau predată de către Dr. Petru Maler Câmpeanu ¹⁶⁾ care înlocuise, în toamna aceluiași an (1837), în „Academie“, pentru aceste discipline, pe fostul profesor Eftimie Murgu. În calitate de profesor care predă la cursul extraordinar disciplinele în care se încadrau și preocupările de literatură română, în 1840, la o festivitate organizată la 8 noiembrie a acestui an pentru aniversarea a 5 ani de la întemeierea Academiei, Gh. Seulescu „citește o dizertație asupra istoriei literaturii din Principate“ ¹⁷⁾.

12) A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățămîntului*, în *op. cit.*, p. 134. (Este publicată integral *Programa examenelor din 1833 a Șc. Vasiliene*).

13) A. D. Xenopol, *Memoriu asupra învățăm.*, cap. IV: *Acad. Mihăileană*, în *op. cit.*, p. 145.

14) *Retorică cu toate părțile ei*, propuse în clasele umanioare la 1837 în Academia Mihăileană de profesorul Vasile Popescu Scriban. *Cet. manuscris* (Cf. A. D. Xenopol și C. Erbicăanu, *Serbarea școlară de la Iași. Acte și doc., Catalogul expoziției* (*op. cit.*), p. 259).

15) Cf. A. D. Xenopol, *Memoriu citat*, cap. IV: *Acad. Mih. (Programul studiilor în Academie în 1837)* în *op. cit.*, p. 151. (Figurează cu numele: V. Popescu, dar din indicațiile anterioare notate în *Memoriu*, ea și pe baza indicației de pe coperta cărții lui din 1837, apare clar că e vorba de V. Popescu Scriban, absolvent al „Academiei“, viitorul arhimandrit și, în 1842, rector al „Seminarului Socola“).

16) Profesorul, de origine transilvăneană, Petru Maler Câmpeanu, sau sub numele cu care semna ulterior (în 1839) de: Petru Major Câmpeanu, absolvent al Școlii din Blaj, doctor în filozofie și avocat, a venit în Iași în august 1837 și și-a început cursul la „Academia Mihăileană“ în 30 sept. 1837. El prelua disciplinele pe care le deținuse fostul profesor de filozofie la Iași, tot transilvănean de origine, Eftimie Murgu — care predase, între 1834—37 (la „Șc. Vasiliană“ și apoi la „Acad. Mihăileană“): *Introducere în filozofie*, *Istoria filozofiei*, *Filozofie „formală“* (analitică și metodică) și *Filozofia „materialnică“* sau *Metafizica*. Totodată Dr. P. M. Câmpeanu devenea, din oct. 1838 și prof. de legi la „Acad. Mih.“, în locul lui Flechtenmacher (Cf. A. D. Xenopol, *Memoriul cit.*, cap. IV, p. 147 și 149. Vezi și: Xenopol și Erbicăanu, *Serbarea școlară de la Iași. Acte și documente*, Iași, 1885, cap. Catalogul Expoziției rubrica *Filosofia și scrieri morale*, secția b) *Manuscripte*, la p. 295, este specificat manuscrisul cu nr. 10) reprezentînd cursul: *Logica, psihologia și alte părți a filozofiei, propusă în Acad. Mihăileană la 1839 de prof. Petru Major Câmpeanu* (manuscris)).

17) Const. I. Andreescu, *Istoricul Lic. naț. din Iași (1835—1935)*, cap. III: *Acad. Mihăileană*, în vol. *De la Acad. Mihăileană la Lic. național, 100 de ani, 1835—1935*, Iași, 1936, p. 97.

Din anii 1845/46 și 1846/47, la clasa de filozofie a „Academiei“ disciplinele: *Retorica*, *Poetica* și *Mitologia* sînt predate de către D. Gusti¹⁸⁾, paralel cu lecțiile lui P. M. Câmpeanu de antropologie, logică și fiziologie¹⁹⁾ și în vreme ce Gh. Seulescu rămînea mai departe, pînă în anul școlar 1850/51, numai „inspector general locțiitor al școlilor“²⁰⁾.

În acest timp, determinat de situația social-politică din țară, în care se resimțea suflul revoluționar al pregătirii mișcării de la 1848 și considerînd „Academia“ ca un factor primejdios în sensul alimentării acestui suflu revoluționar, domnitorul Mihail Sturdza impunea în 1846 legea prin care interzicea predarea materiilor, în cursul superior al „Academiei“, în limba națională²¹⁾. Se interzicea, de fapt, astfel, și predarea limbii și literaturii naționale în cursul extraordinar la „Academie“ și se hotăra propunerea materiilor în limbi străine. În felul acesta, din 1847, „pe ruinele vechii Academii“, se înființa, de fapt, un colegiu francez, sub direcția „dascălului“ francez Malgouverné²²⁾. Abia în 5 ianuarie 1848, D. Gusti este numit din nou, printr-o „anafora domnească“, profesor de filologie română la Colegiul francez, pentru clasele de gradul III (superioare)²³⁾, iar din 1851/52, în „Academia“ reorganizată, următor „Așezămîntului pentru reorganizarea învățăturilor publice“, profesorul D. Gusti, care deține totodată și catedra de geografie și mitologie, începe a predă din nou *Retorica* și *Poezia*²⁴⁾. În 1852, D. Gusti editează chiar un manual, intitulat *Retorica română pentru tinerime*²⁵⁾.

În sfîrșit, prin aplicarea, după 1856, a „Așezămîntului pentru reorganizarea învățăturilor publice“, la Facultatea filozofică din „Academie“ se introduce, alături de alte discipline și *Istoria și literatura română*²⁶⁾, catedra respectivă fiind ocupată, cu începere din anul 1858, prin concurs, de către V. Alexandrescu, licențiat în litere, cu studii de specializare urmate în Franța și Spania.

În raportul pe 1858—59 al ministrului instrucției, către cămămacumul Vogoride²⁷⁾, se specifica, drept titulatură a catedrei în care se încadra dis-

18) D. Gusti predă încă din 1837, cu titlurile de „candidat“ și „profesor locțiitor“, la clasa începătoare și la cele 2 clase primare din Șc. elementară Vasiliană. (Cf. Const. I. Andreescu, *op. cit.*, p. 149—150: Programă studiilor pe 1837), iar din iulie 1839, D. Gusti a fost și bibliotecar al bibliotecii „Academiei“ (cuprinzînd 600 volume). (Cf. Const. I. Andreescu, *op. cit.*, p. 99).

19) Cf. Const. I. Andreescu, *op. cit.*, p. 109 (unde este publicat integral programul repartiziției profesorilor și materiei pe anul școlar 1845/46) și p. 125 (unde este dat integral programul reparat, prof. și materiilor pe anul șc. 1846/47).

20) A. D. Xenopol, *op. cit.* (*Memoriu asupra învăț.*) p. 134, iar la p. 176, *loc. cit.*, se menționează retragerea la pensie a lui Gh. Seulescu, în anul 1851, fiind înlocuit în funcția de inspector al școalelor prin August Treboniu Laurian.

21) A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 169.

22) Idem, *op. cit.*, p. 171.

23) Const. I. Andreescu, *op. cit.*, p. 129.

24) Idem, *op. cit.*, p. 139—140.

25) Iași, în tipografia Buciumului român, 1852.

26) Vezi Dr. Hurmuzescu, *art. cit.*, *op. cit.*, p. XI.

27) Vezi *Istoricul Facultății de Litere și Filosofie*, în *Anuarul jubiliar 1860—1910*, *op. cit.*, p. XCIV.

ciplina Literatură română, la secția literară a Facultății filozofice din Academie: *Istoria și literatura română și universală*, iar apoi, după titulatura cu care este prevăzută în bugetul Universității pe 1863, catedra s-a numit: *Literatură clasică și română*. Un manuscris (mss. 191, III—191), (Fondul T. T. Burada) de la Biblioteca centrală a Universității din Iași, purtând titlatura: „Istoria literaturii române”²⁸), curs predat în 1859—1860, la „Academia Mihăileană” din Iași, de către V. A. Urechia, vadește faptul că probabil încă din 1860 catedra devenise de *Literatură clasică și română*, fiind separată încă de atunci de cealaltă catedră care figurează în bugetul din 1863 cu titulatura: *Istoria universală și a românilor*.

Catedrele de *Istorie universală și a românilor* și de *Literatură clasică și română* au fost — ambele — deținute, din 1858²⁹), pînă în 1864 inclusiv, de către V. Alexandrescu-Urechia. În ceea ce privește catedra de *Literatură clasică și română*, în cadrul acesteia, în 1864, se predă de două ori pe săptămîna „epopeea latină” și de alte două ori săptămînal: „cronicele romîne și în special a lui Ureche și Miron Costin”³⁰).

Prin organizarea din 1864, Secția literară a Facultății filozofice s-a despartit de Secția științifică, devenind fiecare facultate aparte, în cadrul celor 4 Facultăți hotărîte prin această lege să ființeze la Universitatea din Iași, — anume: 1. Fac. de filozofie și litere, 2. Fac. de drept, 3. Fac. de medicină, 4. Fac. de științe fizice, matematice și naturale. În programul Fac. de filozofie și litere, disciplina noastră a fost acum prevăzută în cadrul catedrei de *Istoria literaturilor antice și moderne*.

În urma plecării la București, în același an, 1864, a lui V. A. Urechia, catedra trece în suplinirea fostului discipol al acestuia, Andrei Vizanti, care ține, din 1865 mai departe³¹), prelegerile de literatură română. În anii 1867 și 1868, A. Vizanti studiază la Universitatea din Madrid, luîndu-și licența în litere și filozofie și, întors la Iași, este numit, cu începere din 4 octombrie 1869³²), profesor provizor (adică titular) de limba și literatura română, ocupînd catedra pînă în 1898. *Catedra de limba, literatura și istoria Românilor*, cum se numea de fapt acum³³), este scindată în anul 1875—76, prin ordinul lui Titu Maiorescu, devenit ministru al Instrucției publice. — cele două noi catedre obținute: *Istoria limbii și literaturii romîne* și *Istoria Românilor*, repartizîndu-se lui V. Burlă și A. D. Xenopol. În același an școlar 1875—76 (în aprilie), dispoziția respectivă a fost revocată de către ministrul liberal Al. Orăscu, succesorul conservatorului Maiorescu și, în felul

28) Termenul trebuie interpretat ca sinonim pentru: *latine* și nu ca grafie veche a cuvîntului: *romîne* (ceea ce se demonstrează și din lectura cuprinsului manuscrisului citat).

29) Cf. raportul privitor la anul școlar 1858—59, al Ministrului Instrucțiunii Cneazul Cantacuzino, către caimacamul Vogoride. Vezi *Anuarul jubiliar 1860—1910*, p. XCII—XCIV.

30) *Anuarul jubiliar 1860—1910*, p. XCVI.

31) *Idem*, p. XC (Se dă lista corpului didactic al Fac. de litere și filozofie în anul 1889—90 „și catedrele lor în ordine de vechime”, cu menționarea, între paranteze, a datei, de la care începînd, ei funcționează la catedra resp. Figurează: „A. Vizanti, Istoria literaturii romîne (1865)”.

32) V. *Anuarul Universității din Iași*, pe anul șc. 1896—97, p. 60.

33) *Anuarul jubiliar din 1911*, op. cit., p. C.

acesta, filologul junimist V. Burlă a fost înlocuit, înainte chiar de a se fi prezentat la catedră, prin titularul A. Vizanti, reintegrat în drepturile sale.

În anul următor 1876—77 (fiind ocupat din ce în ce mai mult cu avocatura³⁴) și politica, Vizanti propune ca suplinitor³⁵) la catedra sa de *Istoria limbei și literaturii române*, pe Dimitrie Petrino. Poetul obscur sosit din Bucovina stăpinită de Habsburgi, după ce, îndată după venirea sa în Iași, în 1875, — în urma unor manevre politice liberale — înlocuise la Direcția Bibliotecii centrale pe Mihail Eminescu, suplinește, în anul școlar 1876—77 și catedra universitară a lui A. Vizanti. Petrino, suplinitor al catedrei lui A. Vizanti și în anul 1877—78, îmbolnăvindu-se, își ia un concediu de 2 luni, pleacă la București și moare în cursul anului următor (1879)³⁶). Profesorul A. Vizanti revine, astfel, din nou la catedră, în cursul anului 1877 și în 1878—79.

În anul școlar 1879—80, Andrei Vizanti este suplinat de A. Lambrior, care își expune cursul cu începere de la 25 februarie 1880³⁷).

În anii următori, pînă în 1885, Andrei Vizanti este un timp suplinat la catedra de *Istoria limbei și literaturii române* de către Aron Densușianu, licențiat în drept, profesor secundar de limbă română la Institutele Unite din Iași și, din octombrie 1883, numit la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității ieșene, profesor definitiv de limbă și literatură latină. Afirmăția referitoare la această suplinire a lui Vizanti, încă înainte de 1885, o face însuși A. Densușianu, în *Prefața* la ed. I a *Istoriei limbei și literaturii române*, pe care și-a tipărit-o în Iași, în 1885: „...am avut... timp și ocaziune de a ne înavuși corectările, mai vîrtoasă căci vre-o trei ani am ținut catedra de limba română, cursul superior, la Institutele Unite și am suplinat și pe stimabilul meu coleg, d. A. Vizanti la catedra de limba și literatură română la Universitatea de aci”³⁸) (sublinierea noastră). Și după 1885, Andrei Vizanti va fi, în general, suplinat de către profesorul Aron Densușianu. Mai tîrziu, după sfîrșitul vieții acestuia din urmă, faptul va fi menționat de către colegul său de profesorat, A. D. Xenopol, în necrologul pei consacrat, — vorbind despre „ani îndelungați” în care „materia” „limbei și literaturii românești” „a fost și ea propusă de el la această Universitate, ca suplinitor al titularului”³⁹). În toată această vreme, însă, pînă în 1898 cînd

31) Apud. Gh. Agavriiloaici, *Literatura română (1860—1948)* (art. scris cu prilejul centenarului Univ. „Al. I. Cuza” — Interesantă trecere în revistă făcută în mod succint, a unui istoric general al Catedrei, pînă la 1918), în *Contribuții la Istoria dezvoltării Univ. din Iași, 1860—1960*, Buc., 1960, vol. II, p. 267.

35) Apud. Gh. Agavriiloaici, *op. cit.*, p. 267.

36) Cf. G. Sion, *Suvenire despre poetul D. Petrino*, în „Revista Nouă”, an. IV, 1891, p. 46—54, reproduce (în loc de prefață) în vol.: Dimitrie Petrino, *Poeme*, Iași, Ed. Saraga, s.a., p. 3—16 (trebuie menționat însă că, în *Suvenirele sale*, G. Sion afirmă în mod cronat că ar fi fost vacantă catedra universitară suplinută de D. Petrino).

37) *Anuarul jubiliar*, 1911, p. CVIII. În nota 1, la această pagină, se precizează: *În acest an găsim figurind ca propunător al materiilor catedrei de literatură română pe A. Lambrior, de la 25 febr. 1880* (sublinierea noastră).

38) Aron Densușianu, *Istoria limbei și literaturii române*, Iași, 1885. Prefața, p. 3.

39) A. D. Xenopol, *Discurs la înmormîntarea lui Aron Densușianu*, ținut „cînd cortegiul a trecut în fața Universității”, — publicat în *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1898—99, 1899—1900*, Iași, 1900, p. 82.

va demisiona, Andrei Vizanti este cel care figurează ca profesor titular al catedrei de *Istoria limbii și literaturii române*, la Facultatea de litere și filozofie de la Universitatea din Iași. Lipsa lui de la catedră era, în anii aceștia, pare-se, atât de frecventă, încât un contemporan al profesoratului său, autor al *Istoricului facultății de litere și filozofie din Iași*, publicat în *Anuarul Universității la jubileul de 50 de ani (1860—1910)*, făcea următoarea remarcă: „În 1889—90 activitatea facultății ni se prezintă într-o înfățișare excepțional de satisfăcătoare. Toate catedrele existente sînt ocupate de titulari și toți titularii în activitate neînteruptă. *Andrieu Vizanti însuși ține curs tot anul*“⁴⁰) (sublinierea noastră).

În ceea ce privește specialitatea noastră în cadrul facultății, între timp ea se încaadrează din nou, conform art. 3 al *Regulamentului din 1896—97 al Facultății de filozofie și litere de la Universitatea din Iași*⁴¹), în catedra de *Istoria rominilor și literatură romină*. Istoria rominilor și literatura romină figurează acum ca unul dintre cele patru obiecte de studiu comune celor două secțiuni atunci înființate, prin divizarea facultății: Secțiunea filozofică-istorică și 2) Secțiunea istorică literară.

În 1898—99, Andrei Vizanti își părăsește catedra definitiv, prin demisie. Devenită vacantă, Consiliul facultății o dă în suplinire⁴²) lui Aron Densușianu, care era încă din 1883 profesor definitiv, la aceeași facultate, pentru limba și literatura latină. În anul școlar 1899—1900, murind Aron Densușianu (în 26 august 1899), disciplina Literatură romină a fost, pentru scurtă vreme, unită la Catedra de limba și filologia romină, pe care o deținea filologul Alexandru Philippide. Acesta a suplinuit, totodată, în același an școlar și cealaltă catedră ce ocupase A. Densușianu, de limba și literatura latină⁴³). Profesorul Philippide se retrage⁴⁴), însă, de la Catedră, la sfîrșitul anului 1899—1900, pentru a se dedica studiilor sale filologice în legătură cu lucrarea *Dicționarului limbii romîne*, cu care fusese însărcinat din partea Academiei Romîne. În același an, 1900 (în aprilie), Catedra de literatură romină, declarată vacantă, se și desființase, de altfel⁴⁵). Abia în decembrie 1903, importanta catedră de *Istoria literaturii romîne* va fi reînființată, sub denumirea restrînsă de: *Istoria literaturii romîne moderne* și va fi încredințată spre suplinire, în contra avizului defavorabil⁴⁶) al Con-

40) *Anuarul jubiliar*, 1911, p. CX.

41) *Anuarul Universității din Iași pe anul școlar 1896—1897*, Iași, p. 93—91.

42) *Anuarul Univ. din Iași, pe anul șc. 1898—99, 1899—1900*, Iași, 1900, p. 126. (În loc. cit., se menționează și incorectitudinea lui Vizanti în cadrul Comitetului teatral ieșean, unde era președinte, — cauză tocmai a demisiei lui și din profesorat).

43) *Anuarul general jubiliar*, 1911, p. CXII.

44) *Idem*, p. CXII.

45) *Anuarul Universității din Iași, pe 1899—1900, op. cit.*, p. 83—87.

46) Catedra a fost reînființată, în 1908, ca urmare a recomandării Consiliului facultății și, desigur, și sub influența constatărilor îngrijorătoare ale profesorului Alexandru Philippide, formulate în rapoarte și popularizate prin publicistica timpului (v. A. Philippide, *Un raport asupra Catedrei de Istoria literaturii romine de la Universitatea din Iași*, rubrica: *Istorie și Critică literară*, în «Viața Românească», an. I (1906), tom. I, nr. 1, p. 38—45. Ministrul Instrucțiunii la acea dată, Spiru Haret, a numit însă pe Garabet Ibrăileanu, ca profesor suplinitor la noua catedră de *Istoria literaturii romîne moderne* de la Facultatea de

siliului facultății, criticului Garabet Ibrăileanu, ilustrul reprezentant al intelectualității progresiste românești de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea.

Cel dintîi profesor care a predat disciplina „literatura română“, la Secțiunea literară a Facultății filozofice de la Universitatea din Iași, este, așa-dar, *Vasile Alexandrescu (Urechia)*.

Acesta face, nu numai pentru Universitatea ieșeană, dar în genere, pentru învățămîntul superior de la noi, munca de pionerat în direcția încercării de a organiza după metodele unei cercetări științifice, în raport cu posibilitățile și condițiile timpului, istoria literaturii române.

Revenit în țară, după studii încheiate cu strălucire la Universități din Franța și Spania, unde fusese trimis prin intervenția lui Mihail Kogălniceanu care-l aprecia în chip deosebit⁴⁷⁾, V. Alexandrescu s-a stabilit între 1858—1864 la Iași. În așa-numita „perioadă ieșeană“⁴⁸⁾ a activității sale, el a desfășurat, între altele, munca de profesor pentru Istoria universală la cursul gimnazial și pentru Istoria și literatura română, iar apoi și pentru literatura clasică, la Facultatea filozofică a „Academiei“ și, după 1860, a Universității ieșene. În acești ani, întreagă bogata-i activitate pe tărîmul învățămîntului și în general în scopul fundamentării și creșterii culturii⁴⁹⁾ noastre în preajma Unirii și în perioada imediat următoare, se impune aprecierii contemporanilor săi. Preocupările-i progresiste din epoca amintită îl caracterizează ca pe un credincios „ucenic și statornic colaborator al ilustrului M. Kogălniceanu“⁵⁰⁾, așa cum, de altfel, el însuși se considera⁵¹⁾.

Catedra din învățămîntul superior, în acel stadiu de început în care se afla atunci, Vasile Alexandrescu și-a ocupat-o prin concurs, în 1858. În fe-

litre și filozofie din Iași, mai întîi fără avizul Consiliului facultății, apoi în *contra avizului* defavorabil formulat de reprezentanții acestuia (v. *Anuarul general... 1860—1910, Iași, 1911, p. CXVI*).

47) Gr. Tocilescu, *Cuvîntul rostit la înmormîntarea lui V. A. Urechia*, în *«Analele Acad. Rom.»*, tom. XXIV (1901—1902), Secț. I, p. 66.

48) Al. Dima, *Preocupări de teorie literară la V. A. Urechia*, în *«Studii și cercetări științifice»*, Filologie, rev. Acad. R.P.R., Fil. Iași, an. VIII, (1957), fasc. I, p. 188.

49) În afară de munca profesorală, desfășoară în aceeași perioadă o activitate ca membru în Consiliul Școalelor și de inspecțiune; Director în Ministerul Culetor și Instrucțiunii publice; Ministru în același Minister; întemeietor (în 1860, la Iași) al „Asociației Ateneului Român“, pe care-l va continua ulterior la București prin „Liga culturală“ și „Ateneul Român“; inițiator al „Societății literare“ din care va evolua, treptat, „Societatea Academică Română“ și apoi „Academia Română“; publicist activ, el însuși întemeietor de reviste (*«Zîmbrul și vulturul»*, 1858; *«Steaua Dunării»*, 1859; *«Ateneul român»*, 1860 și 1861); autor a numeroase volume însumînd pagini de variate domenii ale culturii etc. Însuși Ilasdeu, care-i contestă în mare măsură valoarea ca om de știință, îi recunoaște importanța acestor inițiative și contribuții în cadrul dezvoltării culturii românești la jumătatea veacului trecut. (v. B. P. Ilasdeu, *Cuvîntare la Academie despre V. A. Urechia*, în *«Analele Acad. Rom.»*, Tom. XXIV (1901—1902), Secț. I. (Partea administr. și dezbaterile), p. 62.

50) G. G. Burghiele, *Domnului V. A. Urechia, dedicația la op. Mihail Kogălniceanu*, Buc., 1901.

51) V. A. Urechia, *Preocupări* la vol.: Burghiele G. G., *Mihail Kogălniceanu*, Buc., 1901, p. I, („Fost-am și eu un modest colaborator al lui Kogălniceanu de la 1856 pînă la moartea lui“).

lul acesta, el a „propus” *Istoria și literatura română* încă în cadrul secțiunii literare de la Facultatea filozofică ce-și începuse existența după 1856, în Iași, în cuprinsul „Academiei”, conform „Așezământului pentru reorganizarea învățăturilor publice”, elaborat în 1851. Unele lecții din cursul de literatură română expus în primul său an de profesorat, V. Alexandrescu (Urechia) și le publică în decursul anului 1859, sub titlul *Schișiri de literatură română*, în periodicul ieșean «Steaua Dunării»⁵²), al cărei secretar de redacție era. Apoi, în același an, 1859, el le adună în volumul purtând același titlu: *Schișiri de literatură română*⁵³), editat la Iași, în tipografia Buciumului român.

În 1860/61, — primul an de înființare a Universității ieșene, numită multă vreme Universitatea „Mihaileană” și denumită ulterior Universitatea „Al. I. Cuza”, — profesorul de la Secția literară a facultății filozofice, V. Alexandrescu-Urechia își publică lecții din *Cursul de literatură română* în revista fondată de el, «**Ateneul român**»⁵⁴). El se ocupă acum de literatura română de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și din sec. al XIX-lea, pînă la 1860 (cu specială privire asupra evoluției poeziei noastre din această perioadă). Totodată, încă de acum, el acordă o deosebită atenție problemei dezvoltării fabulisticii românești, pe care o discută și în cuprinsul unui studiu, publicat în noua serie din 1861 a revistei «**Ateneul român**» sub titlul *Fabuliștii români*⁵⁵). Asupra aceleiași probleme, el va reveni după transferarea la Facultatea de litere și filozofie din București, în cadrul conferinței și apoi a broșurii intitulată: *Despre fabule în genere și în speciale despre Cichindel*⁵⁶).

În 1862—63, V. Alexandrescu-Urechia ține, pentru întâia oară în învățământul superior din țara noastră, la Secțiunea literară a facultății filozofice de la Universitatea ieșeană, un curs despre epoca veche a literaturii române, ocupîndu-se de literatura noastră istoriografică veche și publicînd, în același timp, unele din aceste lecții în ziarul «**Romînul**». Într-o *Prefață*, ce un cercetător al operei cronicarilor moldoveni din sec. al XVII-lea i-a cerut-o la un studiu al său asupra acestora, în 1898, V. Alexandrescu-Urechia precizează însuși cele arătate mai sus: „Îți voiu aminti — ceea ce d-ta te faci că ai uitat — (seria V. A. Urechia) anume că, după M. Kogălniceanu, eu fui acela care mai întîiu am cercetat mai deaproape letopiseșele romîne și îndeosebi pre a lui Ureche. *La anii 1862—63 am făcut la Facultatea de litere din Iași, pentru prima dată, un curs asupra Cronicelor noastre; ba încă am reprodus o parte din acel curs, în formă de articole, în jurna-*

52) V. Alexandrescu, *Schișiri de literatură română*, în «Steaua Dunării», Iași, 1859, n-rele: 128, 204, 218 și 238.

53) Vezi: *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățăm. superior în Moldova*. Acte și documente, Iași, 1885, cap. *Catalogul Expoziției Școala română*, Secțiunea III *Retorică și cărți de lectură*, p. 260.

54) V. Alexandrescu Urechia, *Curs de literatură română* (Lecții din...), în «**Ateneul român**», Iași, 1860 p. 7—8, 19—21, 28—29, 54—55, 70—72) și 1861 (p. 145 și 173).

55) «**Ateneul român**», (Seria nouă) din 1861, p. 17—32.

56) V. A. Urechia, *Despre fabule în genere și în speciale despre Cichindel*. Lec-tură publică, București, 1866.

lui «*Românul*»⁵⁷⁾ (sublinierea noastră). Și mai departe, V. A. Urechia adaugă: „*În 1885 un resumat din acest curs lam publicat în „Schife de Istoria literaturii romine”*»⁵⁸⁾ (sublinierea noastră).

Indicația este interesantă pentru cercetătorii operei lui didactice, completind o afirmație anterioară, din *Prefața* la cartea sa: *Schife de istoria literaturii romine*, din 1885, în care arătase deja că volumul reprezenta „un extras din cursul” pe care l-a creat „începînd încă de la 1858 la facultatea din Iași” și „de la 1861, continuat la București”⁵⁹⁾. Acest curs de literatură română din epoca veche (perioada feudală) l-a expus, de altfel, din nou, profesorul V. A. Urechia și în ultimul an de predare la Iași, 1863—1864, cînd s-a ocupat în chip special, în cîte două ședințe de curs săptămînal, de „*Crînicile romine și în special a lui Ureche și Miron Costin*”⁶⁰⁾.

Inaugurînd predarea disciplinei Istoria literaturii romine la Universitatea din Iași și — după cum se știe — în țară chiar, la nivelul ce se putea pretinde unei catedre academice în condițiile date, V. A. Urechia s-a impus studenților săi ca un tip de profesor orator, cu o elocință care câștiga atenția și interesul auditoriului pentru materia pe care o prezenta în prelegerile sale. Unul dintre foștii lui studenți, succesor al său la catedră de la Facultatea de litere și filozofie din Iași, Andrei Vizanti, la jumătate de deceniu după plecarea lui Alexandrescu Urechia la București, cu prilejul unei deschideri de curs, vorbește — referindu-se la maestrul său — despre „respectul ce conservă acestei tribune de la înălțimea căreia... doctul profesor, captiva cu vocea-i elocuentă unu numerosu auditoriu”⁶¹⁾. Iar cu alt prilej, în același an, Vizanti evocă măiestria didactică a fostului său profesor care, impunîndu-se cu „demnitate”, știuse să facă „stimată și simpatică jumimei studioase ca și publicului”⁶²⁾ disciplina pe care o predă la Catedra de la Iași.

Lui V. A. Urechia trebuie să i se recunoască de asemenea — după un cuvînt al său — „dreptul de prioritate” în multe „concluziuni istorice-literare”⁶³⁾ privind istoria literaturii noastre, formulate de el în cadrul predării la Facultatea de litere din Iași. Ca profesor, în condițiile începuturilor învățămîntului superior la noi în țară, V. A. Urechia a trebuit să introducă anume procedee în privința organizării materiei, ca și în privința metodei și să formuleze soluții diferitelor probleme ridicate de disciplina Istoria literaturii romine. Metoda, procedeele și soluțiile lui au fost însușite de studenții săi și, influențînd ulterior conținutul muncii didactice sau chiar științifice a

57) V. A. Urechia, *Prefață* la: Alexandru I. Gidei, *Studiu asupra cronicarilor moldoveni din sec. XVII din punct de vedere al limbii, metodei și cugetărei*, Buc., 1898, p. II.

58) *Idem*, p. II.

59) V. A. Urechia, *Prefață* la vol. *Schife de Istoria literaturii romine*, Partea I, Buc., 1885, p. III.

60) Cf. *Anuarul general jubiliar din 1911*, op. cit., p. XCVI.

61) A. Vizanti, *Discursul... la inaugurarea cursului său de literatură romină de la Facultatea de litere din Iași*, Iassii, tip. Goldner, 1869, p. 3.

62) A. Vizanti, *Studii critice asupra instrucțiunii publice de la expozițiunea universală din Paris*, Iași, 1869, p. 4.

63) V. A. Urechia, *Prefață* la op. cit., p. 3.

acestora, au fost difuzate, prin mijlocirea lor, în deosebitele centre din țară unde ei au trăit și activat. Astfel, pe drept cuvânt, în 1885, profesorul V. A. Urechia, editându-și Partea I (și singura publicată) din *Schite de istoria literaturii române*, observa, în cuprinsul *Prefetei* sale: „...De-atunci (de la 1858, de la Facultatea din Iași, n.n.) s-au răspândit în câteva rînduri de studenți vederile și aprecierile mele asupra istoriei literaturii noastre. Am avut mulțămirea d-a constata, în mai multe cărți tipărite în țară și peste mîntii amintiri numeroase din cursul creat de mine la Iași și de la 1864 continuat la București. Publicînd deci eu mai în urmă lucrarea de față, nimeni nu se va supăra deacă *mi-am păstrat dreptul de prioritate asupra multor teorii*”⁶⁴) (sublinierea noastră).

În cuprinsul cursurilor sale, V. Alexandrescu-Urechia a integrat, încă în perioada activității sale ca profesor la Universitatea din Iași, principalele preocupări didactice pe care urmașii săi la catedră le-au reluat și care pînă astăzi își impun utilitatea în cadrul predării disciplinei Literatură română. Astfel, el s-a ocupat, în cadrul unor prelegeri introductive cu conținut teoretic literar, de precizarea obiectului, metodei și concepției cursului său de literatură română, ca și de raportul acestei materii cu disciplinele adiacente sau auxiliare. Ideea acestor prelegeri introductive rămîne un aspect pozitiv pe planul activității didactico-metodice a profesorului V. A. Urechia, însă este necesar să se sublinieze, ca o limită a gândirii sale, că poziția lui în rezolvarea problemelor ridicate se vedește arbitrară, iar în definiția disciplinei ce predă se remarcă „esența idealistă a concepției sale”⁶⁵), cauză a eșuării ulterioare în idealism a multor opinii literare ale lui V. A. Urechia.

Marcind la noi tranziția între concepția disciplinelor literare în feudalism și concepția modernă, cunoscută lui prin contactul său cu învățămîntul superior din statele burgheze occidentale, V. Alexandrescu-Urechia integrează literatura, ca materie de studiu, în cadrul sferei largi a „Filologiei”. El deosebește, astfel, în cuprinsul acesteia, *studiul limbii*, pe care-l definește ca „Filologie generală” și-l consideră ca o a doua ramură alături de obiectul său de predare, „*studiul literar*, ori numai literatura”⁶⁶), pe care-l definește ca „Filologie specială”. În acesta din urmă se cuprind, însă, în definiția sa, treptele vechiului învățămînt umanistic din feudalism (aplicate, de altfel, — pînă la el — și la noi în „Academia Mihaileană”): *gramatica*, *retorica* și *poetica*, la care el mai adaugă și: *arta criticii*, vorbind despre două aspecte ale acesteia: critica filologică și critica estetică.

„Eroarea fundamentală” în cadrul preocupărilor cu caracter teoretic-literar ale profesorului V. A. Urechia, în aceste lecții introductive, e determinată — cum s-a demonstrat într-un documentat studiu actual⁶⁷) — de acel criteriu idealist „al frumosului absolut, al idealului, al sublimului”. Acesta este conceput de el ca obiect central al „esteticii literelor” și s-a aflat

64) V. A. Urechia, *Idem*, p. 3.

65) Al. Dima, *Preocupări de teorie literară la V. A. Urechia*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, revista Acad. R.P.R., Filiala Iași, an. VIII (1957), Fasc. I, p. 190.

66) V. A. Urechia, *Schițări de literatură română*, în „Steaua Dunării”, Iași, 1859, reluate în vol. *Schite de istoria lit. române*, Partea I, Buc., 1885, cap. I, p. 4.

67) Al. Dima, *Preocupări de teorie lit. la V. A. Urechia*, în *op. cit.*, p. 187—197.

la baza considerațiilor lui teoretice introductive, ca și a definițiilor în legătură cu disciplina sa, care l-au dus, în cele din urmă, la susținerea metodei de creație antirealiste și la interpretări tributare misticismului, chiar.

Cu toate acestea, în mod practic în predarea disciplinei sale, profesorul V. A. Urechia — sub influența ideilor progresiste promovate de reprezentanții cercului de la revista «Dacia literară» a lui M. Kogălniceanu și de la revista «România literară» a lui Vasile Alecsandri — s-a orientat realist, ca un continuator al acestora. El a înțeles ca, „în loc d'a mărgini studiul la diversele opere literare, clasificate după categorii ori genuri”⁶⁸⁾ (cum se proceda înaintea lui la „Academia Mihaileană”), să studieze operele „în mod cronologic și în filiațiunea lor, ...controlind influința fiecăreia asupra dezvoltărei și culturai naționale”⁶⁹⁾. Mai mult decât atât, continuind ideile patruzeccioptiștilor. M. Kogălniceanu, Al. Russo, Cezar Bolliac⁷⁰⁾, — V. A. Urechia afirmă în cursul său teza progresistă despre „literatura ca expresiune a societății”⁷¹⁾. Totodată, de pe aceleași poziții, așa cum susține și în articolele sale publicistice din această epocă, el concepe literatura și ca mijloc „de învățatură, de educare”⁷²⁾, ca „o armă puternică” în slujba „progresului social”⁷³⁾ și în care trebuie să domine „concepția rațională a frumosului”⁷⁴⁾. Din păcate, această din urmă idee, care-l însuflețea în dorința lui de a lupta împotriva manifestărilor naturaliste în literatura noastră, îl duce însă spre alunecarea lui în idealismul mistic.

În același fel, ideea profund pozitivă, preluată din programul patruzeccioptist, de a prețui și promova o literatură originală⁷⁵⁾ bazată pe inspirație națională, în special folclorică⁷⁶⁾ și de a combate influențele străine, occidentale, nesănătoase, l-a dus în cele din urmă spre manifestări eronate. Influențat ulterior de falsul patriotism afișat cu demagogie de oficialitatea burghezo-moșierească a timpului, V. A. Urechia se îndepărtează de la poziția justă, anticosmopolitismul său devinând cu timpul în sensul naționalismului cu nuanțe șovine.

În ceea ce privește expunerile care dezvoltau problemele de fond ale cursului său, în cadrul lor, pe aceeași linie a orientării sale progresiste, profesorul V. A. Urechia a urmărit istoria literaturii române în strinsă legătură cu istoria

68) V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 1.

69) *Idem.*

70) Cu Cezar Bolliac, V. A. Urechia a avut și relații de colaborare, la redacția revistei «Buciumul», scoasă de Bolliac în emigrație, în 1857, la Paris: era epoca în care V. A. Urechia se afla plecat pentru studii în Franța.

71) V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 3.

72) *Articolul program*, în «**Ateneul român**», nr. 1/1860.

73) V. A. Urechia, *Fabuliștii români*, în «**Ateneul român**» (seria nouă) din 1861.

74) V. A. Urechia, *O vorbă despre literatura desfrinată ce se încearcă a se introduce în societatea română* (cu pretextul discuției din jurul nuvelei *Duduca Mamuca* a lui Hrasdeu) în «**Anuarul general al instrucțiunii publice din România**» pe 1863/61.

75) V. A. Urechia, *Schițari de lit. rom.*, în «**Steaua Dumării**», nr. 238 din 1859, reluat în vol. *Schițe de ist. lit. rom.*, 1885, p. 7—8.

76) El însuși a scris unele pagini literare bazate pe o bogată inspirație folclorică, fapt care l-a atras, spre sfârșitul veacului, aprecierea entuziastă a poetului Traian Demetrescu, într-un articol al acestuia, *Schițe în creion*. V. A. Urechia, în «**Evenimentul lit.**», anul I (1894), nr. 8 din 7 II, p. 2.

poporului și avînd mereu preocuparea dominantă de a preciza și jaloanele istoriei limbii noastre. Considerînd, de la început, de o importanță capitală pentru arta literară „armonizarea perfectă a celor două elemente constitutive ale operei literare: *cugetarea* (conținutul n.n.) și forma ei, adică *limba* ce-i servă pentru a se manifesta”⁷⁷), V. A. Urechia a înglobat, în cadrul cursului său de istoria literaturii romine, cercetarea și a principalelor momente ale fundamentării și evoluției limbii noastre literare. De asemenea, tot pe linia patruzecioptismului al cărui continuator a fost în multe privințe în domeniul învățămîntului și în general al culturii noastre în perioada postpatruzecioptistă, V. A. Urechia și-a îndreptat atenția în cursul său și spre producțiile noastre folclorice, pe care le prețuia mult. Unele contradicții evidente în propriile afirmații vădese neîndoiește faptul că el avea ezitări privitor la sfera obiectului cursului său. Considerînd încă că „literatura coprinde și orice manifestățiune nescrisă a cugetărei unui popor”⁷⁸), el conchidea apoi că producțiile folclorice depășese limitele propriu-zise a ceea ce poate fi „obiectul unei istorii a literaturii romine”⁷⁹), adică „producerile limbei literare”⁸⁰) sau „producerile scrise”⁸¹), cum preciza el în alt loc. Cu toate acestea, în cursul său, V. A. Urechia introduce totuși cercetarea pe scurt a producțiilor folclorice — cîmilituri, povești, cîntece, doine, balade, — la capitolul: *Documente nescrise*. El accentuează îndeosebi prețuirea *poeziei* populare și-și exprimă clar cu acest prilej opinia pe linia orientării patruzecioptiste — reprezentată prin Alecu Russo — de elogiere a valorii documentare a creațiilor literare populare. Această poziție în interpretarea materialului literar folcloric, ca document al vieții sociale și al psihologiei populare, apare, în cadrul cursului lui V. A. Urechia, ca o aplicare practică a afirmației în acest sens, făcută de el încă în cuprinsul lecțiilor teoretice introductive: „Nicăieri — declarase el cu acest prilej — nu se reflectă mai complet caracterele unui popor, ca în literatura sa nescrisă, ca în poveștile (basmelor), cîmiliturile, cîntecele, bocețele, baladele, doinele, horele... atîtea directe producțiuni ale creierului popular”⁸²).

În cercetarea istoriei literaturii romine, V. A. Urechia a acordat totodată importanță cărților populare în circulație la noi, manuscrise și tipărituri. — oprindu-se îndeosebi asupra romanelor populare: *Alixândria* și *Varlaam* și *Iosaf* și asupra *Scrierilor bogomilice* și *apocrife*.

În ceea ce privește cursul său despre perioada veche a istoriei culturii și literaturii romine, V. A. Urechia a schițat în prezentarea sa mult din principalele probleme pe care istoricii noștri literari ulterioari le-au avut în vedere apoi în studiul lor, relativ la perioada respectivă. V. A. Urechia a organizat aceste lecții ale sale în capitole, despre: „Vechimea limbei romine” și problemele referitoare la romanitatea ei, accentuînd importanța elementului autoh-

77) V. A. Urechia, *Schițari de lit. rom., loc. cit., cap. III, p. 8.*

78) V. A. Urechia, *Schițe de ist. lit. rom., op. cit., cap. I, p. 3.*

79) V. A. Urechia, *Op. cit., cap. II, p. 5.*

80) Idem, p. 7.

81) Idem, *op. cit., cap. II, p. 5.*

82) V. A. Urechia, *op. cit., cap. I, p. 3.*

ton traco-dacic și preocupându-se și „Sub ce influență s-au dezvoltat limba romină”. Apoi, despre „Factorii culturali de influență”, între care consacră două paragrafe pentru: „Slavonii ca factori culturali” și „Vecinătatea ca factor cultural. — Rușii”: de asemenea, despre „Alfabetul chirilian”, „Cele mai vechi urme de limba rominilor”, „Manuscrise” și „Tipărituri” în limba slavonă și în limba romină. Studiul acestor ultime două aspecte ale literaturii noastre din perioada feudală el îl repartizează pe secole (XVI, XVII și XVIII), ocupându-se de „Producțiunile religioase” (Varlaam, Dosoftei), „Oratoria” (literatura omiletică), „Jurisprudența” (pravile), „Produceri filosofice” (Învățăturile lui Neagoe), „Istoria” (Cronice din Țara Românească și Moldova) și rezervă (cum am spus) și un capitol despre „Literatura populară”⁸³).

Merită subliniată în chip special contribuția adusă de el în cadrul prezentării *Cronicelor* moldovenești din secolul al XVII-lea în prelegerile consacrate lui Ureche și Miron Costin. Așa, de exemplu, în legătură cu opera cronicarului Miron Costin, profesorul V. A. Urechia prezenta principalele aspecte ale importanței scrierilor istoriografice ale acestuia în limbă romină și polonă și avea în vedere discutarea „opiniunilor religioase, politice, sociale, sub influența cărora, îmboldit de patriotismul său, a scris Miron Costin cronicile sale”⁸⁴). Referitor la cronicarul Ureche, pune în discuție probleme și aducea informații despre „Genealogia Urecheștilor”, biografia lui Grigore Ureche, „Serierea lui Ureche”, „Credințele și vederile politice ale lui Ureche” și „Adnotatorii”. Însemnătatea acestei contribuții apare clară, dacă ne gândim — cum însuși V. A. Urechia a subliniat — că, atunci când el a dezvoltat cele mai sus menționate despre cronicarul Ureche și despre cronică, abia publicase câteva rânduri despre el și despre ele marele. M. Kogălniceanu. (În prefața *Letopisefelor* (1852) tom. I)⁸⁵). Trebuie să nu uităm, în sfârșit, că, chiar după ani, în timpul activității lui la București, prin întocmirea și tipărirea celei dintâi ediții complete a operelor⁸⁶) lui Miron Costin și prin publicarea biografiei⁸⁷) acestuia, V. A. Urechia rămâne un deschizător de drum. Și în această direcție, așadar, se relevă importanța activității profesorului V. A. Urechia pe linia continuării acțiunii progresiste a îndrumătorului cultural patruzeeciost, Mihail Kogălniceanu, ale cărui idei și exemplu l-au însuflețit în lungul întregii vieți. În ceea ce privește literatura romină din secolul al XVIII-lea, pe aceasta V. A. Urechia o va dezvolta și prezenta în cadrul continuării cursului său, la Universitatea din București, după transferarea sa acolo, în 1864.

83) V. A. Urechia, *op. cit.*: Titlatura capitolelor și paragrafelor din interiorul volumului; de asemenea consemnările din Tabelul bibliografic (p. 211—218) și *Nota finală*, p. 221.

84) V. A. Urechia, *Schițe de ist. lit. rom., op. cit.*, p. 215.

85) V. A. Urechia, *Prefața la*: Alex. I. Gidei, *Studiul asupra cronicarilor moldoveni din sec. XVII., op. cit.*, p. II.

86) Ed. V. A. Urechia, *Opere complete de Miron Costin*. Cu portrete și facsimile (după manuscrise, cu variante și note de Miron Costin. Cu un glosariu de Lazăr Șăineanu) vol. I—II, Buc., 1886—1888.

87) V. A. Urechia, *Miron Costin (Schiță biografică)*, Craiova, 1891.

Contribuția lui V. A. Urechia în domeniul învățămîntului nostru superior, prin activitatea lui ca profesor de istoria literaturii române în începuturile Universității ieșene, se impune astfel în general apreciată ca deosebit de importantă, atît ca deschizătoare de drum, cît și prin susținerea numeroaselor idei înaintate, continuatoare ale tradiției de la 1848. Unele erori de concepție și contradicțiile lui sînt explicabile prin situarea sa, în cadrul împrejurărilor politico-sociale contemporane, pe o poziție de compromis față de ideologia reprezentanților păturilor conducătoare burghezo-moșierești, între care în cele din urmă s-a integrat prin deținerea unor înalte funcții sociale și politice. După mutarea lui, în 1864 la București, în urma înființării la această dată a Universității bucureștene, succesorul său la catedra de la Iași, *Andrei Vizanti*, a reluat în lecțiile lui problemele istoriei literaturii române schițate în cursurile fostului său profesor, V. A. Urechia. Atît în cadrul prelegerilor ținute de Vizanti în perioada cît a fost profesor suplinitor la această catedră (între 1865 și 1867) cît și după revenirea în țară, următor celor 2 ani de studii în Spania (între 1867 și 1869)⁸⁸, se poate remarca cu ușurință influența metodei și concepției antecesurului său.

La Biblioteca Centrală a Universității din Iași, se păstrează un manuscris (Mss. 285 > 155 în 80)⁸⁹, aflat în „Fondul T. T. Burada“, reprezentînd consemnările lui T. T. Burada după un curs ținut la Universitatea din Iași de *Andrei Vizanti*, intitulat: *Literatura Romînă* și subintitulat: *Istoria politică și literală a Romînilor*. Deși manuscrisul nu este datat, se poate stabili — credem — perioada în care acest curs a fost ținut, în cadrul activității didactice a lui A. Vizanti. Sînt mai multe, argumentele pe baza cărora deducem că manuscrisul citat reprezintă un curs din perioada de început a profesoratului lui *Andrei Vizanti* la Universitatea din Iași, cînd el a fost suplinitor la Catedra de *istoria și literatura romînă*, în anii 1865—1867, îndată după plecarea lui V. A. Urechia la București și înainte de plecarea la studii, în străinătate, a lui *Vizanti* însuși. O atență parcursă analitică a textului cuprins în paginile manuscrisului și o judecare comparativă a lui, pe de o parte în raport cu concepția și organizarea materialului în cursul lui V. A. Urechia, pe de altă parte cu concepția și modalitatea de enunțare a problematicei în propriul curs al lui *Vizanti* după întoarcerea, în 1869, din străinătate și reluarea activității la catedra din Iași, pare a pune în afară de îndoială formularea ipotezei de mai sus. Se constată, astfel, în acest curs al lui *Andrei Vizanti*:

a) O foarte puternică răsfrîngere a preocupărilor și problemelor în jurul cărora și-a concentrat discuțiile sale, referitoare la perioada feudală din *Istoria literaturii romîne*, profesorul V. A. Urechia, în cursurile lui ținute în

88) În 1867, la Madrid, A. Vizanti publică deja o lucrare în limba spaniolă: *Estudios criticos sobre los orîgenes de los Rumanos, por Don A. Vizanti*, Madrid, 1867. În 1868, A. Vizanti își trece licența la Universitatea Centrală din Madrid, publicîndu-și în același an teza sa în limbă spaniolă: *Breve noticia sobre la historia de la Rumania, por Don A. Vizanti*, Licenciado en Filosofía y Letras de la Universidad Central, Madrid, 1868.

89) A. Vizanti, *Literatura romînă (Istoria politică și literală a romînilor)* curs ținut la Univ. din Iași, copiat sau notat manuscris de T. T. Burada, păstrat la Bibl. Centr. Univ. „M. Eminescu“ Iași, Mss. nr. 285 > 155 în 80, cota IV—29.

ultimii 2 ani de profesorat la Iași (1862—1864). Uneori pare aproape o rehnare a acestora, deși este evidentă încercarea de a aplica o nouă sistematizare a materiei și de a enunța noi puncte de vedere.

b) O deosebit de accentuată influență a viziunii progresiste a lui V. A. Urechia, în legătură cu unele aspecte ale discuției despre literatura noastră orală populară, pe linia continuării tradiției de la 1818, în cadrul acestui curs al lui Vizanti, ca și în lecțiile fostului său profesor și predecesor la Catedră.

c) Lipsa, în capitolul introductiv al acestui curs (cap. 25, în *Mss. cit.*) a considerațiilor teoretice generale, prin care Andrei Vizanti își va introduce cursul la reînceperea activității didactice la Catedra ieșeană, în 1869⁹⁰) și care, cu siguranță, în cursurile sale ținute după această dată mai departe, vor fi întotdeauna reluate în lecțiile introductive.

De altfel, respectivele considerații introductive ale cursului din 1869 ne duc și la constatarea unei evoluții a lui A. Vizanti, față de nivelul înregistrat în cursurile consemnate în notițele manuscrise ale lui T. T. Burada. Această evoluție este vizibilă atât în privința orizontului de cultură generală, a maturității de gândire și a cunoștințelor de specialitate, cit și a posibilităților didactice ale prof. A. Vizanti, — față de nivelul problematicii în lecția introductivă din cursul consemnat de T. T. Burada, în manuscrisul aflat actualmente la Biblioteca Centrală a Universității din Iași⁹¹).

În cele 166 de pagini ale *Mss.* 285, cursul lui A. Vizanti cuprinde, în prima lui jumătate⁹²), lecții de *Istoria Românilor*. În finalul acestora se atinge o veche preocupare patruzecioptistă, „chestia proprietății” (susținând dreptul istoric al țărănimii la împroprietărirea cu pământuri), pornind de la „situația țărănimii la întemeierea Țărilor române”⁹³) și folosind ca izvoare istorice unele materiale publicate în „Magazinul istoric pentru Dacia” al lui Balcescu și Laurian. Prelegerile de istoria rominilor, încheiate prin discutarea

90) v. *Discursul d-lui A. Vizanti licențiat în Filosofie și Litere, la inaugurarea cursului său de Lit. Rom. de la Fac. de Litere din Iași*, Iassi, 1869.

91) Un ultim argument care se adaugă, pentru a proba, în cele din urmă, valabilitatea datării propuse, este în legătură cu datele biografiei lui T. T. Burada. Absolvent al clasei a VII-a (ultima) a Colegiului din „Acad. Mih.” în 1860, student la Fac. filozofică în primul an de existență a Universității ieșene (1860—61) (cf. notărilor ce însoțesc datele, pe p. finale ale celor 2 *Mss.* citate: nr. 191, III—191 și nr. 666, V—54, de la B.C.U. Iași), T.T. Burada a urmat apoi dreptul, între 1861—65, la Paris. Reîntorcându-se în țară, la Iași, în 1866, a fost numit în cele din urmă, în același an, judecător de instrucție la Roman. Abia mai târziu, după războiul pentru independență, T.T. Burada, va reveni la Iași, de data aceasta în funcția de Consilier la Curtea de Apel din Iași (cf. I. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea. Material rominesc. Oameni și înfăptuiri*, Buc., 1940, p. 114). Plecând de la aceste date, considerăm că în anul 1866, în răstimpul petrecut după întoarcere, la Iași și pînă la primirea numirii sale ca magistrat la Roman, T. T. Burada a putut fi interesat să cunoască și să-și consemneze chiar în scris cursul de *Istorie politică și literară a Românilor* ținut atunci la Fac. de lit. și filoz. de noul profesor (suplinitor) A. Vizanti. Deși își încheiasă studenția, T. T. Burada putea face aceasta determinat pe de o parte de interesul continuu pentru studiu care-l caracteriza, fiind încă și sub influența ritmului de muncă intelectuală susținută în care-și organizase viața în anii de studii la Paris, pe de altă parte, de un obicei răspândit între intelectualii Iașului acelei vremi, de a audia sau cerceta alături de studenți anumite cursuri de la Fac. de lit. și filoz. a Universității.

92) *Mss. cit.* (nr. 285, IV—29 Fondul T.T. Burada, B.C.U. „M. Emin.” Iași) p. 1—92.

93) *Mss. cit.*, p. 87.

formării principatului Valahiei și Moldovei, sînt urmate de expuneri consacrate problemelor de *Limba romînă*. În cuprinsul acestora⁹⁴⁾ se discută (în cap. 22 : *Limba romînă*), formarea limbii romîne, accentuîndu-se și în cursul lui Vizanti, ca și în acela al lui V. A. Urechia, prezența elementului autohton, traco-dacic, peste care s-a suprapus limba latină „rustică” (populară). Asemenea fostului său profesor, Andrei Vizanti recunoaște și el importanța influenței vechi slavone și a unei influențe slave mai noi (ruse), în formarea limbii romîne, ca și în cultura noastră, subliniind că aceste „straturi” de influență (cum le numește el) nu alterează „fundamentul daco-latin”⁹⁵⁾ al limbii noastre. În aceeași parte a cursului lui Vizanti, se consacră apoi două capitole (cap. 23 și 24) referitor la probleme de actualitate atunci : „Caracterele scrierii limbei romîne” și „Sistemele de scriere” (etimologică, fonetică și mixtă). Profesorul Vizanti formulează, în concluzia respectivei părți din acest curs al său, „obiecțiuni” la diversele puncte de vedere exprimate în epocă asupra ultimelor chestiuni discutate (caracterele și sistemele de scriere) și, ca și antecesorul său, combate etimologismul latinizant.

După aceste expuneri de domeniul istoriei poporului și al istoriei limbii noastre, cursul lui A. Vizanti, în manuscrisul citat, se continuă⁹⁶⁾ cu prelegerile consacrate *Literaturii romîne*, precedate de o prezentare pregătitoare, dezvoltată într-un capitol (cap. 25) intitulat : „Introducere și diviziuni”. Influențat și sub acest raport de ideile fostului său profesor care, în lecțiile lui introductive, trasînd perspectiva sistematizării materialului istorico-literar în prelegerile cursului său, declara că se va ocupa „egalmente de producerile limbei literare în proză și în versuri”⁹⁷⁾, Andrei Vizanti împarte — pur și simplu — literatura romînă în : 1. Poezie și 2. Proză⁹⁸⁾. Apoi, fără a mai trece prin ezitățile care-l încercaseră pe V. A. Urechia referitoare la sfera obiectului *Istoria literaturii romîne*, discipolul acestuia, Andrei Vizanti, integrează de la început poezia folclorică în cadrul preocupărilor istoricului literaturii noastre. Sub denumirea de : *poezia spontanată* („adeacă aceea care decurge din fantazia necalculată”⁹⁹⁾, Vizanti introduce poezia noastră populară ca o primă „diviziune”, în cadrul studiului poeziei romîne, alături de o a doua „diviziune” din sistematizarea lui : *poezia erudită* (creația scriitorilor, oameni de cultură).

Afirmațiile profesorului A. Vizanti asupra poeziei noastre folclorice sînt sub vădita influență a ideologiei patruzeceptiste. Aceasta, fie indirect, prin ideile maestrului său, V. A. Urechia, entuziastul adept al concepțiilor lui Mihail Kogălniceanu, fie direct, prin V. Alecsandri și prin scriitorul post-patruzeceptist, continuator al ideilor curentului istoric și popular, Alexandru

94) *Mss. cit.*, p. 92—109.

95) *Mss. cit.*, p. 93 și 95.

96) *Mss. cit.*, p. 109—166 (La p. 166, *Mss.* se întrerupe, lăsînd neterminat cap. consacrat cronicarului Miron Costin).

97) V. A. Urechia, *Schițe de Ist. lit. rom.*, op. cit., p. 7 (V.A.U. are grijă să precizeze, însă, „diferența dintre poezie și versificațiune”).

98) *Mss. cit.*, cap. 25 („Introducere și diviziuni”) p. 109—112.

99) *Mss. cit.*, p. 109.

Odobescu, din care citează¹⁰⁰⁾ în acest capitol¹⁰¹⁾ al cursului său. În acest sens, reține atenția aprecierea pe care o face profesorul Vizanti în legătură cu poezia noastră populară, ca document privind viața poporului nostru, ca depozitară a tezaurului limbii noastre și izvor de bază al inspirației poezilor noștri: „Limba romină — afirma Vizanti — a fost exilată din palat, biserică, saloane, administrație etc. și întocmai ca o pasere rătăcită își alesese locuința în bordeiul țaranului, acolo numai armoniile și zefirul cel dulce părea că mai arată că trăiese; *această comoară este mult timp ascunsă, pînă cînd licărirea ei întîmpinără ochii poezilor cari o scoase la lumină: aceste licăriri sînt poeziile populare și dacă sîntem mîndri cu cîră, aceasta este fără îndoială poezia populară*”¹⁰³⁾ (subl. n.).

Sub unele aspecte, însă, în activitatea sa didactică A. Vizanti a înregistrat rezultate negative, ca urmare a influenței ideilor și indemnurilor lui V. A. Urechia. Așa, de exemplu, în cursul său V. A. Urechia, după ce constata atestarea în diferite texte vechi a „existenței în sec. al XV-lea și al XVI-lea a unor genuri de compozițiuni, aparținînd literaturii nescrisă, precum: cimilituri, proverbiu, cîntece, colinde”¹⁰⁴⁾... adresa discipolilor săi un îndemn, în fond neîntemeiat științific: „Ar fi o interesantă lucrare aceea ce s-ar propune cercetarea și fixarea în literatura noastră nescrisă populară a ordinii straturilor ce se suprapun unul altuia ca tărimurile ce fac obiectul studiilor geologului”¹⁰⁵⁾. Procedînd în consecință, A. Vizanti, în lecțiile sale consacrate poeziei noastre folclorice, împarte folclorul „în perioade, după epocile în care se naște” și stabilește trei perioade: 1. periodul eroic (sau al *Tatarului*); 2. periodul fanariotic (sau al haiduciei) și 3. periodul modern¹⁰⁶⁾. Criticabilă și sub raportul criteriului neomogen pe care se bazează, împărțirea aplicată de Vizanti poeziei noastre populare după „epocile în care se naște” rămîne complet cronată, neștiințifică, contrazisă și negată prin înseși caracterele specifice folclorului: oralitatea și circulația colectivă. În adevăr, nu numai circulația colectivă a poeziei populare pe o arie folclorică duce la schimbarea ei prin adaosul unor noi elemente sau reducerea altora, ci — cu atît mai mult — colportajul oral din generație în generație, din secol în secol și chiar dintr-o orînduire în alta îi schimbă înfățișarea, făcînd aproape cu neputință determinarea epocii în care-și are originea un text dat sau o anume specie folclorică.

100) Faptul că în acest curs al său, în legătură cu aprecierea folclorului, pe linia 48-ismului, Vizanti citează doar pe Alecsandri (prin Prefața la *Poezii pop. ale rom.*) și pe Odobescu (probabil pe baza publicării, în «Rev. romină» din 1861, a art. *Cîntece populare ale Europei răsăritene mai cu seamă în raport cu țara, datinele și ist. rom.*) — poate constitui un argument în plus, în privința fixării datei Mss. 285, în timpul suplinirii catedrei anterior plecării sale în străinătate (1865—67). Credem aceasta, deoarece, dacă ar fi fost un curs de după 1869, n-ar fi lipsit, desigur, citarea și a lui Al. Russo (prin art. său, de larg ecou. *Poezia populară*, publicat postum în 1867, în «Foia de Bucovina»).

101) Cap. consacrat poeziei populare se cuprinde, în Mss. cit., între p. 112—119.

102) Mss. cit., p. 117.

103) Mss. cit., p. 115.

104) V. A. Urechia, op. cit., p. 62.

105) Idem.

106) A. Vizanti, Mss. cit., p. 114.

În același fel, pornind de data aceasta de la o idee justă, chiar progresistă, însușită de la fostul său profesor Urechia, Andrei Vizanti ajunge la concluzii și afirmații profund eronate și în partea următoare din cursul său (partea finală ¹⁰⁷) în *Mss. cit.*) în care cuprinde lecții de literatură română din perioada feudală. Aderind la ideea justă exprimată în cursul lui V. A. Urechia, că „literatura este expresiunea fidelă a societății, ... cum este poporul, așa e literatura sa” ¹⁰⁸), dar, în același timp, considerând în mod eronat că istoria poporului nostru înregistrează o schimbare fundamentală „o dată cu sec. XVII” ¹⁰⁹), A. Vizanti fixa greșit o dată cu începuturile sec. al XVII-lea și începuturile literaturii române moderne. În felul acesta, după ce se ocupase anterior despre *Istoria și literatura română din sec. XV, XVI*, discutind, sub diviziunea: Proza (în cap. 28, 29 și 30 ale *Mss. cit.*), scrieri, manuscrise și tipărituri, în limbă slavă și română, cu caracter religios și istoric din aceste veacuri, cronica putneană și variantele ei, falsă cronică a lui Clanău-Huru, învățăturile lui „Neagu Basarab”, tipăriturile lui „Coresi diacon”, „Tordași” — Pălia —, Andrei Vizanti își introduce partea următoare a cursului sub titulatura generală: *Istoria și literatura modernă a românilor* ¹¹⁰).

Divizând arbitrar, fără temei științific, literatura română din perioada feudală, — Vizanti discută de fapt (cum e și firesc) în cadrul așa-numitei, de el: „literaturii moderne”, aceleași aspecte specifice ale literaturii române vechi care-l preocupaseră și pentru sec. XV, XVI și pe care acum le dezvoltă prin manifestările literaturii noastre din sec. al XVII-lea. Se cuprind aici „Cărțile tipărite în românește și autorii lor”, în sec. al XVII-lea, în Moldova (Varlaam și Dosoftei) și literatura istoriografică în limba română în sec. al XVII-lea („Cronicele românești”). În legătură cu acestea din urmă, A. Vizanti tratează mai pe larg „Cronica vornicului Ureche” și „Miron Costin”, introducând însă, fără logică, între dezvoltările corespunzătoare, o reluare a discuției cu privire la Dosoftei, de care se mai ocupase și într-un capitol special ¹¹¹): *Poezia erudită* (Dosoftei și Miron Costin).

Mai promițătoare, se arată, în toate privințele, reluarea activității didactice a lui Andrei Vizanti, în 1869. În cuprinsul celor două prelegeri inițiale din 1869, tipărite sub titulatura: *Discursul D-lui A. Vizanti, licențiatu în Filosofie și Litere, la inaugurarea cursului său de Literatură română de la Fac. de Litere din Iași* ¹¹²), Andrei Vizanti dezvoltă, ca și odinioară V. Alexandrescu-Urechia, în cadrul unor considerații introductive cu caracter teoretic literar, unele însemnate teze progresiste, pe linia ducerii mai departe a ideilor înaintate patruzeciopliste. Nu se poate trece cu vederea, că și în aceste împrejurări, în urma reîntoarcerii în țară, în 1869, după obținerea licen-

107) A. Vizanti, *Mss. cit.*, p. 119—166.

108) A. Urechia, *op. cit.*, cap. I, p. 3.

109) A. Vizanti, *Mss. cit.*, cap. 31. Felul cum înțelegea Vizanti această, considerată de el, schimbare fundamentală a vieții poporului și a istoriei noastre este profund neștiințific. Problema periodizării istoriei poporului nostru a fost elucidată, de pe pozițiile științifice, de către cercetătorii actuali și nu este cazul să mai insistăm aici asupra ei.

110) A. Vizanti, *Istoria politică și literară a românilor*, *Mss. cit.* (Titlul general: *Istoria și literatura modernă a românilor*, precede cap. 31).

111) *Idem*, cap. 27.

112) ... Iassii, tip. Goldner, 1869.

tei în litere și filozofie la Universitatea Centrală din Madrid, redeschizându-și, ca profesor titular acum, cursul de Literatură română la Univesitatea ieșeană, A. Vizanti se încadrează în mare măsură în limitele continuării ideilor preluate de la profesorul V. A. Urechia al cărui discipol se și declară cu prilejul Discursului inaugural¹¹³⁾. Pornind de la modelul știut, considerațiile introductive, cuprinse în primele două lecții ale lui Vizanti din 1869, încereau totuși să reprezinte o explicare de poziție nouă și personală față de problemele care urmau să fie obiectul discuției cursului de literatură română. De asemenea, rostul acestor considerații introductive era, totodată, și de a exprima tentativa spre fixarea unei metode superioare de lucru și de a ocaziona o precizare a înțelesului pe care A. Vizanti îl dădea, în concepția sa, obiectului de studiu al cursului său. Astfel, încadrându-se tendințelor înaintate ale contemporaneității lui, Andrei Vizanti reia ideea progresistă, pe care am întâlnit-o și în aserțiunile de domeniul teoriei literare în cursurile lui V. A. Urechia, despre „*literatura cu espresiune fidelă a stărilor sociale în epoce determinate*“¹¹⁴⁾. În același timp, el reinnoește și alt punct de plecare al discuțiilor teoretice ale fostului său profesor, referitor la elementele constitutive ale operei literare și raportul dintre ele. Istoricul literar și criticul literaturii, declară Vizanti: „*trebuie să aibă în vedere 3 lucruri: vorba, ideea exprimată prin ea și opera, care nu e decât armonisirea celor două dintîi*“¹¹⁵⁾. Ca urmare — considera Vizanti — istoricul și criticul literar trebuie să aplice cunoștințe de domeniul filologiei, filozofiei și istoriei, pentru a putea face aprecierea adevăratei valori a operelor literare. Pe lângă „*limba autorului*“ (filologie) și „*teoria artei sub a căria dominiu cade opera de care aru fi vorba*“ (filozofie), criticul și istoricul literar trebuie mai ales — și aici se adaogă formularea nouă, orientată de asemenea progresist, a lui Vizanti — „*să cunoscă spiritul timpului în care a trăitu și a scrisu autorulu*“¹¹⁶⁾.

Originea acestei concepții este, fără îndoială, comună, la Vizanti și V. A. Urechia, prelungind în epoca lor ideile patruzeciopiste pornite de la «*Dacia literară*» a lui M. Kogălniceanu și «*Romînia literară*» a lui V. Alecsandri, dar, pe de altă parte, concepția lor nefiind străină nici de critica sociologică occidentală (franceză) contemporană lor.

În privința aspectului pozitiv, înaintat, al concepției lor, în aceste considerații introductive cu caracter teoretic literar, — în Discursul său inaugural din 1869, Andrei Vizanti își depășește maestrul, prin situarea lui realistă în înțelegerea conceptului de „*frumos*“. În timp ce V. A. Urechia eșua în idealism prin afirmarea acelui criteriu al „*frumosului absolut, idealului, sublimului*“, în „*estetica literelor*“, A. Vizanti afirmă criteriul „*frumosului realizatu în viația socială*“. În prelegerea sa de deschidere a cursului din 1869, Vizanti declara clar: „*Cînd frumosulu realizatu în viația socială e ma-*

113) A. Vizanti, *Discursul...*, op. cit., p. 3.

114) *Idem*, p. 30.

115) *Ibidem*.

116) *Ibidem*.

nifestat prin cuventare (limbă), fiă această scrisă sau vorbită, fiă în prosă sau în poezie, atunci ne aflăm pe terenul Literaturii“¹¹⁷⁾.

Ideea, despre valoarea literaturii ca document social, — vechi punct din ideologia progresistă a patruzecioptiştilor, — este de asemenea şi în cursul din 1869 susţinută de către profesorul Vizanti. După ce afirmase, în prelegerea inaugurală, că „literatura e necesară şi d'un mare folos“, sugerînd în felul acesta rostul social al ei, în aceeaşi expunere sublinia, ceva mai departe, şi valoarea documentară a literaturii: „într-ânsa — se exprima Vizanti — pe lângă faptele generale, ideile şi sentimentele vécului, mai aflăm şi viaţa privată, cu toate usurile şi secretele popórelor respective“¹¹⁸⁾.

În sfîrşit, după ce se situează tot realist şi în încercarea sa de a-şi fixa o metodă superioară de lucru în cadrul „ştiinţei istorico-literare“¹¹⁹⁾, considerînd ca „cea mai avantajoasă şi mai raţională totu odată, metoda mixtă, adică aceea care combină teoria cu experienţa“¹²⁰⁾, profesorul A. Vizanti îşi îndreaptă atenţia spre ultimul obiectiv propus în aceste consideraţii introductive: precizarea concepţiei sale asupra obiectului disciplinei *Istoria literaturii romîne*. El se află şi din acest punct de vedere pe poziţiile ideologice înaintate ale vremii, reamintind necesitatea strînsei legături a „istoriei literare... cu istoria popórelor“ şi bazîndu-se şi în aceasta pe definiţia literaturii ca „expresiune a societăţii“. Ca atare, „istoria literaturii“, în concepţia sa, „departe de a se mărgini numai la simpla ordine şi expoziţiune a fenomenelor literare“¹²¹⁾, trebuia să aibă în vedere punerea în lumină „a culórei, tendinţelor şi ideilor dominante care cu atita fidelitate se consemnă prin Literatură“¹²²⁾.

Deşi atitudinea prof. Andrei Vizanti, în această fază, încă a începuturilor activităţii lui didactice, pare cu precădere orientată spre realism şi atrasă de poziţiile progresiste în lupta dintre cele două culturi în cadrul culturii noastre naţionale atunci, totuşi unele tendinţe spre aplicarea eronată a ideilor teoretico-literare progresiste sînt evidente, uşor sesizabile. Aşa este, de exemplu, tendinţa de a aluneca de fapt spre poziţiile antirealiste, prin interpretarea definiţiei „literaturii ca expresiune fidelă a societăţii“ în sensul de „fotografie“ a realităţii“¹²³⁾, sau posibilitatea devierii spre istorism, prin exagerarea legăturii literaturii cu istoria poporului, atribuind literaturii valoare documentară istorică, pînă la a o considera „unu isvoru nesecabilu pentru analele unui popor“¹²⁴⁾.

Orientarea progresistă şi bunele-i intenţii, în privinţa unei munci „serioase şi conştiincioase“¹²⁵⁾, au fost însă anulate tocmai prin lipsa consecvenţei pe parcursul desfăşurării activităţii lui Andrei Vizanti, în cei 33 de

117) A. Vizanti, *op. cit.*, p. 44.

118) A. Vizanti, *Discursul...*, *op. cit.*, p. 32—33.

119) *Idem*, p. 48.

120) *Idem*, p. 49.

121) *Idem*, *op. cit.*, p. 50.

122) A. Vizanti, *Discursul...*, *op. cit.*, p. 52.

123) *Idem*, p. 30.

124) *Idem*, p. 32.

125) *Idem*, *Discursul inaug....*, *op. cit.*, (1869), p. 51.

ani cît a fost titular al Catedrei de literatura romînă de la Universitatea din Iași. Pînă în 1898, cînd a demisionat, în legătură cu alte împrejurări, exterioare vieții universitare¹²⁶), Andrei Vizanti a lipsit adeseori ani întregi de la Catedră, fiind înlocuit prin supliniri diverse, în vreme ce el era atras tot mai mult de alte activități și în primul rînd de aceea în cadrul partidului liberal al burgheziei, în această epocă de strădanie a forțelor reacționare ale timpului pentru consolidarea monstruoasei coaliții.

Poziția lui progresistă, de intelectual încadrat liniei liberalismului burghez, cu aspectele pozitive și limitele caracteristice, este încă prezentă și în cuprinsul cursului preluat, în anul 1877—78, de la suplinitorul său D. Petrino, intitulat: *Poezii și prozatorii romîni pînă în veacul al XIX-lea* și reluat, sub titlul: *Poezii și prozatorii romîni de la începutul veacului XVIII. pînă la 1832*¹²⁷), în anul Universitar 1878—79.

Lipsa prof. A. Vizanti de la Catedră a devenit, în urmă, atît de obișnuită încît, de exemplu, prezența sa la cursuri în 1889—90 era semnalată de colegi ca un fapt surprinzător și... îmbucurător¹²⁸). Demisia lui Andrei Vizanti, în 1898, venea, așadar, să încheie și oficial o carieră didactică despre care, în fapt, de multă vreme se știa că încetase de a mai fi o preocupare pentru cel ce, de peste 3 decenii, deținea, ca titular, în condițiile arătate, Catedra de literatură romînă de la Fac. de litere și filozofie a Universității ieșene. În timpul absențelor îndelungate ale lui A. Vizanti și apoi după retragerea lui, catedra a fost suplinită, rînd pe rînd, de D. Petrino, A. Lambrior, Aron Densușianu și A. Philippide.

D. Petrino, care l-a suplinît pe Vizanti în 1876—77 și începutul anului școlar 1877—78, își începuse studiile în Rusia în limba rusă și franceză. Și-a însușit apoi și limba germană în Bucovina de sub stăpînirea imperiului austro-ungar, unde a învățat în același timp și limba și literatura romînă, „sub direcțiunea unui profesor romîn, *Nicolae Sbiera*, unul dintre cei mai fervenți elevi ai lui Aron Pumnul“¹²⁹). „Pasiunea arătată atunci pentru studiul literaturii romîne“, din care memorizase cu „entuziasm“ bucăți întregi ale unor scriitori ca „Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu, Mureșianu și alții“¹³⁰), i-a fost de folos după 1875, după venirea la Iași, — în cadrul lecțiilor sale la Facultatea de litere, ca suplinitor al Catedrei de literatură romînă. În cursul, început de el în 1877—78 și pe care îl ținuse, fără îndoială și în primul an de suplinire (1876—77): *Poezii și prozatorii romîni pînă în veacul al XIX-lea* (sau, mai exact, cum rectifică, în anul următor, titularul catedrei, Vizanti: „... pînă în veac. XIX, inclusiv un număr de ani din prima jumătate a veac. XIX), s-au reflectat cu siguranță ideile patriotice insuflate de profesorul Sbiera, discipol al *patruzeștiștilor* ardeleni, Aron Pumnul. Nu este exclus, ca, pe de altă parte, în unele lecții ale sale să se fi răsfrînt și unele note naționaliste, ecou al formației sale sub

126) v. Nota noastră, nr. 42, p. 7.

127) cf. *Anuarul gen. jub. 1911, op. cit.*, p. CVIII.

128) *Idem*, p. CV.

129) G. Sion, *Suvenir despre poetul D. Petrino*, reproduc. (din «Revista nouă», an IV, 1891) în vol. D. Petrino, *Poeme*, Iași, s.a., p. 4.

130) G. Sion, *op. cit.*, p. 4.

indrumarea aceluiași N. Sbiera, discipol — totodată — și al *latinistului* A. Pummul.

În anul universitar 1879—80, Catedra de literatură română a facultății de litere și filozofie de la Universitatea din Iași a fost suplinită de Alexandru Lambrior. Absolvent, mai întâi, al vechii „Academii“, acesta, după ce fusese un timp profesor la Botoșani, plecase în Franța unde făcuse studii strălucite între anii 1875—78. El ocupa, de la întoarcerea în țară, cu începere de la 1 oct. 1878, Catedra — proaspăt înființată — de limba și literatura română, la Liceul național și, din 1879, ținea un curs liber de filologie la Universitatea din Iași¹³¹). „Om foarte inteligent și învățat“¹³²), A. Lambrior a demonstrat prin studiile scrise de el „metoda cea științifică“ și „respectul față de subiect și adevăr“¹³³).

A. Lambrior a dezvoltat, ca suplinitor al Catedrei de literatura română a lui Vizanti, de la 25 febr. 1880, un număr de prelegeri, intitulate: *Originile limbii române. Viața politică și dezvoltarea literară în veacurile XVI, XVII și XVIII. Cercetări speciale asupra cronicelor românești și a literaturii bisericești. Poezia populară*¹³⁴). În privința contribuției în problemele de istoria limbii noastre, prin cercetările sale întreprinse în această direcție, se știe că A. Lambrior este cel dintâi care a dat o expunere „clară și completă despre istoria limbii române“. De asemenea, prin aceleași cercetări ale sale, „servindu-se de rezultatele lui Hasdeu și Cihac“, A. Lambrior „a căutat să ridice studiul limbii române la nivelul filologiei romanice contemporane“¹³⁵). În direcția literaturii orale populare, interesul lui A. Lambrior era tot atât de pasionat ca și acela pentru limba poporului din mijlocul căruia se ridicase. Unul dintre primele sale articole publicate, datînd din 1874, fusese consacrat unor probleme de „Literatură poporană“¹³⁶), iar G. Panu, în *Amintirile sale de la Junimea din Iași*, vorbind despre A. Lambrior, îl caracterizează ca fiind insuflețit, o dată cu „un cult al limbii vorbite de țaran“ și de „entuziasmul pentru tradițiile, povestile și literatura poporului și de încrederea că pe aceste baze trebuie să ducem mai departe cultura“¹³⁷) (subl. noastră). În sfîrșit, privitor la problemele cursului lui Lambrior, incluse sub titulatura: *Viața politică și dezvoltarea literară în veacurile XVI, XVII și XVIII. Cercetări speciale asupra cronicelor românești și a literaturii bisericești*. — interesantă indicație în această direcție cuprind materialele literare din *Cartea de citire*¹³⁸), antologia sa de texte în litere cirilice scrise în deosebite veacuri, pe care el a precedat-o de o „Introducere asupra limbei românești“. Așa cum însuși Lambrior declară în

131) Gr. Scorpan, *Acad. Mih. și curentele literare ale vremii*, în vol. *De la Acad. Mihăileană la Liceul Național*, op. cit., p. 312.

132) I. Șiadbei, *Alexandru Lambrior*, Iași, Ed. V. Rom., s.a., p. 4.

133) I. Șiadbei, op. cit., p. 6—7.

134) Cf. *Anuarul jubiliar*, 1911, p. CVIII.

135) I. Șiadbei, op. cit., p. 16.

136) A. Lambrior, *Literatura poporană: Pilde, povățuiri, cuvinte adevărate și porostiri adunate de D-lui Vornicul Iordachî Gulescu, fiul răposatului banul Radu Gulescu*, în «Conv-lit.» din 1874, p. 66—83.

137) G. Panu, op. cit., p. 151.

138) A. Lambrior, *Bibliotheca instructivă. Carte de citire (Bucăți scrise cu litere chirilice în deosebite veacuri) cu o introducere asupra limbei românești*, Iași, 1882.

Introducere, el a avut în vedere — în antologia de texte cirilice și desigur și în prelegerile corespunzătoare ale cursului său, — „monumentele literare ale sec. XVI, XVII și XVIII“¹³⁹⁾, acordînd o atenție deosebită „cronicarilor moldovei“¹⁴⁰⁾ și scriitorilor „de la sfîrșitul veacului trecut“ (XVIII)¹⁴¹⁾, inclusiv lui Ienăchiță Văcărescu din Țara Românească și reprezentanților Școlii Ardelene (în special lui Șincai). Rolul lui A. Lambrior, prin scurta-i activitate didactică desfășurată la Catedra de literatură română în timpul suplinirii lui Vizanti, este — credem — foarte important, deoarece, prin seriozitatea pregătirii sale în specialitate și prin pasiunea pentru cercetarea științifică — așa cum pe drept cuvînt remarcă un contemporan al său în 1882 — el a putut să determine „entuziasm în tinerimea studioasă, pentru această ramură științifică“¹⁴²⁾ pe care a predat-o.

Aron Densușianu, profesorul titular, cu începere din 1883, pentru Limba și literatura latină la Facultatea de litere și filozofie a Universității din Iași, a supliniit timp îndelungat Catedra de literatură română, al cărei titular era Vizanti. Se cunoaște că el a îndeplinit, în calitate de suplinitor, obligațiile didactice la specialitatea Literatura română, vreo trei ani înainte de 1885, apoi adeseori, pînă în 1898, cînd, demisionînd Vizanti, Catedra de literatură română i-a fost încredințată în mod oficial spre suplinire, în anul școlar 1898—99. Materialul lecțiilor sale pentru disciplina noastră este cuprins în cartea sa: *Istoria limbei și literaturii române*¹⁴³⁾ care s-a completat apoi cu articolele grupate în volumul: *Cercetări literare*. Cartea: *Istoria limbei și literaturii române*, ca și volumul: *Cercetări literare*, ale prof. Aron Densușianu, oferă posibilitate cercetătorului de astăzi să ia cunoștință de poziția pe care s-a situat autorul lor ca propunător al disciplinei Literatura română la Universitatea ieșeană. În primul rînd, cercetarea cuprinsului *Istoriei limbei și literaturii române* demonstrează — cum s-a și remarcat de contemporanii lui A. Densușianu — o preocupare excepțională pentru „sistemă riguroasă și concentrată“¹⁴⁴⁾ Materia este divizată în I. *Partea generală* și 2. *Partea specială*. *Partea generală* este, la rîndu-i, împărțită în: a) *Istoria limbei române* și b) *Periodizarea istoriei literaturii române* (stabilind 4 perioade: I. an 107—1514 c.m. — apariția primului text tipărit în limba română; II. 1514—1780, — data apariției primei gramatici românești; III. 1780—1860, — perioada renașterii naționale; IV. 1860 — pînă în contemporaneitatea autorului. *Partea specială* dezvoltă istoria literaturii române în cadrul unei împărțiri pe 4 secțiuni: 1. *Lit. populară*; 2. *Proza*; 3. *Poezia*; 4. *Literatura dialectelor*. În interiorul fiecăreia dintre acestea, se aplică o împărțire pe epoci istorice: 1. Pînă la anul 1330; 2. — 1700; 3. — 1860, — iar în fiecare epocă istorică stabilită de el, urmărește apoi și analizează producțiile literaturii noastre, după

139) A. Lambrior, *Introducerea asupra limbei rom.*, în op. cit., p. 1.

140) A. Lambrior, Prefața la *Carte de citire*, op. cit.

141) *Idem*.

142) v. *Dare de seamă asupra vol. Carte de citire, cu o introd. asupra limbei românești*, în «Convorbiri lit.» an. XV (1882), p. 484.

143) Ed. I, Iași, 1885; Ed. II (amplificată), Iași, 1894.

144) Ion Bogdan, *Despre Istoria limbei și lit. rom.*, de A. Densușianu (1885), dare de seamă critică, în «Convorbiri literare», an XIX (1885), nr. 1 din aprilie, p. 679.

genuri. Dispozițiunea materialului, în felul arătat, în încercarea sa de sistematizare a istoriei noastre literare, este profund criticabilă, ea fiind orientată după un criteriu neștiințific și uneori (cum e cazul la împărțirea *Părții speciale* în cele 4 secțiuni) și neomogen. De asemenea și poziția autorului față de problemele puse în discuție, atît referitoare la partea de istoria limbii cît și cele referitoare la istoria literaturii romîne, se demonstrează, într-o analiză atentă, ca fiind eronată și, în multe privințe, nu numai neștiințifică, ci chiar reacționară. Așa, de exemplu, în problemele istoriei limbii romîne, orientîndu-se pe o linie latinizantă, A. Densușianu afirmă, în chip ca totul greșit, că limba romînă ar fi o continuare directă a „limbei arhaice latine“, considerînd că „limba latină a fost mai conservativă în Dacia decît în celelalte provincii ale imperiului roman“ și că „formațiunea limbei romîne era deja determinată în sec. VI“, înaintea amestecului cu elementul slavon. Și în discutarea problemelor istoriei literaturii noastre, determinat de o orientare naționalistă, extremă, A. Densușianu a comis grave erori, apoteozînd de pe această poziție pe Andrei Mureșianu și pe D. Bolintineanu, ca „cei mai însemnați dintre poeții noștri“. Nu numai această poziție explică greșelile lui în caracterizările scriitorilor noștri, ci, în unele cazuri, determinat de „tendențe și patime personale“¹⁴⁵⁾, cum atrăgea atenția Hasdeu într-un raport al Academiei, a emis judecăți de valoare cu totul necorespunzătoare adevărului științific din punctul de vedere istoric literar. Așa se explică „coborirea lui Alecsandri la rangul poezilor lirici de a doua mînă“¹⁴⁶⁾ sau, în ed. a II-a a *Istoriei limbei și lit. rom.*, în cap. *Mihai Eminescu*¹⁴⁷⁾, în art. critic detaliat, publicat în «Rev. crit.-lit.» nr. 5—6 din 1891 și în *Scrisorile literare*, integrate în vol. *Cercetări literare*, negarea valorii poeziei lui Mihail Eminescu.

În sfîrșit, o altă categorie de erori, în cursul de *Istoria limbei și literaturii romîne* a prof. Aron Densușianu, s-a datorat, cum iarăși a subliniat Hasdeu, în raportul menționat: „necunoașterii depline și adînci a subiectului“ de specialitate discutat. Așa este cazul, în cadrul problemelor de literatură romînă din perioada feudală, cu savant construita demonstrație a paternității lui Nestor Ureche¹⁴⁸⁾ și negarea paternității lui Grigore Ureche, în legătură cu prima cronică moldovenească în limba romînă: *Letopiseșul Țării Moldovei, de la Dragoș Vodă pînă la Aron Vodă*. Problema a fost, între timp, elucidată prin contribuția cercetătorilor ulteriori, care au recunoscut și demonstrat paternitatea lui Grigore Ureche asupra celei dintîi cronici în limba romînă din Moldova care ni s-a păstrat.

145) B. P. Hasdeu, *Raport despre Ist. limbei și lit. rom. de A. Densușianu*, în «Analele Acad.» seria II, tom. VIII, 1885—86, Sect. 1, p. 204.

146) I. Bogdan, *op. cit.*, p. 695.

147) A. Densușianu, *Ist. limbei și lit. romîne*, Ed. a doua, Iași, 1894, p. 301—303.

148) Insuși Hasdeu, de altfel, atribuisese, în 1872, această cronică lui Nestor Ureche, v. «Arhiva ist. a Rom.» I. p. 117 și «Columna lui Traian», III, 1872, p. 274.

Sînt, cu toate aceste erori, și unele aspecte pozitive, chiar deosebit de importante, în activitatea prof. Aron Densușianu în domeniul disciplinei Literatura romină. Un prim punct care se impune reținut ca atare este anti-junimismul lui A. Densușianu (determinat, între altele, de ura sa împotriva filogermanismului junimist) și, în chip special, „antimaiorescianismul“ său, dacă se poate spune astfel. În legătură cu aceasta, de însemnătate deosebită apar observațiile și replicile antijunimiste ale lui A. Densușianu în art. *Critica unei critice* și în *Scrisoarea XVI* (din vol. *Cercetări literare*). Combatînd afirmațiile antirealiste ale criticii maioresciene: A. Densușianu riposta, între altele: „Dacă poeții de pîn-acum ai popoarelor ar fi urmat teorii ca ale d-lui Maiorescu... poezia, în loc de a reprezenta epoecele spiritului omenesc, în loc de a lupta și ea pentru interesele cele mari ale popoarelor, în loc de a le regenera și a le împinge pe calea cea lungă și anevoioasă a progresului, le-ar fi învîrtit etern într-un cerc vicios, le-ar fi moleșit, demoralizat și înseibătăcit, cultivînd exclusiv simțimentele bucuriei, durerii, urei și a resbunării, a desgustului de viață, a disprețului de lume“¹⁴⁹).

În sfîrșit, tot sub raportul contribuției valabile, pozitive, a lui A. Densușianu, în cadrul lecțiilor de istoria literaturii romine, cît și în activitatea-i publicistică în acest domeniu, trebuie subliniată punerea în valoare a operei scriitorului I. Budai-Deleanu, care lui i se datorește. Altit în *Istoria limbii și literaturii romine*, capitolul respectiv¹⁵⁰), cît și în articolul *O musă cenușereasă*¹⁵¹), integrat și în volumul *Cercetări literare*, Densușianu atrage atenția asupra valorii, cu totul deosebite în cadrul istoriei noastre literare, a *Țiganiadei* lui Budai-Deleanu, pînă atunci rămasă ca și necunoscută și pe care el o relevă ca „cea mai voluminoasă și singura poemă de adevărată valoare artistică din epoca renașterii noastre“¹⁵²). Aron Densușianu aprecia în chip deosebit, în această operă a lui Budai-Deleanu: „pregătirile de limbă, studierea deprinderilor, datinelor, caracterului și peste tot a vieții, elementului și stărei sociale din care poetul își ia personagiile sale“¹⁵³). Totodată, A. Densușianu este cel care a arătat și valoarea lui Budai-Deleanu ca „cel dintîi poet care a înțeles marea însemnătate a mitologiei și tradițiilor noastre populare pentru poezia romină“¹⁵⁴). În sfîrșit, remarcabil este faptul că, subliniind originalitatea desăvîrșită a *Țiganiadei* lui Budai-Deleanu, A. Densușianu remarcă aspectul de critică socială din *Țiganiada*, atrăgînd atenția asupra declarației poetului însuși din *Epistolia închinătoare către Mitru Perea*, intercalată între Prologul și textul epopeii lui eroi-comico-satirice. „Poema este plină de critică“, — nota A. Densu-

149) A. Densușianu, *Critica unei critice*, în vol. *Cercet. lit.*, Iași, 1887, p. 81—85.

150) A. Densușianu, *Ist. limbii și lit. rom., op. cit.*, p. 252—53.

151) A. Densușianu, *art. cit.*, în vol. *Cercet. lit., op. cit.*, p. 217—287.

152) Idem, *art. cit.*, în vol. *Cercet. lit.*, p. 266.

153) A. Densușianu, *art. cit.*, în vol. *Cercet. lit.*, p. 265.

154) Idem, p. 270.

șianu — „poetul ne spune în prefață¹⁵⁵⁾ că aceasta-i numai o alegorie“¹⁵⁶⁾.

Profesorul A. Philippide, titularul catedrei de Limba și filologia română, a unit la disciplina sa, pentru scurtă vreme, în 1899—1900, după moartea lui Aron Densușianu și preocupările de Literatură română. Lucrarea sa: *Introducere în Istoria limbei și literaturii române*¹⁵⁷⁾, deși anterioară acestei date, ne poate servi indicații referitor la momentul însemnat ce a putut să marcheze, în cadrul preocupărilor pentru disciplina noastră, această scurtă privire îndreptată în această direcție de către prof. A. Philippide. Indicații, în același sens, ne pot oferi de asemenea și materialele ulterioare, cum sînt articolele sale publicate în primii ani de apariție ai «Vieții românești», intitulate: *Istorie și critica literară*¹⁵⁸⁾ și *Specialistul român. Contribuție la Istoria culturii românești din sec. XIX*¹⁵⁹⁾.

Istoria literară, în concepția prof. A. Philippide, trebuie să se bazeze pe „o cunoaștere prealabilă a limbei în care sînt scrise operele literare (interpretare gramaticală), a stilului genului literar din care fac parte (interpretare generică) și a stilului particular autorilor cărora se atribuiesc (interpretare individuală) și trebuie să priceapă lucrul în raport cu cunoștințele — nivelul de cultură — și limba poporului căruia se atribuie (interpretare istorică)“¹⁶⁰⁾. Pe lîngă „istoria limbei“, istoricul literar trebuie să aibă în vedere — arăta Philippide — și „biografiile autorilor“, „foarte trebuitoare pentru înțelegerea istoriei literare“, deoarece „munca intelectuală“ a scriitorilor „este în așa de strînsă legătură cu viața lor, publică și privată“¹⁶¹⁾. Apoi, „mai mult ca un element din metoda științifică de cît din cea pedagogică“, A. Philippide arăta, ca „tot atît de trebuitoare, pentru priceperea istoriei literare, datele bibliografice“. Indicînd că aceste date trebuie să fie bazate pe „cunoștințe bibliografice“ complete („titlurile scrierilor, locurile unde s-au tipărit ori s-au scris, locurile unde se păstrează, numele autorilor și al editorilor, anul tipăririi ori scrierii, formatul cărții, prețul ei, felul hîrtiei, greutatea, legătura“), prof. Philippide specifică importanța acestora ca „material al unei istorii sociale“¹⁶²⁾, auxiliar al istoriei literare.

A. Philippide mai observă că istoria literară trebuie să se dezvolte prin imbinarea cu măiestrie a celor „două moduri de expunere“, „*sincronistic*“ (adică „rînd pe rînd istorisirea în perioade succesive a tuturor genurilor literare deodată, ținînd seama mai mult de stilurile individuale“) și „*idografic*“ (adică urmărirea istoriei literare „fără întrerupere de la o epocă la alta, adică de la timpul cînd începe istorisirea și pînă la timpul

155) A. Densușianu folosește cuvîntul „prefață“ referitor la *Epistolia* mai sus amintită.

156) Idem, *op. cit.*, p. 267.

157) A. Philippide, *Introducere în Ist. limbei și lit. rom.*, Iași, 1888.

158) A. Philippide, *Istorie și crit. lit. Un raport asupra Catedrei de Ist. lit. rom. de la Univ. Iași*, în «V. Rom.», 1906 (an. I) nr. 1 din martie, p. 38—45.

159) A. Philippide, *Specialistul român. Contribuție la Ist. culturii din sec. XIX*, în «V. Rom.», 1907 (an. II), p. 68—84.

160) A. Philippide, *Istorie și crit. lit., art. cit.*, p. 38—39.

161) A. Philippide, *Introducere în Ist. limbei și lit. rom., op. cit.*, p. 15.

162) A. Philippide, *Introducere, op. cit.*, p. 15—16.

cind se sfârșește, ținind mai mult socoteala de mersul genurilor literare¹⁶³). Philippide sublinia în chip deosebit că istoricul literar trebuie „să considere lucrurile povestite întâiu în ele înseși, apoi în raporturile (loc, timp, cauză, scop, instrument, mod) lor, față cu celelalte lucruri“¹⁶⁴).

Judecând cu severitate necruțătoare încercările anterioare anului 1900 în domeniul istoriei literaturii române, Philippide conchidea și pentru cercetătorii ce trebuiau să urmeze, că „istoricul literar trebuie să fie nu un critic improvizat, cu criterii adhoc“, ci „un om de meserie“, care „să-și fi dat osteneală... cetind... istorii literare și literaturi în tot felul de limbi și vechi și nouă“¹⁶⁵), așadar un om de cultură serioasă cu o adâncă pregătire în specialitate.

Pe lângă „iubirea sinceră de știință“, Philippide cere istoricului literar ca singurul „alt motiv“ care să-l „împingă la munca lui intelectuală, să fie doar patriotismul“¹⁶⁶). Tocmai în acest sens aprecia el înaintași ca Asachi, Săulescu, Kogălniceanu.

El însuși, posedind o cultură deosebită literară (cunoștea „din lectura originalelor operele poezilor greci și latini, ... literaturile romanice — în primul rînd franceză și italiană, ... apoi germană, rusă și engleză — ultimele în traduceri franțuzești“¹⁶⁷) și cunoștea bine literatura națională, din care „admira în gradul cel mai înalt pe Eminescu“¹⁶⁸), prof. A. Philippide a putut constitui un exemplu în această direcție pentru discipolii săi. Atît prin concepția lui despre specialitatea istoria literaturii române, cît și prin felul în care, ca profesor, s-a impus ca „model de seriozitate și de conștiințiozitate dusă pînă la sacrificiu“¹⁶⁹). el a putut exercita o influență excepțională asupra studenților săi, ca și asupra colaboratorilor săi¹⁷⁰), între care se numără la această dată și Garabet Ibrăileanu, viitorul profesor la Catedra de literatură română, în următoarea etapă a activității ei. Om de știință și profesor de deosebit prestigiu, orientat de o concepție excepțional de serioasă, severă chiar¹⁷¹), în privința rostului omului de știință, ca și în privința metodei de lucru în știință, — această scurtă relație a sa cu disciplina Literatura română la Universitatea ieșeană, în 1900, marchează un punct crucial în evoluția acesteia.

Contribuțiile celor dintîi profesori de Literatură română la Universitatea din Iași, a căror activitate s-a desfășurat în perioada 1860—1900, ră-

163) A. Philippide, *Idem*, p. 9.

164) *Idem*, *Istoria și crit. lit., art. cit.*, p. 38.

165) *Idem*, *art. cit.*, p. 43.

166) *Idem*, *Specialistul romîn, art. cit.*, p. 69.

167) Iorgu Iordan, Conf. despre A. Philippide, în vol. *Comemorarea lui Alexandru I. Philippide, 1859—1933*, vol. publicat de Univ. Iași, Institutul de Filologie română, Buc., 1934, p. 18.

168) *Idem*.

169) Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 20.

170) Cf. *Datele biografiei prof. A. Philippide*, în vol. *Comemorarea...*, *op. cit.*, p. 14 (din 1898, împreună cu I. Botez și C. Botez. Ibrăileanu figurează între colab. lui Philippide la lucrarea *Dicționarul limbii rom.*).

171) A. Philippide, *Specialistul romîn*, «V. Rom.», 1907, (an. II), nr. 3, p. 428.

mîn însemnate mai mult ca deschizătoare de drum în domeniul disciplinei respective. Aceasta nu numai pe plan local, ci chiar în general, în cadrul învățămîntului superior din țara noastră, în etapa de început a dezvoltării lui. Totodată, cursurile lor de Literatură română se impun a fi apreciate prin ideile înaintate pe care le conțin și prin care ei continuă tradițiile progresiste ale culturii românești din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Pe de altă parte, limitele lor ideologice și științifice se explică prin condițiile în care ei au trăit și activat, sub influența ascuțirii contradicțiilor dintre cele două culturi (progresistă și reacționară) pe planul culturii noastre naționale, în cadrul orînduirii burghezo-moșierești din țara noastră în cea de-a doua jumătate a veacului trecut. Contribuțiile, înregistrate în domeniul disciplinei Literatură română prin activitatea profesorilor de la Universitatea din Iași care au deținut Catedra între 1860—1900, se continuă, pe o treaptă superioară, în perioada următoare, de după 1900, prin Garabet Ibrăileanu.

Catedra va fi preluată de către ilustrul reprezentant al intelectualității progresiste românești de la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, după răstimpul de întrerupere a activității ei, cuprins între aprilie 1900 (data suprimării ei) și octombrie 1908 (cînd a fost reînființată). Aportul lui Garabet Ibrăileanu ca profesor universitar la Facultatea de literă a Universității ieșene, timp de un sfert de veac, se va înscrie ca deosebit de însemnat, în cadrul dezvoltării disciplinei Literatură română, la nivelul învățămîntului superior din țara noastră, după 1900.

ПЕРВЫЕ КУРСЫ РУМЫНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ЯССКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ (1860-1900)

Краткое содержание

В введении сообщения отмечаются достижения, сделанные в области данной дисциплины в виде высших курсов, проводившихся до основания Ясского университета. Здесь подчёркиваются самые существенные аспекты деятельности связанной с переходом к высшему образованию, назревавшему уже в Михильянской Академии в результате проведения в жизнь в 1855-1856 гг. закона о реорганизации народного образования, изданного в 1851 г.

Далее автор сообщения прослеживает историю возникновения дисциплины Румынская литература в Ясском университете, исследуя при этом :

а) Организацию факультета и профиль той кафедры, которой вменялась обязанность проводить курс румынской литературы с момента основания университета до 1900 г., когда, вследствие министерского декрета, принятого в апреле 1900 г., соответствующая кафедра прекратила своё существование при Ясском университете на целых десять лет.

б) Значение деятельности первых профессоров для преподавания румынской литературы в Ясском университете. Данная работа опира-

ется также на материалы, менее знакомые или вовсе незнакомые до настоящего времени нашим исследователям. Например, две рукописи¹⁾, находящиеся в Центральной Библиотеке Ясского университета в „Фонде Т. Т. Буреды“ и представляющие записи курсов, читанных, профессорами В. А. Урекиа и А. Византи в первые годы существования Ясского университета (1860-1866). Затем : высказывания В. А. Урекиа по поводу первого своего курса древней румынской литературы, прочитанного им в Яссах в 1862/63 г., повторенного в следующем 1863/64 г. и опубликованного частично в газете „Ромынул“. И наконец : некоторые данные относительно вышеназванных двух профессоров а также относительно А. Ламбриора, Арона Денсусяну и Ал. Филипиде.

Сообщение является попыткой раскрыть прогрессивные аспекты и научный предел первых курсов румынской литературы, читавшихся в Ясском университете профессорами В. Александреску-Урекиа (1858—1864), А. Византи (1864—1898), которого замещали : Д. Петрино (1876—1877), А. Ламбриор (1879—1900) и Арон Денсусяну (1881—1884), который был назначен официально на кафедру румынской литературы после ухода в отставку А. Византи в 1898 г. Ал. Филипиде временно совмещал на кафедре румынской филологии преподавание румынского языка и румынской литературы (1899—1900).

Отменённая в апреле 1900 г. кафедра особой важности „История румынской литературы“ снова начинала свою деятельность лишь в декабре 1908 г. под ограниченным названием „История современной румынской литературы“. Вопреки неблагоприятному отзыву Совета факультета, на кафедру назначается в качестве заместителя прогрессивный критик Гарабет Ибрэилян. Значение первых профессоров румынской литературы Ясского университета, развёртывавших свою деятельность в период между 1860-1900 гг. состоит главным образом в открытии в области данной дисциплины новых путей, притом это не только в ограниченных рамках местного, а вообще национального высшего образования в эпоху его начал. В то же время в курсах румынской литературы необходимо оценить содержащиеся в них высокие идеи, которыми авторы продолжают передовые традиции румынской культуры первой половины 19 в. С другой стороны на эти лекции отражается влияние обостряющейся борьбы двух культур (передовой и реакционной) в условиях буржуазно-помещичьего уклада второй половины прошлого столетия в нашей стране. Условиями, в которых жили и развёртывали свою деятельность авторы, и объясняются идеологические и научные ограничения их лекций. После 1900 г. кафедру занимает Гарабет Ибрэилян. Он продолжает передовые традиции и обогащает вклад, внесённый в разработку дисциплины „Румынская литература“, профессорами Ясского университета, работающими на этой кафедре в период между 1860-1900 гг.

Выдающийся представитель румынской передовой интеллигенции конца 19 начала 20 вв. начинает свою работу на кафедре в 1908, после восьмилетнего перерыва работы кафедры (Апрель 1900—октя-

1) Рукопись 191, III-191 и рукопись 285>155, IV-29, хранящиеся в „Фонде Т. Т. Буреды“ Ясской Центральной Библиотеки.

брь 1908). Его двадцатипятилетняя деятельность в качестве профессора на филологическом факультете Ясского университета является особенно важным вкладом, внесённым в развитие дисциплины „Румынская литература“ на уровне высшего образования в нашей стране.

LES PREMIERS COURS DE LITTÉRATURE ROUMAINE À L'UNIVERSITÉ DE IASSY (1860—1900)

Résumé

L'introduction du travail part des préoccupations pour cet objet d'études, manifestées déjà avant la fondation de l'Université à Iassy. Elles étaient comprises dans les disciplines : la *Rhétorique* et la *Poétique*, programmées pour les „classes de leçons extraordinaires“, premières manifestations qui, organisées au „Séminaire Socola“, à „l'École Vassilienne“ et, puis, à „l'Académie“, annonçaient déjà les débuts de l'enseignement supérieur chez nous. On souligne notamment les aspects essentiels de l'activité concernant cet objet d'études après 1855—56, pendant l'étape de transition, dans le cadre de l'Académie **Mikhaïlienne**, vers l'organisation de l'enseignement supérieur proprement dit. C'était un résultat de la mise en œuvre de la „Loi sur la réorganisation des écoles“, élaborée en 1851. Ces points de départ ayant été précisés, l'auteur de la communication poursuit l'historique de la discipline à l'Université de Iassy, après 1860, l'année de sa fondation et entreprend les recherches suivantes :

a) L'organisation de la Faculté et le profil de la Chaire qui a englobé les premiers cours de Littérature roumaine dans la période comprise entre la fondation de l'Université et les années 1899—1900. En avril 1900, à la suite d'un décret ministériel, la Chaire respective va cesser son activité pour dix ans.

b) L'importance de l'activité des premiers professeurs de littérature roumaine à l'Université de Iassy.

Le travail s'appuie également sur des matériaux et des affirmations moins connus, voire inconnus jusqu'à présent par nos chercheurs. Par exemple : deux manuscrits ⁶⁾ se trouvant à la Bibliothèque Centrale de l'Université, dans le „Fonds T. T. Burada“, représentant des notes prises par T. T. Burada d'après les cours faits par les professeurs V. Alexandrescu-Urechia et Andrei Vizanti dans les premières années d'existence de l'Université de Iassy (1860—61 — 1865—66). Ensuite : des affirmations de V. A. Urechia se rapportant à son premier cours sur l'époque ancienne (féodale) de la littérature roumaine, cours fait à Iassy en 1862—63, présenté également en 1863—64 et publié en même temps, partiellement, dans le journal *Le Roumain (Românul)*. On a utilisé aussi quelques renseignements fournis par les archives et les Annales de l'Université de Iassy concernant les deux professeurs mentionnés ainsi que A. Lambrior, A. Densușianu et A. Philippide.

1) Le manuscrit 191, à la cote III—191 et le manuscrit 285 > 155 en 8° à la cote IV—29, du „Fonds T. T. Burada“ de la Bibliothèque Centrale de l'Université de Iassy.

La communication s'efforce de relever les aspects progressistes et les limites idéologiques des premiers auteurs de cours à l'Université de Iassy : V. Alexandrescu-Urechia (1858/59—1864), A. Vizanti (1865—1898), — suppléé : en 1876 par D. Petrino, en 1879/80 par A. Lambrior, entre 1881—1884, par A. Densușianu qui, par la suite, après avoir suppléé souvent le titulaire, est désigné officiellement à suppléer la Chaire, après la démission de Vizanti (1898—99). Enfin, A. Philippide réunit, pour peu de temps, les préoccupations de littérature roumaine à sa Chaire de langue et de philologie roumaines (1899—1900).

Après sa suppression en avril 1900, l'importante Chaire d'Histoire de la littérature roumaine va être rétablie à peine en décembre 1908, sous le titre restreint d'Histoire de la littérature roumaine moderne. Elle sera confiée comme suppléance au critique progressiste Garabet Ibrăileanu, malgré l'avis défavorable du Conseil de la Faculté.

Les importantes contributions des premiers professeurs de littérature roumaine à l'Université de Iassy, dans la période 1860—1900, consistent surtout dans le fait qu'elles ont ouvert des perspectives pour l'évolution future de la discipline mentionnée. La constatation se rapporte non seulement au plan local mais à l'ensemble de l'enseignement supérieur de notre pays au début de son développement. En même temps, leurs cours s'imposent par leurs idées avancées qui se rattachent aux traditions progressistes de la culture roumaine pendant la première moitié du XIXème siècle. D'autre part, leurs limites idéologiques et scientifiques s'expliquent par le fait qu'ils ont vécu et travaillé sous l'influence du renforcement des contradictions entre les deux cultures (progressiste et réactionnaire) dans le sein de notre culture nationale, pendant le régime bourgeois-agrarien de la deuxième moitié du siècle précédent.

Les contributions enregistrées dans ce domaine de la littérature roumaine, par l'activité des professeurs ayant occupé la Chaire entre 1860—1900, sont continuées sur un plan supérieur après 1900, par l'activité de Garabet Ibrăileanu. Après l'interruption comprise entre le mois d'avril 1900 et octobre 1908, les cours seront assurés par cet illustre représentant des intellectuels progressistes roumains à la fin du XIXème siècle et au commencement du XXème. Son apport comme professeur à la Faculté des Lettres de l'Université de Iassy, pendant un quart de siècle, sera particulièrement important pour l'évolution de la discipline la Littérature roumaine, au niveau de l'enseignement supérieur de notre pays.

INCEPUTURILE LITERARE ALE LUI THOMAS MANN ¹⁾

DE

HERTHA PEREZ

Fire mai reținută, mai înceată decît fratele său Heinrich, celălalt reprezentat cu renume mondial al familiei, Thomas Mann a avut o dezvoltare complicată, pe un drum sinuos, care l-a dus de la influențele decadentismului și scepticismului la pozițiile unui militantism social din ce în ce mai accentuat. De la o etapă la alta el se afirmă tot mai mult ca un om care se străduiește să se situeze la înălțimea sarcinilor vremii. A condamnat racilele epocii de declin al clasei sale și, fără a fi revoluționar, a luptat pentru rațiune împotriva obscurantismului, pentru omenie împotriva neomeniei. În aceasta constă contribuția sa pozitivă la progresul social al umanității.

Fiul senatorului din Lübeck a cunoscut, după fastul de suprafață al Germaniei imperiale, vîltoarea războiului, răsunetul Revoluției din Octombrie, revoluția și contrarevoluția germană, șubreda Republică din Weimar, ascensiunea fascismului și ororile celui de-al III-lea Reich, viața de emigrație, al doilea război mondial, scindarea Germaniei, reînvierea militarismului în Germania de vest și, în sfîrșit, lupta pentru coexistența pașnică și înlăturarea războiului, dusă de popoarele lumii în frunte cu Uniunea Sovietică. Pe această amplă traiectorie, lucrările sale se înscriu ca tot atîtea momente ale unei neobosite tensiuni intelectuale: ele sînt pătrunse de ecoul pe care evenimentele vremii l-au avut în conștiința scriitorului.

Thomas Mann și-a făcut apariția în literatură în anii cînd aceasta se afla la o răsruce de drum. Trecerea spre faza monopolistă a capitalismului, începutul descompunerii orînduirii burgheze, deci, se manifestă pe plan cultural prin apariția decadentismului, care exprimă dezorientarea diferitelor pături ale burgheziei față de contradicțiile tot mai puternic reliefate ale imperialismului. În Germania, naturalismul, cu implicațiile sale mizantropice, se afla, în momentul debutului literar al lui Thomas Mann, într-o fază

1) Lucrarea de față cuprinde fragmente din disertația pentru obținerea titlului de candidat în științe filologice, cu titlul „Nuvelistica lui Thomas Mann”, susținută în cadrul Universității „C. I. Parhon” București, în iunie 1961.

finală; începuse trecerea spre neoromantism și impresionism, curente decadente cu tendințe estetizante. Pînă și Gerhart Hauptmann, cel mai de seamă reprezentant al naturalismului german, se orientează, nu mult timp după realizarea piesei „Die Weber“, spre principiile estetice ale noii direcții literare.

Chiar dacă naturalismul se caracteriza prin reflectarea realității în unele din aspectele ei nesemnificative, se ridicaseră totuși, din rîndurile reprezentanților acestui curent literar și scriitori care contribuiseră, în ciuda limitelor determinate de lipsa unei concepții științifice despre lume, la progresul social, prin atragerea atenției asupra mizeriei maselor. Reprezentanții curentelor decadente, adepți ai iraționalismului burghez, al cărui părinte e Friedrich Nietzsche, caută dimpotrivă să restrîngă semnificațiile artei la înțelegerea unei așa-zise elite culturale, să realizeze ruptura totală cu tradițiile realiste ale trecutului.

Stefan George, stilp al literaturii decadente germane din secolul nostru, cerea încă în deceniul al nouălea al veacului trecut literaților ca „împotriva zgomotului vulgar al zilei să ajute frumuseții și gustului (noțiuni luate în înțelesul lor idealist abstract, n.n.) să înregistreze victoria“²⁾, căutînd în felul acesta să abată atenția de la manifestările tot mai violente ale luptei de clasă și să îndrepte literatura spre aspecte străine programului social. În operele decadente, dominant e sentimentul condamnării inexorabile a speciei umane. Reprezentarea pozitivă a omului, care nu lipsise din literatura burgheziei în ascendență, dispare. În scrierile sale care aduc o imagine deformată a lumii, caracteristică moderniștilor, individualitatea umană e izolată. Atenția e îndreptată asupra mecanismului subconștient, care dictează comportarea și psihologia individului. Se remarcă predilecția pentru eroi „de la marginea societății“, pentru oameni măcinați de morbidități și, paralel cu renunțarea la înaltele valori umane care insuflețesc arta realistă, descompunerea formelor poetice tradiționale.

La fel cu majoritatea reprezentanților realismului critic burghez din zilele noastre, nici Thomas Mann nu s-a putut sustrage cu totul influenței culturii decadente. Activitatea sa a fost supusă unui contact nemijlocit cu experiențele literare, filozofice și psihologice contemporane formației sale. Scriitorul a plătit tribut artei epocii, dar formula dominantă a creației sale rămîne realismul. Numeroasele pagini de generoasă umanitate, de dragoste și luptă pentru om, scrise de Thomas Mann sînt o dovadă a triumfului său asupra tendințelor antirealiste.

Tinerețea scriitorului stă sub semnul a trei determinanți culturali de natură decadentă: Schopenhauer, Wagner și Nietzsche, stilpi ai culturii burgheze din pragul epocii contemporane. El trăiește în atmosfera de idei și de sentimente ale decadentismului, reușind totuși, să se ridice deasupra ei. Doar cîteva opere de început reflectă melancolia și dezgustul de viață specifice decadenților, acestea fiind ogîndite în mod spontan, fără vreo atitudine critică. În curînd Thomas Mann devine „un critic analitic al decadentismului, purtînd în inimă dorința puternică de a-l depăși“³⁾.

2) Citat după Paul Rilla, *Essays*, Berlin, 1955, p. 227—228.

3) Thomas Mann, *Betrachtungen eines Unpolitischen*, Berlin, 1918, p. 179.

De Schopenhauer și Wagner scriitorul s-a distanțat destul de repede. La început el vedea lumea înconjurătoare în lumina filozofiei lui Schopenhauer, pentru care viața e un rău, prilejul unor neconținute dureri și adoptă, totodată, principiul izolării romantice al filozofului german. Nu după multă vreme Thomas Mann și-a dat seama de pericolul unei astfel de atitudini în fața vieții. Faptul că în romanul „Buddenbrooks” pesimismul lui Schopenhauer e înfățișat ca un fenomen care însoțește decadența burgheză, constituie un început de critică. O luare de atitudine mai pronunțată va avea loc abia mai târziu⁴⁾.

Nici influența lui Wagner n-a fost de lungă durată. În romanul „Zauberberg” autorul se ridică împotriva exaltării morții și beției simțurilor, pe care o aduce muzica lui Wagner, iar discursul „Leiden und Grösse Richard Wagners”, ținut în 1933 la Universitatea din München, scoate în evidență atitudinea sa nouă față de compozitorul german. Recunoscându-i acestuia meritele, Thomas Mann subliniază însă că muzica sa e, prin unele aspecte ale ei, o manifestare a burgheziei decadente și atrage atenția asupra pericolului ce-l prezintă anumite elemente ale creației lui Wagner exploatate de forțele naționaliste și șovine care acaparaseră puterea.

Menționăm că cercetătorul german Albert Soergel amintește în lucrarea „Dichtung und Dichter der Zeit”⁵⁾, despre existența unei nuvele cu titlul „Walsungenblut”. Nuvela urma — după cum arată Soergel — să apară în numărul din ianuarie 1906 al revistei „Neue Rundschau”; a apărut însă abia în 1921. Specificăm că este singura referire la o nuvelă cu acest titlu din literatura care ne-a fost accesibilă. Nuvela semnalată lipsește atât din ediția din 1925, cât și din edițiile parțiale sau totale de mai târziu. Regretăm absența textului acestei scrieri, cu atât mai mult cu cât — după afirmația lui Soergel — ea reprezintă „cel mai aspru rechizitoriu al lui Thomas Mann la adresa ar unei lumi parazitare și arogantă”⁶⁾. Se menționează și faptul că nuvela ar marca îndepărtarea lui Thomas Mann de muzica lui Wagner.

Dacă nuvela „Walsungenblut” a luat, într-adevăr, naștere în preajma anului 1906, ea anticipează — după cum putem judeca din sumarele indicații ale cercetătorului german — evoluția de mai târziu a lui Thomas Mann. Precizăm că nuvela „Tristan”, scrisă cu puțini ani înainte (1903), scoate încă în evidență puternica influență a muzicii wagneriene asupra scriitorului.

Contactul cu Nietzsche, deși mai puternic, n-a reușit nici el să schimbe fondul dominant al operei lui Thomas Mann. Scriitorul imprumută, cei drept, pentru un timp, de la Nietzsche ideile sale despre viață privită ca o forță necruțătoare, devoratoare și își însușește protestul acestuia contra banalului

4) Semnificativ e eseuul despre Schopenhauer din 1938, în care autorul definește concepția despre viață a acestuia drept „boală romantică a veacului al XIX-lea”. Un pasaj revelator cuprinde, de asemenea, nuvela *Die vertauschten Köpfe* (1940). Cuvintele zeiței Kali adresate eroinei nuvelei: „Ich habe die Ohren voll sowieso von der Salbaderei der Denker, das menschliche Dasein sei eine Krankheit, die ihre Ansteckung durch die Liebeslust weitertrage auf neue Geschlechter” (Thomas Mann: *Werke*, vol. 9, p. 813) cuprind o referire ironică la Schopenhauer și adepții săi.

5) Albert Soergel: *Dichtung und Dichter der Zeit*, «Voigtländer Verlag», Leipzig, 1928.

6) *Ibidem*, p. 856.

și convenționalului. Iraționalismul și, în timpul primului război mondial, chiar antidemocratismul lui Nietzsche își pun amprenta pe opera scriitorului. Influența lui Nietzsche s-a dovedit totuși mai puțin importantă, decât înclina Thomas Mann însuși s-o considere⁷⁾. Scriitorul s-a distanțat destul de des, chiar în perioada începuturilor, de concepția dionisiacă asupra vieții, ca și de idealul supraomului. El s-a manifestat contra elogierii instinctelor și dorinței de putere, elemente importante ale operei filozofului german. Mai târziu va repudia cu hotărâre această filozofie care degenerază în glorificarea barbariei, a războiului, în „cruzimi și mesaje haotice despre forță și atrocitate“⁸⁾. În romanul „Doktor Faustus“ Thomas Mann și-a îndreptat ascuțișul criticii împotriva antiumanismului nietzschean, realizat politic de către naști.

Faptul că Thomas Mann a recepționat aceste influențe fără a naufragia în decadentism, este o dovadă a vigoriei realismului său, metodă artistică pe care a cultivat-o cu succes în tot decursul activității lui creatoare.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm câteva din realizările de debut ale scriitorului, al căror studiu e de natură să aducă o contribuție la înțelegerea orientării sale de mai târziu. Accentul principal cade, în perioada începuturilor literare ale lui Thomas Mann ca de altfel în tot decursul primei perioade de creație⁹⁾, pe proza scurtă. Abia după cel dintâi război mondial nuvelistica trece pe un plan secundar, ciștigând în pondere romanul, specie literară în care Thomas Mann s-a distins cu deosebire și pe care a ridicat-o pe culmile perfecțiunii artistice.

Prima lucrare mai importantă a scriitorului este o nuvelă cu temă erotică, intitulată „Gefallen“, care apare în anul 1894, în paginile revistei „Gesellschaft“, organ al scriitorilor naturaliști din München. Anterior Thomas Mann a mai publicat o serie de schițe și o poezie lipsită de originalitate, într-o revistă a elevilor din Lübeck, sub pseudonimul Paul Thomas. În 1893 apare, de asemenea în paginile revistei „Gesellschaft“, poezia „Zweimaliger Abschied“ sub propriul său nume.

Este adevărat că „Gefallen“, nuvelă scrisă sub influența lui Maupassant, nu lăsa decât foarte rar să se întrevadă posibilitățile dovedite ulterior de nuvelist¹⁰⁾. Lucrarea atrage totuși atenția scriitorului Richard Dehmel, cunoscut ca sprijinitor al tinerelor talente.

7) În esul *Betrachtungen eines Unpolitischen* Thomas Mann consideră încă influența lui Nietzsche ca hotărâtoare. În schița autobiografică din 1930 el menționează însă caracterul contradictoriu al atitudinii sale față de sumbul profet al supraomului.

8) Thomas Mann: *Werke*, vol. 10, p. 655.

9) Prima perioadă de creație a lui Thomas Mann se situează între anii 1891 (data apariției nuvelei *Gefallen*) și 1918. În această perioadă autorul se consacră cu precădere nuvelisticii (serie în acest timp 22 din cele 27 de nuvele și povestiri ale sale). Dintre romane apar în această perioadă doar *Buddenbrooks* și *Königliche Hoheit*. Privită în ansamblul ei, această perioadă de creație se caracterizează prin poziția conservatoare a scriitorului. Abia după 1918 încep să se contureze convingerile sale democratice, proces ce ia sfârșit în jurul anului 1930, când Thomas Mann se situează pe pozițiile umanismului militant. Din 1930 începe a treia perioadă de creație.

10) În cazul nuvelei *Gefallen*, autorul ne pune în fața unei teme banale. Este vorba de dezamăgirea sentimentală a unui tânăr student care descoperă că iubita sa este întrevăzută de un alt bărbat.

Recunoașterea talentului său literar îi dezvăluie lui Thomas Mann adevărata lui vocație. Scriitorul pătrunde în ambianța literară a vremii și devine colaboratorul revistei de satiră și umor «Simplicissimus». Concomitent, se înscrie la Universitatea din München, audiind cursuri de istorie, economie politică și mai cu seamă de istoria artei și literaturii. Între 1895 și 1897 călătorește cu fratele său Heinrich prin Italia, cu care prilej definitivează prima culegere de nuvele și începe redactarea romanului „Buddenbrooks”. După întoarcerea din Italia, a lucrat un timp ca lector în redacția revistei «Simplicissimus». În 1901 apare primul roman al lui Thomas Mann, recunoscut imediat ca una din capodoperele romanului realist de la începutul secolului.

Majoritatea navelor lui Thomas Mann scrise pînă la sfîrșitul veacului, au apărut în volumul „Der kleine Herr Friedemann” (1897), iar o parte în volumul „Tristan” (1903). Nucleul acestor nuvele îl constituie, de obicei, opoziția tragică între individ și mediul înconjurător. Personajele centrale sînt oameni cu vitalitatea subminată de o cauză sau alta, oameni „de prisos”, care încearcă cu disperare să găsească contactul cu bucuriile vieții: încercarea lor eșuează, însă, de fiecare dată, căci, „viața”, concepută de autor în sens nietzschean, ca o forță necruțătoare, zdrobește cu cruzime pe cei slabi, pedepsind tentativa lor de a depăși granițele existenței lor individuale.

Ceea ce apărea timid în „Gefallen”, primă încercare în domeniul nuvelisticii, se împlinește într-un ritm destul de accelerat în aceste apariții ulterioare. Dacă nuvela „Gefallen” se mai încadra oarecum în schema clasică a acestei specii, stabilită de Goethe și urmașii săi, prin accentuarea acțiunii pe linia ineditului, precum și prin existența unui conflict exterior, nu același lucru se poate spune despre scrierile ce urmează și care aparțin — după cum s-a arătat — de asemenea prozei scurte. Majoritatea acestor scrieri afirmă cu vigoare trăsăturile specifice ale artei nuvelistice a lui Thomas Mann: intensitatea și esențialitatea observației, fabulația redusă, predilecția pentru analiza psihologică minuțioasă, capacitatea de concentrare.

În nuvela „Der kleine Herr Friedemann” (1897) conflictul are un caracter mai limitat, el se naște dintr-o fatalitate biologică. Un accident suferit în fragedă copilărie schimbă întreg cursul vieții micului domn Friedemann, lăsîndu-l schilod. Cu prețul unor eforturi de ani de zile, eroul reușește să-și cucerească „o fericire tihnită și suavă”¹¹⁾, să ducă o viață izolată, comodă și liniștită, luminată de bucuriile mărunte care-i sînt accesibile. Caracterul iluzoriu al acestei fericiri apare cu ocazia primei încercări a personajului de a ieși din sterila și comodă sa izolare. Dragostea nefastă pentru frumoasa și cruda Gerda von Rinnlingen declanșează catastrofa. Friedemann își dă seama de inutilitatea strădaniilor sale de pînă atunci și se lasă pradă luncării voluptuoase în neant. Tema erotică e aici cu totul secundară. Frumoasa Gerda intruchipează „viața”, care înlătură pe cel incapabil să se impună prin forța

11) Thomas Mann: *Werke*, vol. 9, p. 17.

sa fizică sau psihică. Deși simpatia autorului se îndreaptă spre micul coșoat, pieirea acestuia e înfățișată ca rezultatul inevitabil al unei înlanțuiri fatale; eroul nu poate trăi izolat de viață și e, totuși, lipsit de puterea necesară pentru a trăi cu adevărat.

În cazul nuvelor „Der Bajazzo“ (1897), „Tobias Mindernickel“ (1898), „Der Weg zum Friedhof“ (1900), personajele suferă de deformațiuni psihice ale căror cauze se conturează pe un fond social. Tobias Mindernickel sau „paița“ sînt apariții ale capitalismului parazitar, oameni care n-au legături cu activitatea productivă a colectivității, cufundîndu-se într-o izolare din ce în ce mai accentuată. În sufletul „paiței“ acționează forțe ale descompunerii în contradicție cu principiile burgheze de viață. Mai mult decît ceilalți eroi ai nuvelor timpurii, „paița“ are trăsături pe care le vom regăsi în profilul moral al eroilor operelor de mai tîrziu ale scriitorului. Fire directe duc, de pildă, spre Christian Buddenbrook. Ca și acesta, „paița“, descendent al unei familii de patricieni, nutrește sentimente anarhice, pe care membrii familiei sale încearcă în zadar să le disciplineze, sentimente care-l fac incapabil să ducă o viață burgheză normală.

Paița este, asemenea lui Tonio Kröger, eroul celebrei nuvele de mai tîrziu, „un om între două lumi“. Tonio a reușit să facă trecerea spre o „formă artistă“ de viață (deși tinjește după „deliciile banalității“ burgheze), în timp ce „paița“ e doar un burghez dotat cu o oarecare sensibilitate, înapt însă să se dedice unei activități artistice, creatoare. Din copilărie își distrează semenii, reproducînd felul de a vorbi și ticurile cunoștințelor comune sau improvizînd la pian parodii după piese muzicale cunoscute. După o improvizatie în care parodiază o dramă muzicală de Wagner, se apropie de el un bătrînel care exclamă cu lacrimi în ochi: „E extraordinar! E extraordinar, scumpe domnule! Vă jur că de treizeci de ani nu m-am distrat atît de bine! Permiteți-mi să vă mulțumesc din toată inima. Trebuie numaidecît să deveniți actor sau muzician!“¹²). Talentul artistic al „paiței“ e încă prea firav și nu depășește o anumită virtuozitate, insuficientă pentru o carieră artistică. Încercările familiei de a-i pregăti o carieră comercială eșuează, din cauza dezinteresului său pentru orice fel de activitate regulată. După moartea tatălui „paița“ trăiește din moștenirea lăsată, colindînd prin străinătate mai întîi, apoi stabilindu-se într-un orașel de provincie. Viața parazitară pe care o duce îl face să piardă din ce în ce mai mult contactul cu viața reală, trăiește din ce în ce mai însingurat, mai conștient de propria sa nulitate. Ne întîmpină — după cum vedem — în persoana „paiței“ — un om „de prisos“, care-și irosește viața vegetînd în inerție, scufundîndu-se tot mai adînc în marasmul abuliei. Ideea ratării eroului este comunicată prin acumulări lente de fapte mărunte, înfățișate în monologuri sau dialoguri. Finalul nuvelei coincide cu prăbușirea psihică a eroului, zdrobit de sentimentul totalii sale ratări. Această prăbușire este simțită ca o catastrofă interioară, care nu atrage, însă, după sine zguduiri exterioare. Amploarea dezastrului e sugerată de cuvintele finale ale eroului: „Doamne, cine ar fi crezut, cine ar

12) Thomas Mann, *Werke*, vol. 9, p. 53.

fi putut să creadă că este o asemenea nenorocire să te fi născut „paiață“¹³⁾.

Nuvela „Der Bajazzo“ ne prezintă opoziția tragică între individ și mediu ca rezultat al unui proces evolutiv, în timp ce „Tobias Mindernickel“ și „Der Weg zum Friedhof“ ne pun dintr-odată în fața conflictului final, antecedentele fiind indicate aici doar rezumativ. Tobias Mindernickel este un burghez deklasat, a cărui viață de mizerie se desfășoară între cei patru pereți ai unei camere sărăcăcioase. El nu întreține nici o legătură cu mediul din afara, de care se izolează cu sau fără voie. La rindul său e respins de oamenii în mijlocul cărora trăiește. Când trece pe stradă, copiii îl trag de haine, își rid de el. „El însă merge, fără a se apăra, uitându-se cu fereală în jur, cu capul vîrît între umeri, asemenea unui om care aleargă grăbit, fără umbrelă, printr-o ploaie torențială; deși i se ride în față, el salută, din cînd în cînd, cu o politețe smerită pe unul sau altul din oamenii care stau în fața porților“¹⁴⁾. În sufletul acestui biet om scos din circuitul vieții sălășluiește însă o nemăsurată dorință de putere și dragoste. El încearcă să supună „viața“, care-l întîmpină în ipostaza unui cîine tînăr și năbădăios. Încercarea individului de a-și apropia această unică ființă, mesager al vieții care-l ocolea, se soldează și în acest caz cu un eșec. Cîinele Esau moare din cauza unei răni pe care Tobias i-o provocase în dorința de a-i prelungi starea de supușenie blîndă, accentuată prin boală.

În cazul schiței grotești „Der Weg zum Friedhof“, motivele urii împotriva vieții, de care e animat croul sînt mai bine precizate. Lobgott Piepsam e un om modest, fost funcționar la o societate de asigurare. Moartea soției și a copiilor îi răpește suportul moral. El cade în patima beției, decade din ce în ce mai mult și-și pierde în cele din urmă slujba. Ura acumulată în sufletul său împotriva vieții care l-a dat cu cruzime la o parte, ca pe o ființă de prisos, e imensă. O dată, pe cînd mergea să viziteze mormintele familiei sale, el e depășit de un tînăr biciclist vesel și vioi, cu ochi albaștri și purtînd pe cap „cea mai îndrăzneată șapcă din lume“¹⁵⁾. Tînărul acesta fericit și fără griji, care circula nepăsător pe un drum interzis pentru bicicliști trezește în Lobgott un val de furie¹⁶⁾. Amenințîndu-l cu pumnul, urlînd, Piepsam sfidează pe biciclist și pe toți cei asemenea lui, fericiți și satisfăcuți, „cu ochi albaștri strălucitori și cu șepe noi“¹⁷⁾. Acest acces de furie subminează ultimele puteri ale lui Lobgott. El cade mort, fulgerat de apoplexie, definitiv învins de viață.

Deși de data aceasta simpatia autorului e de partea victimei influențat de concepțiile filozofice idealiste Thomas Mann nu oferă nici o soluție și înfățișează prăbușirea finală a croului ca pe un deznodămînt inevitabil: un Lobgott Piepsam n-are dreptul de a se lua la harță cu „viața“, așa precum un Tobias Mindernickel n-avea dreptul să atragă în traiul său sterp și lipsit

13) Thomas Mann, *Werke*, vol. 9, p. 547.

14) Thomas Mann, *Werke*, vol. 9, p. 77.

15) *Ibidem*, p. 121.

16) Biciclistul pe care-l întîlnește Piepsam în drumul său spre cimitir e numit de autor într-un mod care exclude orice indoială asupra intențiilor sale „das Leben“ (viața).

17) Thomas Mann, *Werke*, vol. 9, p. 125.

de sens un ciine tânăr și plesnind de viață, așa precum un cocoșat, ca micul domn Friedemann, n-avea dreptul să iubească o femeie frumoasă.

Asemănător stau lucrurile și în nuvela „Luischen” (1900), concepută, de asemenea, în perioada timpurie de creație a lui Thomas Mann. Și de data aceasta, eroul „înfrunt de viață” poartă stigmatele unei boli fizice care nu-i dau dreptul să aspire la toate bucuriile vieții. În ciuda diformității sale, de care e conștient până la obsesie, avocatul Jacoby s-a căsătorit cu o femeie de o rară frumusețe. În inima sa sălășluiește o dragoste adâncă pentru aceea care întruchiează perfecțiunea fizică. Fericirea sa e însă meru tulburată de sentimentul nesiguranței, de conștiința că a luat de la viață mai mult decât îi era îngăduit.

„Acest colos ciudat părea veșnic chinuit de remuscări. Cînd se plimba, o privea din cînd în cînd cu sfială pe Amra (soția, n.n.) care păsea cu o suplețe demnă de admirat. El saluta tot timpul în dreapta și în stînga, speriat parcă și cu un zel exagerat, ca și cum ar fi simțit nevoia să se prosterneze în fața fiecărui locotenent și să ceară iertare pentru faptul că toemai el e posesorul unei femei atît de frumoase. Expresia jalnic prietenoasă a gurii sale părea să implore pe oameni să nu-și bată joc de el”¹⁸⁾.

Catastrofa nu întîrzie să se producă. Ea este declanșată de dorința Amrei de a dezvălui public puterea sa de dominație asupra soțului. Cu prilejul unei serate, ea îl silește pe Jacoby să evolueze pe o scenă improvizată în postura grotescă de „șansonetistă”. Atingînd culmile înjosirii, Jacoby descoperă infidelitatea soției, din privirile grele de semnificație cu care spectatorii învăluie pe Amra și pe un tânăr invitat.

„În timp ce o liniște copleșitoare, de nimic întreruptă, cobori asupra sălii, el lăsă ochii săi din ce în ce mai larg deschiși să rătăcească încet și înspăimîntător de la public spre această pereche. Înțelegerea se reflectă deodată pe chipul său, un val de singe i se urcă în obraji, dîndu-le o culoare asemenea rochiei de mătase cu care se investimîntase, ca să se retragă apoi, pentru ca fața sa să capete culoarea galbenă a cerii și obezul se prăbuși în trosnetul scindurilor”¹⁹⁾.

Și în acest caz pieirea eroului e înfățișată ca rezultatul firesc al încercărilor sale nesăbuite de a-și depăși limitele.

Sentimentul dominant al eroilor nuvelisticii de început a lui Thomas Mann, sentiment pe care-l vom regăsi și la alte personaje din restul operei scriitorului, este acela al singurătății. Menționăm că tema însingurării este destul de frecventă în literatura timpului. O întîlnim, de pildă, la Hermann Hesse, Hugo von Hofmannsthal, la Heinrich Mann, Friederich Huch sau în unele lucrări de început ale lui Arnold Zweig. De altfel, tema este caracteristică perioadei de descompunere a capitalismului. Ea nu lipsește nici din opera altor mari nuveliști, cum sînt A. P. Cehov sau Guy de Maupassant. Frecvența ei crește o dată cu înaintarea spre imperialism fiind dusă la limitele extreme de reprezentanții decadentismului din trecut și de azi.

La Thomas Mann ne întîmpină — după cum am văzut — numeroase

18) Thomas Mann, *Werke*, vol. 9, p. 90.

19) Thomas Mann, *Werke*, vol. 9, p. 105.

exemplare umane incremenite în pustiu de gheață al izolării, oameni ce trăiesc fără să găsească o cale de apropiere de ceilalți oameni, atît din propria lor vină, cît și din vina celor din jur, cruzi și nepăsători. Viața ce se desfășoară în dezolanta junglă capitalistă provoacă în unele conștiințe, ca aceea a „paiaței”, drama teribilă a însingurării. În alte cazuri, omul se mișcă, pînă la un moment dat, inconștient, în această atmosferă de cruzime, cum e cazul avocatului Jacoby. Izolarea morală și socială e înfățișată de obicei în nuvelistica timpurie ca o stare de fapt, ca urmare firească a unei anumite deformări psihice („Tobias Mindernickel”, „Der Weg zum Friedhof”, „Enttäuschung”) sau a unei boli incurabile („Luischen”, „Der kleine Herr Friedemann”, „Der Kleiderschrank”), mai rar ca rezultatul unui proces psihic evolutiv („Der Bajazzo”).

Inevitabila izolare a indivizilor cu vitalitatea șubrezită explică atitudinea sceptică a autorului și implicit aceea a eroilor. Din acest scepticism moral derivă motivul decepției, destul de frecvent la Thomas Mann. Decepția atinge, bunăoară, o intensitate extremă în nuvela „Enttäuschung” (1898). În cazul acestei lucrări motivul decepției este strîns împletit cu acela al singurătății. În cazul unei conversații se conturează profilul moral al eroului asupra căruia se exercită încă din fragedă copilărie acțiunea devoratoare a decepției, pecetluind o existență umană scarbădă și inutilă. Eroul central se află într-un stadiu atît de avansat al însingurării și blazării, încît a pierdut pînă și capacitatea de a se împărtăși din frumusețile naturii și ale artei: „Am colindat lumea, ca să văd cele mai renumite locuri de pe pămînt și ca să văd cele mai însemnate opere de artă, în fața cărora omenirea se prosternă cu cuvinte alese; le-am privit și mi-am spus: Frumos! Dar asta-i tot?”²⁰).

Atorul sesizează — după cum am văzut — în primele sale nuvele unele manifestări de crepuscul ale lumii burgheze: el înregistrează mutilarea valorilor omenești, fără să adîncească însă cauzele și fără a oferi soluții pentru înlăturarea răului. Aceasta, deoarece nu înțelege încă faptul că originea racielor descoperite se află în însăși reaua alcătuire a societății. Thomas Mann nu înțelege, de pildă, că sentimentul însingurării, prezentat în atîtea variante, e rodul nefast al egocentrismului burghez, care capătă forme acerbe o dată cu apariția imperialismului. Autorul consideră drept contradicție între individ și societate sau viață, în genere (privită static și nediferențiat) ceea ce în realitate înseamnă contradicția între individ și societatea burgheză. Această tendință de a absolutiza un antagonism care poartă un evident caracter de clasă, se va manifesta și în problema artistului în societate.

Trebuie menționată totuși ca o realizare ce ocupă un loc aparte în nuvelistica de început a scriitorului, nuvela „Der Wille zum Glück” (1896). Spre deosebire de celelalte serii timpurii în care se face simțită „simpatia pentru moarte”²¹), mărturisită de scriitor în repetate rînduri (nuvelele „Der kleine Herr Friedemann”, „Der Kleiderschrank” (1899), etc.), simpatie pe care el a reușit s-o învingă abia în a doua perioadă de creație, nuvela „Der Wille

20) Thomas Mann, *Werke*, vol. 9, p. 9.

21) Referindu-se la romanul *Zauberberg*, autorul vorbește în seria *Betrachtungen eines Unpolitischen* despre formularea compozitorului Hans Pfitzner „simpatie pentru moarte” care i-a atras atenția și pe care a folosit-o apoi de multe ori.

zum Glück“ înfățișează moartea ca pe o forță vrednică de a fi urită și împotriva căreia trebuie dusă lupta. Eroul, deși condamnat la moarte datorită unei boli de cord incurabilă, nu se lasă, totuși, ca Johannes Friedemann, învăluit de „forță puternică, chinurilor de dulce“²²⁾, ci luptă împotriva morții cu o îndrăgire și încordare supremă. Această luptă anticipează pe cea a lui Hans Castorp, eroul romanului „Zauberberg“ (1924), în scena viscolului.

Legătura dintre nuvelele de început ale lui Thomas Mann și marile sale realizări în domeniul prozei scurte consacrate soartei artistului în societatea burgheză, „Tristan“, „Tonio Kröger“, „Tod in Venedig“ ș.a., o constituie romanul „Buddenbrooks“ (1901), prima realizare epică de ample proporții a scriitorului german, rezultat al unor trăiri personale. Ca majoritatea romanelor mari ale maestrului și acesta a crescut tot din intenții epice modeste. Autorul mărturisește că nu-l interesa inițial decât figura lui Hanno, personaj cu tentă autobiografică și că începând *ab ovo*, cum avea el obiceiul, a ajuns să scrie un roman de câteva sute de pagini, o „cronică de familie“ cu caracter autobiografic. Romanul, început la vârsta de 22 de ani la Roma și terminat trei ani mai târziu la München, denotă o maturitate uimitoare pentru creația timpurie a unui scriitor. Dotat cu o mare capacitate de a întui viața în complexitatea ei, autorul zugrăvește declinul propriei sale familii, pe bază de material faptic luat din realitate. De altfel, după apariția romanului, burghezia din Lübeck îi reproșează autorului conținutul prea „realist“ al cărții. Thomas Mann nu-și dădea încă seama că, scriind istoria familiei sale, devenise cronicarul burgheziei în genere, în marșul ei spre imperialism și că deci cartea sa depășește sfera intereselor strict locale. El credea, cu o emoționantă modestie, că opera sa poate interesa cel mult pe cetățenii din Lübeck. Manuscrisul e trimis editorului S. Fischer care va deveni apoi editorul permanent al marelui scriitor. Fischer e și el sceptic. Spre mirarea autorului și a editorului, răsunetul internațional al cărții a fost uriaș. Romanul „Buddenbrooks“ vestise Germaniei și lumii întregi că s-a născut un mare scriitor. Apar ediții peste ediții, traduceri în toate limbile europene de largă circulație. Până în 1933, tirajul depășise cifra de un milion și în curând cartea e socotită printre operele clasice ale literaturii germane.

Romanul e axat pe două mari contraste: contrastul între vechea burghezie hanseatică, care, în concepția de atunci a autorului, întrupează tradițiile „onorabile“ ale acestei clase și între burghezia nouă, necruțătoare, lipsită de scrupule, ce se ridicase o dată cu evoluția spre imperialism: pe plan mai restrâns se conturează contrastul între Thomas și Christian, cei doi reprezentanți de sex masculin ai penultimei generații Buddenbrook. Autorul consemnează îndurerat descompunerea burgheziei preimperialiste. „desburghezirea“²³⁾ ei, deplînge apusul unei lumi despre care, în acea vreme, credea

22) Thomas Mann, *Werke*, vol. 9, p. 34.

23) Subliniem că noțiunea de burghez, respectiv burghezie, în accepțiunea lui Thomas Mann nu coincide cu termenul marxist corespunzător. Burghez la Mann înseamnă păstrător al valorilor culturii burgheze umaniste, e sinonim cu rațional, moral și cu tot ce a caracterizat această clasă în perioada ei de ascendență. Prin „desburghezire“ scriitorul înțelege destrămarea acestei burghezii în ascendență, transformarea ei în burghezie parazită a fazei imperialiste.

că-i întruclipează idealul de viață, în spiritul căreia a fost el însuși educat.

Fiecare din cele patru generații ale familiei Buddenbrook, înfățișate în romanul a cărui acțiune se desfășoară de-a lungul citorva decenii, reprezintă câte o etapă distinctă în dezvoltarea burgheziei și a concepțiilor ei. În galeria de tipuri ale acestei familii burgheze găsim în ordine cronologică portretul reprezentantului primei generații, Johann Buddenbrook-senior, adept al iluminismului francez, ateu și admirator al lui Voltaire. Apoi Johann Buddenbrook-junior, bunicul lui Hanno, trăind în atmosfera evenimentelor de la 1848 și avînd o pronunțată înclinație spre religie, ca refugiu în fața evenimentelor. Și unul și celălalt reprezintă — în concepția autorului — vechile virtuți negustorești: cinstea, simțul datoriei, hărnicia și puterea de muncă. Cinstea aceasta negustorească va face însă neamul Buddenbrook vulnerabil în fața asalturilor burgheziei noi care se ridică. În roman, această pătură a burgheziei e reprezentată de familia Hagenström. Despre unul din membrii acestei familii, Johann Buddenbrook-junior obișnuia să spună: „La asta și boul fată“, insinuînd dezaprobarea față de metodele lor de speculanți brutali. Cel mai strălucit reprezentant al familiei este — în aparență — Thomas Buddenbrook, omul succeselor politice răsunătoare, care a pierdut însă încrederea în sine și în viitorul neamului său. În fața lui Thomas se ridică o alternativă necruțătoare: să se acomodeze ritmului vremurilor noi sau să piară. După eșecul primei și unice sale încercări de a ține pas cu vremea și de a face negoț în „stil modern“, eforturile sale se îndreaptă doar spre păstrarea ținutei și „demnității“, devine „actorul propriei sale vieți“ (Hans Mayer). Psihologia tulbură săpată de morbidități se accentuează și el găsește o ultimă consolare în romantismul pesimist al lui Schopenhauer. Atracția morbidă a morții cîștigă cu atît mai mult teren cu cît își dă seama de incapacitatea prea senzitivului său fiu Hanno de a se adapta vieții.

Al doilea contrast, acela între cei doi frați, Thomas și Christian, este numai un contrast aparent. Christian, nevropatul, „paiața“ familiei și a orașului și Thomas, omul disciplinei, prezintă un fond sufleteș asemănător. În ambii acționează aceleași forțe ale descompunerii ce duc la autodizolvarea personalității prin subminarea principiilor burgheze de viață. Thomas opune însă anarhiei sentimentale a fratelui său o rezistență îndîrjită: „Am devenit ceea ce sînt fiindcă n-am vrut să ajung ca tine. Dacă te-am evitat instinctiv, a fost pentru că trebuia să mă feresc de tine, pentru că tot felul tău de a fi este o primejdie pentru mine“²⁴⁾.

Concluzia cea mai importantă ce se degajă din această scriere este aceea că societatea burgheză a intrat într-o perioadă de criză adîncă, că etapa ei finală a început.

Se conturează aici, totodată, un mod specific de a privi poziția artistului în societate. Hanno, ultimul vlăstar al familiei Buddenbrook, fire de artist, exemplar uman dotat cu o sensibilitate maladivă, se refugiază în moarte pentru că nu poate suporta asprimile vieții. Înfațișîndu-ne pe Hanno, Thomas Mann vrea să ne convingă că arta ridică pe om deasupra mediocri-

24) Thomas Mann, *Werke*, vol. I, p. 629.

tații burgheze, făcându-l însă, în același timp, slab, inapt pentru viață. Problema izolării artistului, pusă aici pentru prima oară răspicat (un început în această direcție îl constituie nuvela „Der Bajazzo”) este adâncită în operele următoare, în special în nuvelele „Tristan”, „Tonio Kröger” și „Tod in Venedig”, în care autorul caută cu înfrigurare cauzele care-l pun pe artistul burghez în conflict deschis cu mediul care l-a generat.

Realizările perioadei de debut a lui Thomas Mann, atît primele nuvele și povestiri cît și romanul „Buddenbrooks”, denotă unele contingente cu literatura decadentă. Regăsim în aceste scrieri ansamblul de sentimente specifice decadențelor, precum și interesul acestora pentru ființele singulare, prezentînd anomalii fizice sau psihice. Totuși, materialul de fapte și felul expunerii sînt călăuzite în mod constant de o viziune realistă a lumii, ceea ce determină afirmarea unor elemente ale orientării progresiste de mai tîrziu a scriitorului, începutul detașării sale critice de lumea care l-a generat. Deși înrîurit de ideologia burgheză, Thomas Mann a reușit totuși — după cum relevă mai ales marele său roman — să dezvăluie și în perioada primelor sale creații, unele aspecte negative ale orînduirii sociale a timpului său, să înfățișeze efectele dezastruoase pe care dominația capitalului le are asupra conștiinței umane.

Luptă impotriva fascismului, Thomas Mann se va ridica mai tîrziu pe treapta umanismului militant și va dovedi în anii maturității o înțelegere înaintată a realităților vremii sale. El va ajunge la convingerea că însănătoșirea politică și morală a societății nu poate veni decît prin înlocuirea vechilor așezări, cu altele noi, fără a cunoaște însă drumul concret care duce la marea înnoire, drumul revoluției proletare. Celebrul scriitor german n-a putut depăși, cu totul, strimtul orizont al clasei lui. Meritele sale sînt însă incontestabile în ceea ce privește apriga critică prin care condamnă regimul capitalist, răspunzător de tristul tablou moral pe care Thomas Mann l-a zgăvit cu atîta măiestrie.

НАЧАЛО ЛИТЕРАТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТОМАСА МАННА

Краткое содержание

В настоящей работе автор рассматривает повести и рассказы Томаса Манна, изданные до конца XIX века, и анализирует также его первое крупное эпическое произведение, роман **Buddenbrooks**. В этих произведениях чувствуется некоторое влияние упадочной буржуазной литературы, однако в выборе фактического материала и в характере изложения у писателя наблюдается постоянный реалистический подход к окружающему миру. Благодаря этому в его творчестве утверждаются прогрессивные элементы, удельный вес которых увеличивается по мере идеологического и художественного роста писателя. Трагическое противопоставление личности и окружающей среды является обычно ядром первых прозаических произведений Томаса Манна. В них писатель улавливает некоторые проявления отмирающего буржуазного общества, раскрывает унижение человеческого достоинства,

однако он ещё не совсем сознательно подходит к причинам раскрываемых им общественных недостатков. Рассматривая общество как нечто неподвижное и недифференцированное, Томас Манн замечает лишь противоречие между личностью и обществом, не учитывая буржуазного характера этого общества.

В романе **Buddenbrooks** Томас Манн рисует процесс разложения старого домонополитического буржуазного общества, которое он считал в то время воплощением своего жизненного идеала. Он восстаёт против новой буржуазии, развитие которой определялось переходом к империализму. В романе впервые остро ставится вопрос отмежевания художника от окружающего общественного мира, породившего конфликт писателя с общественной средой. В своих дальнейших произведениях Томас Манн углубляет этот вопрос.

LES DÉBUTS LITTÉRAIRES DE THOMAS MANN

Résumé

On analyse dans le présent travail les nouvelles et les récits de Thomas Mann, parus jusqu'à la fin du XIXe siècle, ainsi que son premier grand roman épique „Les Buddenbrooks“. On remarque que ces écrits ont quelque contingence avec la littérature décadente. Mais les faits et la façon dont l'auteur les expose sont dominés constamment par une vision réaliste du monde, ce qui détermine la présence de certains éléments progressistes qui s'accroîtront en fonction des progrès idéologiques et artistiques de l'auteur. Le thème central des premiers récits en prose de Thomas Mann, c'est en général l'opposition tragique qui existe entre l'individu et le milieu ambiant. L'auteur saisit certaines manifestations qui dénotent le déclin de la société bourgeoise. Il révèle la mutilation des valeurs humaines sans comprendre toutefois que l'origine des plaies sociales démasquées réside dans l'organisation de la société elle-même. Il considère comme contradictoire entre l'individu et la société (vue de façon statique et non-différenciée) ce qui représente en réalité des contradictions entre l'individu et la société bourgeoise. Thomas Mann décrit dans „Les Buddenbrooks“ le déclin de l'ancienne bourgeoisie prémonopoliste. A cette époque l'écrivain croyait qu'elle incarnait son idéal de vie et il s'oppose à la bourgeoisie nouvelle, qui s'était développée en même temps que l'impérialisme. Le roman de Thomas Mann pose aussi pour la première fois de façon nette le problème de l'isolement de l'artiste bourgeois et de son conflit avec le milieu qui l'a produit, problème qui sera approfondi dans les oeuvres ultérieures.

REVISTA „EUROPE“ ÎNTRE 1950 ȘI 1960

DE

S. BUTUREANU

Rolul activ al revistelor progresiste în cadrul culturii naționale, ca și în patrimoniul vast al valorilor universale, nu este astăzi contestat de nimeni. Mesajere ale ideilor noi, creatoare de școli și curente, acestea sînt reflexul imediat al tendințelor vremii și piatra de încercare a scriitorilor. Dacă ne referim la literatura franceză, constatăm, de pildă, că în istoria romantismului nu se pot omite „La Muse Française“ sau „Le Globe“. „Le Parnasse“ a creat o școală nouă în poezie. Simbolistii s-au manifestat în coloanele unor publicații ca „Revue Wagnérienne“, „Revue Indépendante“ și mai târziu în „Mercure de France“ a lui Alfred Valette. Unele dintre aceste reviste au dispărut o dată cu momentul cultural sau cu moda respectivă, altele își prelungesc existența, fie printr-o lărgire a orizontului („Mercure de France“) fie dintr-un conservatorism tenace. „Revue des Deux Mondes“, fondată în 1829 și ilustrată de criticul Brunetière, „Revue de Paris“ sau „Revue de France“ sînt astăzi, prin academismul lor rigid, mai mult ecoul unei epoci apuse. Mari scriitori burghezi ca Proust, Gide, Valéry, Claudel, Maurois, Giraudoux ș.a. și-au extins renumele asupra cunoscutei publicații „Nouvelle Revue Française“. Pretinzînd că se situează pe o poziție strict estetică, ea interesează mai mult prin valoarea sa de antologie literară în actuala mișcare literară franceză.

Existența paralelă a două culturi în țările occidentale impune însă o precizare. În acest sens Franța constituie un exemplu tipic. Periodice ca „Le Figaro Littéraire“, „Action Française“, „Esprit“, „Temps Modernes“, „Les Nouvelles Littéraires“ servesc la difuzarea culturii burgheze. În frontul de luptă pe care-l reprezintă literatura progresistă din această țară sînt angajate de asemenea o serie de publicații: „Cahiers du Communisme“, „La Nouvelle Critique“, „La Pensée“, „Les Lettres Françaises“. Cea mai veche dintre ele, revista „Europe“, are în același timp și circulația cea mai largă, depășind hotarele Franței și pătrunzînd astăzi pe toate continentele. Istoria literară burgheză o înglobează, alături de „Revue Européenne“, „Le Monde Nouveau“, am putea adăuga și „Revue Mondiale“ în categoria intitulată „tribune

franco-europene". Spre deosebire însă de aceste publicații de tip cosmopolit, revistei „Europe” îi revine încă de la înființare meritul de a fi introdus în paginile sale marcele curent al solidarității internaționale, pentru care, ca și Barbusse, au luptat fondatorii săi, Romain Rolland și Jean Richard Bloch, împreună cu grupul de scriitori care au participat la crearea ei¹). Revista apare în 1923, în momentul cînd „pe toate zidurile Franței se putea vedea omul cu cuțitul între dinți, afișat pentru a servi de sperietoare contra comunismului”²), dar și cînd „muncitorii se organizează într-o singură armată europeană”³). Este epoca influenței marilor idei ale socialismului, concretizate într-o nouă formă de stat apărută în răsăritul Europei. Ele vor marca puternic orientarea ideologică și creația literară a unor eminente personalități ca Barbusse, Anatole France, Romain Rolland. Reflectarea noilor concepții ale acestuia din urmă se găsește în puternica operă de maturitate, *L'Âme enchantée*, începută în 1922. Mai mulți tineri scriitori⁴), toți revoltați împotriva ordinii burgheze, toți în căutarea unei formule care să exprime adevărul social, se întrunesc în sfîrșit în comitetul revistei „Europe”, după popasuri fie în gruparea „L'Abbaye de Crêteil”, în mișcarea „Clarté” a lui Barbusse (majoritatea scriitorilor citați), sau în curentul suprarealist inițiat de André Breton (Aragon, Elsa Triolet, J. R. Bloch, P. Eluard).

Intr-un studiu consacrat acestei probleme, autorul ceh J. S. Kvapil⁵) arată că de la început revista „a încercat să paralizaze influența cubismului și futurismului în Franța, iar mai tîrziu pe aceea a suprarealismului de la N.R.F. (cultul lui Proust, poezia pură, freudismul, gîdismul)”⁶).

Considerăm de asemenea că, alături de alte publicații progresiste, „Europe” a contribuit la îngrădirea aceluia curent naționalist-șovin, antisemit și pro-fascist, lansat de „profetul” burgheziei ultrareacționare, Charles Maurras, de la „Action française”⁷).

În momentul izbucnirii războiului, ea este silită să-și înceteze apariția intrucît, așa cum arată René Arcos⁸), activitatea sa anterioară, campaniile antifasciste și antihitleriste, cu largi ecouri peste frontiere, o expuneau la represalii din partea naziștilor, făcînd inevitabilă interzicerea ei. Eliberarea Franței și încetarea ostilităților permit regrouparea colectivului de redacție și reluarea apariției publicației progresiste „Europe” la 1 ianuarie 1946. Jean Cassou, noul director, aducea cu sine o bogată experiență la revistă, o

1) Cităm lista grupului lui Romain Rolland după revista „Europe” (ian.-febr. 1958, p. 302): René Arcos, Marcel Martinet, Ch. Vildrac, Pierre Jean Jouve, Georges Chennevière, Georges Duhamel, Léon Werth, Luc Durtain, Léon Bazalgette.

2) J. Larnac, *La littérature française d'aujourd'hui*, Paris, Éd. Sociales. 1948, p. 133.

3) Maxim Gorki, în articolul său despre R. Rolland din nr. 38 (1926), p. 161.

4) J. Larnac se referă mai mult la așa-numiții „amis d'Europe”: J. R. Bloch, J. Cassou, André Chamson, Elsa Triolet, Aragon. (*La littérature française d'aujourd'hui*, p. 135).

5) Este vorba de studiul *Les précurseurs du réalisme socialiste de la revue „Europe”* („Europe” ian.-febr. 1958, p. 301—302).

6) *Ibidem*, p. 302.

7) Vezi și articolul lui Julien Benda, *Les thèses maurrassiennes*, publicat în „Europe” (apr. 1950, p. 32—33).

8) Articolul *Mon ami Jean Richard Bloch*, publicat în „Europe” (martie-aprilie, 1957, p. 36).

activitate literară remarcabilă ca romancier, eseist, critic de artă, traducător din literatura spaniolă și poet. Contribuția sa la poezia Rezistenței (33 *Sonnets composés au secret*) vădește o poziție militantă caracteristică tuturor colaboratorilor de la „Europe“. Am putea spune că de la această dată sînt continuate în paginile revistei tradițiile literare ale mișcării de rezistență prin demascarea crimelor nazismului, înfierarea trădării săvîrșite de burghezii, condamnarea războiului, impunîndu-se, ca o necesitate vitală, ideea de pace și de libertate.

În expunerea de față ne propunem să ne ocupăm de perioada 1950—1960. Socotim că acest interval de timp este suficient de larg pentru a se putea urmări evoluția revistei și a se ajunge la o concluzie întemeiată. Pe de altă parte, fiind vorba de perioada cea mai recentă, considerăm că acest fapt permite o justă înțelegere și apreciere a problemelor tratate. În sfîrșit — și acesta este motivul esențial — perioada respectivă reprezintă un moment important în istoria revistei prin adoptarea unei ferme principialități în sectorul artistic și literar, printr-o mai bună organizare a materialului prezentat cititorilor, printr-o creștere vădită a prestigiului și influenței revistei în interior ca și în afara hotarelor țării. Lipsa unui studiu monografic complet sau parțial⁹⁾ ne îndreptățește să ne oprim, pentru început, asupra acestui cadru general, în loc de a ne limita la un singur aspect.

Debutul perioadei 1950—1960 coincide aproape în timp cu venirea la direcție, în locul lui Jean Cassou (actualmente membru în comitetul de redacție de la „Revue d'Esthétique“), a cunoscutului publicist, critic dramatic și literar, Pierre Abraham¹⁰⁾ (mai 1949). Cu o lună de zile înainte, Jean Fouquet predase secretariatul redacției lui Pierre Gamarra, astăzi scriitor bine cunoscut în literatura progresistă. Colaborarea aceasta deschidea largi perspective revistei și putem constata în timp că rezultatele au confirmat întru totul așteptările. Frate mai mic al lui Jean Richard Bloch, Pierre Abraham, vechi colaborator la „Europe“ și profund atașat ei, își propunea de la început să continue „tradițiile umanismului democratic ale unui Romain Rolland. Jean Richard Bloch, efortul pentru a menține sau restitui literaturii caracterul ei universal, natura sa de trăsătură de unire între popoare, destinul ei de limbaj comun al civilizației umane, una și indivizibilă“¹¹⁾. Asemenea obiectiv presupunea serioase dificultăți prin însuși caracterul contradictoriu al lumii capitaliste. Interesele economice ale marilor trusturi, blocurile militare, teama de propagandă în favoarea ideilor socialismului cuprind și Franța. Pierre Abraham o arată cu mult curaj în numărul special consacrat lui Balzac, atunci cînd vorbește despre lipsa unei colaborări mai largi pe plan internațional: „După cum se știe, guvernul nostru, copiind servil atitudinea sa după aceea a Departamentului de Stat din Washington, n-a recunoscut gu-

9) În afară de studiul menționat de rev. „Europe“ și citat anterior nu cunoaștem să se mai fi scris ceva în această privință.

10) Acesta s-a afirmat prin lucrări ca *Figures* (1929), *Créatures chez Balzac* (1931), *Le physique au théâtre* (1933), reînnoind studiul creației literare prin introducerea elementului antropologic (după René Lalou, *Histoire de la littérature française contemporaine*, P.U.F., 1946). După 1944 el a publicat romanul progresist *Tiens bon la rampe*.

11) „Europe“, iul.-aug. 1950, p. 12.

vernul chinez al lui Mao-Tze-dun“ și continuă pe același ton: „Că lumea descrisă de Balzac este intolerabilă, după cum intolerabilă este lumea în care trăim noi încă astăzi, aceasta nu schimbă cu nimic puterea geniului scriitorului“¹²⁾.

În paginile revistei „Europe“, prin inserarea unor note speciale, se va exprima indignarea față de represaliile dezlănțuite de Jules Moch împotriva muncitorilor francezi¹³⁾, protestul față de politica lui Mendès-France îndreptată spre reînarmarea Germaniei¹⁴⁾, ca și împotriva suprimării libertăților democratice de către generalul De Gaulle¹⁵⁾. Atitudinea aceasta direct combativă nu se rezumă la cauza unei singure țări. Astfel cînd „Europe“ protestează împotriva agresiunii săvîrșite de imperialiști în Guatemala¹⁶⁾, cere punerea în libertate a poetului turc Nazim Hikmet¹⁷⁾, sau cînd își manifestă solidaritatea cu intelectualii din temnițele Spaniei și Portugaliei¹⁸⁾, ea îmbrățișează interesele întregii omeniri progresiste¹⁹⁾.

Dacă cercetăm colecția revistei „Europe“ în perioada anterioară (1946—1950), constatăm că asemenea note sau articole redacționale lipsesc cu desăvîrșire. Revista păstrează în genere un ton moderat, evitînd să ia atitudine directă în problemele politicii curente. Publicînd un material bogat referitor la perioada de ocupație și la mișcarea de rezistență, ea se limitează la această formă de luptă, mai discretă și oarecum indirectă. Noua conducere, urmînd linia lui J. R. Bloch, consideră că o literatură angajată nu poate fi despărțită de politică, iar linia adoptată de revistă reliefează tocmă interdependența celor două sectoare. Desigur că nu o dată s-au luat măsuri de sancționare a revistei și în special a directorului său²⁰⁾. Sîntem îndreptățiți să credem că dintr-un minim de prudență acesta a considerat necesar ca în numărul din iulie—august 1957 să facă următoarea precizare: „Europe“ este înainte de toate o revistă literară, cu prelungiri naturale spre artele plastice, muzicale, cinematografice. Politica nu este principala sa preocupare“²¹⁾. Iată însă că într-un număr special ulterior²²⁾, tot el afirmă (în articolul introductiv): „Este imposibil pentru generația mea să scrie despre Spania

12) iul.-aug. 1950, p. 10 și p. 14.

13) ian. 1950, p. 152.

14) oct. 1954 (*Sur le réarmement de l'Allemagne*), p. 1—7.

15) sept. 1958 (*Documents pour un programme commun à toutes les forces républicaines*), p. 138—154.

16) iunie-iulie 1954, p. 285.

17) ian. 1950, p. 138 (*Pour la libération de Nazim Hikmet*). Vezi și nr. din noiembrie-decembrie 1955, în care sînt publicate poezii ale marelui poet turc, precum și poeme închinat lui.

18) iunie 1960 (*Pour les emprisonnés d'Espagne et du Portugal*), p. 2.

19) Exemple de acest fel s-ar putea multiplica, citînd comentariul politic al lui Jean Bruhat *Et si on essayait* (ian.-feb. 1958, p. 265—274) unde se exprimă indignarea față de bombardierile americane care transportau bombe cu hidrogen, primejduind securitatea Europei (prin contrast se subliniază intențiile pașnice ale Uniunii Sovietice), sau anunțul privind eliberarea marelui scriitor portughez Aquilino Ribeiro, în urma protestelor publicate în revista „Europe“ (nov.-dec., 1960, p. 304).

20) Nota *Notre directeur en correctionnelle* din aprilie 1950, p. 144. (Pierre Abraham este acuzat de a fi prezidat la Nisa un congres al intelectualilor pentru pace).

21) p. 236.

22) ianuarie-februarie 1958.

fără a crede că și-a muiat pana în sînge²³⁾. Sau în numărul consacrat școlii laice: „Într-o epocă în care ierarhia ecleziastică începe să se amestece în viața politică a țării noastre, interzicînd primarului unui mare oraș să primească un șef de stat străin²⁴⁾, poți gîndi că o școală confesională va fi inspirată de o preocupare de libertate?“²⁵⁾.

O primă constatare ce se impune deci prin comparație cu perioada anterioară este *întărirea caracterului militant al revistei în intervalul 1950—1960*. O dată cu acest fapt sporesc însă restricțiile și riscurile. Răspunzînd unor cititori care pretindeau articole propriu-zise de actualitate politică, direcția arată că această dorință nu poate fi satisfăcută integral, „dacă revista dorește să i se permită trecerea dincolo de frontiere“ și precizează: „Există țări (în afara Europei), unde un număr al revistei „Europe“ este de ajuns pentru a fi arestat“²⁶⁾.

Aceeași poziție militantă se manifestă desigur într-o largă măsură și în materialul beletristic sau documentar publicat în revistă. Indiferent dacă este vorba de poezia lui Guille vic, *Le goût de la paix*²⁷⁾, de nuvela lui Jean Malrieu, *Avec armes et bagages*²⁸⁾, de dramatizarea lui Jacques Gaucheron, *La fleur d'acier*²⁹⁾ (după nuvela lui André Stil), de articolul *La science française et la paix* al lui Henri Wallon³⁰⁾, de recenzia cărții autorului sovietic Vadim Sobko, *Le gage de la paix*³¹⁾ sau de poemul lui Jacques Madaule, *À Leningrad*³²⁾, constatăm că tema majoră a revistei în decursul întregului deceniu de care ne ocupăm este lupta pentru pace³³⁾. Evocarea ororilor săvîrșite de către fasciști³⁴⁾, a persecuțiilor rasiale³⁵⁾, a croismului manifestat în cadrul mișcării de rezistență³⁶⁾, descrie-

23) „Europe“, ian.-febr. 1958.

24) Este vorba de vizita tov. Hrușciiov în Franța.

25) „Europe“, aprilie-mai 1960, p. 4.

26) iulie-august 1957, p. 236.

27) martie 1951, p. 32—41.

28) ianuarie 1953, p. 79—102.

29) iunie-iulie 1955, p. 181—188 (le prologue).

30) noiembrie 1950, p. 146—150.

31) aprilie 1953 (*Notes de lecture*, p. 134). Autoarea recenziei este Martine Monod.

32) noiembrie-decembrie, 1960, p. 254—262.

33) Încă din 1950 (nr. pe iulie-august, p. 11) P. Abraham vorbește despre „război, amenințările de război, împotriva cărora tocmai luptă cu tot sufletul revista noastră, acei care o scriu și acei care o citesc“.

34) Din materialul foarte bogat al revistei, ne limităm să cităm cîteva exemple (ca și pentru temele următoare, de altfel): Stephan Hermlin: *Le lieutenant York de Warthenburg* (oct. 1955, p. 117—139); François Kérel: *Rhénane* (ibid., p. 140—142); Harold Hauser: *Où était l'Allemagne* (ian.-febr. 1956, p. 77—109); Alcide Cervi: *Mes sept fils* (aug.-sept. 1956 pînă în mai 1957) etc.

Adăugăm la acestea și recenziile unor cărți ca: *Où l'herbe ne pousse plus* de Georges Magnane (ian. 1953, p. 121); *Le Commandant Watrin* de Armand Lanoux (Prix Interallié) — iunie 1957, p. 133—135; *La vie à l'envers* de Nicole Berthier (oct. 1959, p. 282), etc.

35) Claude Raymond Lévy, *Une histoire vraie* (aprilie 1953, p. 89—99); Oliven Sten, *Hagiographie du surnommé Olive* (nov. 1954, p. 66—71); recenziile cărților: *L'insurrection du ghetto de Varsovie* de Bernard Mark (aug.-sept. 1955, p. 201—203), *Congo noir et blanc* de Alain Gherbrandt (martie 1956, p. 129—130); *Le lieu de*

rea tragediei de la Hiroshima³⁷), zugrăvirea consecințelor experiențelor atomice³⁸) sînt destinate în fond să sublinieze, prin contrast, valoarea deosebită a noțiunii de pace.

Poemele *Bellifontaine* al lui Georges Soria³⁹), *Épître* al lui Guilevie⁴⁰) înfieriază ocupația americană din Franța, după cum nuvela Gabrielei Graș, *Un été*⁴¹), recenziiile cărții *Les hirondelles du printemps* a lui Jean Laffitte⁴²) sau a ciclului *La question du bonheur est posée*, al lui André Stil⁴³) prezintă complexa situație socială și politică din Franța, în centrul căreia este situată clasa muncitoare. Vocea Algeriei răscolite răsună în poemele lui Hadjar⁴⁴), ale lui Mohammed Dib⁴⁵), în romanele lui Driss Chraïbi și Mouland Mamoueri⁴⁶), ca și în cartea *L'Algérie hors-la-loi* de Colette și François Jenson⁴⁷). Articolele închinat Isabelle Eberhardt⁴⁸) amintesc de suferința și revolta popoarelor din colonii. O temă importantă în această perioadă o constituie lupta pentru menținerea libertăților democratice. O deosebită amploare capătă astfel între 1959—1960 campania pentru menținerea școlii laice.

Numerele speciale nu se alcătuiesc întimplător sau exclusiv pe baza unor comemorări. În momentul cînd americanii își instalau baze militare pe teritoriul francez, revista scoate numărul „La Commune” (1951). „La Marseillaise” (1960) cuprinde indignarea intelectualilor cinstiți în fața noii închiiziții instaurate în Spania și Portugalia. În rîndurile adresate cititorilor. Pierre Abraham menționează: „Numerele speciale comportă toate prelungiri asupra actualității. Ostilitățile din Algeria ne-au condus la abatele Grégoire, raporturile franco-germane la Heinrich Heine, Speidel ne-a determinat să facem numărul Brecht. Modificările politicii culturale din U.R.S.S. deveneau interesante de studiat asupra cazului Dostoievski. Amenințările la adresa

supplique de Vl. Pozner (nov.-dec. 1959. p. 242); *La guerre d'Algérie* de Jules Roy (nov.-dec. 1960. p. 275—278).

36) P. Daix, *Souvenirs de l'année 40* (martie 1950, p. 26—31); Fr. Jourdain, *Printemps 41* (oct. 1951, p. 38—59); Mat. *Un village corse* (nov. 1951, p. 75—103); recenziiilor cărților *Rose France* de Jean Laffitte (oct. 1950, p. 112—113). *Dix-neuvième printemps* de P. Daix (nov.-dec. 1952, p. 251—252); *Les pas dans le sable* de Vercors (nov. 1951, p. 165—166); *Il n'y a pas d'oubli* de Renaud de Jouvenel (mai 1957, p. 136—137); *Ils n'étaient pas seuls* de St. Spassé (mai-iun. 1959, p. 281—285).

37) Kojiro Serisawa, *La fin du Samourai* (oct. 1955, p. 157—158), Dr. M. Hachiya, *Journal d'Hiroshima* (mai 1957, p. 135), P. Boule, *E mc²* (ibid. p. 138—139); Hisako et Hikiro Atano: *L'enfant de Hiroshima* (nov.-dec. 1959, p. 295—296), etc.

38) Recenziile cărților *Le nuage* de Martine Monod (nov.-dec. 1955, p. 223—224), *L'orgueil et la nuée* de Georges Soria (iulie 1956, p. 169), etc.

39) iunie 1953, p. 77—82.

40) martie, 1955, p. 56.

41) oct. nov. 1953, p. 187—200.

42) ianuarie 1957 (*Notes de lecture*, p. 274—275).

43) martie-aprilie, p. 137—138 (Gillette Ziegler: *Sur quatre volumes de nouvelles*).

44) mai 1953, p. 65—70.

45) octombrie 1951, p. 72—73.

46) ian.-febr. 1956, p. 178—181 (M. Zérafra: *Roman et Afrique du Nord*).

47) martie 1956, p. 144 (*Notes de lecture*).

48) oct. 1951, p. 67—71 (Gaston Roger, *Isabelle Eberhardt et les lettres africaines*) și iulie 1956, p. 20—32 (G. Roger, *Quatre lettres inédites d'Isabelle Eberhardt*).

Republicii ne-au condus la Victor Hugo⁴⁹). Lista s-ar putea amplifica și pentru numerele P. Eluard, Rabelais, Romain Rolland, Jules Vallès, J. R. Bloch, Diderot, Franklin, Voltaire, Gorki, Tolstoi etc. *Iată prin urmare că în raport direct cu caracterul său militant, în această perioadă crește interesul revistei pentru actualitate*, sub toate formele ei. Desprindem dintr-o notă din ianuarie 1950 (p. 139): „De un an îi lipsește revistei un articol în care actualitatea, surprinsă în ansamblul ei sau într-un detaliu caracteristic, să fie prezentată și comentată (ca mai înainte în „Comentariile lui J. R. Bloch“ și în „Cronica ploii și a timpului frumos“ a lui Aragon). Incepînd cu numărul respectiv, Aragon reia această tradiție, inaugurînd, pentru un timp scurt (cîteva luni), o nouă cronică intitulată semnificativ: „Și eu am dreptul să scriu ceea ce vreau“. Ea reprezintă, de fapt, o discuție ideologică cu diferite publicații burgheze și se caracterizează printr-un ton viu, combativ și o poziție partinică fermă. Cităm astfel polemica cu „Le Figaro littéraire“ în legătură cu frescele lui A. Fougereon din sala primăriei din Champigny⁵⁰), acea cu Vercors pe tema științelor agrobiologice în U.R.S.S. (Lisenko și Mendel)⁵¹) sau cu revista catolică „Esprit“, care își nega încercarea de amestec în articolul abatelui Boulier, *Biserica în Cehoslovacia*⁵²). Aragon relevă denaturările cuprinse în aceste articole în intenția de a se compromite ideea de comunism. La rubrica „Les revues“, introdusă ulterior în revistă (1953), Paul Jamati, autorul ei, manifestă aceeași intransigență față de mistificările din presa burgheză. Polemica sa cu revista „Cahiers du Sud“ din Marsilia se referă la articolul lui Jean Larnac, *Molière ou Moulière*, în care acesta dă o explicație cu totul neîntemeiată pseudonimului adoptat de marele clasic francez⁵³). Aceleiași reviste i se impută elogiile aduse lui Paul Morand și Fabre Luce, compromiși prin activitatea lor colaboraționistă⁵⁴).

Actualitatea se răsfrînge din plin în coloanele revistei și în alte aspecte ale ei: literatură, dramaturgie, artă. Problemelor de acest gen le sînt destinate cronicile „Les livres nouveaux“, „Théâtre“, „Cinéma“, „Arts“, „Musique“, „Disques“, „Revue des revues“. La acestea am putea adăuga și acele prețioase „Notes de lecture“, redactate de scriitori cu experiență (P. Abraham, P. Gamarra, A. Kedros, P. Daix, Martine Monod, René Jougllet, iar mai recent François Kérel, Gabrielle Gras, Jean Baumier etc.). Cronicile literare conțin numeroase recenzii din literatura progresistă în general și foarte adesea din acea realist-socialistă. Uneori ele se ocupă de cărți burgheze față de care se ia atitudine critică (cartea Simonei de Beauvoir, „Les mandarins“

49) iul.-aug. 1957, p. 235.

50) febr. 1950, p. 138—141.

51) ian. 1950, p. 113, și martie 1950, p. 112—141.

52) *Ibidem*, p. 110.

53) ian. 1953, p. 132.

54) aprilie 1953, p. 150. În numărul din aug.-sept. 1951, la rubrica „Les Spectacles“, P. Abraham anunță că nu poate scrie o cronică despre piesa „Comme les dieux“ a lui Fabre Luce, întrucît refuză să asiste la reprezentarea operei unui colaboraționist.

(Prix Goncourt)⁵⁵) sau a lui Chang-Kai-cheh, „Destin de la Chine“)⁵⁶. Este cazul să adăugăm că în fiecare număr se recomandă cel puțin una sau două cărți sovietice, precum și literatură clasică rusă tradusă în limba franceză.

La rubrica dramatică se discută critic teatrul lui Arthur Miller⁵⁷), Jean Paul Sartre⁵⁸) sau Brecht⁵⁹). Ținem să semnalăm interesul deosebit al revistei pentru creația marelui dramaturg german într-un moment cînd opera sa, prea puțin cunoscută în Franța, era adesea contestată. Turneul întreprins de Berliner Ensemble la Paris în anul 1954 este salutat cu entuziasm, iar piesei „Mutter Courage“ i se consacră o cronică elogioasă la rubrica „Les Spectacles“⁶⁰). Străduindu-se să facă cunoscută publicului francez și străin concepția dramatică originală a lui Bertholt Brecht, revista publică în martie 1955 articolul său „Revizuiind primele mele piese“ (p. 30—36), iar în iunie-iulie este recenzată cartea *Brecht* a lui G. Serreau (p. 266 — Notes de lecture). În numărul special „Théâtre“ apare prologul piesei sale *Le cercle de craie caucasien*. În același an este publicată și piesa *La Mère*, adaptată după romanul *Mama* al lui Maxim Gorki⁶¹), împreună cu studiul lui R. Barthès, *Sur le cercle de craie caucasien*⁶²). După moartea marelui scriitor, „Europe“, în colaborare cu o serie de reviste din Republica Democrată Germană, îi consacră un număr special (ian.-febr. 1957), căutînd să reliefeze complexa personalitate a scriitorului, dramaturgului, regizorului, omului și luptătorului Bertholt Brecht. Prezența pe scenele franceze a unor autori ca A. Adamov⁶³), E. Ionesco⁶⁴), A. Camus⁶⁵), Samuel Beckett⁶⁶) impune de asemenea o discuție critică și o lămurire ideologică a eventualilor spectatori. Piese ca *Gracchus Babeuf* a lui Henri Bassis⁶⁷) sau *La Peur* a lui Georges Soria⁶⁸) sînt apreciate foarte favorabil atît pentru mesajul cît și pentru tehnica lor. Foarte multe cronici sînt destinate formulei regizorale și actricești a lui Jean Vilar, cu ocazia prezentării unor spectacole la Théâtre National

55) ianuarie-februarie 1955, p. 224—227 (Françoise d'Eaubonne, *Trois livres de femmes*).

56) febr. 1950, p. 122—123 (Notes de lecture. Autorul Louis Saurel, încheie recenziia în felul următor: „În rezumat, această carte este foarte instructivă, căci ea permite să înțelegem prăbușirea forțelor lui Chang-Kai-cheh, victoria lui Mao-Tze-dun și creșterea Chinei Populare“).

57) ian. 1955, p. 261—266 (Les Sorcières de Salem); iul.-aug. 1958, p. 267—269 (Vu du front).

58) febr. 1950, p. 43—53 (André Charmel, *Le théâtre de J. P. Sartre*) și nov.-dec. 1959, p. 272—274 (cronica se referă la piesa *Les séquestrés d'Altona* și este semnată de M. Zéraffa).

59) oct. 1954, p. 176—181 (*Mutter Courage*); iunie 1957, p. 154—158 (*Grand'Peur et Misères du III-e Reich*); iulie-aug. 1958, p. 266 (*La condamnation de Lucullus*).

60) Vezi nota 59.

61) aug.-sept. 1955, p. 157—174.

62) Ibid., p. 210—212.

63) iunie 1953, p. 129—132 (Este vorba de piesa *La mort de Danton*, avînd ca interpret principal pe Jean Vilar).

64) mai-iunie 1959, p. 260—262 (M. Zéraffa discută piesa *Tueur sans gages*).

65) martie 1950, p. 133—136 (Francis Crémieux despre piesa *Les Justes*).

66) iunie 1960, p. 124 (*La dernière bande*).

67) mai 1954, p. 168—170.

68) Ibidem, p. 174—177 și nr. din nov. 1954, p. 164.

Populaire. Dacă în 1953 se manifestă încă unele rezerve, constatăm că în 1957 revista recunoaște meritele incontestabile ale acestui om de teatru⁶⁹⁾.

Rubrica „Arta“ înregistrează de predilecție expozițiile străine, unde sînt valorificate tradițiile folclorice ale popoarelor (1000 de ani de tradiție Viking, Tapiserie și ceramică românească — iulie 1956, p. 153, Tradiție și artă populară poloneză, Costume persane vechi, Comorile de artă ale Indiei), dar și expozițiile unor artiști progresiști ca Fernand Léger sau André Fougeron⁷⁰⁾.

Discuția unor filme ca *La traversée de Paris* al lui Claude Autant Lara, *La Grand'Rue* (Bardem)⁷¹⁾, *Un condamné à mort s'est échappé* (Bresson)⁷²⁾, *Destinée humaine*⁷³⁾ (Bondarciuk), sau *Normandie-Niemen*⁷⁴⁾ subliniază încă o dată nu numai unitatea tematică a revistei, ci și atenția acordată incontestabilei valori sociale a celei mai tinere dintre arte. Adăugăm că cronica cinematografică este semnată de oameni competenți ca Georges Sadoul (astăzi la „Lettres françaises“), Janine Bouissounnouse ș.a.

Cronica „Revue des revues“ selecționează articole din numerele cele mai recente ale unor publicații burgheze și bincîntes din revistele progresiste („La Nouvelle critique“, „Les Lettres françaises“, „Littérature soviétique“, „Horizons“, „Peuples amis“ etc.). Ceea ce trebuie relevat este faptul că revista acordă atenție unor publicații de provincie, adeseori nu îndeajuns apreciate de periodicele parisiene ca „Action poétique“ din Marsilia, „Parler“ de la Grenoble, sau „Le pont de l'Épée“ din Dijon⁷⁵⁾.

În unitatea tematică a revistei și în sfera actualității se integrează de asemenea factorul muzical, alcătuit din cele două rubrici: „La Musique“ și „Les Disques“. Iată ce se spune în acest sens în numărul din iunie-iulie 1954, cînd se elogiază concertul pianistului sovietic Emile Guillels: „Constatăm că cea mai satisfăcătoare este dezvoltarea schimburilor culturale pe plan muzical“^{75 a)}. Într-adevăr, alături de muzica lui Haendel, Bach, Mozart, Berlioz etc., această cronică comentează amplu și în repetate rînduri creația marilor compozitori sovietici Șostakovici, Prokofiev, Hacıaturian⁷⁶⁾. În numărul din ian.-febr. 1955 se spune: „Publicul se preocupă din ce în ce mai mult ca să cunoască realizările muzicii în țările de est, în special în

69) Vezi cronicile dramatice ale pieselor *Ce fou de Platanov* de Tchov și *Don Carlos* de Schiller, jucate la T.N.P. în interpretarea lui Jean Vilar (martie-aprilie 1957, p. 232—236). Recomandăm și cartea *Jean Vilar* de Catherine Valogné, recenzată de revistă în nr. ian.-febr. 1955, p. 259).

70) aug.-sept. 1956, p. 224—226 și iulie-aug. 1960, p. 290 (pentru F. Léger); iunie 1960, p. 131 (pentru Fougeron, la galeria Montmorency).

71) ian.-febr. 1957, p. 263—265.

72) Ibidem, p. 265—266.

73) oct. 1959, p. 208—219.

74) apr.-mai, 1960, p. 262—264.

75) p. 279. Gaëtan Picon afirmă restrictiv că singura revistă provincială care contează în viața intelectuală a țării este „Cahiers du Sud“ din Marsilia (*Panorama de la Nouvelle lit. fr.*, p. 292).

75 a) p. 279.

76) Cităm dintre numeroasele exemple ce s-ar putea da în acest sens cronica muzicală din nov.-dec. 1960, p. 288—290.

U.R.S.S.⁷⁷⁾. În continuare este reliefată virtuozitatea marilor interpreți sovietici (cei doi violoniști David și Igor Oistrach, pianistul S. Richter, cântărețul Ivan Petrov etc.). Este demn de reținut faptul că, pe lângă muzica simfonică, revista acordă o deosebită atenție muzicii folclorice⁷⁸⁾, în special aceleia, în genere puțin cunoscute, a unor popoare mai depărtate⁷⁹⁾. Specificul național al acestor producții populare este explicat de L. Durey, autorul rubricii „Les Disques“.

O altă trăsătură caracteristică a revistei în acest ultim deceniu este interesul deosebit acordat vieții și literaturii din țările socialiste. Campania de calomnii lansate de presa reacționară franceză și străină determină revista „Europe“ să ia atitudine pentru restabilirea adevărului. Ea începe să publice o serie de articole și reportaje cu scopul de a dezvălui adevărul și de a populariza uriașele realizări ale acestor țări. Încă din perioada 1916—1950, la rubrica „La vie à l'étranger“ se fixează aspecte din unele state socialiste (U.R.S.S., Polonia, Cehoslovacia). Din 1949 acțiunea aceasta devine mai sistematică și mai multilaterală. Se publică articole și reportaje destinate să scoată în lumină viața nouă a acestor țări, după cum la rubrica „Notes de lecture“ se recomandă material informativ, în special cu privire la U.R.S.S., ținta principală a atacurilor lumii burgheze⁸⁰⁾.

În coloanele revistei se publică opere ca *Terres défrichées*⁸¹⁾ a lui Șolohov, *La pipe du communard*⁸²⁾ de Ilya Ehrenburg, precum și numeroase fragmente din opera marilor scriitori Cehov și Gorki, care se bucură de o trecere deosebită în fața cititorilor. Pe parcursul întregii perioade de care ne ocupăm (1950-1960), revista s-a ocupat de asemenea de creația lor dramatică și a semnalat cărțile traduse în limba franceză⁸³⁾. Prin recenzii sau note sint popularizate operele unor scriitori ca A. Fadeev, B. Polevoi, C. Fedin, Vera Panova, V. Oparin, V. Oblucev, Galina Nikolaeva⁸⁴⁾. Pre-

77) p. 277.

78) mai-iunie 1959, p. 271 (melodii populare din Persia, Armenia, Venezuela, Turcia); oct. 1959, p. 212 (cîntece populare maghiare și grecești), etc.

79) nov.-dec. 1960, p. 290 (cîntece și dansuri din Indonezia, Iava, Borneo, Sumatra, muzică din Coreea).

80) G. Soria, *Comment vivent les Russes* (febr. 1950, p. 121, „Notes de lecture“); René Jouglet, *Des Moscovites et de la sécurité* (ian.-febr., 1956, p. 129—140); Jean Rogissart, *De Paris à Samarkande* (ian.-febr. 1956, p. 201—202); Jean Cathala, *La saison des lettres en U.R.S.S.* (apr. 1956, p. 171—175); Jean Cathala, *Lettre de Moscou* (iul. 1956, p. 157); J. Cathala, *Lettre de Moscou* (mart-apr. 1957, p. 223—232); Eliane Jaquet, *4 saisons en U.R.S.S.* (mai-iun. 1959, p. 283) etc.

81) martie 1956, p. 10—55 (număr Șolohov). În febr. 1950, p. 118, revista publică recenzia cărții *Sur le Don possible*, iar în oct.-nov. 1957, noua *Destinée humaine* (p. 152—188).

82) oct.-nov. 1957, p. 68—78.

83) Cehov, *Trois Contes* (aug.-sept. 1951, p. 4—12 — număr special Cehov); *La Cerisaie* (cronică dramatică), nov. 1951, p. 174—177; *La Cigale* (nuvelă), apr. 1956, p. 110—131; *Contes de 1886* (recenzie) martie 1956, p. 131; *Ce fou de Platon* (cronică dramatică), martie-aprilie 1957, p. 232; *Oeuvres de 1886* (recenzie), iulie-aug. 1957, p. 216; *Lumière* (nuvelă, ian. 1960, p. 35—66). *La Cerisaie* (cronică dramatică) nov.-dec. 1960, p. 281 (piesa a fost recuată) etc.

Gorki, *Klim Samguine* (recenzie) ian. 1950, p. 101; *La jeune fille et la mort* (sept. 1950, p. 1—7); *Thomas Gordeiev* (recenzie, martie 1950, p. 112); *La Maison Artamanov* (recenzie), iunie-iulie, 1955, p. 257—259; *Contes et Nouvelles* (recenzie), martie

zența unor colaboratori poloni, sovietici, cehi, unguri⁸⁵), alături de alți scriitori străini, aduce în revistă mesajul de pace și prietenie al popoarelor lor. Începînd cu anul 1957, revista își propune să ofere un tablou mai complet al acestor literaturi și inițiază o serie de numere speciale, unde se reliefează în special cultura nouă, socialistă⁸⁶). Chinei i se consacrase încă din 1955 un număr special cuprinzînd tablouri variate și semnificative din viața „celui mai tînăr și celui mai bătrîn stat din lume”⁸⁷). În aprilie 1953 revista publicase de asemenea articole consacrate noii republici (Dr. André Migot, *Une excursion en Chine rouge*, Claude Roy, *Pages d'un journal de Chine*); pagini din literatura ei au apărut în numeroase rînduri. Printre altele revista s-a ocupat și de volumul de poezii al marelui om politic și poet Mao-Tze-dun⁸⁸). Trebuie să adăugăm că această preocupare de a face cunoscute realizările țărilor socialiste a existat și la alte publicații progresiste. Astfel „Les Lettres françaises” publicaseră în 1953 două numere speciale, unul consacrat literaturii, artei și științei sovietice, altul literaturii chineze, dar materialul oferit aici fiind mai redus, imaginea de ansamblu rămîne incompletă. Din acest punct de vedere putem afirma că revista „Europe” lucrează mai organizat și folosind metode de investigație directă (colaboratori și documente din țările respective, impresii culese la fața locului) obține rezultate mai convingătoare.

Socotim că trebuie subliniată în chip deosebit inițiativa revistei de a se ocupa și de literaturi mai tînere sau mai puțin cunoscute, nu însă lipsite de opere valoroase. Ne referim la literatura mexicană (nov.-dec. 1959), finlandeză (ian. 1959) — literatura armeană va constitui obiectul unui studiu special în febr.-martie 1961 — sau la literaturi mai mici, cu caracter regional, dar cu un specific bine conturat, ca aceea catalană (martie 1958) sau galiciană (aprilie 1958). În această preocupare se includ și numerele speciale destinate poetului provensal Mistral (aprilie 1959) și romancierului perigordin Eugène le Roy (mai 1957), autorul celebrului *Jacquou le Croquant*. Dacă adăugăm la acestea numărul special Șalom Alechem (sept. 1959), studiul lui Charles Dobzynski, *Sur la littérature yiddisch*⁸⁹), însoțit de fragmente din opera a doi scriitori reprezentativi (Dora Teitelboim, *Poè-*

1956, p. 131; *Les Bus-Fouls* (recenzie), mai 1957, p. 149—151; *Les petits bourgeois* (cronică dramatică), nov.-dec. 1957, p. 272—275; *Notes et souvenirs* (recenzie), mai-iunie, 1959, p. 276; *Une vie inutile* (roman, ian. 1960, p. 178—198). Publicarea acestui roman continuă pînă în nr. din noiembrie-decembrie, 1961. În febr.-martie 1960, revista a scos numărul special Gorki.

84) aprilie-mai, p. 244—247 (L'ingénieur Bakhirev).

85) Prof. I. Anisimov, A. Ivașcenko, A. Fedorov, V. S. Liublinski, N. Cernievici, I. Ehrenburg (U.R.S.S.); Boy-Zelenski, Andrzej Stawar, Irène Krzywicka (Polonia); Tibor Denes, Istvan Szelenyi (Ungaria); Vladislav Vancura, poetul Vitezlov Nezval (Cehoslovacia).

86) Littératures soviétiques (1957, oct.-nov.); Littérature tchèque et slovaque (1958, iulie-aug.); Littérature roumaine (1959, iulie-aug.); Littérature polonaise (1960, iulie-aug.).

87) Vezi articolul lui Jean Chesneux, în nr. din aug.-sep. 1955, p. 3 (număr special „La Chine”).

88) oct.-nov. 1958 (*Dix-huit poèmes*, Notes de lecture, p. 261—265). În iunie 1919 revista a publicat poemul *La Neige* (p. 1).

89) sept. 1957, p. 68—71.

mes⁹⁰) și E. Kaganowski, *Rachké* și *L'Angoisse*⁹¹) constatăm că vechiul deziderat de a face din literatură o punte între popoare, un limbaj comun peste deosebirile naționale, este urmărit cu perseverență⁹²).

Într-o țară în care spațiul de publicat este aproape inaccesibil tinerilor, prevalînd interesele bănești și relațiile de tot felul, trebuie salutată o altă inițiativă a revistei și anume aceea de a promova talente ale noii generații. „Pentru a ajuta tinerii scriitori — prozatori, poeți, dramaturgi, eseiști — să ia conștiință de ei înșiși și de talentul lor, se vor rezerva în fiecare număr cîteva pagini unor autori ale căror nume nu le cunoaște nimeni“⁹³). În coloanele acestei reviste s-au afirmat într-adevăr scriitori și poeți ca Luc Menay, Janine Bouissounnouse, Gabrielle Gras, Gillette Ziegler, Charles Dobzynski, Francois Kérel, Oliven Sten, Kanie Anoma, René Depestre etc. Cele *Șase poeme pentru pace* (dec. 1950) aparțineau de asemenea unor tineri poeți aproape necunoscuți⁹⁴). Numărul special „Jeune poésie française“ (martie 1958) întrunea toate forțele tinere ale revistei⁹⁵). El se deschidea omagial și sugestiv cu evocarea talentatului poet Jacques Laurent, mort la 26 de ani în lagărul de la Buchenwald. Sectorul dramaturgiei originale nu este neglijat de revistă. Începînd cu anul 1951 se inițiază publicarea unor piese într-un act destinate echipelor de amatori. Majoritatea acestor producții aparține unor autori tineri. În această perioadă Louis Daquin, cunoscutul regizor de astăzi, își publică piesa *Le onzième coup*⁹⁶). În numărul special „Théâtre“, alături de opere ale unor scriitori consacrați, ca M. Gorki (*Le Vieux*), A. Maltz (*La Répétition*), I. L. Caragiale (*M. Leonida aux prises avec la réaction*), B. Brecht (*Le Cercle de craie caucasien*) sînt publicate o serie de piese aparținînd unor tineri autori dramatici⁹⁷).

90) *Ibidem*, p. 72—75.

91) *Ibidem*, p. 76—79 și 79—82.

92) Țara noastră, marii ei scriitori, viața nouă a poporului interesează de asemenea revista, care, în afara numărului special menționat, i-a consacrat reportaje, recenzii, studii de literatură comparată, solicitînd de multe ori colaboratori romîni. Cităm, în ordine cronologică, o serie de exemple în acest sens: M. Manesco, *M. Eminesco* (oct. 1950, p. 51—59); Théodosia Graur, *Préface à une édition roumaine de l'Argent* (nov.-dec. 1952, p. 187—200); P. Gamarra, *Images roumaines* (ian. 1953, p. 110—116); J. Fréville, *N. Balcesco* (april 1953, p. 114—122); Joseph Ducroux, *La culture française dans la Roumanie nouvelle* (recenzie, mai 1954, p. 160); I. Vitner, *Dix ans de littérature nouvelle* (oct. 1954, p. 152—162); Gh. Dinu, *Barbusse en Roumanie* (nov.-dec. 1955, p. 77—82); Albert Margul Sperber, *Schiller en Roumanie* (oct. 1955, p. 106—111); recenziiile cărților *Mitrea Cocor* și *Nicoară Fer à cheval* de Sadoveanu, în nr. din aug.-sept. 1955, p. 180—181; P. Gamarra, *La Rose des Karpathes* (Notes de lecture, *ibid.*, p. 230); Fr. Jourdain, *D'un haïdouk* (este vorba de Panait Istrati) ian. 1956, p. 113—128; I. Frunzetti, *Cervantes en Roumanie* (*ibid.*, p. 50—53); René Jouglet, *Bucarest* (nov.-dec. 1956, p. 202—205); Régis Bergeron, *Anghel Ion* (iunie 1957, p. 91—101); G. Tabouis, *Retour en Roumanie* (iul.-aug. 1959, p. 11—12).

93) ian. 1953, p. 3.

94) Denise Jallois, Juliette Darle, Alain Guenin, P. Voidier, René Depestre.

95) Jean Pierre Athal, Charles Dobzynski, François Kérel, Jean Malrieux, Jean Péral, Pierre Philibert, Jacques Roubaux, Jean-Marie Sourgens, Oliven Sten.

96) mai 1953, p. 88—100.

97) G. Saunier, *Le nez* (Bouffonnerie et ballet en trois tableaux sur une idée de Gogol); P. Gamarra, *Bonheur And Co* (Farce en un acte); Cath. Falbert, *La jeunesse en boutons* (trois actes); J. Gaucheron, *La fleur d'acier* (Prologue d'un livret d'opéra d'après la nouvelle d'André Stil) — „Europe“, iulie-august 1955.

Printre cauzele care au contribuit la continua ridicare a calității revistei, la succesul ei, socotim că trebuie menționată apropiata legătură, am spune chiar colaborare, pe care revista, prin directorul ei, Pierre Abraham, o întreține cu cititorii (acest lucru nu apare în anii precedenți lui 1960). Fără a avea o rubrică specială, un fel de poșta a redacției, prin numeroasele note, prefețe, dări de seamă periodice, ea păstrează un contact strins cu aceștia. Se adoptă totdeauna un ton simplu, apropiat și sincer, fie că este vorba de abonamente, număr de pagini, sau de aspecte privind conținutul revistei. Nimic oficial sau rigid, ci relații camaraderesti la un drum cu interese comune. În articolul intitulat *A nos abonnés, à nos lecteurs*⁹⁸, revista dă publicității nemulțumirile și sugestiile acestora. I se reproșează astfel alăturarea în același număr a doi scriitori diferiți (Barbusse-Whitman; Mickiewicz-Schiller). Insușindu-și critica, revista evită în viitor acest procedeu. Unii protestează împotriva caracterului comemorativ al multor numere, alții le dorește exclusiv astfel. Se adoptă linia mijlocie, reducându-se partea comemorativă la 40—50 de pagini, ca pentru Eugène Le Roy, Flaubert, Gérard de Nerval. În sfârșit se constată o adevărată insurecție împotriva romanului, vinovat de acel interminabil „va urma“. Revista își ia angajamentul să publice doar romane scurte și să sporească numărul nuvelor, acordând atenția necesară calității lor. Începând cu 1953, conform dorinței cititorilor de a fi ținuti la curent cu cărțile noi, piesele de teatru, filmele, discurile și expozițiile, se introduce rubrici pentru sectoarele respective, după cum am arătat anterior. Toate acestea contribuie la prosperitatea materială a revistei, condiție vitală într-un regim capitalist, mai ales cînd e vorba de o publicație progresistă, fără subvenții politice sau comerciale. Chiar la sfârșitul anului 1950 se anunță că numărul abonamentelor a sporit la dublu. În 1956 se comunică că „progresia vânzărilor este continuă și în special de cînd am început să publicăm numerele noastre speciale“. După expunerea statistică a situației lor, se conchide: „Ceea ce vrea să arate că numerele noastre speciale nu se „demodează“⁹⁹).

Într-adevăr, aceste numere, cu tot caracterul lor inegal, reprezintă un progres în felul de prezentare a materialului revistei. Comemorative sau speciale¹⁰⁰) (acestea din urmă într-o măsură mai mare), ele apar ca unități tematice ce constituie „bune instrumente de lucru și de referințe atât pentru cititorul care vrea să se informeze, cit și pentru studentul, cercetătorul sau specialistul dornic de a se documenta solid“¹⁰¹). Pe cînd înainte astfel de numere constituiau un eveniment, din anul 1950 ele devin tot mai numeroase, ajungînd ca din 1955 revista să apară aproape exclusiv în această formă. Cînd sînt abordați scriitori francezi sau străini, ca material consultativ predomină studiile de critică și istorie literară, precum și cele de literatură comparată. Socotind că cititorul posedă sau își poate procura cu ușurință informații obișnuite, redacția consideră mai util să ofere studii de reconsiderare, aspecte noi

98) iulie-august 1958, p. 231—237.

99) noiembrie-decembrie, p. 4.

100) Prin număr special se înțelege numărul dublu.

101) noiembrie-decembrie 1956, p. 5.

ale personalității respective (spre ex. *Voltaire en 1959. Dostoïevsky aujourdhui, George Sand, la censure et la police, Balzac et les jeunes, Balzac et les juifs, Jules Verne et le cinéma, Heine, poète anti-nazi* etc.¹⁰²). Studiile de literatură comparată¹⁰³), reduse câteodată la simple enumerări statistice și bibliografice, ocupă un loc de seamă în revistă, reprezentând puntea de legătură între diferitele culturi naționale, în spiritul acelei solidarități a popoarelor, promovate consecvent de revistă. În cele mai multe cazuri se reproduc texte din opera scriitorului respectiv doar atunci când ele sînt inedite. În numerele „Cehov“, „Romain Rolland“, „Dostoïevski“, „Brecht“, „J. R. Bloch“, „Tolstoi“, „G. Sand“ etc. apare astfel de material. O discuție asupra valorii științifice și ideologice a articolelor și studiilor publicate în revistă ar putea constitui desigur obiectul unui studiu interesant și folositor. Întrucît lucrarea de față nu se ocupă de această problemă, ne mărginim să indicăm în notă o parte din colaboratorii principali ai revistei, francezi și străini, pentru a înțelege garanțiile ce sînt oferite și din acest punct de vedere¹⁰⁴). Printre numele citate se află și acel al lui Marcel Cohen. Trebuie să arătăm că el a reprezentat sectorul lingvistic la revistă, publicînd studii în spirit marxist, dintre care desprindem: *Réflexions sur la partie de volant orthographique* (mai 1953, p. 30—39), *Grammaire d'écrivains après 1940* (ian. 1954, p. 91—111), *Conscience de langue* (mai 1954, p. 105—121), *La langue de Barbusse* (nov.-dec. 1955, p. 64—73), etc. După 1955 acest sector este neglijat în favoarea cronicilor de actualitate.

O calitate demnă de subliniat a acestor numere speciale o constituie și materialul ilustrativ, în general bogat și interesant. Redacția revistei nu preocupă nici un efort în această privință, apelînd — dacă este cazul — la arhive străine (ca pentru numerele Dostoïevski, B. Brecht, Tolstoi etc.). Reproduceri după manuscrise, scrisori, ediții de opere, afișe, sau după tablouri și sculpturi celebre¹⁰⁵) vin să completeze tema abordată și în același timp să facă prezentarea mai atrăgătoare. Atît numerele destinate literaturilor străine¹⁰⁶), cît mai ales cele consacrate unor personalități proeminente ca R. Rolland, J. R. Bloch, Voltaire, Tolstoi etc. conțin planșe numeroase și semnificative. Numărul B. Brecht conține nu mai puțin de 120 de ilustrații.

102) Vezi numerele speciale respective (aceeași indicație pentru studiile de literatură comparată).

103) Se pot cita exemple ca: *De Tchekhov à Pirandello* (Marie-Anne Comnène); *Tolstoi et les écrivains français* (Sophie Laffitte); *Voltaire et la Russie* (Vlad. Brett); *Shakespeare, Brecht et l'histoire* (M. Zeraffa); *Heine et Andersen* (P. Paraf) etc.

104) P. Abraham, E. Tersen, René Jouglot, P. Gamarra, L. Aragon, Elsa Triolet, Antoine Adam, Renaud de Jouvenel, Vercoers, Francis Jourdain, Guillevic, Jacques Madaule, Hubert Juin, Pierre Daix, Marcel Cohen, Jacques Gaucheron, precum și Pablo Neruda, Jorge Amado, Andersen Nexö, Nazim Hikmet, Johannes Becher, Arnold Zweig, etc.

105) Coperta numărului special „Voltaire“ reproduce cunoscuta sculptură a lui Houdon, iar în interior se află o caricatură de Daumier. Tabloul lui Frans Masereel apare pe coperta numărului „R. Rolland“, după cum pe aceea a nr. „Gérard de Nerval“ este înfățișat portretul în creion al acestuia executat de Nadar. George Sand este prezentată într-o serie de portrete (al lui Tony Faivre, Calamette și Thomas Couture), iar abatele Grégoire în celebrul bust în marmură al lui David d'Angers.

106) În numărul consacrat țării noastre se găsește astfel 34 de ilustrații, contribuind la punerea în relief a specificului geografic și național.

Trebuie să arătăm de asemenea că problemele de învățământ de toate gradele au preocupat permanent revista. Ele s-au pus cu acuitate în perioada 1946—1950, au continuat să rămână o preocupare și în anii următori¹⁰⁷), căpătând o amploare deosebită între 1959—1960, când revista scoate cele două numere speciale „Pour l'école laïque“ și „L'Instituteur“.

Fără a fi o publicație marxistă¹⁰⁸), ca de pildă „Cahiers du communisme“ sau „La Nouvelle Critique“, „Europe“ reprezintă indiscutabil o forță considerabilă în lupta pentru triumful ideilor înaintate ale timpului nostru. Atitudinea curajoasă și sinceră în problemele politice și sociale, promovarea unei literaturi în slujba umanității, legătura strinsă cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări socialiste fac din ea o prietenă de încredere în lupta comună pentru făurirea unei lumi noi și puternice¹⁰⁹).

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЖУРНАЛА „ЕВРОПЕ“ МЕЖДУ 1950 И 1960 гг

Краткое содержание

Передовой журнал „Europe“, основанный в 1923 г. группой молодых писателей во главе с Р. Ролланом, вел последовательную борьбу с декадентским течением в литературе и открыто выступал против шовинизма и фашизма моррасовской группы. Просуществовав до второй мировой войны— журнал не издавался в период оккупации — он возобновил свою деятельность 1-го января 1946 г.

1950—1960 годы представляют особый интерес в жизни журнала. В постановке и освещении ряда проблем выявляются с предельной четкостью его ориентация на передовые идеалы нашей эпохи.

На основе исследованных материалов, автор настоящей работы пытается установить характерные черты журнала „Europe“ в этот период:

107) În revistă s-au publicat, după 1950, articole ca: *L'enseignement en Russie Soviétique* de R. Secler-Riou (martie 1951, p. 109—119); *La grande misère de notre enseignement* de Suzanne Roubekine (oct. 1954, p. 127—141); *Problèmes scolaires* de Marc Soriano (martie 1955, p. 81—82); *L'organisation de l'école et la culture* (ibidem, p. 83—101); *Français élémentaire?* Non de Gaston Roger (ian.-febr. 1956, p. 186—187); recenzie cărții *Les Maternelles* de Ida Berger (oct. 1959, p. 220—221) etc.

108) La revistă au existat unele preocupări în această privință, în special prin semnarea și prezentarea unor cărți ale clasicii marxism-leninismului la „Notes de lecture“ sau la rubrica „Chroniques“. Cităm spre exemplu: Marx-Engels, *Sur la littérature et l'art* (textes choisis précédés d'une introduction de M. Thorez et d'une étude de Jean Fréville) — ian.-febr. 1955, p. 213—217; Engels, *L'origine de la famille, de la propriété et de l'Etat* (apr.-mai 1955, p. 222); *Souvenirs sur Lénine* (aug.-sept. 1956, p. 231—232); *Lénine et les problèmes de la littérature* (ibidem), articolul lui Walter Victor, *Heine et Marx à Paris* (mai-iunie 1956, p. 72—77) sau recenziile cărților *La liberté* de Roger Garaudy (ian.-febr. 1956, p. 198—200). *La Différence* a lui Lucien Scève (operă de introducere în studiul cărții *Materialism și empiriocriticism*), nov.-dec. 1960, p. 303 etc.

109) Istoricul literar burghez Gaëtan Picon o asimilează cu revistele citate atunci când precizează: „Europe“ și „Le Pensée“, reviste raționaliste cu caracter internațional, sint organele aripii comuniste“ (*Panorama de la nouvelle littérature française*, Paris, N.R.F., 1960, p. 292).

1) следует отметить, во-первых, что журнал ведет все более и более активную борьбу против милитаризма и колониализма, во имя передовых идеалов, во имя свободы и мира; 2) в центре внимания находится современность и её отражение в искусстве; 3) особое внимание уделяется странам социализма, которым журнал посвящает репортажи, хроники и специальные номера; 4) на страницах журнала появляются часто произведения молодых писателей; 5) журнал поддерживает непрерывную связь с читателями, считаясь с их предложениями; 6) публикуемые материалы группируются по проблемам, тематически, как в юбилейных так и в специальных номерах.

Принимая смело и активно участие в общественно-политической жизни, печатая лучшие произведения передовых писателей, „Europe“ является одним из наиболее ценных литературных журналов, одним из активных факторов в борьбе за мир и за прогресс.

LA REVUE „EUROPE“ ENTRE 1950 ET 1960

Résumé

En 1923 Romain Rolland et un groupe de jeunes écrivains ont fondé la revue à caractère international „Europe“, dont l'animateur a été J. R. Bloch. Dès son début la revue s'est efforcée de paralyser l'influence des courants décadents, de même que celle du chauvinisme propagé par Ch. Maurras.

Ses campagnes antifascistes l'obligent à interrompre son activité pendant l'occupation nazie. Elle reparaitra en 1946.

La période 1950—1960 présente une importance particulière à cause des problèmes posés par la revue et de son orientation de plus en plus ferme vers les grands idéals de notre époque.

Le présent travail se propose de détacher une série de traits caractéristiques à la publication progressiste „Europe“ pendant cet intervalle. On pourrait les résumer ainsi : 1) le renforcement du caractère militant de la revue par les thèmes abordés, de même que par l'insertion des notes spéciales à caractère politique; 2) l'importance accordée aux problèmes de l'actualité dans tous les domaines de la vie culturelle; 3) l'intérêt toujours croissant pour les pays socialistes, auxquels on consacre des reportages, des chroniques ou des numéros spéciaux; 4) la mise en valeur du talent des jeunes écrivains par la publication de leurs oeuvres; 5) une meilleure répartition du matériel publié (numéros commémoratifs et numéros spéciaux); 6) l'attention accordée aux suggestions des lecteurs.

Par la qualité du contenu, de même que par son attitude courageuse et combative dans tous les problèmes de la vie sociale et politique, la revue „Europe“ est à la fois une importante publication littéraire et un facteur actif dans la lutte pour la paix et le progrès de l'humanité.

RĂVAȘUL VERSIFICAT ȘI AMINTIREA, SPECII FOLCLORICE RELATIV NOI

DE

VASILE ADĂSCALIȚEI

Interesul general pentru aspectele contemporane ale structurii de gen a creației folclorice merită o deosebită atenție. Așa cum am încercat să arătăm într-un alt articol, care cuprindea doar generalități în legătură cu „Mobilitatea genurilor și speciilor folclorului literar”¹⁾, raporturile dintre genuri, ca și cele dintre speciile genurilor de creație, se modifică permanent.

Luînd în discuție numai problemele oferite de cercetarea în perspectivă a speciilor liricii folclorice, pot fi realizate observații prețioase. Este de menționat, în primul rînd, faptul că lirica folclorică se bucură cu timpul de o anumită înțietate printre celelalte genuri de creație. Și aceasta ca o consecință firească a evoluției social-economice, a îngustării epicului folcloric, în urma modificării condițiilor care l-au menținut și favorizat cîndva. De fapt, ponderea deosebită a liricii folclorice în contemporaneitate nu apare atît ca urmare a unei lărgiri a sferei de creație lirică, ci mai ales ca o impunere a unui factor ce continuă să existe din plin, în timp ce altul devine tot mai restrîns. Nu de mult, un cercetător al creației populare actuale observa că : „apare evident... faptul că producția lirică este aceea care se bucură de cea mai largă răspîndire”²⁾. Lipsa unei tendințe globale spre îngustare rămîne așadar specifică liricii folclorice în esența căreia au loc totuși unele transformări. Faptul se explică prin actualitatea acestui gen de creație, izvorîtă din nevoia continuă de a transpune artistic stările afective. De aceea, liricul este considerat un gen permanent al contemporaneității.

În interiorul genului liric — ca și în cazul celorlalte genuri de creație — are loc o mișcare continuă a speciilor. Dar dacă în cazul speciilor epicii

1) V. Adăscăliței, *Mobilitatea genurilor și speciilor folclorului literar*, «Iașul literar», 1961, nr. 4.

2) Mitu Grosu, *Creația folclorică după 23 august 1944*. «Limba și literatură», IV (1960), 239.

această mișcare cunoaște o direcție unică, precisă (de îngustare a volumului creațiilor cultivate, de reducere a lor), în cazul speciilor liricii folclorice mișcarea este mai puțin uniformă; speciile pot fi sau pot să nu mai fie la modă. Iată câteva fapte grăitoare în acest sens. Doina care a avut în feudalism și capitalism o epocă de mare răspîndire, prin tematica sa de răzvrătire față de oprimare, doina haiducească, doina de înstrăinare (cauzată atît prin proletarizarea țăranilor cît și prin „cătănirea“ lor), devine astăzi un bun folcloric cu accentuată funcție documentară. În cazul altor specii ale liricii, mișcarea de care vorbeam este la fel de pregnantă. Incantația, odinioară cultivată de cei maturi în scopul înblînzirii forțelor necunoscute, pe măsura dezvoltării procesului de cunoaștere socială, trece din repertoriul acestora în folclorul de copii. Același tratament se aplică și colindei. Dintr-o poezie magico-rituală, în care putea fi citită „tendința omului de a schimba lumea înconjurătoare“, a trecut la înfățișarea laturii luminoase a vieții, așa cum o dorește oamenii, s-a laicizat în ciuda eforturilor pe care religiile le-au depus pentru a și-o subordona³⁾. Aceste fapte, puse alături de observația că și unele orații, și basmele și legendele — ca specii ale epicii folclorice — cunosc același salt din repertoriul maturilor în repertoriul folcloric al copiilor, subliniază în plus adevărul că, prin dezvoltarea procesului de cunoaștere, masele populare renunță evolutiv la creațiile tradiționale depășite ca sens, ori le acordă alte funcțiuni. Este mai mult ca sigur faptul că o serie de manifestări folclorice, care ne apar astăzi ca simple obiceiuri tradiționale, vor fi fost cîndva însoțite de bogate texte literare ce vor fi constituit chiar specii care o dată cu trecerea timpului, cu neutilizarea lor, au dispărut.

Necesitățile spirituale permanente, ale consumatorilor de folclor, hotărâse însă apariția altor specii în funcție de preferințele momentane, ca și de posibilitățile de creație și circulație care pot să se modifice. Înmulțirea căilor de vehiculație a folclorului, folosirea pe lingă oralitate a scrisului, a discului, a radioului, ș.a., începînd cu epoca capitalistă, justifică prezența unor specii ca: răvașul versificat, amintirea, romanța. Nuanțîndu-se prin exprimarea unor stări afective intime, esențializîndu-se printr-o individualizare a actului de creație folclorică, toate acestea contravin parțial trăsăturii dominant-colective a folclorului tradițional. Așadar, aceste specii apar determinate și de ivirea unor atitudini noi față de viață, atitudini care trebuie împărtășite în maniere noi. Poate tocmai de aceea s-a acreditat teza că discuțiile despre speciile literare atacă atît probleme de domeniul psihologiei creației cît și de domeniul istoricului acesteia.

Chiar în cadrul uneia și aceleiași specii lirice folclorice, cum este cazul cîntecului, transformările nu conținesc. Dacă de multă vreme, cîntecul naturii, cel de dragoste, cel de lume, a existat și există, cîntecul de muncă mult preferat în antichitate se va dezvolta în folclorul profesional, de breaslă, care are un profil mult mai larg, îmbrăcînd și alte forme de exprimare artistică. În capitalism apare cîntecul revoluționar, despre conținutul lui manifest, cunoscîndu-se destule amănunte

3) V. I. Cicerov, *Perioada de iarnă a calendarului agricol rus din secolele XVI—XIX*, Moscova, 1957. (Trad. Instit. de folclor, București, p. 101 și 137).

În lumina acestor observații generale, deci, adâncirea aspectelor sub care ni se înfățișează două din speciile liricii folclorice, relativ noi, *răvașul versificat* și *amintirea*, contribuie la o analiză mai amănunțită a mobilității genurilor și speciilor folclorice, la o îmbogățire a cunoștințelor despre ceea ce este mai nou în creația populară. De fapt, contribuția pe care sperăm s-o aducem este destul de tîrzie în raport cu apariția faptelor comentate. Aceasta nu justifică însă o eventuală prelungire a tăcerii, în legătură cu elemente folclorice care dorite sau nedorite (de unii folcloriști), apar și se dezvoltă. (Ne gândim la lipsa de informații privind *amintirea* ca specie folclorică, deoarece deși apărută de decenii, nu a fost nicăieri discutată).

Așa cum s-a putut vedea, numim aceste specii „noi”, fiindcă le raportăm existența la viața generală a creației populare și nu numai la etapa actuală a acesteia.

Prin *răvașul versificat*, folcloristica înțelege scrisorile care, din veacul al XIX-lea încă, au circulat sudind legătura dintre cei plecați de acasă și familiile lor, și anume: acele scrisori a căror structură se bazează pe tradiția folclorică, fiind concepute în mare parte în versuri.

O primă problemă pe care o ridică cercetarea acestuia este aceea a apartenenței de gen literar. Se știe doar că în istoria teoriei literare au existat perioade în care pe lângă liric, epic și dramatic, s-a mai recunoscut și existența altor genuri de creație, cum ar fi: epistolar, didactic. Ultimele rezolvări la care s-a ajuns în această privință, iau în considerație doar cele trei genuri: liric, epic și dramatic, socotind că — de pildă — aspectele așa-zisului gen epistolar pot fi destul de profund și complet tratate, în funcție de structura și conținutul fiecărei opere epistolare în parte, atașînd-o liricului ori epicului. Admițînd acest principiu, ne luăm implicit obligația de a trata problemele *răvașului versificat* din folclorul românesc, ca pe problemele unei specii lirice care — așa cum vom vedea — se justifică prin mai multe fapte.

În primul rînd, conținutul *răvașului versificat* excelează prin reluarea unor teme și atitudini întîlnite deja în cadrul bogăției care caracterizează lirica noastră folclorică. Așa cum ușor se poate vedea, *răvașul versificat* este chemat să exprime — în funcție de varietatea situațiilor în care își găsește utilizare — o bogată gamă de afecte, adesea strînse laolaltă, afecte care în mod curent își găsește expresia în diferitele specii ale liricii cum ar fi: doina, cîntecul, blestemul, amintirea ș.a. Cumularea stărilor afective care de obicei, exprimate separat, se cristalizează în una din speciile amintite, provoacă în mod firesc o cumulare similară de elemente care în ansamblul liricii pot exista și există separat. De aici, aspectul de vîdită aglomerare a unor fragmente din piese care, de obicei, au o viață independentă; de aici, aspectul de eterogenitate a speciei în legătură cu care ne propunem să realizăm o serie de observații.

Bineînțeles că, *răvașul versificat*, după o anumită perioadă de existență își consolidează unele elemente care-i sînt caracteristice, elemente care îl deosebesc de ceea ce este comun speciilor liricii folclorice. Este vorba de for-

mulele introductive și finale de care se servește — cu timpul — aproape obligatoriu, ca și de alternanța dintre proză și vers, alternanța pe care o prezintă în nenumărate cazuri.

Socotim doar ca o anticipare necesară definirii răvașului versificat, tre-cerea în revistă a problemelor acum amintite, urmînd ca reluarea acestora să aducă și o adîncire a lor. Dezvoltarea rețelei de școli elementare — care în istoria Transilvaniei a premers, se pare, cu cîteva decenii celei din Moldova și Țara Romînească — a favorizat generalizarea practicii răvașului versificat în mediile folclorice. Pe măsura cuprinderii unui număr mai larg de inși în sistemul de învățămînt elementar, practica răvașului versificat a devenit un fapt implinit.

În condițiile separării temporare a inșilor care alcătuiau mici colectivități: prietenii, familii, scrisul a devenit un prețios instrument de menținere a legăturilor, poșta căpătînd o organizare tot mai largă. Între cauzele care au determinat generalizarea relativă a scris-cititului și cele care au generat înstrăinarea, separarea temporară a unor inși de familiile lor, există temeinice legături. Aceeași dezvoltare a capitalismului cerea școli care să instruiască cu un minimum de cunoștințe, pe viitorii proletari necesari producției, bazată pe anumite cuceriri ale tehnicii, aceeași dezvoltare a capitalismului cerea și realiza deposedarea țăranilor de pămînt, iar prin această proletarizare a lor, exodul spre orașe; aceeași dezvoltare a capitalismului cerea consolidarea instituțiilor militare cărora li se atribuiau atît funcții interne cit și externe. Atît proletarizarea țăranilor care duce la plecarea spre noi obiective industriale capitaliste, cit și cătania și războiul care separă bărbații de familiile lor, reprezintă principalele cauze ale apariției și dezvoltării răvașului versificat. S-ar părea că — istoria folclorului romînesc o arată de altfel — prima cauză a acționat în mod deosebit și mai puternic în Transilvania, în timp ce a doua cauză a excelat dincoace de munți. Amîndouă însă au condus spre aceleași rezultate, între răvașul versificat ardelenesc și cel de dincoace de munți, existînd doar mici deosebiri asupra cărora vom găsi momentul să insistăm.

Așa cum am mai arătat, cauzele care au dus la cultivarea răvașului versificat sînt cele care își spun cuvîntul hotărîtor, în privința conținutului acestuia. Trebuie remarcat faptul că răvașul versificat nu are de exprimat stări sufletești fundamentale noi, în raport cu vechea gamă a liricii folclorice. Este vorba mai mult de o dozare diferențiată a acestora; pentru că înstrăinarea fusese prilejuită în decursul epocilor mai vechi, de bejenii, de haiducie, de nesupunerea la lucru, de plecarea cu turma, de căsătorii. Intima legătură dintre conținutul folclorului tradițional și conținutul răvașului versificat — specie nouă din a doua jumătate a veacului XIX — este subliniată de altfel de o serie de fragmente care pot fi întîlnite adesea. Nu-i întimplător faptul că din cîntecul miresei care-și „ia ziua bună“ de la ai săi, au putut rezulta versuri ale liricii ostășești ca :

„Frunză verde matostat,
De-acasă cînd am plecat,
Ziua bună mi-am luat

De la firicel de fag,
De la tatăl meu cel drag;
De la fir de iarbă neagră,
De la mama mea cea dragă⁴⁾.

Nu-i întâmplător faptul că nenumărate cîntece populare circulă în cuprinsul acestor răvașe, de îndată ce este vorba de dor, de dragoste, de jale, și locul lor se poate ivi acolo. Ștefan Cuciureanu, conferențiar la Facultatea de filologie din Iași, într-o colecție manuscrisă a cărei publicare în întregime ar fi de mare folos, subliniază astfel de cazuri ca:

„Foaie verde de susai,
Inimă de putregai
N-am cuțit ca să te tai
Să văd în tine ce ai“.

Sau: „Cît e, doamne pămîntu
Nu este ca uritu.
De urit te poți ascunde,
De dragoste nu ai unde“.

În cuprinsul altui răvaș, de după 1944, găsim introdus următorul fragment de cîntec tradițional:

„De mă duc ori und' m-aș duce,
Dorul tău tot mă ajunge.
De mă duc în depărtare,
Dorul tău îmi iese-n cale.
Și-așa vine de fierbinte
Că pe loc mă și aprinde.
Doar atîta am noroc
Că umblu din loc în loc“⁵⁾.

Totodată, această parte de răvaș ilustrează și puterea creatoare a celui care concepe scrisoarea, realizînd o variantă deosebit de valoroasă estetic.

Tudor P a m f i l e, încă din 1913, arăta grăitor: „Cînd îmi făceam stagiul de plutonier, căprarul Ciobanu îmi da într-o zi programul de dimineață, cum era obiceiul, și pe cealaltă parte văd începutul unui răvaș în versuri... Mi-a spus c-a început o scrisoare iubitei dar n-a avut timp s-o isprăvească. Spunîndu-i s-o urmeze, la doua zi nu mi-a mai dat programul... însă mi-a dat cu sfială răvașul compus din patru cîntece“⁶⁾ (S. n.).

În fața multor altor cazuri de acest fel, este de la sine înțeles de ce Petre V. H a n e ș⁷⁾ menționa încă din 1930, că „elementul epic e redus“. Într-adevăr, elementul epic este redus deoarece multe din părțile acestei specii provin din alte creații lirice.

Sub influența noii configurații a folclorului, în secolul XX, chiar specii

4) N. V. H o d o r o a b ă, *Cîntece ostășești culese de pe front*. Iași, 1923, 10.

5) De la Roșu Ion, din Andricșeni—Iași; culeg. Popa Sava, student la fac. de filologie—Iași.

6) Tudor P a m f i l e, *Cîntece de țară*. București, 1913, 6.

7) Petre V. H a n e ș, *Poesii populare în scrisorile din războiul ale soldaților*. Extras din „Prietenii istoriei literare“, 1930, 12.

relativ noi ca amintirea care are comun cu răvașul versificat, modul de realizare a vehiculației, au contribuit la îmbogățirea acestuia. Tudor Pamfile, în 1905, a surprins o variantă care ne duce spre această concluzie, mai ales prin forma versului ca și prin unele din rezonanțele sale. Un flacău din Țepu (Tecuci), plecat la muncă în Covurlui, îi scria iubitei :

„Draga mea,
Ieri, intrînd pe o porțiță,
Întîlnii o porumbiță,
Porumbița îmi spunea :
— Catinca nu te-a ținut“⁸⁾.

Intr-un răvaș de dragoste din 1949, din Unești—Bunești—Fălticeni, găsim incluse amintirile :

„Te iubesc întotdeauna, Martor am pe Dumnezeu. Și ca drept recunoștință, Îți ofer numele meu“.	și : „În grădina vieții mele Multe flori am cunoscut Dar mai dragă, dintre ele, Ca mata, nu mi-au părut“ ⁹⁾ .
---	---

Cînd răvașul este dominat de tristețe, de jale se face apel la fragmente din dîina tradițională. Cînd răvașul este de dragoste, sînt folosite toate speciile liricii care o exprimă. Minunat observa Mihail Sadoveanu în *Baltagul*, cum pătrunderea acestei noi creații folclorice, a răvașului de dragoste, se realizează în lumea satului, cu concursul tineretului mai ales, chiar dacă grupurile de vîrstă ale celor bătrîni nu o gustă, inițial. „Feciorul dascălului Andrei, care face slujba la Piatra“ adresează Minodorei Lipan, fiica Vitoriei, o scrisoare în versuri care se termină cu :

„Frunzuliță de molhor.
Te iubesc și te ador.
Chiță C. Topor“¹⁰⁾.

Vitoria își mustră fiica pentru „asemenea rușine“, în timp ce Minodora caută s-o convingă că „acuma așa se spune“. (Deși și-a scris opera în 1929, Mihail Sadoveanu avea în vedere o realitate caracteristică lumii satului, la începutul veacului XX).

Deosebit de interesantă ne apare ideea, care este în același timp și o constatare, că multe din scrisorile versificate, de proletarizare (însălate în urma emigrației din Ardeal în America, la începutul veacului XX), „nu sînt altceva decît jalnice reportaje cu privire la cauzele emigrării, la incidentele călătoriei peste ocean, la modul de viață american, la suferințele fizice și

8) T. Pamfile, *op. cit.*, 5.

9) De la Ion Lupu din Unești—Bunești—Fălticeni—Suceava ; culeg. Andrieș Gh., student la Fac. de filologie—Iasi.

10) M. Sadoveanu, *Baltagul*. BPT, 1953, 15.

morale“ și că au însușirile unor adevărate jurnale orale, așa cum subliniază Adrian Fochi¹¹⁾. (Nu putem fi de acord cu faptul că ele ar arăta ca niște balade, chiar dacă uneori sînt presărate cu pasaje narative). Folosirea narațiunii se face în scopul prezentării obiectivizate a stărilor sufletești, a cauzelor acestora. Iată cîteva fragmente care ne fac să înclinăm spre această concluzie :

Un dezrădăcinat seria mamei sale, în perioada aceea :

„Tot mi-ai zis, maică, să-ți scriu
Dacă io-n București viu,
Că cum îi lumea pe-aici,
Cum lucrează prin fabrici“¹²⁾.

O tinără plecată de acasă nota :

„De cînd am plecat de-acasă,
Tare-s cu inima arsă.
De cele opt luni de zile
N-a rămas carne pe mine. . .“¹³⁾.

Un ostaș de pe frontul primului război mondial, îi întreba pe cei de acasă :

„Vă întreb încă o dată
De-ați ieșit cu munca toată.
Prășitul cînd ați termenat,
Grîul dac-ați secerat,
Vitele de-s sănătoase
Și ce mai aveți pe-acasă. . .“¹⁴⁾.

Este necesară însă înțelegerea faptului că aspectul de reportaj, de jurnal, al răvașului soldătesc și de proletarizare (de înstrăinare) nu este la fel de evident ca în cazul creațiilor literare similare culte și că înregistrează particularități date de minuirea greoaie a condeiului, de către cei care îl folosesc rareori în viață.

Forma în care este concretizat conținutul răvașului versificat, conținut rezumat pînă aici, de cele mai multe ori înregistrează aspecte apropiate de cele ale folclorului tradițional. Nu se poate spune însă că elementul nou este exclus.

Amintisem, în primul rînd, de faptul că această specie se distinge prin cele trei părți constitutive care de obicei pot fi identificate în toate variantele. Din ele, introducerile și încheierile sînt oarecum fixe, desfășurîndu-se după anumite modele care ar putea fi — prin cercetare — identificate în prototipuri numărate.

11) Adrian Fochi, *Contribuții la cercetarea cîntecului muncitoresc*. «Revista de folclor», 5 (1960), nr. 3—1; 85.

12) *Uori alese din poezia populară*. BPT, 1960, 192.

13) P. V. Haneș, *op. cit.*, 9.

14) Ștefan Cucuircanu, locul citat în text.

Formulele introductive sînt dictate de necesitățile de a arăta cui este adresată scrisoarea. Trimițînd răvaș soției sale, un sergent, în 1917, începe cu versurile :

„Foaițe verde și-o negară,
Scumpă, dragă, Mărioară.
Sînt doi ani în primăvară
De cînd lupta a-nceput
Și noi nu ne-am mai văzut“ ¹⁵⁾ .

Intr-un răvaș publicat de Ștefania Golopenția și conceput de Veronica Găbudean ¹⁶⁾, introducerea este în proză și arată astfel : „Dumisale Muntean Susană. Predată în 11 ianuarie 1939. Prinu această mică scrisoare îți comuncu dragă lele Susană cumu că ieu. „ Trecerea la pasajele versificate se face pe nesimțite. Și în unele răvașe din Moldova, din ultimii ani, introducerea este realizată uneori în proză ¹⁷⁾. Dar cele mai frecvente sînt introducerile din care dăm următoarele variante :

„Mai întii și la-nceput,
Te cuprind și te sărut.
Te sărut numai prin scris
Că te văd noaptea prin vis“ ¹⁸⁾.

sau : „Mai întii de-a mea scrisoare
Îți doresc zile ușoare
Și o viață cu iubire,
Și cu dor de întîlnire“ ¹⁹⁾.

Aceste formule introductive realizate în manieră tradițională au avut mai mulți sorți de încetățenire în răvașul versificat. Au mai existat însă și alte încercări de a crea formule introductive în scrisorile de care ne ocupăm, în special cînd autorii lor depășeau întrucîtva cultura folclorică, avînd contingențe cu operele artistice și literare culte. Chiar dacă încercările lor nu s-au terminat victorioase, faptul în sine merită să fie discutat deoarece atrage atenția asupra naturii neîndoielnic folclorice a speciei de care ne ocupăm. Ceea ce n-a fost în concordanță cu idealurile etico-estetice ale creatorilor și purtătorilor de folclor, ceea ce n-a fost legat de bunele tradiții ale acestora, n-a putut răzbate din sfera creației individuale în cea a creației colective. N. V. H o d o r o a b ă ²⁰⁾, involuntar, ne demonstrează acest lucru prin publicarea unei scrisori din 1917, care începea astfel :

„Iubiții mei, de lingă voi cînd am plecat,
Am plîns puțin și am oftat.
Mă mîngîiam încet cu gîndul
C-o să vă văd cît de curînd îmi vine rîndul“.

15) N. V. H o d o r o a b ă, *op. cit.*, 39.

16) Ștefania Golopenția, *O poetă populară: Veronica Găbudean*. «Revista de folclor», 2 (1957), nr. 1—2, 101.

17) Materialul de la Magdalena Cojocaru din Andrieșeni—Iasi, cules de Popa Șava, student la Fac. de filologie—Iasi.

18) De la Paraschiva Cosma din Andrieșeni—Iasi; culeg. Popa Șava, student la Fac. de filologie—Iasi.

19) De la Roșu Ion din Andrieșeni—Iasi; culeg. Popa Șava, student la Fac. de filologie—Iasi.

20) N. V. H o d o r o a b ă, *op. cit.*, 41—43.

Această introducere de răvaș mai pledează și pentru receptivitatea unei baze sociale relativ largi, pentru specia de care ne ocupăm. Indiferent de formele pe care le ia, forme care pot ajunge curioase în anumite împrejurări, o specie care înregistrează multe variante dovedește chiar și prin ceea ce are nefolcloric, că este folclorică.

După părerea noastră, formulele introductive relativ fixate pot fi mai des întâlnite în folclorul de dincoace de munți, în timp ce în folclorul ardelenesc, latura individuală a acestei specii folclorice este accentuată și prin varietatea modalităților de adresare a scrisorilor.

Cît privește prezența formulelor de încheiere, aceasta este mai generală și mai bine cristalizată în răvașele soldățești decît cele de înstrăinare prin proletarizare și în cele soldățești transilvănene decît în cele soldățești de dincoace de munți. Observația aceasta întărește constatarea adineori schițată, că în răvașul versificat din Ardeal, notele individuale sînt mai pronunțate decît cele colective. Să vedem însă cîteva din încheierile pe care le avem la îndemînă. Gheorghe Cernea a publicat din regiunea Colalmului, Tîrnava Mare, destule piese de acest fel²¹⁾.

„Foică măr rotat,
E compusă de-un bărbat.
E din comuna Ungra
Și îl cheamă Ion Oprca“.

sau: „Frunză verde garofișă,
Sunt făcute de-o fetișă.
Și iar verde ca iarba
O chiamă Paraschiva
Și pronumele Florea“.

Alteori, numărul indicațiilor în legătură cu autorul depășește orice așteptări :

„Foaie verde de podbeal
Îi făcută în spital.
În spitalul din Brașau,
Făcută de dorul tău.
Serisă în cazarma Neagră
Pentru mindra mea cea dragă.
Foaie verde de pe deal,
Eu sunt chiar mătîșălean²²⁾.
Foaie verde buruiană
Și pe minc-așa mă chiamă ;
Foaie verde de bujor,
Mă cheamă Leancu Victor“.

încît anonimatul autorilor răvașelor versificate luate în parte, cade. Lipsită de anonim, oricare din aceste scrisori însă, nu poate fi îndepărtată din folclor pentru că este creată pe baza acestuia, potrivit structurii sale etico-estetice. Mai mult decît atît, răvașele versificate sînt folclorice nu numai prin originea părților lor componente, cît și prin faptul că există anumite tipuri

21) Gheorghe Cernea, *Doine de răsboiu* (1914—1919), din regiunea Colalmului, jud. Tîrnava Mare, Sibiu, 1941, 14, 5, 19.

22) Din comuna Matifel.

de răvașe pe care într-o formă aproape identică le foloseau înstrăinații îndurerăți pentru depărtarea de familie, dezamăgiții, îndrăgostiții etc. Deși exprimă stări sufletești și consolidează relații dintre diferiți indivizi, răvașele versificate subscrise de anumiți înși sînt reprezentative pentru o întreagă categorie, pentru o adevărată colectivitate, au prin aceasta natură folclorică.

Dezvoltarea trăsăturilor individuale ale acestei specii merge mîna în mîna cu creșterea bagajului cultural nefolcloric al mediilor folclorice. Se pare că în primele sale faze de existență, răvașul versificat n-a cunoscut sforțări de immortalizare a numelui autorului ca cele notate mai sus. Tudor Pamfile amintește doar de un final în care orice intenție de acest fel lipsește. ,

„Și ca sfîrșit la scrisoare
Ți-aș mai da o sărutare.
Să-mi trimiți și tu scrisoare ;
Pe scrisoare,
Mindră floare“²³⁾.

Poate tocmai de la o astfel de creație populară, în care ritmul ca și alternanța versului lung cu cel scurt ne conduc înspre această idee, a pornit și Mihail Eminescu în *Scrisoarea a III-a*, poate de la versurile care circulau pe atunci în Transilvania și pe care V. Alexiu, culegîndu-le le-a publicat în «Convorbiri literare» din 1 noiembrie 1888, cuprinzînd și pasajul :

„Trimite-mi, mindră, trimete
Ce-o fi-n sat la voi mai verde :
Cosița, petelele,
Ochii și sprîncenele ;
Ochișii și gurița
Să-mi stîmperi înimuța...“.

Cît de apropiate de toate acestea sînt imaginile marelui poet, atunci cînd scrie :

„Lîngă cortu-i, unul dintre fiii falnicului domn,
Sta zîmbind de-o amintire, pe genunchi scriînd o carte,
S-o trimiță dragei sale, de la Argeș mai departe.

De din vale de Rovine
Grăini, Doamnă, către Tine,
Nu din gură, ci din carte,
Că ne ești așa departe.
Te-am ruga, mări, ruga
Să-mi trimiți prin cineva
Ce-i mai mîndru-n valea ta :
Codrul cu poienele,
Ochii cu sprîncenele“... .

23) T. Pamfile, *op. cit.*, 5.

Stăruința marelui nostru poet asupra răvașului versificat nu putea izvorî decît din convingerea sa fermă despre valorile etico-estetice ale acestei creații folclorice. Iată de ce socotim că observațiile lui P. V. Haneș care arăta că: „Poezia aceasta e un exemplar de poezie intermediară între cea cultă și cea populară. . . repudiată și de cea dintîi ca și de cea din urmă“, deși exprimă o realitate a vremii, pot fi corectate așa cum însuși autorul lor a sperat, pentru că: „Totuși, în ciuda învățaților, varietatea aceasta trăiește, își îndeplinește mai departe rolul ei de a emoționa publicu-i respectiv și trăiește din rolul și cu funcțiunea aceasta“²⁴).

Creată în 1881, poezia lui Eminescu mai atrage atenția încă asupra unui fapt, că la timpul respectiv, în Ardeal, a cărui realitate folclorică fusese cercetată de poet, răvașul versificat se impunea observatorului fin și atent. De altfel, în același sens pledează și opera lui G. Coșbuc care cu ani mai târziu (1900) a dat la iveală *O scrisoare de la Muselim Selo*, unde primele versuri spun:

„Măicuțo dragă, cartea mea
Găsească-mi-te-n pace.
Pe-aici e vînt și vreme grea
Și Anton al Anei zace. . .“

în timp ce ultimele amintesc de aceleași izvoare folclorice:

„Să te mîngîie Dumnezeu,
Casa e la bătaie.
Și-am scris această carte cu
Căprarul Nicolae“.

La același capitol al valorii artistice, al problemelor legate de forma răvașului versificat, menționi deosebite trebuie aduse în legătură cu elementele de plastică (desen stilizat, așezare în pagină) ale speciei. Există obiceiul de a scrie:

„...în lung și-n lat,
Să nu crezi că te-am uitat“²⁵).

în colțuri, pe hîrtie dantelată prin tot felul de tăieturi făcute cu foarfece (în colecția tovarășului Ștefan Cuciureanu există materiale de acest gen, unice prin valoarea lor, fiecare din ele putînd constitui obiectul de cercetare și prezentare a unor studii și articole despre plastica folclorică romînească). Fie că este vorba de plic ori de carte poștală, pe hîrtia de corespondență ori pe fața scrisorii, se desenează: păsărele, flori, miini care se strîng, iepurași și chiar — cum menționează M. Sadoveanu — „îngerăși înaripați și încununați

24) P. V. Haneș, *op. cit.*, 9.

25) De la Illeana Lupu Ircamătă din Unești—Bunești—Fălticeni; culeg. Andrieș Gh., student, la Fac. de filologie—Iasi.

cu trandafiri²⁶⁾). Numai rareori aceste desene sînt realizate policrom; uneori o singură culoare de cerneală ori de creion fiind suficientă pentru a duce la obținerea schișei dorite. Fiecare element de plastică are o anumită semnificație încît poate fi vorba de un adevărat simbol al desencilor, al liniilor care se trag. (Mai ales în răvașele de dragoste soldățești).

În sfîrșit, cîteva mențiuni mai trebuie făcute în legătură cu denumirea pe care această specie folclorică a primit-o, din partea propriilor săi cultivați. În Transilvania — mai ales — răvașului versificat i se spune: *carte*, (de unde și denumirea dată scrisorilor soldățești dintre 1914—1919, de *cărți de război*²⁷⁾). Denumirea de *răvaș* folosită în întreaga Moldovă este tot de origine populară, tot așa cum în ultimul timp poate fi întîlnită și cea de *compunere* care sugerează folosirea unor canoane școlarești, ca și accentuarea laturii individuale a creației.

Lirica noastră folclorică a cunoscut și cunoaște un mare număr de cîntece și doine scurte, alcătuite doar din patru versuri; și aceasta, de multă vreme încă. Observînd conținutul creațiilor respective ne putem da seama că ele se referă totdeauna la aspectele cele mai generale ale vieții, ca și la diverse momente intime din viața creatorilor.

Sub influența creației culte care devine mai mult cunoscută maselor populare prin intermediul școlii, presei, creatorii populari sînt stimulați în sensul unor contribuții al căror caracter individual să fie cît mai subliniat. Lirica intimistă, cea filozofică, se cultivă începînd cu sfîrșitul veacului XIX, tot mai intens.

Generalizarea relativă a cunoștințelor de carte influențează masele în sensul folosirii scrisului pentru întocmirea unor jurnale intime ale creatorilor de folclor, întîlnite obișnuit sub forma unor caiete și carnete. Este vorba deci de o practicare pe scară largă a unui procedeu care odinioară — în feudalism — era la îndemîna unui grup restrîns de oameni, la îndemîna diecilor și pisarilor de care dispuneau curțile și biserica feudală. Consemnarea marilor evenimente în ziare, reviste, face ca acestea să nu mai fie menționate în „jurnalele” personale ale reprezentanților mediilor folclorice, primul loc ocupîndu-l doar însemnările legate de viața intimă. Pe de altă parte, largă întrebuintare a cîntecului orășenesc, răspîndirea de care acesta se bucură, influențat de șansonetele și șlagărele străine, determină ca în jurnalele intime să se acorde un interes deosebit, notării cîntecelor moderne. Desigur, avantajele oferite de folosirea scrisului, în privința protejării eforturilor memoriei, au fost extinse și asupra creației folclorice tradiționale care este notată tot mai des, de cultivatorii săi. Poate fi vorba chiar de o tendință largă de a scrie cît mai multe din piesele repertoriului literar, muzical și dramatic, tendință manifestată mai întîi în Transilvania, ca urmare a dezvoltării social-economice mai înaintate cunoscută de această provincie.

26) M. Sadoveanu, *op. cit.*, 16.

27) P. V. Ilanș, *op. cit.*, 5.

Dezvoltarea practicii „jurnalului” care mai târziu s-a numit uneori *album*, impune mari transformări în concepția generală despre creație, în mediile folclorice. Sînt remarcabile în acest sens schimbările raporturilor dintre ponderea aspectului individual și cel colectiv, ale creației populare²⁸⁾. Prin accentuarea laturii individuale a procesului de creație apare într-o nouă lumină chiar anonimatul, una din trăsăturile specifice folclorului²⁹⁾.

În aceste condiții se dezvoltă larg — după opinia noastră, la răscrucea dintre veacurile XIX și XX — o nouă specie a liricii folclorice: *amintirea*.

Fără îndoială că „amintirea” n-a putut apare din nimic. La sfîrșitul veacului XVIII, Alecu Văcărescu³⁰⁾ ne-o arată de fapt atunci cînd scrie: „Această epigrafă s-au cusut la o „gevreă”, dînd versurile:

„Cum se întoarce după soare
Pururea această floare;
Așa inima din mine
În veci umblă după tine”.

Faptul că pe atunci se afla doar într-o formă incipientă este confirmat și de alte documente. Doar în caietul lui Ioniță Popa (mai vechi decît 1778), pe foaia 71 găsim: „Solomon zice așa: că de ar fi toată Mare Neagră cernială și năsipul mării condeile și stele ceriului dascălii și pinza ceriului hîrtie, încă n-ar pute scrie răutate mueriască”,³¹⁾ paragraf care mai târziu s-a cristalizat în cunoscuta amintire:

„De-ar fi ceriul o hîrtie
Și oceanul călămări
Încă n-aș putea a scrie
Ale mele supărări”.

Mai ales în al doilea sfert al veacului XIX, cînd Anton Pann, Chiosea, Nănescu, și alții ca aceștia dezvoltau o literatură manuscrisă și tipărită cu accentuat caracter popular, se pare că „amintirea s-a consolidat o dată cu stihurile „băhicești” ca cele ale lui Barbu Paris Mumuleanu³²⁾, stihuri pe care

28) V. Adăscăliței, *Despre actul creației folclorice*. «Revista de folclor», 4 (1959), nr. 1—2.

29) V. Adăscăliței, *Caracterele specifice ale creației folclorice literare*. «Revista de folclor», 5 (1950), nr. 3—4.

30) Paul I. Papadopol, *Poezii Văcărești*. București, 1940, 129.

31) N. Cartojan, *Contribuțiuni privitoare la originile liricii românești în Principate*. «Revista filologică», I (1927), 203.

32) A se compara „Stihurile băhicești” care urnează, cu variantele la „Cîntecul beșivului”:

„Voi să beau să fiu beat mort,
Inimă rea să nu port,
S-aud cepul scîrșind
Și ploschița gîlgîind,
Să beau, să strig, să răcnesc,
Să cînt, să mă veselesc”.

le găsim în variante chiar în caietele și albumele personale ale veacului următor. Al. Hrisoverghi — poet moldovean — scria doar în 1837, destule „fragmente” și însemnări „pe un album”, din care unele arată după cum urmează :

„De-ai fi, doamne, prea puternic, d-ai fi drept răsplătitor,
N-ai lăsa să se-ndoiască de tine un muritor”.

Sau :

„P-un ibovnic cu credință ce în veci te va slăvi
Nu-l uita în depărtare ; și ori și unde vei fi,
Zi, citind aceste rînduri, cu o inimă curată :
„Pe acel ce-a scris acestea, nu-l voi uita niciodată”, („33).

Construită de regulă doar din patru versuri, lapidară, amintirea este larg cultivată în toate caietele, carnetele, albumele și scrisorile intime ale creatorilor de folclor.

Adesea, cel care întocmește un album de versuri populare acționează potrivit legilor generale ale circulației folclorului, modifică, crează variante pe care le subscie, ea și cum ar fi autorul lor integral. În realitate, contribuția personală este doar parțială. Creația individuală realizîndu-se în scris, nu rupe total legătura cu maniera tradițională orală de creație. Un exemplu grăitor ne oferă următoarea amintire care surprinde această caracteristică :

„Astăzi, pe la ora șasă
Trag un scaunel la masă
Și pe dînsul mă așez,
Trei cuvinte să-ți dictez” („34).

Așadar, creînd în scris, autorul nu este împiedicat de a se ajuta de oralitate, rostind ceea ce urmează să noteze.

Alte amintiri subliniază caracterul epistolar intrînit de această specie. Pentru că în multe cazuri, amintirile se transmit de la un ins la altul, se scriu în album de către prieteni, se includ în scrisori, în rîvașele versificate. Faptul are o explicație bine determinată. Dacă în limitele oralității creația folclorică intimistă nu putea fi comunicată de la distanță persoanelor dragi, în condițiile cunoștințelor de carte, vehicularea ei cu direcție precisă, de la distanță, devine ușor posibilă. Un autor de amintiri legat de folclorul tradițional prin mii de fire, notează :

„Cucu cîntă, vîntu bate,
M-apucai să scriu o carte ;

33) Mumuleanu, Hrisoverghi, Cuciureanu, *Scrieri alese*, București, 1909, 68.

34) De la Tănase Costică din Oniceni—Fălțiceni; culeg. Murariu Octavian, student la Fac. de filologie, Iași.

Cu creion de sălcioară,
Cu dor de la inimioară.
Căci de jale și de dor
M-am făcut un scriitor³⁵⁾

Am subliniat însă că și problema anonimatului se înfațișează într-o lămină nouă. Dreptul de folosință pe care și-l ia orice consumator de folclor, dreptul de a interveni totodată în textele comun folosite, ca și posibilitatea de a crea din nou, de a da viață unor producții cu totul personale, capătă o extindere măturisită. Nu sînt puține mențiunile cu privire la autorii creațiilor inserate în caiete, carnete și albume, chiar dacă ele exprimă doar adevăruri parțiale.

„Costel mi-e numele,
Făghian pronumele.
În Avrămești locuiesc,
Eu pe tine te iubesc³⁶⁾.”

sau :

„Săftica mi-i numele,
Puiu pronumele.
În Vetrișoia locuiesc,
Și pe tine te iubesc³⁷⁾.”

Acestea sînt doar cîteva din amintirile care dau mărturie despre proprii lor creatori.

Cine sînt însă creatorii acestor amintiri, căror categorii sociale, căror grupuri de vîrstă aparțin ei? Acestea sînt întrebări la care prin cercetarea unui material bogat, nu putem rămîne fără nici un răspuns. Grupurile de vîrstă tinere, de ambele sexe, au preferat și preferă, îndeosebi, *amintirea*. Este o dorință firească de a asigura pentru viitor elementele necesare reconstituirii trecutului intim, de a pregăti materialul eventualelor aduceri aminte. Acceptarea și utilizarea acestei specii se face mai ales cînd pe lîngă elementele culturale tradiționale, repertoriul spiritual este lărgit prin alăturarea unor elemente ale artei și literaturii culte. Se poate vorbi de un impuls pe care creația cultă, involuntar, l-a dat creației folclorice de amintiri. Ostașii în termen, mai ales, le notează, le cultivă, le creează din nou, folosindu-le în epistolele lor. Faptul n-a rămas fără consecințe deoarece fetele cu care ei sînt în corespondență și le-au însușit în aceeași măsură. Folosirea lor se prelungește și după durata serviciului militar, pînă la căsătorie. O dată căsătoriți, tinerii și tinerele renunță la jurnalele intime, consideră — pe bună dreptate — că încep o viață deosebită, cu griji, cu

35) Idem.

36) De la Făghian Costel din Avrămești—Birlad; culeg. Romașcu Olga, studentă la Institutul pedagogic — Iași.

37) De la Săftica Puiu din Vetrișoia—Huși; culeg. Cioarec Ioan, stud. la Fac. de filologie — Iași.

alte tentative de creație poetică. Astfel, tinerețea se dovedește a fi un factor de reală activizare a creației de amintiri. Această specie a liricii folclorice mai este cultivată larg de micii funcționari, de muncitorii tineri. Faptul că, în albumele elevilor și elevelor de vîrstă mai mare, ocupă un loc de frunte, pledează pentru înțelegerea amănuntului că un impuls deosebit, în dezvoltarea acestei specii îl dau elementele artei și literaturii culte.

Intr-adevăr, cultivate de aceste categorii diverse, amintirile iau înfățișări diferențiate. Sub influența folclorului structurat în manieră tradițională care stă pe prim plan în bagajul cultural al soldaților, tinerilor și tinerelor din sate, ele sînt concepute adesea în stilul caracteristic creației respective. Iată cîteva amintiri ostășești care nu numai prin forma lor, ci și prin conținut, vorbesc despre legătura dintre această specie și mediul folcloric tradițional :

„Pe o frunză de stejar
Scrie doru-un militar.
Și îl scrie cu credință,
La o singură fetiță“.

sau : „Azi e zi de sărbătoare.
Ce frumos e-n sat la noi !
Și cu stau de santinelă
La postul numărul doi“.

ori : „Stau picior lîngă picior,
Cu arma pentru onor.
Și îi horă-n satul meu.
Ce folos că nu-s și eu ?“³⁸).

sau : „Armata nu este grea
Dar e greu dorul din ea.
Armata este frumoasă
Dar e greu dorul de-acasă“.

o amintire apărută acum cîțiva ani, în condițiile armatei democrat-populare.

sau :

„Bate vîntul florile
Greu primesc scrisorile.
Ori poșta nu merge bine,
Ori tu m-ai uitat pe mine“³⁹).

O tînară dintr-un sat moldovenesc își concepe *amintirile* în aceeași manieră tradițională :

38) De la Tudose Gh. din Oniceni—Fălticeni. (Și-a făcut armata la Turnișor—Sibiu). Culeg. Murariu Octavian, student la Facultatea de filologie — Iași.

39) De la Ailenii Vasile din Cioca—Boca, Șcheia—Negrești, Iași ; culeg. Văstii Vasile, student la Facultatea de filologie — Iași.

„Bade, de dragostea noastră
A crescut un pom pe coastă
Și de vrei să ne iubim,
Hai, bădiță, să-l privim:
Și de vrei să ne lăsăm,
Hai, bădiță, să-l săpăm“⁴⁰⁾.

sau: „Scuză, dragă, scrisul meu
Că nu-s fată de liceu
Și sînt fată de la țară
Cu patru clase primară“⁴¹⁾.

Aceste grupuri cultivatoare ale amintirii îi asigură adesea rezonanțe de doină, de cîntec de dragoste sau satiric, de blestem ori de răvaș versificat. Pentru că sînt multe amintiri care au chiar această proveniență, care s-au format prin individualizarea unor fragmente din speciile amintite mai sus. Poate tocmai de aceea, unele creații de acest fel ajung să întrunească deosebite calități etico-estetice.

Folosirea fragmentată a doinelor reiese din exemplul următor:

„Cită boală-i pe sub soare
Nu-i ca dorul arzătoare.
Căci dorul unde se pune,
Face inima cărbune“⁴²⁾.

Folosirea cîntecului tradițional este arătată de piese ca:

„Spune mîndr-adevărat
Care gînduri ți-ai luat?
Gîndul ca să mă iubești
Sau ca să mă părăsești?“⁴³⁾.

sau: „Nici o boală nu-i mai grea
Ca dorul și dragostea
De boală zaci și te scoli,
De dragoste zaci și mori“⁴⁴⁾.

Folosirea blestemului este prezentă în:

„Cine iubește și lasă,
Crească-i mărăcini în casă.
Să nu-i poată ocoli
Și pe altul a iubi“⁴⁵⁾.

Cît despre folosirea fragmentelor de răvaș versificat, aceasta poate fi des întîlnită, ca urmare a interferențelor curente dintre cele două specii. Iată un final de răvaș, detașat ca amintire:

40) De la Iacoban Domnica din Comănești, Gura—Humorului, Suceava; culeg. Luca Arbore, student la Fac. de filologie — Iași.

41) De la Săftica Puia din Vetrișoia—Huși; culeg. Cioarec Ioan, student la Fac. de filologie — Iași.

42) De la V. Cremenitchi din Bălăcena, Gura—Humorului, Suceava; culeg. Tufă D., student la Fac. de filologie — Iași.

43) De la Măieran Liviu din Comănești, Gura—Humorului, Suceava; culeg. Luca Arbore, student la Fac. de filologie — Iași.

44) De la Gazda Albina din Baineț—Suceava; culeg. Nichiforiuc D., student la Institutul pedagogic — Iași.

45) De la Tudose Gh. din Oniceni—Fălticeni; culeg. Murariu Octavian, student la Fac. de filologie — Iași.

„Şi văzînd căci fila albă
 Este plină de-al meu seris,
 Îmi închei a mea scrisoare
 Şi aştept al tău răspuns“⁴⁶⁾.

Sînt numeroase şi detaşările formulelor introductive, ca :

„Stînd la masă, stînd pe gînduri
 Îţi compun aceste rînduri.
 Mai întii şi la-nceput,
 Te cuprind şi te sărut“⁴⁷⁾.

Chiar dacă, fragmentele de răvaş devenite amintiri sînt inconsistente ca opere literare de sine stătătoare, observarea lor este instructivă în privinţa rolului pe care îl îndeplinesc de obicei, acela de a constitui materiale la îndemîna cultivatorilor răvaşului versificat, materiale care legate în funcţie de necesităţi momentane, sã poată duce la încheierea unor epistole cît de cît unitare.

În ceea ce priveşte structura creaţiilor care aparţin şcolarilor şi funcţionarilor primelor patru decenii ale veacului nostru, ea este cu totul alta, Chiar dacă adesea sînt folosite amintirile bazate pe folclorul tradiţional, acestora li se alătură nenumărate creaţii care exprimă certe năzuinţi spre stilul literaturii culte, spre vocabularul acesteia, spre rezolvările poeziei intimiste serise.

Lipsite de aportul experienţei celor maturi, amintirile şcolarilor sînt caracterizate mai ales de vîrstă. În ele răbufneşte un sentimentalism adolescent ofensiv tocmai prin aceasta — desuet. Iată cîteva exemple :

„Pe fereastră şcolii noastre	sau : „Tristă este păsărica
Stau adesea şi privesc	Care cîntă în zadar
Şi cu ochii plini de lacrimi	Dar mai tristă este viaţa
Tot la tine mă gîndesc“ ⁴⁸⁾ .	Unui tinerel şcolar“ ⁴⁹⁾ .

În peniţa unor şcolari cu talent şi asupra cărora influenţa literaturii culte s-a manifestat cu deosebit folos, pot apare creaţii cu puternice rezonanţe ale liricii culte, eminesciene ori de altă provenienţă. Astfel, nu sînt lipsite de reale calităţi, compoziţii ca următoarele :

„La poarta sufletului tău	sau : Mi-e tristă inima şi-amară
Mulţi tineri au să bată	Ca o cenuşă stinsă-n vatră.
Dar cheia am furat-o eu	Cînd am iubit intîia oară,
Şi poarta-i încuiată“ ⁵⁰⁾ .	Am dat de-o inimă de piatră“ ⁵¹⁾ .

46) De la Larion Teodor din Adîncata—Suceava ; culeg. Giurcă Gheorghe, student la Institutul pedagogic — Iaşi.

47) De la Alecu Giuşcă din Vaslui ; culeg. Maloş C. student la Institutul pedagogic — Iaşi.

48) De la Scipanschi Erika din Baineţ—Suceava ; culeg. Nichiforîuc Dumitru, student la Institutul pedagogic — Iaşi.

49) De la Gazda Albina din Baineţ—Suceava ; culeg. Nichiforîuc D., student la Institutul pedagogic — Iaşi.

50) Idem.

51) Ştefan Cucuireanu, *op. cit.*

Aderențele la literatura cultă sînt uneori și mai directe încît strofa din creațiile lui Eminescu, Coșbuc, circula ca adevărate amintiri cu caracter filozofic. Acest fapt ne este arătat de un material cules de la un funcționar vasluian care-și întocmise jurnalul în deceniul IV al veacului nostru. Iată-l:

„Din codru rupi o rămurea.
Ce-i pasă codrului de ea?
Ce-i pasă unei lumi întregi
De moartea mea?“⁵²).

De altfel, tendințe similare răzbat și în creațiile de acest gen, bazate pe folclorul tradițional. Pentru că spun versurile:

„De aș fi ca Eminescu,
Un poet cutezător,
Ți-aș trimite, dragă, ție,
Numai versuri de amor“⁵³).

Dar năzuințele către literatura cultă, către vocabularul acesteia, către rezolvările liricii intimiste serise, nu se termină totdeauna cu succese. Dimpotrivă, cele mai multe eșuează. Numai rareori ele pot fi surprinse într-o conjunctură fericită.

„Ți-am trimis o floare alba
Încărcată cu parfum
Dar e calea prea departe
Și se scutură pe drum“⁵⁴).

Utilizarea cuvintelor noi este stingace — cel mai adesea — ajungînd să provoace nedumeriri și ilaritate. Ceea ce înseamnă că limita năzuințelor spre literatura cultă nu este înțeleasă în toate cazurile și nu totdeauna este judicios respectată. Nu ne putem opri să nu dăm și un astfel de exemplu:

„Mai am un singur dor,
Micuța mea copilă.
Coboară din implor
Să facem o idilă“⁵⁵).

Din această cauză, caracterul plin de seriozitate pe care îl au cele mai multe amintiri ajunge să lipsească uneori; realitate pe care o intuiesc și purtătorii bunelor tradiții folclorice, atunci cînd întîlnindu-le, le selecționează. În cartelele și caietele tinerilor și tinerelor din sate, este drept că apar creații naive dar niciodată nu apar creații supărătoare.

52) De la Alecu Giușcă din Vaslui; culeg. Maloș C., student la Institutul pedagogic — Iași.

53) De la Cozma Mihai din Andrieșeni—Iași; culeg. Popa Sava, student la Fac. de filologie — Iași.

54) De la Săftica Puiu.

55) De la Alecu Giușcă.

Mai trebuie arătat și faptul că elevii și micii funcționari au căutat să imbogățească amintirile prin împrumuturi realizate din alte specii literare de curînd folclorizate. Sub influența lor — credem noi — stau fragmente de romanță și cîntece moderne, devenite opere de sine stătătoare, cu circulație proprie :

„Din amintiri eu parcă văd, Nu vei păstra nici una, Căci ochii care nu se văd Se uită-ntotdeauna“ ⁵⁶).	sau : „Aș dori din piept să scot Inima cu dor cu tot, Să o pui pe pieptul tău. Să suferi ce sufăr eu“ ⁵⁷).
---	---

sau :
„E greu să uiți trecutul
Cînd încă mai iubești.
E greu să uiți sărutul
Furat pe sub ferești“⁵⁸).

De o însemnătate deosebită ni se pare modul de realizare a sincretismului acestor creații folclorice. Lipsite de muzică și de elementele coregrafice care însoțesc cel mai adesea operele literare populare, amintirile se sprijină în mod deosebit — în procesul circulației lor — pe elemente de plastică. Chiar dacă ele nu ajung la ilustrații simbolice bogate, așa cum se întîmplă cu răvașele versificate, se caracterizează totuși prin frecvente intercalări de desene stilizate reprezentînd ramuri și flori, păsările care-și ciripesc etc. Pe aceste motive s-au și obținut unele creații ca :

„Pe-un coș cu viorele
Stau două păsărele
Cîntă și ciripesc,
Eu pe tine te iubesc“⁵⁹).

Însăși poziția versurilor pe foile albumelor este adesea curioasă. Scrisul în linie oblică poate fi întîlnit adesea, așa cum menționează de altfel, versurile :

„Nu uita. Cine ți-a scris Amintiri în curmeziș, Te iubește, te sărută, Niciodată nu te uită“ ⁶⁰).	sau : Amintire scrisă-n colț Să n-o poată citi toți. Numai tu s-o poți citi Și pe mine — a mă iubi“ ⁶¹).
--	---

Nu s-ar putea spune că grija pentru aspectul plastic al însemnărilor memorialistice este de dată prea recentă. Este bine cunoscut faptul că așa au procedat în evul mediu, toți autorii manuscriselor ce s-au mai păstrat și

56) De la Gazda Albina.

57) De la Maieran Liviu.

58) De la Gazda Albina.

59) De la Scipanschi Erika.

60) De la Larion Teodor.

61) De la Săftica Puui.

dovedesc cu prisosință acest lucru. Maniera izvorăște dintr-o necesitate firească de a înfrumuseța cât mai plin, elementele de consum spiritual.

Pentru a avea mai multe elemente care să ne ajute la creionarea conținutului acestei specii folclorice, socotim necesară menționarea pe care ea o primește din partea propriilor săi cultivatori. Deosebit de semnificativ este faptul că deși denumirea de *amintire* primează, ea este adesea dublată de altele ca: *suvenire*⁶²⁾, *cugetare*⁶³⁾ (atunci când excelează printr-un conținut filozofic) și chiar *epigramă*⁶⁴⁾ (atunci când cuprinde unele elemente satirice) și *motto* (cum îi spun unii școlari).

Aceste denumiri indică de fapt cât de divers poate fi bagajul cultural al celor care cultivă specia de care ne ocupăm, baza socială relativ largă și diferențiată a celor care o creează și o folosesc.

În strinsă legătură cu această problemă, explicându-i de fapt diferitele aspecte, este problema conținutului general al caietelor, carnetelor și albumelor de care ne-am folosit pentru selectarea exemplelor date. Este evident faptul că alături de *amintiri* sînt cuprinse nenumărate alte creații (ce-i drept lipsite de valoare artistică), fără prea multă legătură cu elementele folclorului tradițional. Mulți dintre cultivatorii amintirilor dovedesc preferințe egale pentru cîntecul popular pe care îl notează, pentru cîntecul modern, ca și pentru încercări de a crea poezie proprie, pentru elemente de plastică, pentru „rețete” humoristice de dragoste sau de „amor”, pentru oracole, monoloage, simboluri (create de militari în genul alfabetului morse), „diplome” ale bețivilor, fumătorilor, cîntece ale normalistelor și studenților, proză filozofică sau numai memorialistică etc.

Relatarea acestor aspecte dezvăluie clar că amintirea, cu toate particularitățile ei, răspunde unor precise necesități spirituale. Se știe că speciile s-au modificat permanent, au apărut, au excelat, s-au destrămat, în funcție de nevoile epocilor. *Amintirea*, avînd un conținut memorialistic și filozofic, intimist în genere, întregeste formele manifestării epistolografiei folclorice. Pentru că atît o creație filozofică așa cum este :

„Omul este o lumină
Care arde pic cu pic
Și arzînd așa într-una
Se prefăce în nimic”⁶⁵⁾.

cît și creații intimiste memorialistice ca :

„Ploaia cade-n picuri dese, Vîntul cîntă doina lui. Umbra nopții iar se lasă, Lîngă mine nimeni nu-i” ⁶⁶⁾ .	sau : „Așa-i viața de soldat Ca creanga de pom uscat. Pe creangă o bate vîntul Pe soldat îl bate gîndul” ⁶⁷⁾ .
---	--

62) La Alecu Giușcă, Scipianschi Erika, ș a.

63) La Gazda Albina.

64) La Alecu Giușcă.

65) Ștefan Cuciureanu, *op. cit*

66) De la Maieran Liviu.

67) De la Săftica Puia.

sau :

„De vrei să știi cât te iubesc,
Întreabă vîntul serii
Căci el adesea mi-a furat
Suspinele durerii“⁶⁸).

deși opere ale unor indivizi izolați, determinate de condițiile existente în epoci diferite, au fost preluate de colectivitate, au căpătat natură colectivă circulînd în seris.

Dacă în legătură cu alte creații folclorice s-au făcut nenumărate mențiuni în literatura de specialitate, în legătură cu amintirea nu găsim nicăieri, nici măcar cîteva cuvinte. Un singur librar cu o cultură populară bine conturată, I. Lăzărescu — Orăștioara, a publicat în 1946, la Orăștie, broșura intitulată : *Colecție folclorică de amintiri, suveniri, strigături și blesteme de dragoste*, care cuprinde 115 amintiri și fragmente de răvaș versificat și reprezintă tipărirea propriului său album. Explicația acestei situații stă — după părerea noastră — în relativ recenta sa apariție și — mai ales — în faptul că cercetătorii culturii populare au fost înclinați să-i nege caracterul folcloric. Noi socotim însă că este timpul ca această specie a liricii folclorice să fie în sfîrșit prezentată și studiată, pentru a dispune de o oglindă cît mai fidelă a simțirii maselor populare. Cît despre vechimea pe care o are, credem că, apărută în veacul XIX, ea s-a dezvoltat pe măsura răspîndirii scris-cititului în mediile folclorice. Credem că nu greșim dacă vom considera că în contemporaneitate se va bucura de aceeași circulație, dat fiind faptul că cei care pe lîngă cultura folclorică tradițională se bucură și de avantajele artei și literaturii culte, sînt din ce în ce mai numeroși, pe măsura creșterii succeselor revoluției noastre culturale. (De altfel, o însemnată parte din materialul folosit în exemplificările date a fost culeasă din realitatea folclorică actuală).

Adîncirea problemelor discutate aici, cît și abordarea aspectelor legate de alte specii relativ noi ale liricii folclorice — ca de pildă : romanța — credem că este așteptată de cei care se interesează permanent în legătură cu chestiunile folcloristicii neatacate încă.

ПОСЫЛАНИЕ В СТИХАХ И ВОСПОМИНАНИЕ ОТНОСИТЕЛЬНО НОВЫЕ ФОЛЬКЛОРНЫЕ ЖАНРЫ

Краткое содержание

Автор данной работы рассматривает различные аспекты румынской фольклорной лирики исходя из того, что отношения между жанрами, и даже видами, составляющими определенный фольклорный жанр, постоянно изменяются.

68) De la Gazda Albina.

Настоящая работа анализирует два фольклорные жанра, появившиеся за последнее столетие: послание в стихах и воспоминание.

Общим для этих двух жанров является их создание и распространение письменным путём. Распространение грамотности творцами и носителями фольклора определило формы послания в стихах и воспоминания. Фольклорная традиция творчески присоединена тому новому, которое возникло вследствие контакта со советской литературой.

Чаще всего послания в стихах отражают уход в солдаты, пролетаризацию крестьян, уход в город в поисках работы. Одинаковыми для посланий в стихах являются зачины и концовки, а содержание включает многочисленные отрывки традиционной лирики, как, например, отрывки из дойн песен, проклятий и т. п. Содержание зачина зависит от назначения письма, а концовки содержат имя и адрес составителя. Связь этих частей чаще всего осуществляется в прозе. С первого взгляда послание в стихах кажется отдельным, эпистолярным. Поскольку автор послания выражает здесь свои чувства и переживания, этот вид можно назвать лирическим фольклорным жанром, в который включаются элементы других фольклорных видов. Иногда послание в стихах обладает прекрасной художественной формой и особым этическим значением. Крупные поэты, как, например: М. Еминеску, Г. Кошбук в своих произведениях ценили этот фольклорный вид.

Интересно, что многочисленные элементы пластики часто обогащают художественную структуру послания в стихах. Цветы, интересно стилизованные, ангелочки, зайчики, птички, рукопожатия являются мотивами, нарисованными монохроматически, карандашом или чернилами.

Будучи подписаны одним лицом, послания в стихах кажутся индивидуальными произведениями, но в основе их лежит коллективное творчество ибо многочисленные автор используют их для выражения своих переживаний и чувств. Иногда подчёркиваются некоторые элементы содержания в зависимости от чувств и стремлений каждого лица в отдельности.

Воспоминание, неисследованный вид фольклора, — это интимной, философский вид, который распространяется путём тетрадей и альбом. Употребляемые в особенности теми, кто, помимо фольклорного традиционного образования, разбираются и в элементах светского искусства и литературы, воспоминания обычно состоят из 4-х стихов. Солдаты, служащие, рабочие, учащиеся широко пользуются этим видом.

Результаты не соответствуют ожиданиям в том случае, если составитель стремится к подражанию жанру литературного произведения. Часто отрывки стихотворений становятся воспоминаниями, пользующимися большой популярностью. Воспоминание хороши способ упражнения в сочинительстве.

Также как и послание в стихах, воспоминание характеризуется графическими особенностями и пластикой.

Послание в стихах, а также воспоминание показывают, как в условиях новой жизни фольклор кристаллизуются в разных жанрах, во многом отличающихся от традиционного. Одновременно доказывалось то, что устность не является обязательной чертой фольклора.

LA LETTRE VERSIFIÉE LE SOUVENIR

Résumé

En partant de l'idée que les rapports entre les genres du folklore littéraire et même d'un certain genre se modifient sans cesse, l'auteur insiste sur les aspects offerts par la production lyrique dans le folklore roumain.

On présente d'une manière détaillée deux espèces apparues et développées durant le dernier siècle : la lettre versifiée et le souvenir. Ce que ces deux espèces ont de commun est la réalisation et la circulation par voie écrite. C'est une conséquence de la généralisation de l'instruction dans les milieux qui créent et qui diffusent le folklore. La tradition folklorique est attachée d'une manière créatrice à l'élément nouveau, issu du contact avec la littérature.

La lettre versifiée apparaît lorsque le paysan appauvri est forcé d'aller chercher du travail à la ville, soit lorsqu'il est appelé à l'armée. La lettre versifiée est en général constituée de quelques formules fixes d'introduction et de conclusion et, dans le contenu proprement dit, de nombreux fragments pris à la lyrique traditionnelle (*doîna*, chanson, blasphème). Les formules d'introduction varient d'après la destination de la lettre ; celles de conclusion contiennent toujours le nom et l'adresse de l'auteur. Leur soudure se réalise souvent en prose. Apparemment la lettre versifiée pourrait nous conduire à l'idée d'un genre à part, le genre épistolaire. Mais, par son contenu affectif, elle justifie son appartenance au genre lyrique où l'on peut rencontrer des éléments qui, pris isolément, appartiennent à d'autres espèces folkloriques. Parfois, la lettre versifiée aboutit à une magnifique forme artistique et à une valeur éthique particulière. De grands poètes, tels Eminescu et Coșbuc, l'ont mise en valeur dans leurs créations poétiques.

Il faut remarquer que de nombreux éléments qui tiennent des arts plastiques enrichissent souvent la structure artistique de la lettre versifiée. On peut y voir des dessins représentant des fleurs, de petits anges, de petits lapins, de petits oiseaux, des mains qui se serrent : monochromes, ils sont faits d'habitude au crayon ou à l'encre.

Les lettres versifiées ne sont qu'apparemment individuelles, car elles ont une base collective constituée par tous ceux qui pratiquent cette espèce et qui trouvent dans des situations similaires. L'élément individuel ressort seulement du fait qu'on souligne certains éléments afin de mettre d'accord la lettre avec les sentiments de celui qui l'emploie.

Le souvenir — nullement étudié jusqu'à présent — apparaît comme une espèce intimiste, philosophique ; il circule par l'intermédiaire des carnets, des cahiers et des albums gardés soigneusement par ceux qui s'en servent. Cette espèce est cultivée notamment par ceux qui en dehors du folklore traditionnel connaissent dans une certaine mesure l'art et la littérature ; ordinairement le souvenir a quatre vers. Il est préféré surtout par les soldats, les employés, les ouvriers et jusqu'à un certain âge, par les élèves. Parfois il aboutit à une forme n'est pas dépourvue de valeur littéraire.

Parmi les souvenirs de large circulation on peut souvent rencontrer des fragments tirés de la poésie des poètes les plus connus. Le souvenir est une espèce très en faveur car il constitue une occasion pour celui qui s'en sert, d'exercer son talent.

Tout comme la lettre versifiée, le souvenir a des particularités de graphie (disposition en page) et est accompagné de dessins bien intéressants.

Ces deux espèces, la lettre versifiée autant que le souvenir, servent à montrer que dans de nouvelles conditions d'existence, le folklore revêt des formes traditionnelles. En même temps on peut illustrer l'affirmation suivant laquelle le caractère oral n'est pas un trait obligatoire du folklore.

CONTRIBUȚIILE SPECIALIȘTILOR ÎN ISTORIA VECHE DIN U.R.S.S. ȘI DIN ȚĂRILE DE DEMOCRAȚIE POPULARĂ LA AL XI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE DE LA STOCKHOLM

DE

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

La ședințele secției a II-a (Antichitate) din cadrul celui de al XI-lea Congres internațional de științe istorice de la Stockholm din luna august a anului 1960 s-au dezbătut probleme importante din domeniul istoriei vechi, evidențiindu-se și aici, ca și la celelalte secții, superioritatea de neîgăduit a contribuțiilor științifice ale istoricilor marxști din U.R.S.S. și celelalte țări de democrație populară față de tezele idealiste și reacționare susținute în primul rînd de istoricii vest germani.

La această secție contribuția oamenilor de știință din U.R.S.S. și țările de democrație populară a fost apreciată în mod unanim, cu toate încercările făcute de către unii istorici idealști, adversari înverșunați ai marxism-leninismului, de a susține teze neștiințifice, antimarxiste, cu privire îndeosebi la modul de producție sclavagist.

Din cele cinci rapoarte fixate mai înainte de Biroul Congresului internațional de științe istorice, două au fost susținute de istorici din U.R.S.S. și R.P.R.¹⁾

De asemenea, opt din cele șaisprezece comunicări de la această secție a Congresului au fost prezentate de istoricii din U.R.S.S. și țările de democrație populară, după cum urmează : trei de către romini, două de sovietici, una de polonezi, una de cehi și una de germanii din R.D.G.²⁾

Deci, în total, la această secție, s-au prezentat de către istoricii romini un raport cu doi autori și trei comunicări.

În afară de acestea, la una din ședințe, prezidată de cunoscutul istoric englez R. Syme, a fost ales vicepreședinte acad. prof. C. Daicoviciu din R.P.R.,

1) Vezi vol. *Rapports, II. Antiquité, XI-e Congrès International des Sciences Historiques, Stockholm, 21—28 Août 1960*, p. 98 și urm.

2) Vezi vol. *Résumés des communications, XI-e Congrès International des Sciences Historiques, Stockholm, 21—28 Août 1960*, p. 57 și urm., p. 69 și p. 75 și urm.

iar prof. V. Blavațki din U.R.S.S. a prezidat în două rânduri ședințele secției, în calitate de președinte și vicepreședinte.

În cele ce urmează vom încerca să prezentăm, pe scurt, principalele teze susținute de istoricii din țările socialiste în rapoartele și comunicările prezentate la această importantă întâlnire pe plan mondial a istoricilor care se ocupă cu antichitatea.

Astfel, prof. V. Blavațki de la Moscova, cunoscut istoric și arheolog sovietic al antichității, îndeosebi pentru regiunea de nord a Mării Negre, în raportul *Procesul dezvoltării istorice și rolul statelor antice situate la nordul Mării Negre* a dezbătut atât problema populației locale din această regiune, precum și aceea a influențelor reciproce dintre greci și autohtoni, arătând, pe baza rezultatelor săpăturilor arheologice, că însăși cultura grecilor îndeosebi din Bosfor, a suferit o influență din partea aristocrației așa-ziselor populații barbare. Autorul a scos în evidență importanța rezultatelor cercetărilor arheologice pentru reconstituirea procesului istoric al evoluției orașelor din regiunea nord-pontică, întrucât aceste centre grecești, fiind departe de metropolă, au preocupat mai puțin pe istoricii din antichitate. Îndeosebi săpăturile arheologice au procurat date importante cu privire la dezvoltarea deosebită a acestor centre grecești, mai ales din sec. IV—III î.e.n. când s-a accentuat deosebirea dintre Bosfor, a cărei importanță politică și economică a crescut, și celelalte orașe grecești, Olbia și Chersonesul. Săpăturile arheologice efectuate în Bosfor și celelalte centre grecești din nordul Mării Negre au permis să se precizeze stadiul de dezvoltare social-economică a acestor orașe grecești în epoca elenistică și mai târziu în vremea contactului cu sarmații, goții și hunii, a căror invazie a fost mai distrugătoare decât a goților. Deosebit de importante au fost și constatările învățatului sovietic cu privire la caracterele culturii grecești în nordul Pontului, cu care prilej s-a scos în evidență și aportul populațiilor din această regiune la cultura elenică. De asemenea, prezintă un deosebit interes și problema profunzimii penetrației grecești în regiunile din nordul Mării Negre, menționându-se în acest scop inscripția greacă de pe un vas local din sec. VII—VI î.e.n. din „horodiștea de la Nemirov” (cca. 300 km nord de Bug), precum și unele vase grecești cu figuri negre din regiunea Kursk. Descoperirea unor oase și coarne de ren la Olbia, ca și a unui relief din epoca elenistică dintr-un atelier de torcărie de la Memfis, reprezentând un ren alături de o femeie și doi ciini, sînt invocate ca dovezi despre legăturile cu regiunile îndepărtate ale nordului.

De asemenea, raportul *Societatea omenească la Dunărea de Jos în epoca pre- și post romană pînă la începutul migrației slave inclusiv* întocmit de acad. prof. C. Daicoviciu și prof. I. Nestor, membru corespondent al Academiei R.P.R., a stîrnit un deosebit interes prin informația amplă și documentată și felul științific de a trata problemele principale relativ atât la perioada primelor două secole înainte de cucerirea Daciei de către romani, cît și în ceea ce privește intervalul cuprins între retragerea aureliană și începutul migrației slavilor inclusiv.

Acad. C. Daicoviciu, bazîndu-se pe izvoarele arheologice (inclusiv inscripțiile) și scrise (inclusiv datele lingvistice), a prezentat răspîndirea geto-

dacilor în cele două secole înaintea cuceririi romane, spre NV și N pînă în munții actuali ai Slovaciei, spre V pînă la Dunărea mijlocie, spre E pînă la Nistru și spre S pînă la Balcani.

Autorul a discutat, în lumina ultimelor cercetări, problema pătrunderii celților, bastarnilor și sarmaților în spațiul carpato-dunărean, respingînd ipoteza „celtizării” culturii locale și insistînd asupra semnificației și contribuției culturii bastarnilor și sarmaților la dezvoltarea culturii locale.

În continuare, autorul discutînd problema localizării și determinărilor etnice a diferitelor seminții geto-dacice, s-a referit la tribul *Sensioi* menționat de Ptolomeu și corespunzător, după autor, cu *Ordessensioi*, *Ordessenses*, populație denumită astfel după riul Ordessos (astăzi Argeș). La fel, interpretînd fragmentul 102 din Polibius, autorul a susținut că Dromichaïtes a fost rege la *Ordesso*, *Ordessensioi* și nu al odrizilor (*Odrysson*), așa cum rezultă la prima lectură din textul amintit.

În fine, după ce a amintit de contribuția sa relativ la identificarea regelui dac Rubobostes la începutul sec. II î.e.n., menționat în istoria universală a lui Pompeius Trogus, autorul a completat tabloul culturii materiale și spirituale a geto-dacilor cu datele arheologice obținute în complexul de așezări dacice din SV Transilvaniei, grupate în jurul cetății de la Grădiștea Muncelului. Cu acest prilej s-a subliniat importanța cercetărilor arheologice pentru reconstituirea gradului înalt al culturii geto-dacice din epoca lui Burebista pînă în vremea lui Decebal, precum și caracterul incipient al statului sclavagist dac, arătîndu-se că este mult de studiat pentru lămurirea problemei noțiunii de sclavaj la așa-zisele populații barbare de la marginea lumii greco-romane.

Coautorul raportului, prof. I. Nestor, bazîndu-se îndeosebi pe datele recente ale cercetărilor arheologice din țara noastră, a accentuat asupra identificării aspectelor de cultură locală dacică (din sec. al III-lea al e.n.) atribuite complexului Poienеști-Chilia din Moldova și Muntenia. S-a arătat cum, pe bază arheologică, se poate deosebi acest complex de cultura nord-pontică („Cerneahov”) din Moldova, Muntenia și Transilvania, cunoscută într-o fază tîrzie în România sub numele de Sintana.

De asemenea, autorul luînd în discuție problema sarmatică, a păstorilor sarmați alani, care se mențin alături de populația locală, sedentară și agricolă pînă în sec. IV e.n., a combătut părerea lui Joachim Werner, potrivit căreia alanii s-ar fi răspîndit la vest de Nipru la sfîrșitul sec. IV e.n., în vremea tulburărilor produse de huni.

Un accent deosebit s-a pus și pe evidențierea elementului autohton dacic, cu cîmîtire de incinerare de tipul celor de la Soporul de Cîmpie, care s-a menținut în Dacia după războiul cu romanii, sustrăgîndu-se romanizării pînă tîrziu. În afară de aceasta, s-a discutat și problema continuării procesului de romanizare și după retragerea aureliană, îndeosebi în a doua jumătate a sec. IV e.n., de cînd datează grupul de morminte de la Apulum, fosta capitală a provinciei Dacia Superior.

În continuare, autorul s-a preocupat de invazia hunilor și pătrunderea în etape a gepizilor în Transilvania, căutînd să identifice fondul local autohton alături de cel gepidic. În încheiere, s-a scos în evidență importanța des-

coperirilor din marca necropolă slavă de la Monteoru pentru lămurirea procesului pătrunderii timpurii a slavilor în regiunea Dunării inferioare.

În comunicările prezentate s-au adăncit unele din problemele speciale din rapoarte sau au fost prezentate aspecte din dezvoltarea social-economică și culturală a populațiilor din antichitate, în special din regiunile menționate în rapoartele respective. Astfel, acad. prof. Em. Condurachi în comunicarea *Activitatea atelierelor monetare din regiunea dunăreană, izvor al istoriei romane* a accentuat asupra importanței cercetărilor de numismatică pentru cunoașterea celor mai semnificative aspecte economice din regiunea dunăreană în epoca romană, cu începere din sec. I e.n. cînd a fost reluată activitatea atelierelor monetare ale orașelor pontice din Moesia Inferior și pînă în epoca decadenței monetare.

Prof. D. Pippidi în comunicarea *Coloniile grecești din Dobrogea în epoca elenistică* a stăruit asupra problemei teritoriilor rurale din jurul cetăților grecești, care au fost valorificate din punct de vedere economic, pentru ceea ce este esențial, prin exploatarea păturilor sărace din masa tracilor locali. În aceeași epocă s-au constatat și transformări în structura social-economică a orașelor pontice, rezultate din concentrarea bogățiilor și deplasarea centrului de greutate al activității economice spre sectorul agricol. Pauperizarea majorității cetățenilor a avut drept consecință slăbirea instituțiilor democratice și mișcări sociale, al căror ecou a fost surprins și într-o inscripție din sec. II sau I e.n. În general, după autor, evoluția cetăților grecești din Dobrogea în epoca elenistică nu diferă decît prin unele particularități de aceea a coloniilor grecești de pe litoralul tracic sau de pe coasta de nord a Mării Negre.

Autorul acestei dări de seamă, în comunicarea *Populații și culturi din spațiul carpato-dunărean în prima jumătate a mileniului I î.e.n.*, singura comunicare cu subiect din vremea orînduirii comunei primitive acceptată la acest congres, a prezentat stadiul inegal de dezvoltare a triburilor din spațiul carpato-dunărean în această perioadă de formare a triburilor tracice și a separării mai accentuate a ramurilor lor nordică și sudică, precum și de influență a culturii tracice locale de elementele de cultură cimeriană, scitică și greacă. În funcție de particularitățile grupelor locale din această vreme în spațiul carpato-dunărean se explică și trecerea în mod diferit la cea de a doua epocă a fierului (La Tène), mai repede în regiunea ponto-dunăreană, influențată direct sau indirect de greci și mai tîrziu în regiunea subcarpatică și restul țării.

Cu deosebit interes au fost ascultate cele două comunicări ale învățaților sovietici B. N. Arakelian de la Universitatea din Erevan, cunoscut prin studiile sale relativ la istoria veche și arheologia Armeniei, și G. A. Melikșvili de la Universitatea din Tbilissi, specialist în istoria și arheologia Urartului și a regiunilor învecinate cunoscute sub denumirea de Nairi—Urartu.

Prof. Arakelian în comunicarea *Cultura materială a Armeniei în antichitate* a încercat să definească trăsăturile caracteristice ale culturii elenistice, care era cultura aristocratică selavagistă și a populației urbane din sec. III—I î.e.n. din Armenia, subliniind rolul important al acestei culturi,

alături de cultura locală de tradiție orientală, în dezvoltarea culturii Armeniei antice. Cu acest prilej, autorul a accentuat asupra necesității definirii trăsăturilor originale ale culturii elenistice din diferitele țări ale antichității, în funcție de mediul cultural și istoric deosebit din aceste țări.

La rîndul său, prof. Melikișvili în comunicarea *Problemele principale ale istoriei Nairi—Urartu în lumina noilor cercetări* a insistat asupra progreselor mari realizate în ultimele decenii de savanții sovietici în studierea limbii, istoriei și culturii materiale ale vechiului stat Urartu și ale regiunilor vecine, cunoscute sub denumirea de Nairi sau Nairi—Urartu. Autorul, bazîndu-se pe rezultatul cercetărilor arheologice, în special din fortificațiile urartiene de la Teișebaini (Karmir—Blur) și Irpuni (Arin—Berde), precum și pe datele izvoarelor istorice și pe analiza onomasticii, etnonimiei și toponimiei, a încercat să lămurească compoziția etnică a populației din Nairi—Urartu, arătînd, în continuare, că din punct de vedere social, economic și cultural, populațiile din diferite regiuni ale acestui teritoriu au evoluat în mod deosebit în cadrul unor formațiuni selavagiste timpurii.

Cu interes a fost ascultată și documentata comunicare a prof. ceh Josef Dobias de la Universitatea din Praga, *Teritoriul Cehoslovaciei în epoca imperiului roman*, în care autorul s-a ocupat de problema conflictului romanilor cu triburile germanice de evazi și marcomani, care a avut loc pe teritoriul actual al Cehoslovaciei. Se știe că în ultima vreme oamenii de știință cehi au acordat o deosebită atenție problemelor etnice complicate din La Tène și epoca romană, fără ca să se ajungă în toate cazurile la un consens general. Astfel, nu s-au localizat încă marcomanii, precum și reședința șefului lor principal Marbod sau Marobud. Din acest punct de vedere, studiile lui J. Dobias și E. Simek, care și-a consacrat toată viața cercetărilor relativ la germanii din opera lui Ptolemeu, sînt foarte importante. Prof. Dobias în comunicarea prezentată s-a referit la descoperirea recentă a unei inscripții romane la Zana în Algeria, dedicată lui M. Valerius Maximus, care pe lângă faptul că prezintă importanță pentru istoria anilor 172—180, cînd au avut loc războaiele marcomane pe teritoriul actual al Cehoslovaciei, permite identificarea lui Leugaricio (Laugericio) cu actualul **Trenčín**, despre care se face mențiunea în inscripția romană bine cunoscută de pe stîncă de la **Trenčín**.

Prof. Iza Bie z u n s k a-M a l o w i s t de la Universitatea din Varșovia în comunicarea *Rolul economic și social al sclavajului în Egipt în sec. I și II e.n.* a încercat să definească caracterul sclavajului și rolul său economic în viața Egiptului roman, ajungînd la concluzia că sclavajul nu constituie elementul principal al vieții economice din Egiptul roman.

În fine, prof. J. I r m s c h e r de la Universitatea din Berlin a prezentat comunicarea *Denumirea Mării Negre la bizantini*, care nu fusese înscrisă inițial în programul Congresului.

Acestea au fost, pe scurt, principalele teze din rapoartele și comunicările prezentate de istoricii din țările socialiste la secția a doua (Antichitate) a celui de al XI-lea Congres internațional de științe istorice de la Stockholm.

Informația bogată a autorilor și interpretarea vie a fenomenelor istorice, în lumina concepției marxist-leniniste, au dovedit cercetătorilor istorici din

lumea întrecă superioritatea de necontestat a științei istorice marxist-leniniste.

Era de așteptat ca această interpretare nouă a fenomenelor istorice să provoace obiecții din partea istoricilor nemarxiști, în special din R.F. Germană, care au susținut teze neștiințifice cu privire la sclavajul din lumea greco-romană, cum este cazul prof. S. Lauffer de la Universitatea din München³⁾.

Acesta din urmă, în raportul prezentat cu privire la sclavajul în lumea greco-romană, a contestat existența modului de producție sclavagist în societatea greco-romană, înlocuind contradicția fundamentală a societății sclavagiste, antagonismul dintre selavi și stăpîni de selavi, cu ideea falsă a armoniei sociale dintre selavi și oamenii liberi. Așa se explică de ce istoricul vest-german consideră că selavii erau tratați pe picior de egalitate în procesul muncii cu oamenii liberi. S-a mers atît de departe, încît în ceea ce privește raporturile dintre selavi și stăpîni s-au comparat cu acelea dintre stăpîni și „servitori“, socotindu-se că termenii de *dulos* și *servus* s-au referit la început la situația de servitor și nu de selav. Desigur că aceste teze, prin care se nega realitatea exploatării selavilor din societatea greacă și romană, au fost combătute cu vehemență de o serie de oameni de știință din țările socialiste, printre care se numără și acad. C. Daicoviciu și prof. D. Pippidi din R.P.R., care au demonstrat netemeinicia unor astfel de teorii.

De asemenea, s-a dat riposta cuvenită din partea acad. C. Daicoviciu și acelor care au contestat sclavajul la geto-daci în vremea lui Burebista, socotind ca neștiințifică această terminologie pentru epoca respectivă din Dacia.

În afară de acestea, tot în legătură cu sclavajul, s-a obiectat, de către autorul acestei dări de seamă, istoricului american Sterling Dow că în raportul prezentat *Grecii în epoca bronzului* nu a menționat nicăieri că societatea miceniană, în plină ascensiune economică și politică, era împărțită în clase. S-a semnalat doar existența conducătorilor și supușilor, fără să se precizeze poziția socială a acestora din urmă și să se arate că alături de oameni liberi au existat și selavi, a căror prezență este atestată îndeosebi în inscripțiile scrierii liniare B din Pylos. În legătură cu această problemă s-a obiectat autorului raportului că nu a insistat asupra importanței descifrării scrierii grecești liniare B pentru reconstituirea relațiilor sociale din societatea miceniană și minoică și a trăsăturilor lor caracteristice din această perioadă. În continuare, s-a completat raportul cu unele date arheologice relativ la influența miceniană înspre nord, peste peninsula Balcanică, pînă pe teritoriul țării noastre și în regiunile vecine din estul și centrul Europei, ca și asupra preliminarilor continentale, europene, ale migrației egeene, reflectate în mișcările triburilor purtătoare ale civilizației cimpurilor de urne din sudul Europei centrale, înrudită cu civilizația de tip Lausitz.

În fine, discuții vii au urmat după raportul prof. S. Mazzarino de la Universitatea din Catania, cu privire la democratizarea Imperiului roman

3) Vezi D. M. Pippidi, *Problema sclavajului greco-roman la cel de al XI-lea Congres internațional de Științe istorice*, în «Studii și Cercetări de Istorie Veche», XII (1961), I, p. 76 și urm.

tirziu. La aceste discuții a participat și acad. Em. Condurachi, care a combătut unele teze idealiste din raport, accentuând asupra cauzelor economice și sociale în explicarea fenomenelor din această vreme⁴).

În timpul liber din zilele dezbaterilor și apoi în săptămâna rezervată excursiilor în Suedia centrală, Norvegia, Finlanda sau Danemarca, participanții la Congres din țările socialiste, ca și cei din țările capitaliste, au făcut vizite și chiar unele cercetări în muzeele și instituțiile de cultură din țările nordice mai sus amintite. În ceea ce privește delegații români, semntarul acestei dări de seamă a întreprins cercetări în muzeele din Stockholm, Uppsala, Göteborg, Lund și Copenhaga, adunînd un bogat material documentar cu privire la orînduirea comunei primitive și perioada prefeudală, îndeosebi relativ la epoca bronzului și antichitățile germanice. Cu acest prilej a fost studiat în muzeul din Göteborg și lotul de obiecte de bronz atribuit mării turnătorii de la Uioara din Transilvania, care a fost achiziționat de acest muzeu la Viena după primul război mondial⁵). Impresionează în aceste muzee și îndeosebi în muzeul din Stockholm, în ale cărui colecții de studiu se află și unele materiale arheologice din România, marca bogăție de piese germanice și îndeosebi vikinge, provenind din expedițiile și comerțul pe mare, care au adus acum 1 000 ani nobililor vikingi numeroase podoabe și monede atît din răsăritul cît și din nordul Europei.

4) Vezi Em. Condurachi, *Unele probleme ale sfîrșitului orînduirii sclavagiste în istoriografia contemporană*, în «Studii și Cercetări de Istorie Veche», XII (1961), 1, p. 35 și urm. și de același, *Sfîrșitul lumii antice în lumina istoriografiei contemporane*, în «Viața Românească», XIV (1961), 6, p. 90 și urm.

5) Acest lot de obiecte de bronz, după informațiile lui Mircea Rusu, ar proveni mai curînd din turnătoria de la Spălnaca.

N. A. DOBROLIUBOV DESPRE POPORUL ROMIN

*Comunicare prezentată la sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 22—25 octombrie 1961*

DE

V. HAREA

Marele democrat-revoluționar rus, N. A. Dobroliubov, de la moartea căruia, la 29 noiembrie 1961, s-au împlinit 100 de ani, a fost o figură luminoasă a literaturii și publicisticii ruse de la mijlocul sec. XIX. Alături de Belinski, Herzen și Cernișevski, Dobroliubov a reprezentat cu strălucire aspirațiile democratice ale poporului rus și prin scrisul său a dus o luptă dirză pentru eliberarea maselor, înrobite de clasele dominante din Rusia. Alături de Cernișevski, el a fost considerat de Fr. Engels un „Lessing socialist” al Rusiei¹⁾.

Opera sa publicistică și de critică literară cuprinde o concepție materialistă și revoluționară asupra lumii, societății și omului, foarte apropiată de aceea a învățătorului și prietenului său N. G. Cernișevski. Lui Dobroliubov i se pot aplica cuvintele lui V. I. Lenin referitoare la Cernișevski: „Cernișevski a fost un socialist utopist, care visa că trecerea la socialism se va face prin intermediul vechii obștii țărănești semif feudale. El nu vedea și nu putea să vadă în deceniul al VII-lea al secolului trecut, că numai dezvoltarea capitalismului și a proletariatului e în stare să creeze condițiile naturale și forța socială, necesare pentru înfăptuirea socialismului. Dar Cernișevski n-a fost numai un socialist utopist. El a fost și un democrat revoluționar care a știut să exercite o influență în spirit revoluționar asupra tuturor evenimentelor politice ale epocii sale, care a propagat, trecînd peste obstacolele și barierele cenzurii, ideea revoluției țărănești, ideea luptei maselor pentru răsturnarea tuturor vechilor autorități”²⁾.

Prin materialismul și revoluționarismul lor și mai ales, prin stăpînirea și utilizarea metodei dialectice, și Cernișevski și Dobroliubov s-au apropiat

1) K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. XV, p. 235 (în limba rusă).

2) V. I. Lenin, *Reforma țărănească și revoluția țărănească proletară*, *Opere*, vol. 17, p. 96; v. ediția românească, București, 1957, vol. 17, p. 104.

mult de concepția socialismului științific, de aceea V. I. Lenin i-a considerat ca precursorii cei mai apropiați ai social-democrației ruse³⁾.

Fiind un luptător pentru drepturile poporului rus, pentru eliberarea maselor țărănești de exploatare de către clasele dominante, Dobroliubov urmărea cu atenție aceeași luptă revoluționară și în alte țări, consacrandu-i pagini din cele mai puternice ale operei sale publicistice. El o făcea cu atât mai mult, cu cât reușea, urmînd directivele lui Cernișevski și străbătînd opreliștile cenzurii țariste, să întretină avîntul revoluționar al tinerei generații ruse, care aplica astfel în Rusia experiența revoluționară din alte țări.

Iată de ce Dobroliubov, la îndemnul lui Cernișevski⁴⁾ se ocupă de manifestările revoluționare din Italia, unde Garibaldi, în fruntea revoluționarilor săi, răstoarnă dinastia Bourbonilor din Neapole. Dobroliubov folosește acest prilej pentru a reaminti cititorilor săi în articolul *O ciudățenie de neînțeles*⁵⁾, și evenimentele revoluționare din Italia de la 1848, demonstrînd că oricît o guvernare reacționară caută să înăbușe aspirațiile către libertate ale maselor, în cele din urmă tot masele înving. Tot așa, Dobroliubov se ocupă de procesul lui Montalambert, deputat liberal din Franța, fiindcă are astfel ocazia de a vorbi despre revoluția din Iunie 1848 de la Paris⁶⁾.

Tot așa mișcarea unionistă din Principatele romîne îl determină pe Dobroliubov să scrie un articol despre evenimentele revoluționare din 1848 de la noi, și despre luptele pentru unire.

Menționăm că evenimentele revoluționare de la 1848 din Moldova și Muntenia, măsurile luate de guvernele Rusiei și Turciei pentru a înăbuși revoluția, iar după războiul Crimeii, intensificarea mișcării unioniste în Principate, precum și lupta dintre puterile europene în jurul viitorului statut al țărilor dunărene au provocat numeroase ecouri în presa rusă a vremii⁷⁾. Atitudinea exprimată în articolele publicate atunci era, se înțelege de la sine, determinată de ideologia în serviciul căreia erau revistele respective. Dacă revistele reacționare își manifestau pe față nemulțumirea din cauza mișcării revoluționare și unioniste din principatele dunărene, în schimb presa democratică își arăta toată simpatia pentru lupta romînilor împotriva dominației otomane și pentru organizarea unei vieți politice independente.

3) V. I. Lenin, *Opere*, vol. 5, p. 342 v. Ed. romînă, vol. 5, Buc., 1953, p. 356.

4) Vzi B. Г. Башкаков, *Мировоззрение Чернышевского*. Ed. Akad. de Șt. a U.R.S.S., Moscova, 1956, p. 98—102.

5) Н. А. Добролюбов, *Полное собрание сочинений* Ed. P. I. Lebedev-Poleanski, Moscova, 1937, vol. V, p. 3—60.

6) Н. А. Добролюбов, *Cu prilejul unei întîmplări prea obișnuite*, în *Полное собрание сочинений*, Moscova, 1936, vol. III, p. 284—289.

7) Iată articolele care s-au ocupat de mersul evenimentelor din Principate în preajma Unirii: *Moldovenii și Muntenii*, în revista *Живописная русская библиотека*, 1958, nr. 18 și 19, p. 138—142 și 147—149; Nota redacțională la articolul lui Michel Bouquet, *Album moldo-valach* în revista *Живописный сборник* 1858, nr. 11—12, p. 410—412. Articolul *Dubla alegere a prințului Moldovei și Munteniei* în revista *«Сын отечества»* 1859, nr. 14, p. 367—368; articolul *Principatele dunărene Moldova și Muntenia* în revista *«Современник»* 1858, vol. LXVIII, p. 577—612 și vol. LXX, p. 261—296. (v. Н. А. Добролюбов, *Полное собрание сочинений*, Moscova, 1937, vol. IV, p. 521).

Pentru Dobroliubov prilejul de a se ocupa de mișcările din Principate îl dă apariția cărții lui Sp. N. Palauzov, *Principatele române Valahia și Moldova din punct de vedere istorico-politic*⁸⁾, care exprima o atitudine de înțelegere și de simpatie pentru caracterul democratic al mișcării de la 1848 și 1859, și pe care Dobroliubov o apreciază pozitiv ca operă ce „se distinge printr-un caracter riguros științific și prin bogăția de date”⁹⁾.

Prin dimensiunile ei (296 pagini), prin selectarea materialului și expunerea lui critică, lucrarea lui Palauzov este cea dintâi „sinteză în limba rusă a istoriei Principatelor române”¹⁰⁾, pe care o continuă până la evenimentele din ajunul dublei alegeri ca domnitor a lui Al. I. Cuza.

Pentru Dobroliubov cartea lui Palauzov prezenta interes și prin faptul că-i oferea material corespunzător concepției sale cu privire la știința istorică, în care trebuia să se dezvăluie rolul popoarelor, al maselor populare în istorie, să se facă o analiză logică a evenimentelor, să se prezinte sensul lor intern și dependența lor cauzală¹¹⁾.

Intr-adevăr, din lucrarea lui Sp. Palauzov se desprind net două idei principale: 1) lupta poporului român împotriva cîmpitorilor străini și, în special, împotriva dominației otomane, și 2) sărăcia mării majorități a populației țărilor dunărene populație care era stoarsă atât de boierimea feudală, cit și de obligațiile bănești și în produse față de Poartă¹²⁾.

8) Sp. Н. Палаузов, Румынская господарства Валахия и Молдавия в историко-политическом отношении. Санкт. Петербург, 1859. Lucrarea a apărut întâi în revista „Отечественные Записки”, 1858, vol. 120 și 121. Față de textul din revistă, volumul publicat un an mai târziu se deosebește prin adăugirea unei liste de documente referitoare la istoria Moldovei și Munteniei. v. Acad. R.P.R., filiala Iași, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, anul X, fascicula 1—2, 1959, p. 208.

9) Н. А. Добролюбов, Полное собрание сочинений, ed. citată, vol. IV, p. 301.

10) Acad. R.P.R., Fil. Iași, „Studii și cercetări științifice”, Istorie, anul X, fasc. 1—2, 1959, p. 208. Nota din fasc. citată, semnată de A. Andronic este de fapt o expunere critică a conținutului cărții lui Sp. N. Palauzov.

11) Н. А. Добролюбов, Полное собрание сочинений, vol. IV, Moscova, 1937, v. 263—268. Recenzia manualelor de istorie universală pentru licee, întocmite de V. Șulghin și I. Șulghin.

12) Spiridon Nicolaevici Palauzov (1818—1872), istoric și publicist rus de orientare burghezo-liberală (Большая советская Энциклопедия. vol. 31, p. 570) era fiul comerciantului din Odesa, N. S. Palauzov, militant de seamă pe tărîmul culturalizării poporului bulgar. Sp. N. Palauzov și-a luat doctoratul în științe politico-economice la Universitatea din München și, apoi, a obținut titlul științific de magistru în științe slavistice la Universitatea din Moscova. A fost un specialist de mare valoare în problemele popoarelor din Balcani și sud-estul Europei. În 1853—1854 a fost atașat pe lângă înaltul comandament al armatelor rusești care ocupaseră Principatele dunărene, pentru a organiza trecerea bulgarilor refugiați în Rusia. Cu această ocazie a adunat un bogat material istoric, etnografic și statistic referitor la principate. Lucrările sale principale, afară de cartea consacrată romînilor, sînt: „Австрия современн революциии 1848 года”. НСПБ, 1850 „Век болгарского царя Бориса”. Moscova, 1855; „Юго-восток Европы в XIV веке”. S. Petersburg 1857; „Уния на цареванство на Ивана Асана”. Болгарске книжице. 1858; „По вопросу о болгарском патриаршестве”, 1860; „Венгрия в современнх ея

Sp. Palauzov se oprește asupra momentelor când poporul român, sub conducerea unor voievozi mai vrednici, își câștigase o relativă independență și încerca să-și asigure o propagare pașnică a victiilor sale. Asemenea momente au fost, pentru Moldova, vremea lui Alexandru cel Bun (p. 63—68) și a lui Ștefan cel Mare (p. 69—81), care a avut intenția „de a uni Moldova și Muntenia cu un secol înainte de Mihai Viteazul”, iar pentru Muntenia acest moment este unirea temporară a tuturor rominilor sub Mihai Viteazul (p. 36—48), o dată cu moartea căruia „s-a stins și ultima rază de năzuință a poporului român pentru o dezvoltare proprie, originală” (p. 42). Palauzov blamează boierimea Principatelor, care n-a știut să se ridice la înălțimea năzuințelor lui Mihai Viteazul, ba chiar i-a fost ostilă (p. 47), în timp ce țărani (afirmă autorul) „i-au fost devotați cu trup și suflet voevodului lor: ei i-au fost pretutindeni cele mai zeloase și devotate ajutoare” (p. 48)¹³).

Sp. Palauzov pune în legătură lupta pentru libertate a poporului român din Principatele dunărene cu luptele duse de poporul român din Transilvania. El consideră că întrucâtva răscoala lui Horia, dar mai ales activitatea cărturarilor transilvăneni ca Gh. Șincai, Gh. Lazăr și alții, care au trezit conștiința națională la romini, au avut o influență foarte mare asupra orientării naționale a răscoalei lui Tudor Vladimirescu (p. 174—186), de care s-au lovit conducătorii Eteriei¹⁴). Pe Tudor Vladimirescu, Palauzov îl numește „primul reprezentant energic” al rominilor (p. 171), care vedeau în el întruchiparea aspirațiilor lor celor mai „înalte” (p. 180).

отношениях к Австрии”. S. Petersburg 1861; „Реформы и католическая практика в Венгрии”. S. Petersburg, 1860; „Распространение христианства в Булгарии”, 1870; „Булгарская рукопись XIV в. найденная в Тернове”.

13) Părerea aceasta a lui Palauzov nu este exactă. El nu cunoștea lucrarea lui N. Bălcescu despre Mihai Viteazul. Istoricii de azi ai politicii lui Mihai Viteazul confirmă cele spuse de N. Bălcescu: „Datoria lui Mihai ar fi fost de a da rominilor libertatea din iobăgie și proprietate de pământ spre chezușuirea acelei libertăți”... Prin legarea țărănilor de glie Mihai Viteazul și-a îndepărtat simpatia și sprijinul lor. Dar *Legătura lui Mihai Viteazul* a fost o consecință a unor transformări economice și sociale din sec. al XVI-lea, în special, a apariției relațiilor de marfă-bani, a necesității pentru boierime — din care se ridica și Mihai Viteazul și care era sprijinul principal al monarhiei feudale, — de a avea brațe de muncă asigurate. (v. P. P. Panaitescu. *Dreptul de strămutare în țările romine*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. I, p. 93, 100—102). P. P. Panaitescu menționează faptul că și în Rusia legarea țărănilor de glie s-a produs tot la sfârșitul sec. XVI. Afirmarea lui Palauzov că țărănimea a dat un sprijin activ și devotat lui Mihai Viteazul corespunde realității istorice numai în parte. Șt. Pascu menționează că armata lui Mihai Viteazul era în bună parte compusă din țărani, dar ceea ce este mai important, arată autorul, victoriile din Transilvania i-au fost asigurate lui Mihai Viteazul mai ales de răscoalele țărănești, atât ale seculor, cât și ale rominilor, care s-au produs la vestea intrării în Ardeal a unui domnitor român. Aceste răscoale au paralizat nobilimea din Transilvania, nu i-au dat posibilitatea de a organiza o armată mai puternică pe care s-o opună armatei lui Mihai Viteazul (v. Șt. Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania* în «Studii și materiale de istorie medie», vol. I, p. 129—130, 149—150).

14) Istoricii noștri de asemenea pun în legătură caracterul național al mișcării lui Tudor Vladimirescu cu renașterea națională inițiată de Gh. Lazăr. „Învățămîntul lui Gheorghe Lazăr era național prin limba în care predă și prin ideile pe care le propaga, a contribuit la formarea unei conștiințe naționale, fără de care mișcarea din 1821 n-ar fi luat proporțiile pe care le-a avut”. (A. Oțetea, *140 ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu. «Lupta de clasă»*, 1961, nr. 5, p. 47). Trebuie să menționăm că K. Marx s-a pronunțat în același sens: „Această mișcare (literară) — spune Marx — nu e străină de răscoala

La sfârșitul cărții sale, din cap. al IX-lea (p. 242—269) cititorii ruși luau cunoștință de mișcarea revoluționară din 1818 în ambele principate, precum și de mișcarea unionistă de după războiul Crimeii.

Dar pentru Dobroliubov era și mai important al doilea motiv de a se ocupa de cartea lui Palauzov. Serisă în 1858—1859, în perioada luptei pentru eliberarea țăranilor de sub jugul iobăgiei, lucrarea accasta reda destul de substanțial și elementul social din istoria rominilor, și anume, împărțirea rominilor, asemănătoare cu cea din Rusia, în două clase principale și antagoniste: țăranii iobagi și boierii feudali. Sp. Palauzov arată că în decursul istoriei rominilor, țăranii au dus toată greutatea luptelor pentru o viață independentă a țărilor lor, că ei au fost sprijinul cel mai puternic al conducătorilor de seamă ai principatelor ca Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, în timp ce boierii descori trădau interesele rominilor pentru avantaje de clasă și erau angajați în tot felul de intrigi în jurul obținerii domniei de la Poarta Otomană. Merită a fi subliniată o indicație a lui Palauzov că la început țăranii romini erau liberi și în boieri „aveau mai curind pe reprezentanții lor, decât pe moșieri“ (p. 24), iar în cursul expunerii autorul arată cum boierii își arogau din ce în ce mai multe drepturi și adunau averi, strimtorind tot mai mult pe țărani și reducându-i la starea dependentă de iobăgie. Palauzov se oprește și asupra răskoalelor țărănești, atribuindu-i de exemplu lui Horia intenția de a distruge nu numai pe feudații transilvăneni, ci și pe fanarioții și feudații din principatele dunărene (p. 173). El arată că principala cauză a răskoalei condusă de Tudor Vladimirescu, a fost jaful și despuierca poporului romin în timpul domniilor fanariote (p. 173). Cartea lui Palauzov era o manifestare favorabilă rominilor. „Tonul cărții sale e pătruns în întregime de simpatie deschisă față de soarta moldovenilor și muntenilor care luptau pentru independența lor“, scrie comentatorul lui, Dobroliubov¹⁵). Această atitudine a lui Palauzov apare firească dacă ținem seamă de originea sa bulgară, de tradiția familiei sale și de activitatea sa pentru eliberarea bulgarilor: el avea aceeași atitudine ca și intelectualii democrați din Principatele romine, care la mijlocul secolului al XIX-lea luptau împotriva jugului otoman.

Deși atitudinea lui Palauzov nu era aceea a unui democrat-revoluționar, totuși materialul prezentat în cartea sa oferea lui Dobroliubov prilejul de a-și manifesta încă o dată simpatia pentru orice năzuință spre descătușarea maselor populare.

Articolul lui Dobroliubov, apărut în revista «Современник» 1859, vol. III, din rubrica recenziilor, are titlul *Principatele romine Valahia și Moldova din punct de vedere istorico-politic de S. Palauzov*, S. Petersburg,

națională a lui Vladimirescu“ (*Ibidem*). Caracterul național al mișcării a fost determinat de apariția unor forțe de clasă noi în Țările Romine, iar nereușita ei se datorește „gradului insuficient de maturizare a capitalismului“ și „slăbiciunii forțelor de clasă care trebuia să realizeze sarcinile revoluției burghezo-democratice“ (A. Oțetea, *Art. citat*, p. 58).

15) N. A. Dobroliubov, *Opere complete*, Moscova, 1937, vol. IV, p. 522.

1859¹⁶⁾, adică este ca formă, o recenzie a cărții lui Palauzov. Dobroliubov dă însă o expunere liberă a conținutului cărții, iar în legătură cu evenimentele expuse face reflexii personale, ceea ce era o metodă comună democraților revoluționari, inaugurată de Belinski: pentru ei recenzia unei cărți deoseori era numai un punct de plecare pentru expunerea propriilor lor idei și atît Dobroliubov, cît și Cernișevski au scris în felul acesta articole cu puternic răsunset în opinia publică a Rusiei și chiar peste graniță. E de-ajuns să menționăm în această privință comentariile lui Cernișevski la tratatul lui I. St. Mill, *Economia politică* și aprecierea elogioasă a lui K. Marx asupra lor.

N. A. Dobroliubov își începe articolul cu mențiunea că problema Principatelor dunărene a preocupat pînă nu de mult, mințile diplomaților, care au rezolvat-o într-un fel cu un an în urmă, dar că „evenimentele ulterioare, în special, recenta alegere a prințului, au stîrnit un nou interes pentru ea”. Dobroliubov motivează apariția literaturii consacrate acestei probleme prin faptul că satisfacerea interesului trezit „ne impune o cunoaștere mai adîncită a caracterului național și a dezvoltării istorice a celor două popoare, atît de strîns legate în ce privește existența lor politică” (p. 301). Referindu-se în acest scop la cartea lui Palauzov, Dobroliubov culege cîteva fapte din ea, dar nu cele referitoare la istoria mai îndepărtată a romînilor din care menționează numai încercarea de a scutura jugul otoman și de a uni toate principatele romîne sub conducerea lui Mihai Viteazul, „de care se leagă cele mai luminoase amintiri ale poporului valah” (p. 301). Marele critic dă în schimb o succintă expunere a faptelor din istoria sec. al XVIII-lea și al XIX-lea, oprindu-se întîi asupra domniilor fanariote, modului de obținerea firmanelor de domnie a fanarioților, asupra sistemului lor de guvernare, care consta „cu precădere din jaf”, ceea ce a dus la situația relatată de unul dintre istoricii principatelor, Vaillant, că „în timp ce țaranul romin nu avea nici îmbrăcăminte, nici așternut de dormit, nu avea nici cele mai necesare obiecte de uz casnic, în timp ce stuful sau pămîntul umed îi serveau drept culeuș, jefuitorii lui hrăpăreți și înfumurați erau îmbrăcați din cap pînă în picioare în mătăsuri, aur și blănuri de hermină” (p. 303). Această situație provoca ura țăranilor împotriva fanarioților și, în genere, neîncrederea lor față de greci, cu atît mai mult că prin „reformele” lui Constantin Mavrocordat principatele au fost lipsite de armată și aduse la neputința de a se apăra față de jefuitori (p. 303).

Iată de ce mai tîrziu, în timpul Eteriei, deși Alexandru Ipsilanti „întrase în legătură cu Tudor Vladimirescu” și „amîndoi au început să acționeze de comun acord” lucrurile s-au schimbat în curînd, căci „chiar de la primele operațiuni militare Tudor Vladimirescu și-a dat seama că Ipsilanti vrea să supună principatele influenței grecești”. Ca urmare, Tudor Vladimirescu „s-a hotărît să intre în tratative cu turcii și să ceară ca principatelor să li se restituie vechile drepturi și să li se acorde o constituție”.

16) „Румынские господарства Валахия и Молдавия в историко-политическом отношении. Сочинение С. Палаузова”. S. Petersburg, 1859. (N. A. Dobroliubov, *Opere complete*, Moscova, 1937, vol. IV, p. 301).

oferind în schimb turcilor ajutor pentru curățirea mai grabnică a principatelor de eteriaști (p. 303). Și Dobroliubov termină, precizându-și aprecierea față de acest conflict: „Pentru această trădare Vladimirescu a plătit cu viața. El a fost capturat în lagărul său și adus legat la Ipsilanti. Nenorocitul a fost executat fără nici o judecată“

Aprecierea lui Dobroliubov față de acțiunea lui Tudor Vladimirescu este diferită de aceea a lui Palauzov. Acesta privește cu vădită simpatie acțiunea lui Vladimirescu în timp ce consideră pe Ipsilanti ca fiind cu totul necorespunzător sarcinii ce și-a asumat-o arătând că el însuși a dat exemplu de jaf eteriaștilor (Palauzov, *op. cit.*, p. 175), că armata sa era o adunătură de aventurieri nedisciplinați, care s-au dedat peste tot prădăciunilor și silnicilor (176), că asasinarea lui Tudor Vladimirescu „a rămas o pată singeroasă pentru amintirea lui Ipsilanti care a ordonat fără judecată omorirea lui în chipul cel mai bestial“ (p. 184). Și Palauzov continuă: „În amintirea rominilor Tudor-Vodă trăiește ca un erou care a murit ca un mucenic pentru cauza justă a eliberării patriei sale“, căci a înțeles cu perspicacitate că nu „în eterie stă renașterea poporului român“ (p. 184). Tudor Vladimirescu „a căzut victima unei trădări“, dar rezultatul mișcării conduse de el au fost „domniile naționale“ iar mai târziu „revoluția din 1848“ (p. 184).

Este probabil că Dobroliubov, considerind acțiunea lui Tudor Vladimirescu drept „o trădare“, sa fi fost influențat de relatările eteriaștilor, care lui au prezentat în felul acesta pe eroul național al rominilor. Dar este mai plauzibilă următoarea explicație. Marele democrat revoluționar putea să considere ca o trădare faptul că Tudor Vladimirescu a părăsit lupta comună cu eteriaștii împotriva turcilor, fiindcă în momentul acela răul cel mai mare pentru toate popoarele balcanice era dependența lor față de turci și problema cea mai urgentă era eliberarea acestor popoare de sub dominația otomană. Dar pe de altă parte, Dobroliubov știa din cartea lui Palauzov că Ipsilanti nu era de loc un conducător potrivit pentru o mișcare revoluționară, și de aceea prin cuvintele „Nenorocitul a fost executat fără nici o judecată“ blamează faptul lui Ipsilanti, cu atât mai mult că Tudor Vladimirescu reprezenta poporul român răscolat. Această apreciere coincide cu cea a lui K. Marx, exprimată însă mai categoric, după care Tudor a fost „asasinat în mod mișcav“ (17).

17) A. Oțetea, *140 de ani de la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, «Lupta de clasă», 1961, nr. 5, p. 55. De asemenea *Istoria Rominilor*, vol. III (machetă), p. 666.

Cercetările din ultimii ani ale istoricilor romini au stabilit mai precis legăturile lui Tudor Vladimirescu cu mișcarea eteriaștilor. Mai mult chiar, s-a stabilit că el a semnat un „Legământ“ față de Eterie, alături de Iordache și Ion Farmache (v. A. Oțetea, *Legământul lui T. Vladimirescu față de Eterie* în «Studii», Ed. Acad. R.P.R. (1956), nr. 2—3, p. 125—133. De asemenea *Istoria Rominilor*, vol. III (machetă), p. 644. Relativ la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu pe lângă lucrările citate mai sus, a se vedea: V. Maciu, *Însemnătatea istorică a lui Tudor Vladimirescu*, «Studii» IV, (1951), nr. 3, p. 138—148; Al. Vianu și S. Iancovici, *O lucrare inedită despre mișcarea revoluționară de la 1821 din Țările Române*, «Studii», XI, (1958), nr. 1; A. Oțetea, *Valoarea documentară a memoriilor lui I. P. Liprandi*, «Studii», XI, (1958), nr. 3; N. Adăniloaiici, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, Buc., 1956; A. Oțetea, *Dezvoltarea științei istorice*

Menționind că Tratatul de la Adrianopole le-a redat rominilor raialele din jurul cetăților de pe malul Dunării, că românii au fost scutiți de birurile pe care trebuia să le plătească Porții, precum și de obligația de a furniza Turciei cereale și alte alimente cu prețuri fixate de către divanul de la Constantinopole, Dobroliubov expune apoi procedura întocmirii și redactării *Regulamentului Organic*, față de care își exprimă aprecierea în următorii termeni: „Nu se poate spune că acest statut satisfăcea toate nevoile țării. Graba cu care a fost întocmit, lipsa de pregătire a membrilor Comitetului care n-au studiat în prealabil și în mod amănunțit țara, au produs acele dificultăți în ce privește aplicarea lui efectivă, care s-au constatat din primele zile ale punerii lui în vigoare în cele două principate“ (p. 304).

Desigur, aprecierea era determinată în primul rînd de prevederile Regulamentului Organic referitoare la raporturile dintre boieri și țărani. Probabil că Dobroliubov știa și de lupta revoluționarilor români contra unor prevederi ale Regulamentului Organic. Să înțelege că a trebuit timp pentru ca istoria să recunoască faptul că Regulamentul Organic a fost totuși un pas înainte în dezvoltarea istorică a principatelor.

Relevind ca măsuri pozitive, deși incomplete, a domniilor din timpul Regulamentului, eliberarea din robie a țișanilor și încercările de a organiza și sistematiza finanțele principatelor (p. 304—305), Dobroliubov trece la expunerea evenimentelor revoluționare din 1848. Este interesant de subliniat că Dobroliubov pe de o parte pune în evidență eșecul conspiratorilor moldoveni, care aveau concepții liberale și care au avut naivitatea să creadă că domnitorul M. Sturza le va accepta revendicările politice dacă vor trata cu el, iar pe de altă parte accentuează reușita revoluției din Muntenia, unde s-a renunțat la tratative cu guvernul și s-a trecut direct la acțiunea revoluționară (p. 305—306).

Prin aceasta Dobroliubov dădea tinerei generații din Rusia încă un exemplu de ineficacitatea unor încercări de tratative pașnice cu guvernele reacționare, — așa cum s-a și întimplat în Moldova, — și dimpotrivă, alt exemplu, de succesul unei revoluții în care toate clasele asuprite au mers unite în lupta revoluționară, avînd de partea lor și forța armată — miliția — așa cum s-a întimplat în Muntenia. Iar prin arătarea rolului jucat de miliția din București, Dobroliubov indica rolul important al detașamentelor, armate care urmau să lupte de partea revoluționarilor. Azi se știe că organizația secretă a democraților revoluționari din Rusia cuprindea și pe unii militari și în timp ce N. G. Cernișevski, în 1861 redactase proclamația către țăranii de pe moșiile boieresti, N. V. Selgunov, care fusese colonel în armată, a redactat proclamația către soldați și ofițeri, iar în organizație juca un mare rol ofițerul Serakovski, polonez de origine, ulterior combatant în armata poloneză în timpul răscoalei din 1863. Cu alte cuvinte, Dobroliubov dădea să se înțeleagă că este necesară o agitație revoluționară în armată și în această privință era perfect de acord cu N. G. Cernișevski¹⁸⁾.

românești după 23 August 1944, «Studii», XII (1959), nr. 4; A. Ojetea, *Răscoala lui Tudor Vladimirescu*. Discuție publică, «Studii», XIII (1960), nr. 5; Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, vol. II, București, 1959.

18) V. N. Sulgîn, *Очерки жизни и творчества Н. Г. Чернышевского*, Moscova, 1956, p. 187.

În felul acesta, cu tot „tonul foarte sobru“ al articolului cum îl califică comentatorul volumului IV din ediția completă sovietică a operelor lui Dobroliubov, marele revoluționar a știut să folosească și cu această ocazie procedee, prin care să strecoare tinerei generații, deprinse să citească printre rînduri, anumite concluzii revoluționare.

Mai departe Dobroliubov arată că intervenția armată a Rusiei alături de Turcia, pentru înăbușirea mișcării revoluționare în principate și numirea de către Rusia și Turcia a unor domnitori reacționari și nepopulari, a avut drept urmare scăderea simpatiei populației pentru Rusia țaristă. Cînd relatează despre noua ocupație a principatelor de către armatele rusești în 1853, Dobroliubov scrie: „Nu se poate spune că opinia publică din principate era de partea noastră“, deși nu se poate vorbi despre ura populației românești împotriva Rusiei, căci această ură, „exagerată de către publiciștii din Apus, poate fi atribuită numai unui partid neînsemnat. În fruntea lui se aflau cei patru foști domnitori: Știrbei și Bibescu, Sturza și Grigore Ghica“ (p. 307), care au înaintat chiar un memoriu Austriei, prin care îi propuneau să-și asume „protectoratul asupra Moldovei și Munteniei“. . . și să formeze o armată națională care „să se împotrivească Rusiei“ (*Ibidem*). Dacă nici Austria, nici Turcia n-au acceptat ultima propunere, cauza constă în teama acestor puteri „ca această armată să nu fie îndreptată mai tirziu împotriva lor“ (p. 307).

După ce expune evoluția evenimentelor care duceau la unire, arătînd că în această direcție și-au exprimat „puternica lor dorință rominii“ (p. 307), Dobroliubov citează punctele convenției de la Paris din 1857 și încheie astfel articolul:

„În felul acesta conferința de la Paris a făcut numai un pas spre unirea principatelor. Dar unirea lor definitivă într-un singur stat independent a rămas ca și înainte tot o năzuință a poporului, năzuință exprimată zădarnic de atîtea ori de-a lungul istoriei sale, iar astăzi manifestată încă o dată prin alegerea unui prinț pentru ambele principate. Această situație neprevăzută de conferința de la Paris, a creat o nouă problemă încă nerezolvată de către guvernele din Europa“ (p. 308).

Din acest citat rezultă atitudinea pozitivă a lui Dobroliubov față de lupta poporului român pentru unire și pentru organizarea lui într-un stat independent. Tendința către unire el o considera ca unul dintre motivele istorice ale luptelor romînilor din trecut și dă dreptate poporului român, pentru că în concepția lui Dobroliubov, istoria o face popoarele, care doresc să-și făurească o soartă mai bună.

Articolul lui Dobroliubov cu privire la Principatele romîne se încadrează în seria articolelor sale referitoare la revoluțiile naționale din Europa de la 1848, articole menționate mai sus, la care se adaugă și articolele

care condamnă oprimarea națională și a popoarelor, ca de exemplu *Istoria Austriei* de M a l a t¹⁹⁾, *Le monde en estampes*²⁰⁾ și altele.

Prin articolele sale în problemele naționale Dobroliubov făcea operă comună cu ceilalți democrați revoluționari ruși, V. Belinski, A. Herzen și N. Cernișevski ; ei toți trasau liniile unei politici naționale și internaționale pe care trebuia s-o urmeze intelectualitatea revoluționară din Rusia și care a fost preluată și asociată cu concepția internaționalismului socialist de către marele Lenin. Această politică de simpatie și dragoste pentru orice popor și de respect pentru bunurile materiale și valorile culturale ale tuturor popoarelor și-a dovedit eficiența și în organizarea aceluia edificiu armonios, care este Uniunea Popoarelor Sovietice. Iar astăzi această politică se impune cu autoritate în relațiile internaționale pe plan mondial.

19) *Istoria Austriei*. „Сочинение графа Майлата. Перевод с немецкого. Москва, 1860 года“, в Н. А. Добролюбов, Полное собрание сочинений. vol. IV. p. 331—337

20) Н. А. Добролюбов, Полное собрание сочинений. vol. III, Moscova, 1936, p. 166.

Cercetările dialectale și, în general, preocupările pentru studiul graiurilor au căpătat la noi, în ultimii ani, o mare dezvoltare. Seriei de volume intitulată *Fonetică și dialectologie*, editate de Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R., i s-au adăugat încă două, prima de *Lexic regional* (din care a apărut, în 1960, primul volum, în Editura Academiei R.P.R.), a doua, cu un profil, oarecum, special, *Materiale și cercetări dialectale* (editată de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.), din care a apărut, la sfârșitul anului 1960, primul volum, redactorii responsabili fiind Romulus Todoran și Vasile Breban.

Conținutul special al noii publicații i-l dă scopul, am zice, imediat, pentru care a fost creată, anume, de a furniza material pentru alcătuirea *Dicționarului graiurilor românești*, la elaborarea căruia colaborează Institutul de lingvistică din Cluj și secția de lingvistică a Institutului de istorie și filologie din Iași, precum și a *Dicționarului general al limbii române*, ambele cerind o informare și un volum de muncă deopotrivă de mari; apoi seria de *Materiale și cercetări dialectale* va cuprinde lucrări ce vor studia graiurile, etapele lor de dezvoltare, procesul de ștergere a deosebirilor dialectale și de unificare, deci, a limbii românești naționale.

Este o realizare de seamă în dialectologia noastră prin utilitatea și noutatea materialelor, prin faptul că noua serie de volume „umple un gol”, cum ni se spune într-un scurt „Cuvînt înainte”. Și alte publicații au arătat necesitatea culegerii și publicării în primul rînd a lexicului dialectal (am în vedere revistele «Cum vorbim» și «Limba romînă»). Înșă ceea ce acolo este o preocupare, alături de multe altele, aici devine obiectiv central. În felul acesta și interpretarea materialului lexical se va bucura de mai mult spațiu.

Cele 290 de pagini ale primului volum cuprind materiale în cea mai mare parte din Transilvania. Două lucrări (R. Todoran, *Material dialectal. I. Din însemnările lexicografice ale lui I. Micu Moldovanu și Pia Grădăa. O culegere de cuvînte bănățene*) sînt alcătuite plecînd de la texte. Primul este un manuscris (astăzi se găsește la Filiala Academiei R.P.R. din Cluj) ce cuprinde cîteva basme, o listă de cuvînte dialectale, neterminată, datorată lui Ion Micu Moldovanu, elev al lui Timotei Cipariu, profesor la Blaj și canonic, care a manifestat interes pentru folclor și pentru graiul viu al poporului. Celălalt este un manuscris găsit în Biblioteca centrală universitară din Cluj, dar scris în Banat (după cum se poate constata din unele particularități de limbă) la sfârșitul secolului al XIX-lea, autorul fiind, poate, un elev din Caransebeș, care nu explică totdeauna suficient sensul cuvîntelor. Pentru acest motiv A. Ghidiu, colaborator al lui B. P. Hasdeu, care și face o însemnare pe manuscris, nu i-l mai trimite acestuia din urmă. Hasdeu aduna prin corespondenți material pentru *Etymologicum magnum Romaniae*. Manuscrisul acesta din urmă cuprinde observații fonetice, morfologice și lexicale privind subdialectul bănățean. Cele două lucrări amintite contribuie, astfel, la îmbogățirea cunoștințelor privind istoricul cercetărilor noastre dialectale, chestiune căreia, din cîte știm, pînă acum nu i s-a consacrat o lucrare specială mai amplă. Aici mai putem adăuga și *Glosar de cuvînte regionale din Filcea*, de G. F. Cîiașanu și L. Sfirlea, care seamănă, intrucitva, cu celelalte două. L. Sfirlea publică, cu unele modificări, materialul cules de prof. G. F. Cîiașanu, pe care acesta îl dăduse, în 1950, Institutului de lingvistică din Cluj pentru a fi cercetat.

Celelalte cinci lucrări publicate în acest volum cuprind materiale culese de pe teren, unele mai vechi, altele noi. Toate au mai întâi o scurtă prezentare a graiului cercetat, după care urmează glosarul iar la cel semnat de R. Todoran, *Material dialectal. II. Graiul din Vilcele (raionul Turda)*, și texte (majoritatea fiind versuri populare). Celelalte se intitulază: *Glosar dialectal din comuna Deda, raionul Toplița, Regiunea Autonomă Maghiară* (de Traian Marcu), *Glosar regional din satul Someș-Guruslău, raionul Jibou, regiunea Cluj* (de Al. Indrea), *Glosar dialectal din comuna Șieu Măghereș, raionul Bistrița, reg. Cluj* (de Gr. Rusu), *Glosar dialectal din mai multe regiuni ale Transilvaniei* (de G. Homorodean).

Accentul însă cade, cum spuneam, pe glosar. Dacă particularitățile fonetice sînt, în general, cunoscute și mai rar descoperim fapte noi, cele lexicale sînt foarte numeroase și, adesea, variază de la un sat la altul. Este încă un motiv pentru care glosarul fiecărei lucrări este atît de bogat.

Cu excepția celei de a doua lucrări a prof. R. Todoran, o monografie în adevăratul sens al cuvîntului, celelalte sînt lipsite de texte. Aceasta este, credem, deficiența cea mai mare a volumului. Exemplele date pentru ilustrarea definițiilor (vezi mai ales *Glosar de cuvinte regionale din Vilcea*, de G. F. Ciușanu și L. Sfirlea) nu suplinesc, totuși, textele, care trebuie să fie adevărate mostre de grai, să ne dea posibilitatea cunoașterii graiului din toate punctele de vedere. Dacă ni se dau particularitățile unor graiuri, lexicul, este necesar să avem și texte. Credem că și în privința textelor există la noi un gol. Cele publicate de Emil Petrovici (*Texte dialectale*, Sibiu-Leipzig, 1913), ca supplement la *Atlasul lingvistic român*, trebuie neapărat înnoite. Ele nu mai corespund astăzi tocmai din punctul de vedere al ogîndirii elementului nou pătruns în graiurile populare. Este necesar să se publice texte noi, care să reflecte progresele satelor noastre din toate punctele de vedere (și, bineînțeles, și lingvistice). Anexele de texte sînt apoi necesare și din punct de vedere metodic. Studiile (schețele) cu caracter monografic ce preced glosarele din volum pot fi mai ușor înțelese cu ajutorul textelor, unde se văd numai de cît particularitățile fonetice în primul rînd, care sînt, datorită frecvenței lor foarte mari, și cele mai importante atunci cînd descriem un grai și vrem să-l delimităm de altul. Textele trebuie să fie cît mai variate. Cu ajutorul lor putem urmări etapele de evoluție a graiurilor, influența exercitată de limba literară. Lipsind textele, era cu atît mai necesar, credem, să se dea în transcriere fonetică exemplele care arată felul cum se folosește cuvintele discutate. Forma în care sînt redate aceste exemple nu se deosebește de cea literară, singurul element „neliterar” fiind, acolo unde el apare, numai termenul cu întrebuintare strict regională.

Metoda folosită de unii autori, potrivit căreia anchetatorul este și informator (specialistul, adică, studiază graiul pe care-l cunoaște de acasă) are și dezavantaje. Ea este, credem, mai puțin recomandabilă în special cînd este vorba de texte (și, implicit, de particularitățile fonetice). Dacă pentru unele domenii (c cuvîntul de particularitățile gramaticale ale graiului, de lexic) anchetatorul informator poate lucra singur, în rest el are neapărată nevoie și de alți informatori. Texte, să zicem, din domeniul plugăritului, din viața de toate zilele a satului trebuie culese cu pronunțarea lor actuală cea mai autentică. Numai astfel realizăm și celălalt lucru, esențial pentru cercetările dialectale, o transcriere fonetică riguroasă și înregistrăm toate modificările suferite, cu timpul, de graiul respectiv. Unele materiale dau și detalii în legătură cu informatorii, foarte utile pentru a vedea în ce măsură graiul studiat a fost influențat de anumiți factori. De aceea numai notarea numerelor subiectelor anchetate (216)¹⁾ nu-i de loc suficientă. Altă dată aceste indicații depășesc, am spune, cadrul dialectologic. Este foarte util să știm despre un informator dacă e din localitatea anchetată, pe unde și cît timp a călătorit, cîtă școală a făcut etc., însă ne putem lipsi de amănunte ca cele referitoare la suprafața de teren posedată de subiectul-făran sărac (105).

Intrucît lucrarea cuprinde materiale dialectale și, în primul rînd, un bogat și valoros lexic regional, aș vrea să mă opresc și asupra altei probleme: aceea a delimitării diverselor categorii de cuvinte. Avem, în general vorbind, trei categorii de cuvinte: unele sînt

1) Cifra indică pagina.

cunoscute peste tot și fac parte, deci, din limba comună, altele au o arie de răspindire destul de întinsă, dar rămân elemente dialectale și, în sfârșit, în cea din urmă categorie intră elementele strict regionale, a căror întrebuintare se restrânge la o arie mai mică (adesea la o singură localitate). Volumul de care ne ocupăm prezintă un bogat material lexical din ultima categorie, în bună parte, consemnat aici pentru prima dată: *arșdu, bisloș, diușoș, honioșag, mêtă, nulașă, șunegău, țubăc, vendețleu* — ca să dăm câteva exemple numai din cea de a doua lucrare de R. Todoran. La aceasta se mai adaugă apoi faptul că se stabilește și multe etimologii, ceea ce va ușura munca de redactare a celor două dicționare amintite la început. Avem, în felul acesta, la dispoziție, un material important, cu ajutorul căruia putem aprofunda, în primul rând, problema influenței limbii maghiare asupra limbii române.

Elementele lexicale din cea de a doua grupă și, mai ales, cele din prima grupă, nu sînt necesare și, deci, nu trebuie incluse în glosarul regional. Dacă termeni ca *a corhăni* (167), *caiman* (161), *socăciță, strujac* (267), *ticărau* (269), *a purici* (287), *verze* (290), aparținînd grupei a doua și-ar mai justifica apariția, deoarece ei arată că din punct de vedere lexical o anumită localitate aparține unei arii mai întinse, nu tot astfel stau lucrurile cu alte cuvinte, cunoscute peste tot. Dăm numai câteva exemple: *băncuță* „scăunel scund, pentru copii mici sau întrebuintat pentru curățatul ghetelor etc.” (157), *bontăni, budacă* (160), *bură* „a ploua mărunț” (161), *cap* (în expr. *a se da peste cap* „a face tumbe” (162), *chișleag* (161), *de „dacă”* (169), *fel* (în expr. *de fel „de loc”* (171), *a se lovi* „a se privi (unul cu altul sau o haină pe trup etc.)” (179), *mărunt* („N-am mărunt să-ți dau restul”) (180), *săciuleț* (180) *a. prep.* (în expr. *Nu-i a bună*) (206), *albastru*, în expr. *Albastru (de slab)* (224), *gușă* (în expr. *Cei în gușă și-n căpușă*) (228), *de, interj.*, strigăt cu care se mină caii (251), *îndemină* (în expr. *A nu-i fi îndemină* „a nu se simți bine”) (284), *răpotă* „ploaie repede și de scurtă durată” (287), *uțiu, interj. (repetat)*. Strigăt cu care se chiamă rațele, *zoios* „murdar” (mai ales despre haine), *zoaie* „murdărie (care iese de obicei la spălat)” (290).

Nu sînt utile apoi cuvintele obscene, mai ales că nici nu ilustrăm cu ele fapte fonetice deosebite (vezi de exemplu pagina 166, coloana I: mai pot fi date și alte exemple). Nu aceasta este limba vie a poporului. Socotim, de aceea, că suplimentul la ALR intitulat *Termeni considerați obsceni* (Sibiu—Leipzig, 1942) nu justifică efortul pentru alcătuirea lui. Ca bună dovadă, nimeni nu-l folosește.

Unele cuvinte au rămas fără explicațiile de care cititorul are nevoie: *șiganu* (36), *ghiufe, fiteu* (150). Altă dată explicațiile sînt nesatisfăcătoare, deoarece se folosește un alt element regional. Se spune, de exemplu, că adj. *aițe* (f. pl.) (247) apare în compusul *mere aițe* (= mere batute). Era necesar să se discute și determinantul *batule*. Mai potrivit era însă să se folosească un sinonim cunoscut de toți. Cei ce nu sînt din părțile locului nu înțeleg, desigur, ce înseamnă *véreș* (cuvînt nou de altfel), glosat la p. 102, unde citim: *véreș, veresi*, s.m. Singerete — Din magh. *véreș (hurka)*, idem“. Era mai bine dacă pentru *mêtă* se dădea nu echivalentul *mejdînă* (tot regionalism), ci *hat*. Exemplele date pentru a ilustra acest cuvînt (*Meta locului tău e aici, Asta fi-i meta*) nu ușurează înțelegerea cuvîntului. Alteori definiția este clară, însă e urmată, iarăși, de un sinonim regional, care nu-i explicat (vezi *fleștură* „gură rea”, p. 172, unde în explicarea cuvîntului se dă și *fleaură* sau *bûcsă* „pungă, portmoneu”, p. 160, pentru care se dau și echivalentele, tot regionale, *bughilarăș, pochelari*). Apoi la un cuvînt de felul lui *birje* „elopot (mai ales pentru cai și oi) format din mai multe clopoțele de bronz, virite unul în altul” (248) era cu atît mai necesar un exemplu cu cît avem a face, probabil, cu o formă regională de singular. Au rămas și cuvinte regionale neglosate, dar prezente în texte. Astfel în versurile populare reproduce întîlnim cuvinte ca *măganu* (114, LXXV)², *șapsa* (117, XCI), care nu au fost incluse în glosar.

În ceea ce privește verbul *a hii* lucrurile nu stau așa cum spune I. Dănăilă în recenzia făcută aceluiași volum³). Vrînd să arate că „uncori, citatele infirmă definițiile date” recenzantul reproșează că *a hii*, folosit pentru explicarea cuvîntului *hujdulă* (74), nu are, totuși, sensul dat pe aceeași pagină acestui cuvînt: „A-și face trebuință, a se pune”. Însă în citatul dat pentru a explica cuvîntul *hujdulă* (*În hujdula asta ni-i și teamă să mai stăm,*

2) Cifra romană indică numărul textului.

3) Publicată în revista „Limba română”, X, 1961, nr. 3.

că se hîie pe noi) autorul folosește a hîi cu sensul lui mai general, dat și de dicționare ⁴⁾. Nu putem cere ca a hîi din discuția termenului *hujdulă* să aibă sensul ce se dă sub acest verb, pe aceeași pagină. Aici verbul apare numai fiindcă are și un sens restrîns. Dincolo cuvîntul e folosit cu accepția sa mai largă.

Cele mai multe materiale au și cite o introducere care, lărgită, ar face ca studiul monografic al graiurilor, aici schițat, să-și capete contururile necesare, ceea ce ar spori și mai mult utilitatea seriei de *Materiale și cercetări dialectale* și interesul cititorilor. În felul acesta, după constatarea faptelor, ar putea fi introduse și, eventual lărgite, discuțiile.

Mă opresc și la citeva fapte care privesc partea ce discută în genere particularitățile unui grai. Desigur că în cuvîntul *screată* (pentru *săcreată*) nu avem o formă „normală”, în sensul că este cunoscută, mai ales, forma cu *-ă-* în locul lui *-i-*. Nu putem pune alături de el cuvîntul *cîrnaț*. Este drept că a neaccentuat din cuvîntul latin **carnaceus* s-a transformat în *ă*. însă pronunțarea normală este cea cu *-i-*. Trebuie, deci, să trecem peste faza cu *-ă-* (35). Cînd se spune de exemplu că a neaccentuat trece în *ă* în cuvinte recent intrate în grai (*părale, căstane* etc.) (35) este necesar să se explice forma, arătîndu-se că avem aici un fenomen de asimilație regresivă. Anaptyxa într-un cuvînt ca *hiribă* (pentru *hribă*) trebuie, de asemenea, explicată. În limba maghiară sînt evitate grupurile de consoane prin intercalarea unei vocale. După modelul acestora și *hrib* (al cărui etimon este ruteanul *hryb*) capătă forma *hirib*. Graiul din satul Someș—Guruslău este caracterizat ca avînd „în parte, un caracter arhaic” (206), fără ca acest lucru să fie convingător. Cu excepția unui singur caz (*petre* „în fața, în dreptul” < *pe + între*, cu sensul vechi de „înaintea”), la celelalte lipsese indicațiile necesare. Ar fi fost necesar, din acest punct de vedere, să se arate, de exemplu, că forma de perfect simplu *noi mîncăm* (205) este o particularitate arhaică.

La cele spuse privind utilitatea lucrării se mai pot adăuga și alte fapte. O bună parte din materialele publicate prezintă, de fapt, graiuri de tranziție, căci în Transilvania se întîlnesc particularitățile tuturor subdialectelor daco-romîne, lucru cu care astăzi toți cercetătorii sînt de acord. Anumite particularități, lexicale mai ales, leagă mai strîns Transilvania de subdialectele bănățean, crișean și maramureșean. Această trăsătură i-o dau și elementele maghiare, cărora le urmează cele germane. Cu ajutorul unei astfel de culegeri aducem, prin urmare, contribuții și la problema delimitării unităților dialectale de pe teritoriul țării noastre.

Găsim aici, de asemenea, multe forme gramaticale ce interesează studiul limbii. Este atestată, astfel, forma perifrastică de mai mult ca perfect *am fost foastă* (43). În general mai mult ca perfectul perifrastic caracterizează graiurile din aproximativ jumătatea de nord a țării noastre. Al. Philippide, discutînd această formă verbală spunea că ea „lipsește la verbul sînt” ⁵⁾. (Sub forma *am fost fost* se folosește mai mult ca perfectul și în nordul Moldovei).

Unele din observațiile făcute mai sus pot fi, credem, sugestii privind conținutul seriei de *Materiale și cercetări dialectale*, a cărei apariție constituie încă una din realizările dialectologiei noastre noi. Primul volum a fost primit cu interes. Este o garanție că seria aceasta va contribui la o mai bună cunoaștere a graiurilor romînești.

Ștefan Giosu

ACADEMIA BULGARĂ DE ȘTIINȚE, SECȚIA DE LINGVISTICĂ, TEORIA LITERATURII ȘI ETNOGRAFIE. Балканско езикознание (*Linguistique balkanique*), vol. I, Sofia, 1959, 141 pagini.

Cu volumul de față Secția de lingvistică, știința literaturii și etnografie a Academiei Bulgare inaugurează publicarea unei serii de studii consacrate diverselor probleme actuale de balcanistică.

Trebuie spus că, deși studiarea raporturilor lingvistice dintre limbile romină, bulgară,

4) Vezi de ex. *Dicționarul limbii romine moderne*, p. 362 : „a se prăvăli”.

5) Vezi Al. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romine*, Iași, 1897, p. 111.

albaneză, neogreacă, sîrbo-croată și turcă a constituit — și constituie și în prezent — obiectul cercetărilor întreprinse de mulți învățați străini și romîni, mai rămîn încă destule probleme de „preistorie” și „istorie” a popoarelor balcanice, care-și așteaptă soluționarea. De aceea, este pe deplin justificată și binevenită inițiativa Academiei Bulgare de Științe de a oferi specialiștilor posibilitatea să aprofundeze, în paginile unei publicații noi, studiul creațiilor fundamentale de lingvistică balcanică.

Apărut sub redacția acad. VI. Gheorghiev, primul volum din seria Балканско езикознание cuprinde un număr de șase articole ale lingviștilor bulgari și străini, dintre care trei studii în limba germană, iar trei în limba franceză, însoțite de scurte rezumate în bulgară (p. 119—122) și de un indice de cuvinte (p. 123—141).

Volumul se deschide cu studiul acad. VI. Gheorghiev: *Die Herkunft der Namen der grössten Flüsse der Balkanhalbinsel und ihre Bedeutung zur Ethnogenese der Balkanvölker* (p. 5—16), urmat de o anexă (p. 17—27): *Die altgriechischen Flussnamen II. Nachträge und Berichtigungen zu V. Georgiev. Die altgriechischen Flussnamen* (Sofia, 1958). Autorul examinează aici originea numelor de riuri mari din Peninsula Balcanică, pe baza cărora schițează apoi o serie de concluzii interesante cu privire la patria primitivă a indo-europenilor.

Acad. Vladimir Gheorghiev subliniază că hidronimele, mai ales cînd se referă la riuri mari, ne oferă date prețioase cu privire la populațiile regiunii respective din epoci despre care nu avem mărturii scrise.

Autorii antici menționează vreo 450 de nume de riuri în partea meridională a Peninsulei Balcanice, adică Grecia și insulele Haliakmon — Apsos (la nord). Lingvistul bulgar arată că în regiunea pomenită numele a 12 dintre riurile cele mai mari au diverse origini. Astfel, unele sînt grecești, altele — pelasgice (indo-europene prehelenece), iar a treia grupă este alcătuită din hidronime de proveniență ilirică.

După părerea autorului, toate aceste denumiri au origine indo-europeană. Dintre cele trei regiuni lingvistice (etnice), cea mai veche este constituită de pelasgică, care la nord se întindea cam pînă pe la riurile Arathos—Haliakmon. În sudul Peninsulei Balcanice cele mai numeroase sînt hidronimele grecești. Numele de riuri ilirice se întîlnește numai în partea de nord-vest a Greciei Antice (în Epir).

În continuare, VI. Gheorghiev subliniază că toate cele aproximativ 120 de hidronime menționate de antici în estul Peninsulei Balcanice sînt și ele de origine indo-europeană. Numele a 12 dintre riurile majore din regiunea pomenită: *Athrys, Almos, Arda, Asamus, Hebros (Mêridzos), Nestos, Oiskos, Utus, Pan(n)yssis, Strymôn Timachus* și *Tondzos* sînt tracie și numai puține daco-misicene. Cei drept, la multe dintre ele nu se poate stabili cu precizie apartenența: sînt trace sau daco-misicene?

Cît privește partea de apus a Peninsulei Balcanice, în scrierile celor vechi se pomenesc în jurul a 100 hidronime. Și aici autorul separă un număr de 12 riuri majore, care, după părerea d-sale au tot proveniență indo-europeană: sînt ilirice, daco-misicene sau macedonene vechi.

Atestate însă din antichitate, hidronimele de mai sus s-au păstrat aproape 3000 de ani, în ciuda faptului că în această perioadă lungă de timp în Peninsula Balcanică s-au produs mari schimbări etnice. De aici acad. VI. Gheorghiev trage concluzia că numele respective provin dintr-un trecut și mai îndepărtat. Rezultă deci că Peninsula Balcanică a fost populată, încă din vechime, de triburi indo-europene. De aceasta se leagă problema patriei lor primitive, care, după lingvistul bulgar, s-ar fi aflat în bazinul inferior și mijlociu al Dunării și, parțial, la nordul Mării Negre¹⁾.

Într-un alt articol intitulat *Contribution à l'étude de l'étymologie grecque* (p. 69—86), acad. VI. Gheorghiev discută mai întîi unele etimologii grecești (p. 69—78), în total 52 la număr, pentru ca, în partea a doua a studiului (p. 78—86), să examineze diverse etimologii pelasgice (43 de cuvinte)²⁾.

1) Vezi și VI. Gheorghiev. Исследования по сравнительно — историческому языкознанию, Москва, 1958, p. 273—274. Autorul susține că în neoliticul timpuriu triburile indo-europene erau răspîndite în Europa Centrală și Orientală (de la Rin și Alpi pînă la Don); la nord granița o constituiau Marea Nordului și Marea Baltică, iar la sud — bazinul Dunării și Peninsula Balcanică. Vezi *op. cit.*, p. 276.

2) În legătură cu studiul actual al cercetărilor întreprinse în domeniul limbii pelasgice, vezi L. A. Ghindin, Обзор литературы по «пелазгийскому» языку, «Вопросы языкознания» nr. 5/1959, p. 105—114.

Este locul să amintim aici că, spre deosebire de K. Pauli, P. Kretschmer și A. Fick, autorul demonstrează, încă din anul 1936, caracterul indo-european al limbii preheleneice. Stadiul actual al cercetărilor ne permite să afirmăm că în scrierea lineară B există împrumuturi anterioare secolului al XV-lea î.e.n. dintr-o limbă care, fără îndoială, era cea pelasgică³⁾. După cum a dovedit acad. Vl. Gheorghiev, atât din punct de vedere geografic, cât și după particularitățile ei fonetice, pelasgica ocupă o poziție intermediară între albaneză și armeană⁴⁾.

Problema substratului indo-european în limba greacă constituie obiectul interesantului studiu al lui Otto H a s s. *Die Lehre von der indogermanischen Substraten in Griechenland* (p. 29—56). După ce stabilește legile specifice limbilor „prehelenice“ — folosind pentru aceasta un număr mare de exemple — autorul ajunge la concluzia că elementul pregeg este eterogen. Urmează apoi o critică îndreptățită a adversarilor teoriei substratului (M. Lejeune, F. Schachermayer și K. Latte). La sfârșitul articolului este anexat un index alfabetic al cuvintelor preheleneice discutate, cu trimiteri la lucrările în care se dă etimologia lor.

În studiul lui Albert-Joris Van Windekens, *Sur quelques mots d'origine balkanique* (p. 57—64) este explicată etimologia cuvintelor: *oryballos*, *ballantion*, *gay'sapos*, *darda*, *džalakes*, *ktistai*, *mandragóras*, *óbria* și *sabakós* (lat. *saucius*).

În articolul intitulat *Nachträge zu den thrakischen Sprachresten* (p. 65—68), Veselin Beševliev face completări valoroase la cunoscuta lucrare a lui Dimităr Dečev. *Die thrakischen Sprachreste* (Wien, 1957), incluzând un număr de 48 antroponimice și toponimice noi.

Dacă studiile de pînă acum se ocupă mai ales de epoca „preistorică“ a Peninsulei Balcanice, cel al lui Roger Bernard, *Quelques mots d'emprunt dans les dialectes de Razlog d'après la tome XLIII du Сборник за народни умотворения* (p. 87—117), discută problema unor influențe lexicale interbalcanice de dată relativ recentă. Este vorba de o serie de elemente de vocabular pătrunse din neogreacă, aromână și limba țăganilor în graiurile din Razlog.

Dialectul din Razlog este un dialect macedonean de pe teritoriul R.P. Bulgaria. După particularitățile sale caracteristice el face trecerea între graiurile bulgărești de răsărit, de apus și cele macedonene propriu-zise.

În prima parte a articolului autorul se oprește asupra unor cuvinte de origine grecească (p. 87—101). În comparație cu celelalte graiuri bulgărești, dialectul din Razlog conține, după cum arată R. Bernard, mai puține elemente de proveniență neogreacă. Deși puțin folosite pe teritoriul R.P. Bulgaria, unele dintre cuvintele studiate de autor prezintă interes căci pun problema relațiilor cu alte limbi balcanice, în lexicul cărora ele au pătruns de asemenea. Este cazul cuvintelor *орфака* „servante d'un certain âge“ < gr. *orphanē* (cf. rom. *orfan*, citat de R. Bernard). *дърмонъ* „crible à gros trous“ < gr. *dermoni* (cf. rom. *dirmon*) ș.a.

În afară de cuvintele, a căror etimologie neogreacă este neîndoiebnică, autorul mai discută și originea interjecțiilor *варе*, *вери* „Eh! dis donc, holă!“, tot de proveniență grecească (ca, de altfel și *бре*, *мери*, care au aproximativ același sens), dar care au pătruns în dialectul din Razlog prin intermediul limbii romilor.

În partea a doua a studiului (p. 101—105) R. Bernard examinează în mod special două cuvinte aromine: *бардзиф* „gris, cendre“ și *мъзара* „vache (bufflonne, chèvre, brebis) que l'on trait“⁵⁾. În etimologia cuvintelor respective lingvistul francez se sprijină pe cercetările recente efectuate în acest domeniu de acad. Vl. Gheorghiev⁶⁾. Autorul con-

3) În privința scrierii lineare B, vezi Aram R. Frenkian, *Inscripțiile protogrecesci în scrierea lineară B și descifrarea lor*. „Studii clasice“, I. Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 207—215; Id., *Ideogramele și determinativele în linearul B*, ibidem, vol. II (1960), p. 303—307.

4) În schimb, A. J. van Windekens plasează pelasgica între germanică și balto-slavă.

5) Pentru etimologia acestui cuvânt, vezi și articolul lui G. Giuglea și G. Ivănescu, *Un cuvânt românesc de origine traco-dacă: dr. minzare, mirzără, mr. muldsăre*, «Studii și cercetări lingvistice», X (1959), nr. 1, p. 105—112.

6) Vezi, de exemplu, Vl. Gheorghiev. *Вопроси на българската етимология*, Sofia, Editura Academiei Bulgare de Științe, 1958, p. 49—50.

sideră că forma pe care cuvintele respective o au în Razlog și în alte dialecte bulgărești nu provine din substratul balcanic, ci e împrumutată de la păstorii români, ceea ce se poate demonstra și prin faptul că *ar* n-a trecut la *ra*.

În ultima parte a articolului (p. 105—117) R. Bernard întreprinde o cercetare detaliată a două cuvinte de origine țigănească: *гаджо* „individ străin de neamul țiganilor” și *баро* „mare”. În stabilirea etimologiei autorul recurge nu numai la datele furnizate de limba romilor, ci și la fapte oferite de limbile indiene (vechi și noi). De exemplu, pornind de la un studiu mai puțin cunoscut al lui Sten Konow, R. Bernard demonstrează că există o legătură între *гаджо* și cuvintele care în alte limbi indiene înseamnă „om”. Soarta cuvântului este apoi urmărită în spaniolă, germană, română (*gagiu*, *gagică*), lingvistul francez discutând cu acest prilej și o problemă de argou. Aceeași metodă este folosită și în explicarea etimologiei celui alt termen — *баро* (cf. rom. *barosan*).

Din scurta expunere de mai sus se poate vedea că studiile publicate în «Балканско езикознание» (*Linguistique balkanique*) aduc contribuții interesante în elucidarea celor mai actuale probleme de balcanistică. Aceasta ne dă dreptul să afirmăm că primul volum din seria *Lingvistica balcanică* marchează o etapă nouă în cercetarea raporturilor etnice și lingvistice existente, în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat (ori chiar în prezent), între diverse limbi și dialecte din Peninsula Balcanică⁷⁾. Fără îndoială, multe fapte discutate aici prezintă o importanță de prim ordin și pentru istoria limbii și a poporului român.

Datorită redactorului — acad. Vladimir Gheorghiev — publicația asigură o colaborare largă a lingviștilor bulgari și străini. Ceea ce lipsește revistei pentru a corespunde întru totul scopului urmărit este o rubrică a recenziilor.

A. Vraciu

7) În privința etnogenezei popoarelor balcanice vezi articolul recent al lui Vladimir Gheorghiev în «Studii clasice», III (1961), p. 23—27.

I. P. I. cd. 5880

PREȚUL 10 LEI